

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

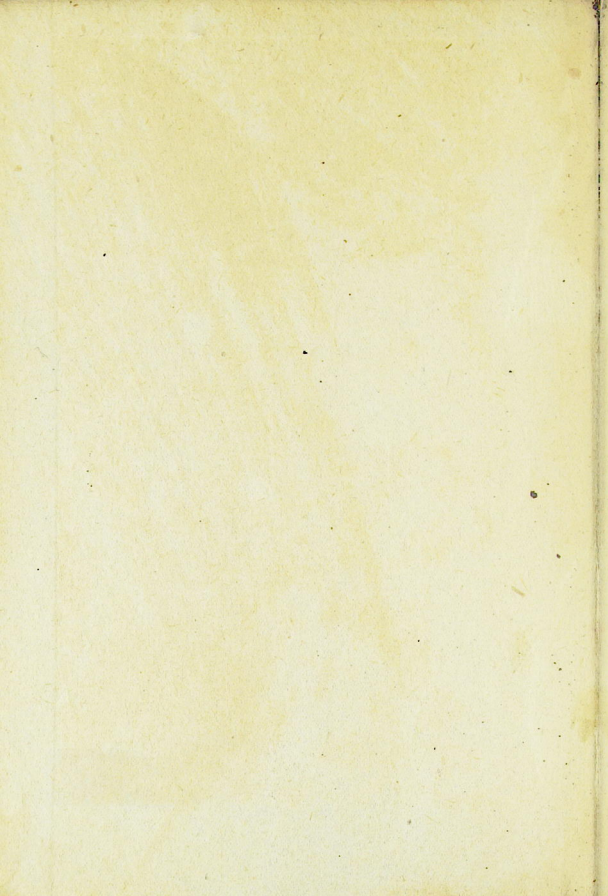
Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԽԱՅՄ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

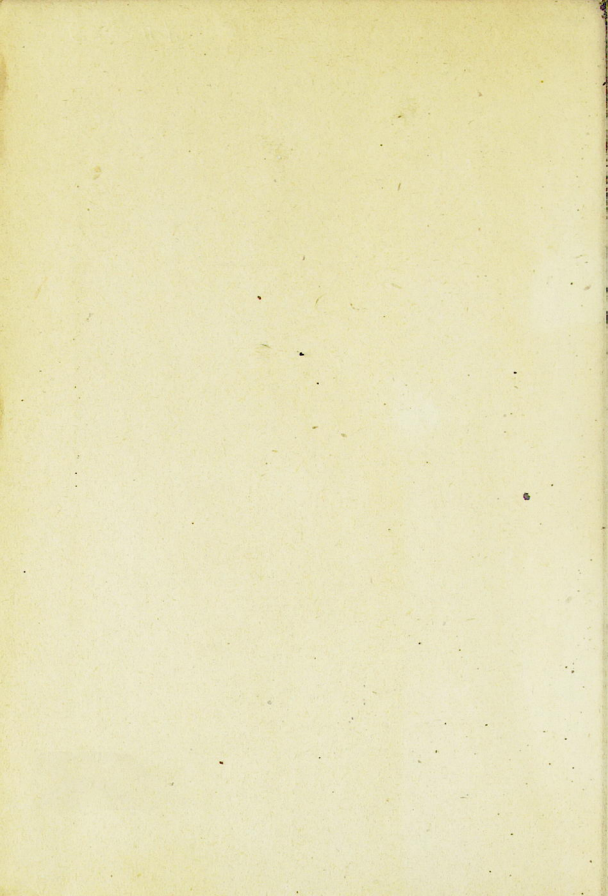
Գ Լ Ս Լ Գ Ի Ր Բ
ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴԴՐԱՑՆԱԳԱՐ

ՅԵՐԿՐԱՐԳ ՄԱՍ

ՊԵՏՅՐՍՑ • ՈՒՍՍԱՆԿԱԶՐԱՏԲԱԺԻՆ • ՅԵՐԵՎԱՆ

Ан-339

Am-339

Բնագիրը հաստատված է ՌՍՖՖՀ Լուսժողկոմատի կրեդիտային կազմից

Ն. Ն. ԲԱՐԱՆՍԿԻ

91(47)(075)
բ

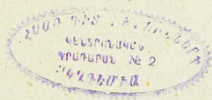
Խ Ս Հ Մ

ԱՇԽԱՐՀ ԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

A 22982

Կ Ա Ս Ա Գ Ի Ր Ք
ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՄԱՐ

ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ
ՈՒՍՄԱՆ VIII ՏԱՐԻ

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ Ո Ւ Ս Մ Ա Ն Կ Հ Ր Ա Տ Բ Ա Ժ Ի Ն

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

1933

Պատ. խմբագիր՝ Վառժ Կոստանյան, Տեխ. խմբագիր՝
Գ. Զենյան, Թարգմանիչ՝ Ա. Ոհանյան, Սրբագրիչ՝
Վ. Սարոյան Հրատ. № 2740, Գլավ. № 8303 (Բ).
Պատ. 2047 տիրաժ. 10,000 Պետհրատի տպարան

Հանձնված և արտադրության 25 սեպտ. 1933 թ.
Ստորագրված և տպելու 15 նոյեմբ. 1933 թ.

I. ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

§ 1. ՄԻՆԶՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՍՏՐՈՒԿՏՈՒՐԱՆ

Յարական Ռուսաստանը մի հետամնաց չերկիր եր արտադրողական ուժերի ցածր զարգացումով և աշխատանքի ցածր արտադրողականությամբ: Յարական Ռուսաստանի տնտեսական հետամնացության աստիճանը պարզ կերպով յերևում Ե Ռուսաստանում և ուրիշ յերկրներում մի մարդուն ընկնող ժողովրդական յեկամուտի համադրությունից:

Մի մարդուն ընկնող ազգային յեկամուտը 1913 թ.
(Վոսկի ուրբխներով)

ՀԱՄՆ	680	Իտալիա	210
Անգլիա	461	Ռուսաստան	101
Ֆրանսիա	355	Սերբիա	89
Գերմանիա	300	Հնդկաստան	24

Յարական Ռուսաստանի եկոնոմիկայում խիստ գերակշռում եր գյուղատնտեսությունը: Գյուղական տնտեսությանն ընկնում եր ագագաբնակության $\frac{3}{4}$ և ժողովրդական յեկամուտի մոտ $\frac{2}{3}$ -ը: Արտահանության շնորհանուր գումարից գյուղատնտեսության պրոդուկտներին ընկնում եր 80%-ից ավելին, իսկ յեթե հաշվենք նաև գյուղատնտեսական հումքից պատրաստված նյութերը, ապա նույնիսկ 90%-ը:

Յարական Ռուսաստանի եկոնոմիկայի հիմքը—նրա գյուղատնտեսությունն աչքի յեր ընկնում ծախրահող հետամնացությամբ և եքստենսիվությամբ: Յեռադաշտը, արորը, քիմիական պարարտանյութերի գրեթե լիակատար բացակայությունը, վատ և վոշ կալուն բերքը—այն այդ հետամնացության բնորոշ նշանները: Գյուղատնտեսության և եղ գերակշռող տեղ եր գրավում հացահատիկային հողագործությունը: Յանքային տարածության 90%-ը բռնում եյին հացահատիկները:

տեխնիկական և կերային կուլտուրաներին, վորոնք բազա եյին հան-
դիսանում գյուղատնտեսական արդյունաբերության և անասնաբուծու-
թյան համար, մնում եր ընդամենը 10⁰/₁₀ Գյուղատնտեսության զար-
գացումը մինչ հեղափոխական ժամանակ ընթանում եր վոչ այնքան
ի հաշիվ գյուղատնտեսական տեխնիկայի բարձրացման և հին տարա-
ծությունների մշակման բարելավման, վորքան ի հաշիվ լայնությամբ
տարածվելուն և նոր տարածություններ վարելուն։ Հնայած դրան
գյուղատնտեսական կուլտուրայի համար միանգամայն պիտանի հրս-
կայական օտարածություններ մնում եյին չլուրացված, մանավանդ
Արևմտյան Սիբիրում և Կաղակաստանում։ Արդյունաբերությունը շատ
թույլ եր և՛ իր ընդհանուր ծավալով և՛ իր ճյուղային կազմով։ զա գե-
րազանցապես թեթև արդյունաբերություն եր, վորն արտադրում եր
սպառման միջոցներ։ Նրա գլխավոր ճյուղերն եյին սննդի արդյունա-
բերությունը, վորը հանդիսանում եր գյուղատնտեսության անմիջա-
կան լրացումը և տեքստիլ արդյունաբերությունը։ Մանր արդյունա-
բերությունը, այսինքն արտադրության միջոցների արտադրությունը,
ստորադաս տեղ եր դրավում և ավելի քան կիսով չափ դանդում եր
ոտարերկրյա կապիտալի ձեռքում։

Ինչպես գյուղատնտեսությունը, այնպես ել մանավանդ հալթալ-
թող և մշակող արդյունաբերությունը սարքավորումով մատակարա-
րելը կատարվում եր արտասահմանից մեքենաներ ներմուծելու հաշվին։
Արտահանության գլխավոր առարկան հացն եր, Հացի արտահանու-
թյամբ ծածկվում ելին ոտարերկրյա պարտքերի և մեքենաների ներ-
մուծման վճարումները։ Այլ պարզ կերպով չերևում ե ցարական Ռու-
սաստանի արտաքին առևտրի կազմից։

Ռուսաստանի արտփին առևտրի կազմը 1913 թվին
(Միլիոն ռուբլիներով)

Ապրանքների կատեգո- րիաները	Արտահա- նում	Ներմուծում	Գերազանցումը	
			Արտահանու- թյան	Ներմուծման
Կենսամթերքներ	884,9	255,3	629,0	—
Հումք և կիսաֆաբրիկատ- ներ	550,3	667,8	—	117,5
Պատրաստի առարկաներ .	84,9	450,6	—	365,7
Ընդամենը	1520,1	1374,0	146,1	—

Ցարական Ռուսաստանի տնտեսական հետաքննացությունը՝ Արև-
մուտքի կապիտալիստական չերկներին համեմատությամբ՝ պայմանա-

վորվում եր նրա հասարակական կարգով, վորը պահպանել եր մի շարք մ ինչ կապիտալիստական միացուկներու Այդ միացուկներից ամենից խոշորը հենց ինքը ցարական ինքնակալութունն եր Շատ ուժեղ ելին ճորտատիրական միացուկները մինչ հեղափոխական գլուղատնտեսության մեջ: Գլուղում այդ ճորտատիրական միացուկների հիմքը հանդիսանում եր կալվածատիրական հողատիրութունը, վորն առանձնապես ուժեղ կերպով պահում եր լը դիրքերը Յեվրոպական Ռուսաստանի հողագործական կենտրոնում:

Գլուղատնտեսության կիսաֆեոդալական կարգերին հակադրված եր կապիտալիզմի բավականաչափ առաջ դնացած զարգացումն արդյունաբերության մեջ: Ռուսական արդյունաբերության մեջ արտադրության համակենտրոնացումը շատ բարձր եր: Ռուսաստանում 1000-ից ավելի բանվորներ ունեցող խոշոր գործատուներին 1914 թվականին ընկնում եր ըստ բանվորների 43,8% -ը, այն ինչ Միացյալ Նահանգներում ընդամենը՝ 20,5%: Զգալի զարգացման ելին հասել ձեռնարկատերերի մոնոպոլիստական միավորումները: Առանձնապես ուժեղ ելին այդ միավորումները ծանր արդյունաբերության մեջ՝ Դոնեցի քարածուխը, Բազլի նավթը, Հարավի մետաղաձուլութունը, Ուրալի մետաղաձուլութունը գրեթե ամբողջովին գտնվում ելին կապիտալիստական սինդիկատների ձեռքում: Այդպիսով արդյունաբերության մեջ մոնոպոլիստական կապիտալիզմն ապրում եր կողք կողքի գլուղում գոյություն ունեցող կիսաֆեոդալական կարգերի հետ: Չնայած ուսումնական արդյունաբերության այդ ամբողջ թուլությանը և նրա կախմանը արևմուտքի կապիտալիստական լերկրներից, ուսական կապիտալիզմը դրսևորում եր բացահայտ իմպերիալիստական տենդենցներ Յեվրոպական Ռուսաստանի համեմատությամբ ավելի հետաձուգ՝ ինչպես ուսական կապիտալիզմի սահմանների մեջ մտնող, այնպես էլ նրա սահմաններից դուրս գտնվող արեւելյան լերկրների նկատմամբ: Զբաղականանալով արդեն ձեռք բերված գաղութներով՝ Սիրի, Կովկաս, Թուրքեստան—ուսական իմպերիալիզմը ձգտում եր տնտեսապես ստորկացնել Պարսկաստանը, Ավղանստանը, Մոնղոլիան, Մանջուրիան և Թյուրքիան:

Ռուսաստանը ղեպի Արևմուտքի լերկրներն արտահանում եր գլխավորապես գլուղատնտեսական մթերքներ, իսկ այնտեղից ներմուծում եր արդյունաբերական առարկաներ. իսկ ղեպի Արևելքի լերկրներն արտահանում եր արդյունաբերական առարկաներ և այնտեղից ներմուծում գլուղատնտեսական մթերքներ:

Ռուսաստանի արտաքին առևտվուր 1913 թվին
(Միլիոն ռուբլիներով)

Ապրանքների կատեգորիաները	Արևմուտքի յերկրների հետ				Արևելքի յերկրների հետ			
	Արտահանություն	Ներմուծում	Գերազանց.		Արտահանություն	Ներմուծում	Գերազանց.	
			Արտահանում	Ներմուծում			Արտահանում	Ներմուծում
Գնեսամթերքներ	822,2	143,2	679,0	—	51,9	112,3	—	60,4
Հումք և կիսա- ֆաբրիկաներ	539,6	594,2	—	54,6	21,5	73,8	—	53,3
Պատրաստի ա- ռարկաներ . .	26	444,8	—	418,8	58,9	5,7	53,2	—
Ընդամենը՝	1387,8	1182,2	205,6	—	132,3	191,8	—	59,5

Այդպիսով ցարական Ռուսաստանը կարծես թե յերկու դեմք ուներ՝ Արևելքի հանդեպ իմպերիալիստական և Արևմուտքի հանդեպ կիսազաղութային:

Ցարական Ռուսաստանի հասարակարգը հսկայական խոչընդոտ էր հանդիսանում յերկրի արտադրական ուժերի զարգացման համար: Ճորտատիրության մնացորդները ցարական ինքնակալության գլխավորությամբ արգելադրում էին կապիտալիստական զարգացումը և աշխարհին դարձնում ծայր աստիճանի չիվանդագին: Արդյունաբերության թուլությունը նշանակում էր նաև ներքին շուկայի թուլություն դուրսադասության համար, ինչպես և նրան մեքենաներ և քիմիական պարարտանյութեր հայթայթելու թուլություն և վերջապես դուրսի խիստ հազնյվածությունը ավելորդ բանվորական ուժով, վորը բուրժուական հասարակարգի պայմաններում խանգարում էր տեխնիկական պրոգրեսին: Այդպիսով արդյունաբերության թուլությունը խանգարում էր նաև դուրսադասության վերելքին: Գյուղացիության լսնամասաների աղքատիկ վիճակը դուրացիության, վորը յուր ուսերի վրա կրում էր և հին լուծը (կալվածատերերի ու ինքնակալության), և նորը (իբ և ոտարերկրյա կապիտալի), ծայր աստիճանի չիվանդանում էր ներքին շուկայի տարողությունն արդյունաբերության համար, լսկ արտաքին շուկաներն արդեն գրավված էին Արևմուտքի յերկրների կողմից, վորոնք վաղուց էին վոսք դրել կապիտալիստական զարգացման ուղին: Մինչհեղափոխական Ռուսաստանը լենինի արտահայտությամբ, միաժամանակ տուժում էր և կապիտալիզմից, և կապիտալիզմի վր ըստականաչափ զարգացումից: Նախապատերազմյան Ռուսաստանը

տանի ժողովրդական տնտեսության վրա ծանր բեռի պես ընկած էյին ցարական դանձարանի անարտադրական ծախսերը (միլիտարիզմի, չինոյիսիական ապարատի և այլնի), հին «ազնվացեղ դասի» և նոր առաջ յեկած բուրժուազիայի վոչ արտադրական ծախսերը, ինչպես և ոտաբերկրյա պարտքերի ծախսերը: Մոտավոր հաշիվներով բուրժուազիայի վոչ արտադրական ապառուժմը կարելի է գնահատել 600 միլիոն ռուբլի, գյուղացիների կողմից կալվածատերերին և բանկերին տրվող վճարումները—300 միլիոն ռուբլի, ոտաբերկրյա պարտքերի վճարումները մինչև 500 միլիոն ռուբլի և բանակի ու նավատորմիղի վրա կատարվող ավելորդ ծախսերը (այսինքն միայն այն դոմարը, վորով ցարական Ռուսաստանի ռազմական բյուջին գերազանցում էր պաշտպանության համար կատարվող մեր ծախսերից) 500 միլիոն ռուբլի: Ընդամենը ստացվում է մոտ 2 միլիարդ ռուբլի կամ թե նախապատերազմյան Ռուսաստանի ամբողջ ժողովրդական լեկամուտի 1/7 մասը:

2 միլիարդ ռուբլի—դա մի դոմար է, վորը մոտավորապես հավասար է 10 Դնեպրոդեսի արժեքին:

Յարական Ռուսաստանի հասարակարգը վոչ միայն ծայրահեղորեն դանդաղեցնում էր նրա արտադրողական ուժերի զարգացումը, այլ և այդ զարգացմանը տալիս էր ծայրահեղ տերրիտորիալ անհամաչափություն: Յեթե ամբողջ ցարական Ռուսաստանը հանդիսանում էր արևմտա-յիվորոպական կապիտալիզմի հարկատուն, ապա Ռուսաստանի-ներսում նրա գաղութները հանդիսանում էյին նրա մետրոպոլիայի հարկատուները: Մետրոպոլիան ապրում էր ի հաշիվ գաղութների, վորոնք հանդիսանում էյին արդյունաբերության համար հումք հայթալ-թողներ և պատրաստի առարկաների սպառողներ: Արդյունաբերութունը կենտրոնացած էր Վոլն Ռուսաստանի» սահմաններում, իսկ գաղութային ծայրամասերի զարգացումը (Սիբիր, Միջին Ասիա, Անդրկովկաս) ամենալին կերպ արգելակվում էր հոգուտ տիրապետող Ռուսական բուրժուազիայի շահերի:

§ 2. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՏԱՊԵՆՐԸ

Յարական Ռուսաստանն իրենից ներկայացնում էր «մի հսկա՝ կավե վոտերի վրա» և այդ բանը չհաղադեց դրսևորվելու այնպիսի ուժը «ամբուլթյան փորձի» միջոցին, ինչպիսին հանդիսացավ համաշխարհային պատերազմը: Համաշխարհային կապիտալիզմի շղթան պատռվեց ամենաթույլ ողակում: Հոկտեմբերյան Հեղափոխության մեջ դրսևվորվեց ցարական Ռուսաստանում կուտակված հասարակական ներհակությունների ամբողջ խորությունը:

Վորքան ել համեստ ելին Անգլիայի, Գերմանիայի և Միացյալ Նահանգների համեմատութեամբ արդէունաբերական կապիտալիզմի զարգացման հանրագումարները մեր լերկրում, այնու հանդերձ բացարձակապէս նրանք արդեն բաւականաչափ զգալի ելին:

Խոշոր մեքենայական արտադրութեան հիմքը դրված եր, նրա հետ միասին ստեղծվեց նաև արդէունաբերական պրոլետարիատը:

Կազմելով աղգարնակութեան վոչ մեծ տոկոսը, ցարական Ռուսաստանի արդէունաբերական պրոլետարիատն իր բացարձակ քանակութեամբ ներկայացնում եր արդեն բաւականաչափ զգալի մեծութիւնը — 2 ու կես միլիոն մեծահասակ բանվորներ:

Ամբողջ պրոլետարիատի քանակը տրանսպորտի և գյուղատնտեսական բանվորների հետ միասին դեռ 1897 թվին Լենինը վորոշում եր 22 միլիոն հոգի, իսկ համաշխարհային պատերազմի մոմենտին այդ թիֆն անցել եր 30 միլիոնից:

Սակայն ցարական Ռուսաստանում պրոլետարիատի քաղաքական նշանակութիւնը չեր չափվում սոսկ նրա քանակով: Այդ նշանակութեան գնահատութեան համար անհրաժեշտ ե հաշվի առնել պատմական իրողութեան վողջ ամբողջականութիւնը:

Ռուսաստանի կապիտալիստական զարգացման ուշացումն ունեցավ այն հետեանքը, վոր ուսական պրոլետարիատը ձևակերպվեց այն եպոխայում, լերը կապիտալիզմը համաշխարհային մասշտաբով արդեն հասել եր իր «լիակատար հասունութեանը» և թևակոխել իր զարգացման վերջին, իմպերիալիստական փուլը, լերը Յեկտրապում «հեղափոխութիւնը դարձել եր գործնական անխուսափելիութիւն» և «ստեղծվել ելին բարենպաստ պայմաններ կապիտալիզմի ամբոցներն անմիջական գրոհի լինթարկելու համար» (Ստալին) և լերը պրոլետարական գաղափարախոսութիւնը՝ մարքսիզմը՝ դարձել եր միակ հեղափոխական գաղափարախոսութիւնը:

Այդպիսով ցարական Ռուսաստանի պրոլետարիատը հնարավորութիւն ուներ իր պալքարի համար ոգտագործելու առաջավոր լերկրների պրոլետարական պալքարի ամբողջ վիթխարի փորձը:

Նախապատերազմյան Ռուսաստանի ագրարային հարաբերութիւնների հետամնացութիւնը, վորը կասեցնում եր արդէունաբերութեան զարգացումը, հաոարակական քաղաքական տեսակետից պետք ե գնահատվի վորպես մի մոմենտ, վորը վերին աստիճանի «ուժեղացրել ե ճնշումը» այն հեղափոխական կաթսայում, վորպիսին իրենից ներկայացնում եր ցարական Ռուսաստանը: Աղքատացած գյուղը, վորտեղ հսկայական մեծամասնութիւնը կազմում ելին չքավորութիւնը և կիսապրոլետարները, հանդիսանում եր պրոլետարիատի բնական գաղնակիցը և «հեղափոխութեան հսկայական ուղերվը»:

Վերջապես պարլամենտարիզմի բացակայութիւնը ցարական Ռուսաստանում՝ պրոլետարիատի հեղափոխական տակտիկան պաշտպանում եր «պարլամենտական կրետինիզմից»:

Այդ պայմաններին ամբողջականութիւնը հասցրեց նրան, Վորտուսական պրոլետարիատը կարողացավ իր համար կոփել առաջավոր կուսակցութիւն, անցնել 1905 թվականի բուրժուական հեղափոխութեան դրուրը և դեռևս այն ժամանակ գնել բուրժուական հեղափոխութիւնը սոցիալիստական հեղափոխութեան վերածելու հարցը:

1905 թվականը լավ դատ հանդիսացավ 1917 թ. համար:

Նախահեղափոխական Ռուսաստանի պատմական զարգացման վեճում նշված առանձնահատկութիւններին շնորհիվ ստացվեց այն դրութիւնը, Վորտեք պետութիւններին մեջ լինելով ամենահետաձգող, իսկ կապիտալիստական զարգացման աստիճանով դասվելով «միջին հետաձգող» (Լենին) լեւորների շարքում: Ռուսաստանն առաջինը կարողացաւ սոցիալիստական հեղափոխութիւն, իրեն հակադրելով Վորտեք կապիտալիստական աշխարհին:

Սակայն այդ նույն տնտեսական հետաձգութիւնը, Վորտեք ցարական Ռուսաստանին շրջանակներում շատ առումներով ոգտադործվեց պրոլետարիատին հեղափոխական պայքարում և հետագայից հեղափոխութեան իրադրութեամբ, զգալի չափով բարդացրեց տնտեսական շինարարութեան աշխատանքը, Վորտեք ամբողջ հասակով մեր առաջ կանգնեց իշխանութիւնը գրավելուց հետո հաջորդ որը:

Իդուր չե, Վորտեք լենինը բաղմիցս անգամ Արեւմուտքի առաջավոր լեւորների նկատմամբ մատնացուցց ետքել, թե մեր համեմատութեամբ նրանց համար «ավելի զգալի կլինի սկսելը, բայց ավելի հեշտ՝ ավարտելը»:

Գնահատելու համար այն ճանապարհին ամբողջ նշանակութիւնը, Վորտեք մեր լեւորին անցել և սկսած Հոկտեմբերիան Հեղափոխութեան ժամանակից, ավելի լավ ե այդ ուղին դիտելը ստ նրա առանձին ետապներին:

Առաջին տարիները — ռազմական կոմունիզմի տարիները (1818—1921) — հարկ չեղավ նվիրելու ինտերվենցիայի փորձերին հակահարձակ տալուն և քաղաքացիական պատերազմին, շահագործող դատակարգների զինված գիմագրութեան վոչնչացմանը:

1921 թվականից ռազմական կոմունիզմին փոխարինեց Նեպի կպոխան, Վորտեք իր առաջին շրջանում նվիրվեց իմպերիալիստական և քաղաքացիական պատերազմներից տուժած տնտեսութեան վերականգնման ինդիւստրիին: Հարկ չեղավ տնտեսութիւնը բարձրացնել շատ ցածր մակարդակից: Բաժանական ետքել, Վորտեք նախապատերազմյան

մակարդակի համեմատությամբ 1921 թվին ցանքսալին տարածու-
թյունը կրճատվել էր մոտ 60⁰/₀-ով, նավթի հանքահանումը մոտ
33⁰/₀-ով, ածխինը մոտ 25⁰/₀-ով, իսկ թուջինը անգամ 2,4⁰/₀-ով:

Պորապես գիտակցելով հանգերձ այն բացառիկ վճռական նշա-
նակութիւնը, վորը մեզ համար ունի ծանր ինդուստրիալի վերելքը,
1922 թվականին հնարավոր չեղավ այդ դործի համար հավաքել ըն-
դամենը 20 միլիոն ռուբլի: Այդ այն ժամանակն էր, յերբ Լենինը
գրում էր.

«Յեթե մենք կարողանայինք վաղը տալ 100.000 առաջնակարգ
տրակտորներ, նրանց հայթայթել բենզին, հայթայթել մեքենավար-
ներ (դուք շատ լավ գիտեք, վոր այդ դեռևս ֆանտազիա չէ) ապա
միջակ չլուրացին կասեր՝ յես կոմունայի կողմնակից եմ», այսինքն
«կոմունիզմի կողմնակից եմ»:

Վորջ աշխատավորութիւնը պրոլետարիատի գլխավորությամբ
և կոմունիստական կուսակցութեան ղեկավարութեամբ լարված աշ-
խատանք թափելով՝ 1926 թ. հիմնականում ավարտից տնտեսութեան
վերականգնումը: Դրա հետ միաժամանակ կուսակցութիւնը վճռական
հարձակման անցավ սոցիալիզմի համար մղվող պայքարում: Այդ հար-
ձակումն սկսվեց վճռական ճակատամարտից՝ արդշունաբերութիւնից և
ամենից առաջ ծանր արդշունաբերութիւնից:

Կուսակցութեան 14-րդ համագումարում, վորը ճանաչվում է
վորպես ինդուստրացման համագումար, ընկ. Ստալինն ասաց.

«Կա յերկու հիմնական գիծ՝ մեկը յեւնում է այն բանից, վոր
մեր յերկիրը յերկար ժամանակ դեռ պետք է մնա ագրարային յերկիր,
պետք է արտահանի գյուղատնտեսական պրոդուկտներ և ներմուծի
սարքավորում, վոր պետք է կանգ առնել դրա վրա & այդ ուղիով
զարգանալ աշուհետե ևս... Այդ գիծը տանում է նրան, վոր մեր յեր-
կիրը յերբեք, կամ գրեթե յերբեք չի կարող պատշաճ կերպով ինդուս-
տրացման յենթարկվել: Այս դեպքում մեր յերկիրը ներքին շուկայի
վրա հենվող տնտեսապէս ինքնուրույն միավորից պետք է վերածվեր
ընդհանուր կապիտալիստական սխտեմի կցորդի: Այդ գիծը նշանա-
կում է նահանջ մեր շինարարութեան յնդիքներէից: Դա մեր գիծը չէ:

Կա մի այլ գիծ, վորը յեւնում է այն բանից, վոր մենք պետք է
բոլոր ուժերը դործադրենք, վորպեսզի մեր յերկիրը քանի կա կապի-
տալիստական շրջափակում, դարձնենք տնտեսապէս ինքնուրույն, ներ-
քին շուկայի վրա հենվող յերկիր, մի յերկիր, վորն ոչալ կհանդիսա-
նա դեպի իր կողմը քաշելու համար այն բոլոր յերկրներին, վորոնք
հետդհետե հեռանում են կապիտալիզմից և միանում սոցիալիստական
տնտեսութեան հոսանքին: Այդ գիծը պահանջում է մաքսիմալ չափով
ծափալել մեր արդշունաբերութիւնը... Նա վճռաբար մերժում է մեր

լերկիրը կապիտալիզմի համաշխարհային սիստեմի կցորդը դառնալու քաղաքականութունը: Դա մեր գիծն է, վորին հետևում է կուսակցու-
թյունը և վորին հետևելու ի կուսակցութիւնը նաև այսուհետև...»:

Կուսակցության 14-րդ համագումարը վորոշեց՝

«Ապահովել խՍՀՄ-ի տնտեսական ինքնուրուշութիւնը, վորը խՍՀՄ-ին չի թողնում դառնալ կապիտալիստական համաշխարհային տնտեսության կցորդը, վորի համար կուրս վերցնել լերկիրը ինդուստրիալացման չինթաքիկու, զարգացնելու արտադրության միջոցների արտադրութիւնը»:

«ԽՍՀՄ-ն մեքենաներ և սարքավորում ներմուծող լերկրից դարձ-
նել մեքենաներ և սարքավորում արտադրող լերկիր»:

Կուսակցության կողմից հաստատու ալեւ վերցված ինդուստրիալացման գիծն արագ կերպով ստեղծեց խոշոր նվաճումներ և նախապատ-
րաստեց հետևյալ խոշոր խնդրի՝ գյուղատնտեսության կոլլեկտիվացման խնդրի առաջադրումն ու լուծումը, մի խնդիր, վորը հանդիսա-
ցավ կուսակցության հաջորդ, 15-րդ համագումարի կենտրոնական թեման:

Կուսակցության 15-րդ համագումարն արձանագրելով գյուղա-
տնտեսության ըրոր ճյուղերի ընդհանուր վերելքը, ինչպես և գյու-
ղատնտեսության տեխնիկայի և կուլտուրայի աճումը, միաժամանակ
նշեց նրա զարգացման տեմպի թուլութիւնը՝ բերքատուության ցածր
մակարդակը, նվաղ սպրանքայնութիւնը և գյուղատնտեսական եքս-
պորտի անբավարարութիւնը:

Գյուղատնտեսության զարգացման տեմպը մեծապէս հետ եր մը-
նում արդյունաբերության զարգացման տեմպից:

Դրա պատճառը և չելքն ալդ գրութիւնից պարզ կերպով մատ-
նանշված էյին Կենտկոմի քաղաքական հաշվետվության մեջ կուսակ-
ցության 15-րդ համագումարում.—

«Ինչո՞վ բացատրել գյուղատնտեսության դանդաղ տեմպը մեր
ազգայնացված արդյունաբերության զարգացման տեմպի համեմատու-
թյամբ: Այդ բացատրվում է ինչպես մեր գյուղատնտեսական տեխնի-
կայի չափից դուրս հետաճացությամբ և գյուղի կուլտուրական զրու-
թյան շատ ցածր մակարդակով, այնպես էլ մանավանդ այն բանով,
վոր մեր ցիր ու ցան գյուղատնտեսության արտադրութիւնը չունի
այն առավելութիւնները, վորպիսիներն ունի մեր խոշոր, միավորված,
ազգայնացված արդյունաբերութիւնը: Նախ և առաջ գյուղատնտեսու-
թիւնը չի ազգայնացված և չի միավորված, ալլ փոշիացած է և ցր-
ված կտոր կտոր: Նա չի կառավարվում պլանային կարգով և իր հըս-
կալական մասով դեռևս յենթակա յե մանր արտադրության տարերքին:
Նա չի հումախմբված և չի խոշորացված կոլլեկտիվացման գծով, վորը

շնորհիվ դեռ ևս հարմար աստղարեղ և ներկայացնում կուլակային տար-
րերի շահագործման համար: Այդ հանգամանքները փոշիացած գյուղա-
տնտեսությունը զրկում են խոշոր, համախմբված և պլանային կար-
գով կառավարվող արտադրության այն հսկայական առավելություն-
ներից, վորոնք ունի մեր ազգայնացված արդյունաբերությունը: Ու-
ե լեւքը: Յեւքը գտնվում է մանր ու փոշիացած գյուղացիական տնտե-
սությունները խոշոր և համախմբված տնտեսություններ դարձնելու
մեջ՝ հողի հասարակական մշակման հիման վրա, հողի կոլեկտիվ մշակ-
ման մեջ՝ նոր, ավելի բարձր տեխնիկայի բազայի վրա: Յեւքը նրա-
նումն է, վորպեսզի մանր ու մանրագույն գյուղացիական տնտեսու-
թյուններն աստիճանաբար, սակայն անշեղորհն, վոչ ճնշման կարգով,
ալլ ցույց տալու և համոզելու միջոցով համախմբվեն խոշոր տնտեսու-
թյունների մեջ հասարակական-ընկերական, կոլեկտիվ մշակման հի-
ման վրա, գործադրելով գյուղատնտեսական մեքենաներ ու արակտոր-
ներ, գործադրելով հողագործության ինտենսիվացման գիտական պրիոմ-
ները:

Ուրիշ լեւք չկա:

Յեւվ 15-րդ համագումարի բանաձևում նշված էր, վոր ճշերկա-
շրջանում մանր անհատական գյուղացիական տնտեսությունները
խոշոր կոլեկտիվներում համախմբելու և վերակազմելու խնդիրը պետք
է դրվի վորպես կուսակցության հիմնական խնդիրը գյուղում:

Շուտով 15-րդ համագումարից հետո կիւի պլենումում ընդուն-
վեց վորոշում հացահատիկային խորհտնտեսությունների շինարարու-
թյան մասին, վորի նպատակն էր մեծ չափով թուլացնել կուլակից
կախված լինելու վիճակը քաղաքային բնակչությանը հաց մատակա-
րարելու դործում:

Կոլեկտիվացման ուղիների վրա հիմնական միջոցներից մեկն էր՝
գյուղին ուժեղ կերպով մատակարարել գյուղատնտեսական մեքենաներ:
Գյուղատնտեսական մեքենաների և գործիքների արժեքը գյու-
ղատնտեսության մեջ աճեց հետեւյալ կերպով՝ 1926/27 թ.— 988,5 միլ.
ռուբ., 1927/28 թ.— 1073,8 միլ. ռուբ., 1928/29 թ.— 1403,8 միլ. ռուբ.:

Այն ժամանակ, վորին վերաբերում է Լենինի վերեւում բերված
խոսքերը՝ հարյուր հազար տրակտորների մասին, տրակտորները մեզ
մոտ դեռ ևս չտեսնված բան էին. 1927 թ. վերջին նրանց թիվը հա-
սավ 25,7 հազարի, 1929 թ.— 42 հազարի, 1930 թ.— 73,5 հազարի:

Գյուղի չքավորական և միջակ մասսանները դաստիարակվում էին
նույն՝ կոլեկտիվացման ուղղութեամբ՝ նաև գյուղում տարվող մեր
քաղաքականության մնացած բոլոր միջոցներով, սկսած կոոպերացիա-
ցից և վարկավորումից և վերջացած կուլակների վրա կատարվող
հարկային ճնշումով: Խորհտնտեսությունների և ՄՏԿ-ների կողմից տար-

վող աշխատանքին, վորը խոսքով համոզում եր և ակնառու կերպով ցույց տալիս, միացալ նաև պետական ոժանդակությունը և այնպիսի հուժկու մի լծակ, ինչպիսին և դասակարգային պաշարը կուլակի դեմ: Մինչդեռ 1927 և 1928 թ. թ. կոլտնտեսությունների մեջ առավելապես մտնում եր չքավորությունը, 1929, 30 թ. կոլտնտեսությունների աստիճանական աճումը վերածվեց հուժկու շարժման, վորին միացան արդեն նաև միջակ խալի լալն մասսաները:

Կոլլեկտիվացման տոկոսի շարժումը սկսած 1927 թ. բնորոշվում և հետևյալ շարքով՝ 0,8, 1,7, 2,3, 7,6, 23,6:

1930 թ. կոլտնտեսությունների ապրանքային հացը տվեց արդեն լերկրի ամբողջ ապրանքային պրոդուկցիայի կեսից ավելին: Դա հրակայական քաղաքական նշանակութուն ունեցող փաստ եր: Հենց այդ փաստի մեջ եր, վոր ընկ. Ստալինը կուսակցության 16-րդ համագումարում արած իր դեկլարացիան մեջ տեսնում եր այն բանի գլխավոր ապացույցներից մեկը, վոր «կուսակցությունը ճիշտ և ընտրել մոմենտը, անցնելով հարձակողականի տմբողջ ճակատով և հռչակելով կուլակության՝ վորպես դասակարգի՝ վերացման լուղունդը»:

Երևի կլինե՞ր,—հարց եր տալիս ընկ. Ստալինը,—յեթե մենք լսե՞լինք ընկ. Բուխարինի խմբակի ալ ոպորտունիստներին, յեթե հրաժարվելնք հարձակումից, նվազեցնելնք ինդուստրիայի զարգացման տեմպը, կասեցնելնք կոլտնտեսությունների և խորհրտնտեսությունների զարգացումը և հենվելնք առհասարական գլուղացիական տնտեսության վրա:

Մենք անշուշտ կխափանելնք մեր ինդուստրիան, կկործանելնք գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման գործը, կմնալնք առանց հացի և կհարթեյնք ճանապարհը կուլակության հաղթանակի համար: Մենք նստած կլինելնք կոտրված տաշտակի մոտ:

Ի՞նչ կլինե՞ր, յեթե մենք լսելնք Տրոցկի—Ջինովկի խմբակի «ձախ» ոպորտունիստներին և հարձակումն սկսելնք 1926/27 թ., յերբ մենք վոչ մի հնարավորություն չունեյինք կուլակային արտադրությունը փոխարինելու կոլտնտեսությունների և խորհրտնտեսությունների արտադրությամբ:

Մենք անշուշտ կվիժեցնելնք գործը, կցուցադրելնք մեր թուլությունը, կուժեղացնելնք կուլակության և առհասարակ կապիտալիստական տարրերի դերքերը, միջակին կհրելնք կուլակության գիրկը, կվիժեցնելնք մեր սոցիալիստական շինարարությունը և կմնալնք առանց հացի: Մենք կնստելնք կոտրած տաշտակի մոտ:

Արդունաբերության հիմնական մասը—խոշոր արդյունաբերությունը հանրայնացված եր հեղափոխության սկզբից իսկ, ուստի ե ինդուստրացման հաջողություններն արդյունաբերության տեսակարար

Հյուսիսային հետ միասին նշանակում էլին նաև ժողովրդական տնտեսաբանության սոցիալիստական սեկտորի տեսակարար կշիռն աճում:

Գյուղատնտեսությունը մնում էր մասնատիրական սեկտորի վերջին ապաստարանը, ուստի և գյուղատնտեսության կոլլեկտիվացման հաջողությունները վճռական հաղթանակ բերին սոցիալիստական սեկտորին՝ Միության ամբողջ ժողովրդական տնտեսության մեջ:

«Ուլ-ուլմի» հարցը լուծվեց հոգուտ սոցիալիզմի վոչ միայն արդյունաբերության մեջ, այլև գյուղատնտեսության մեջ, և այդպիսով նաև ընդհանուր ժողովրդատնտեսական մասշտաբով:

Կուլակցության 18-րդ համագումարը սոցիալիզմի հիմքի կառուցման և ամբողջ ճակատով ծավալուն հարձակման անցնելու համագումար էր: 18-րդ համագումարից հետո մեկ տարի անց կոլլեկտիվացման տոկոսն արդեն 50-ից անցավ:

Արդյունաբերական բնագավառում մինչև 1931 թ., 14-րդ համագումարից՝ ինդուստրացման համագումարից հետո անցած վեց տարում ձեռք բերված հաջողություններն արտահայտվում են վճռական ճյուղերի արտադրանքի աճման հետևյալ ցուցանիշներով՝

Ճ յ ու ղ ե ռ	1925 թ.	1931 թ.	Ավելացումը
Քարածուխ (միլ. տոնն)	17,6	56,0	3 անգամից ավելի
Նավթ » »	7,2	22,3	3 անգամ
Զուգուռ » »	1,5	4,9	3 անգամից ավելի
Մեքենաշինություն (միլ. սուր.) . .	790	5724	8 անգամ
Ելեկտրոններգիա (կիլովատ)	2925	10600	3 անգամից ավելի

Մեր լերկրի, սոցիալիզմի միակ լերկրի այդ նվաճումներն առանձին նշանակություն ստացան կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի և արտադրանքի անլուր կրճատման ֆոնի վրա: Մի շարք բնագավառներում 1931 թ. մեքենա արդեն սկսեցինք դուրս գալ առաջին տեղերը, այդպիսով կենսագործելով «Հասնել և անցնել» լուզունդը: Ավելի քան հարյուր նոր արտադրություններ լուրացնելու հետևանքով մենք կիպ մոտեցանք կապիտալիստական լերկրներից տեխնիկատնտեսական անկախություն ձեռք բերելու խնդրի լրիվ իրագործմանը:

Առաջին հնգամյակը կատարվեց չորս տարում: Առաջին հնգամյակի հանրագումարների հիման վրա 17-րդ Կուլ. կոնֆերանսը հա-

քաղաքացիական ունեցած արձանագրելու, վոր տանցած ժամանակաշրջանում մեր ծանր արդյունաբերութիւնը դրվել է ամուր վտաքի, կանգնել է աշխարհում սեփական բազա չե ստեղծվել ամբողջ ժողովրդական տնտեսութեան վերակառուցման ավարտման համար, բազա չե ստեղծվել սոցիալիստական խողոր մեքենայական ինդուստրիայի համար և վոր Մոսկովայի Միութիւնը մանր և մանրագույն հողագործութեան լեռնային դարձել է աշխարհում ամենախողոր հողագործութեան լեռնային, կոլեկտիվացման հիման վրա, խորհրդային տնտեսութեան ծափալման և մեքենայական տեխնիկայի լայն գործադրման հիման վրա:

Առաջին հնգամյակի նվաճումները կուսակցութեանը թույլ տվին նույն ալք կուս. կոնֆերանսում դնել վարպետ յերկրորդ հնգամյակի հիմնական խնդր՝ անդամակարգ հասարակութեան կառուցումը, տեխնիկա-տնտեսական վերակառուցման լիակատար ավարտման խնդիրը և աշխատավորների բարեկեցութեան մակարդակի բարձրացումը վոչ պակաս քան 2—3 անգամ առաջին հնգամյակի վերջի համեմատութեամբ:

Աշխարհում 1921/22 թ. թ. տնտեսական քայքայված վիճակից մեր յերկիրն ընդամենը մեկ տասնամյակում ընդհուպ մոտեցած սոցիալիզմի իրագործմանը: Մարդկութեան վողջ պատմութիւնը չգիտե ուրիշ այդպիսի տասնամյակ:

Տնտեսապես հետաձայն և ամենից ավելի ավերված յերկրից մեր յերկիրը դարձավ աշխարհիս ամենաառաջավոր յերկրներից մեկը:

Ներկայումս մեր յերկիրն ապրում է բացառիկ մեծ տեղաշարժեր: Մեր տնտեսութիւնը դարգանում է չտեսնված բարգ տեմպերով:

Վիթխարի քայլերով առաջ է գնում տեխնիկայի զարգացումը և՛ հայթաթոյ ու մշակող արդյունաբերութեան մեջ, և՛ տրանսպորտում, և՛ գյուղատնտեսութեան մեջ:

Արագորեն պրոգրեսի դիմող ինդուստրացումը տանում է և արդեն հասցրել է ժողովրդական տնտեսութեան ստրուկտուրայի իսկ փոփոխման, դեպի քանակական և վորակական տեղաշարժեր արդյունաբերութեան և գյուղատնտեսութեան հարաբերակցութիւնների միջև, վերածելով մեր յերկիրը ագրարային ինդուստրիալ յերկրից ինդուստրիալ ագրարային յերկրի:

§ 3. ԽՍՀՄ ԱՐՏԱԴՐՈՂԱԿԱՆ ՈՒԺԵՐԻ ՏԵՂԱԲԱՇԽՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հոկտեմբերյան Հեղափոխութեան ժամանակից սկսած այն խորագույն փոփոխութիւնները պրոցեսում, վորն ապրեց մեր յերկիրը, վոչ միայն փոխվել է նրա արտադրողական ուժերի կոնկրետ տեղա-

բաշխումը, ալիւ արմատապես փոխվել են այդ տեղաբաշխման բուն իսկ սկզբունքները:

Ճարական Ռուսաստանում, ինչպես և բոլոր բուժուական յերկրներում, վորտեղ տիրապետում ե մասնավոր սեփականութունը, արտադրության տեղաբաշխումը կատարվել և տարերայնորեն, առանց նախորոք կադաված վորևե ընդհանուր պլանի: Դեկավար սկզբունքը լեղել և ծախսված կապիտալից հնարավոր չափով ավելի մեծ շահութք ստանալը, լուրաքանչուր առանձին կապիտալիստ Փաբրիկանտ թե գործարանատեր՝ իր ֆաբրիկներն ու գործարանները կառուցել և այնտեղ, վորտեղ հույս և ունեցել ավելի մեծ շահութք ստանալու:

Այդպիսի տարեբալին տեղաբաշխման վերջնական արդյունքը հուշնիսկ չեր կարող նախորոք հայտնի լինել վոչվոքին: Արտադրության տեղաբաշխումն ընդունվում եր վորպես փաստ, անգամ չեր ծագում արտադրությունն ամբողջ լերկրի մասշտաբով ռացիոնալ կերպով տեղաբաշխելու պրոբլեմը, և չեր ևլ կարող այդպիսին ծագել, վորովհետև բուրժուական հասարակակարգի պայմաններում գոյութուն ունեցող անարխիալի ժամանակ տնտեսության մեջ չկար այն ուժը, վորը կարողանար իր վրա վերցնել արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխման հոգսը: Չարմանալի չե, վոր այդ տեղաբաշխումը կատարվում եր վերին աստիճանի անռացիոնալ կերպով:

Մշակող արդյունաբերության հիմնական կենտրոնները—Մոսկվան և Լենինգրադը ստեղծվեցին հումքի և վառելանյութի հիմնական աղբուրներից հեռու վայրերում:

Տիրապետող ազգի բուրժուազիայի շահախնդիր ճաղաքականությունը հանգում եր այն բանին, վոր դադութալին ծալրամասերի՝ Կովկասի, Միջին Ասիայի և Սիբիրի հսկայական բնական հարստությունները ֆուում ելին առանց ոգտագործելու: Սիբիրի և Դաղախաստանի աճաղին տարածություններն ամենևին չուբացված չեին, իսկ Կենտրոնական Ռուսաստանում ստեղծվել եր հողալին ծալրահեղ նեղվածքություն:

Հարավային ռայոնների հարուստ հողերը, վորոնք իրենց բնական պայմաններով չափազանց պիտանի լեն բարձրարժեք տեխնիկական և հատուկ կուլտուրաների համար, ոգտագործվում ելին հացահատիկների համար, իսկ ավելի հյուսիս ընկած շերտում, վորն արդեն անպետք եր արժեքավոր կուլտուրաների համար, սակայն միանգամայն պիտանի լեր հացահատիկալին կուլտուրաների համար, հսկայական տարածություններ ֆուում ելին բոլորովին չոգտագործված: Արտադրության այդպիսի վոչ ռացիոնալ տեղաբաշխման հետևանքով յերկրի ժողովրդական տնտեսությունն աճաղին ֆուաս եր կրում թե մեծ տա-

բածուկութուններէ վրա իզուր տեղը կատարվող փոխադրութիւններէց, թե արտասահմանում գնելով այն առարկաները, վերոնջ կարող ելին նվազ ծախսումներով ստացվել յերկրի ներսում:

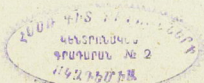
Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնն ավելց թուրթուական հասարակակարգը: Պրոլետարիատի դիկտատուրան, հողի և ընդհանրապես արտադրութեան բոլոր միջոցները ազգայնացումը, տնտեսութեան պլանային սխեմայի առկայեցին բոլոր անհրաժեշտ նախադրւաները արտադրողական ուժերի հոսովու. դարգացման և արտադրութեան ռացիոնալ տեղաբաշխման համար:

Վերացնելով մասնավոր սեփականութեան բոլոր միջնորմները, յերկրի բոլոր արտադրողական ուժերի տնորինութիւնը կենտրոնացնելով պրոլետարական պետութեան ձեռքում, խորհրդային Միութիւնն առաջին անգամ վերին աստիճանի պարզ և հստակ կերպով դրեց արտադրութեան ռացիոնալ աշխարհագրական տեղաբաշխման պրոբլեմը:

Կուսակցութեան 16-րդ համագումարում տված քաղաքական հաշվետիութեան մեջ ընկ. Ստալինն այդ պրոբլեմը դրեց առաջին տեղում՝ տնտեսական խնդիրների շարքում:

Այն հիմնական ղեկավար գաղափարը, վորին պետք է յենթարկվին մշտա բոլոր նկատառումները, մեղ համար հանդիսանում է սոցիալիզմի կառուցումը, սոցիալիստական շինարարութեան շահերը: Մեղ համար գոյութիւնն չունեն մոչ մի մասնավոր և խմբակային շահեր, առանձին ճյուղերի և առանձին ընտանիքների շահերը պետք է յենթարկված լինեն յերկրի վողջ ժողովրդական տնտեսութեան ընդհանուր շահերին ամբողջութեամբ առանձն:

ԽՍՀՄ-ում արտադրութեան տեղաբաշխման սկզբունքների մեջ ամենից ընդհանուրը պետք է լինի հասարակական օգիտացմի արտադրողականութիւնը վերջին հաշիւով ամենից կարևորն է, ամենից գլխավորն է նոր հասարակակարգի հաղթանակի համար» (Լենին): Արտադրութիւնը պետք է տեղաբաշխել այնպես, վորպեսզի ստացվի աշխատանքի ամենամեծ արտադրողականութիւն: Աշխատանքի արտադրողականութեան վրա ուրիշ գործոնների թիւում աղդում է նաև բնական իրադրութիւնը, այսինքն բնական պայմանների վողջ հալածակա-նութիւնը: Այդպես որինակ՝ պարզ է, վոր այս կամ այն ոգտակար հանածոն ստանալու համար գործադրվող աշխատանքի արտադրողականութիւնը զգալի չափով կախված է հանքավայրի բնական պայմաններից (մետաղի տոկոսը հանքում, հանքաշերտի խորութիւնը, շերտերի հարստութիւնը և այլն և այլն). յուրաքանչիւր կուլտուրայի բերքատիւութիւնը նույնպես ամենասերտ կերպով կապված է կլիմա-

յական և հողային պայմաններէ հետ, Ուստի աշխատանքի արտադրողականութեան բարձրացման սկզբունքը պարտավորեցնում է արդյունաբերութեան և գյուղատնտեսութեան տեղաբաշխման հարցերի լուծման ժամանակ խստորեն հաշիւի առնել բնական պայմանները այն բոլոր ուրիշ պայմաններէ կողքին, վրոնք սկզբում են աշխատանքի արտադրողականութեան վրայ: Հաշիւաւում ու հաշիւարկը պետք է հնարավոր չափով լինեն աւելի մանրամասն ու ճշգրիտ. այդ հաշիւարկումների ժամանակ մենք պետք է նկատի առնենք աշխատանքի արտադրողականութեանը վրէժի միայն տվյալ մեկ ձեռնարկութեան, տվյալ ճշուրդի կամ տվյալ բնագավառի տեսակետից, այլ, ինչպես արդեն նշված է, ամբողջ ժողովրդական տնտեսութեան տեսակետից՝ այս վերջինս իր զարգացման մեջ և ամբողջութեամբ վերցրած:

Կոնկրետ դա նշանակում է, վրէժի մենք կարող ենք հաշտել և առանձին ձեռնարկութեան փաստ կրելու հետ ներկայութեան, լեթե աղաղակին՝ արդարացիութեան և ամբողջ ճշուրդի կամ ամբողջ բնագավառի կամ վրէժի ժողովրդական տնտեսութեան շահով մի քանի տարիների առումով վերցրած:

Աշխատանքի արտադրողականութեան բարձրացման սկզբունքի հետ ամենաանբար կերպով կապված է արդյունաբերութեանը հումքի յեղմէնեցիկայի աղբյուրներէն մոտեցնելու սկզբունքը¹⁾: Լինին այսպես և ձեւակերպել այդ. «արդյունաբերութեան ռացիոնալ տեղաբաշխումը Ռուսաստանում հումքի մոտեցնելու տեսակետից և աշխատանքի ամեն-

1) Անհրաժեշտ և նախազգուշացնել այս դրութեան չափից ավելի պարզեցված ըմբռնումից այն իմաստով, թէ իբր ամբողջ արդյունաբերութեանը պետք է կենտրոնացված լինի բնական հումքի սակավութիւն, ամենից ավելի խոշոր բաղանդում: Արդյունաբերութեան կողմից փաստորեն սպառվող հումքի զգալի մասը տալիս է վրէժի ամենիշխանորեն բնութեանը, այլ համընդհանուր և մարդկային դո՛ւրեւնեւութեան արդունքը. այդպիսի որինակ գյուղատնտեսական հումքը մենք կարող ենք մեր ցանկութեամբ ստեղծել այն սովորաբար չափազանց մեծ տարածութեան վրայ, վրի վրա կարող է ըստ բնական պայմաններէ մշտելվել համապատասխան գյուղատնտեսական բույսը կամ բազմապիւղ անասուններէ համապատասխան տեսակը: Բացի դրանից մի արդյունաբերական արտադրութեան համար պահանջվող հումքի զգալի մասը պատրաստվում է ուրիշ արդյունաբերական արտադրութեաններէ կողմից և այն էլ այնպիսի նյութերից, վրոնք չափազանց լայն կերպով կամ դրսեւ թմնութեանց աստիճանով են. այդ տեսակետից մանավանդ մենք հնարավորութեանը ունի. քիմիական արդյունաբերական զարգացումը Այդպես որինակ՝ բնական ձեռք հեղուկ վառելանյութ ստանալու հնարավորութեանը սահմանափակվում է նախիկ հանքավայրերով: Բացի վրէժի վրէժի քիմիան սովորել և հեղուկ վառելանյութ ստանալ թերթաքարերի և հանածո ածուխների վրոնք տեսակների թրոման միջոցով, հեղուկ վառելանյութի ստացումը հնարավոր է դառնում զգալաւոր ավելի լայն տարածութեան վրա—ամենութեան, ուր կան թերթաքարեր կամ հաւաքառասխան ածուխներ:

նանվազ կորուստի հնարավորութիւն տեսակետից՝ հումքի մշակումից սկսած կիսաֆաբրիկատների մշակման բոլոր հանրադական ստադիաներին տնցնելու ժամանակ. ներառյալ մինչև պատրաստի պրոդուկտի ստացումը, Ռադիոնալ՝ նորագույն ամենախոշոր արդիւնաբերութիւնի մասնավանդ տրեսաների տեսակետից, արտադրութիւն միաձուլումը և կենտրոնացումը փոքրաթիւ խոշոր ձեռնարկութիւններում:

Մեզ համար արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման վերին աստիճանի կարեւոր սկզբունք է հանդիսանում արդիւնաբերութիւնը հնարավոր չափով ավելի հավասարաչափ տեղաբաշխւմը տեխնոլոգիայի վրա:

Ահա թե ինչ է դրել ալը հարցի մասին Ենգելսը.

«Միայն այն հասարակութիւնը, վորն ընդունակ է միասնական ընդհանուր պլանով հարմոնիկ կերպով շարժման մեջ դնել իր արտադրողական ուժերը, նա չէ ի վիճակի աշխարհները կազմակերպել այնպես, վոր հնարավոր լինի խոշոր արտադրութիւնը բաշխել ամբողջ յերկրում, լիովին համապատասխան. նրա սեփական զարգացմանը և պահպանելով ու զարգացնելով արտադրութիւն մյուս տարրերը»:

Անհրաժեշտ է ժառանգել, վոր Ենգելսը խոսում է խոշոր արտադրութիւն համասարաչափ բաշխման մասին ընդհանրապես, և վոչ թե արտադրութիւն ուրաքանչւոր առանձին տեսակի մասին: Այդպիսով աչստեղ նկատի է առնվում, վոր լուրաքանչւոր շրջան պետք է ընդհանրապես ստանա վորեւէ խոշոր արտադրութիւն (հասկանալի չէ, վոր նրա ընական և այլ պայմաններին համապատասխանող), և ընավ վոչ ամեն տեսակի արտադրութիւն:

Արդիւնաբերութիւն համասարաչափ տեղաբաշխման սկզբունքի հետ սերտորեն կապված է նաև բաղաձի յեւ գլուղի միջեւ յեղած հակադրութիւնը վոչնչացման սկզբունքը. Ենգելսը հասել է՝ խոշոր արտադրութիւնն ամբողջ յերկրում տեղաբաշխելու մտքին, հենց չեղնելով այն կործանիչ հետեանքների վերլուծութիւնից, վորոնք ստեղծվում են շնորհիւ աշխատանքի բաժանման: «Արդեն աշխատանքի առաջին մեծ բաժանումը, քաղաքի անշատումը գլուղից, դուռական աղբաբնակութիւնը գատապարտել է հազարամյակներով, յերկարատեւ ըրթացման, իսկ քաղաքացիներին ստրկացման՝ լուրաքանչւորին առանձին իր դետաւ աշխատանքով: Նա վոչնչացրել է առաջինի հոգեկան զարգացման և յերկրորդի ֆիզիկական զարգացման հիմքը»: «Աշխատանքի բաժանումով մասերի չէ բաժանվել նաև մարդն ինքը. նրա մի վորեւէ առանձին գործունելութիւն զարգացման համար զոհարելի էն նրա մյուս բոլոր ֆիզիքական և հոգեկան ընդունակութիւնները»:

Բաղաքի և գյուղի հակադրութեան լիակատար վոչնչացումը պահանջում է արտադրողական ուժերի զարգացման ավելի բարձր մակարդակ, քան այն, վերին մենք հասել ենք ներկայումս։ Սակայն մենք գնում ենք դեպի այգալիսին, և հիմա արդեն կարելի չէ միանգամայն հեղթիտ կերպով նշել այն ուղիները, վորոնք տանում են դեպի այն հակադրութեան վոչնչացումը։

Դրա հիմնական ուղիները ջուլց և տվելինքն ենգելը։

«Սոցիալ արդյունաբերութեանը մենք չափով արդյունաբերական արտադրութեանն ազատել և տեղական շրջանակներէջ, Ջրի ուժը կապված էր տեղի հետ, շոգու ուժն ազատ է»։

Այդ տեսակետից ավելի մենք արգատութեամբ աչքի յնքնկում ենլիտրական եներգիան։

Յերբ 1883 թ. հայտնագործվեց ելիտրական եներգիայի հաղորդումը տարածութեան վրա (Փրանսիական գիտնական Դեպրեյլի կողմից), ենգելը հետևյալ խոսքերով նշեց այդ հայտնագործութեան նշանակութեանը։ «Դեպրեյլի նորագույն հայտնագործութեանն արդյունաբերութեանը վերջնականապես ազատում է գրեթե բոլոր տեղական շրջանակներից և հնարավոր է դարձնում եներգիայի ամենահեռավոր աղբյուրների գործադրումը։ Յեվ լեթե սկզբում այդ բանից կոգտվեն քաղաքները, ապա վերջիվերջո դա պետք է դառնա ամենահոժեկութեակը քաղաքի և գյուղի միջև յեղած անտագոնիզմի վոչնչացման համար»։

Մենք կարող ենք սեփական աչքերով դիտել, թե ինչպես գյուղատնտեսութեան սոցիալիստական ինդուստրացումը վոչնչացնում է քաղաքի և գյուղի միջև յեղած անշրպեսը։ Ի դեմս մեքենատրակտորային կայանների, վորոնք իրենցից ներկայացնում են քաղաքում պատրաստած արդյունաբերական տեխնիկայի գործադրութեանը գյուղի տնտեսութեան նկատմամբ, մենք ունենք ամենաուժեղ տեղաշարժը քաղաքի և գյուղի միջև լեղած հակադրութեան հաղթահարման համար։ Յուրաքանչյուր ՄՏԿ վոչ այլ ինչ է լեթե վոչ քաղաքի արմատացումը գյուղում, և ՄՏԿ-ի շուրջն առաջացող բնակավայրերն իրենցից ներկայացնում են սոցիալիստական նոր ֆորմացիա՝ հովսարապես տարբեր ինչպես նախկին քաղաքից, այնպես էլ նախկին գյուղից։ Բաղաքի և գյուղի միջև լեղած հակադրութեան վոչնչացման այդ նույն նպատակին են ծառայում և՛ նոր սոցիալիստական քաղաքները, և՛ տեղական տրանսպորտի զարգացումը, և՛ կապի միջոցների ընդլայնումը, վորը ձեռք է բերվում ելիտրիֆիկացիայի և ռադիոֆիկացիայի միջոցով։

Մեր բազմազգի լերկրի պայմաններում բացառապես կարևոր է ազգային յիվ ծայրամասային ռայոնների արտադրողական ուժերի ուժեղ զարգացման սկզբունքը։

Նախկին Ռուսաստանի կայսրութւան գաղութային ծախրամասերն իրենց հետամնացութեամբ աչքի ելին ընկնում անգամ ընդհանուր ուսաստանյան հետամնացութւան փոնի վրա՝ նրանք գրեթէ միանգամայն զուրկ էլին արդոււնաբերությունից: Այդ նախկին գաղութներն իրենց նախկին մեարդպոլիային հասնելու համար պետք է վոչ թէ ընդհանրապէս ինդուստրացման լենթարկվեն, այլ պետք է ուժեղ թափով ինդուստրացվեն, նրանց ինդուստրացման տեմպերը պետք է ավելի բարձր լինեն քան թէ կենտրոնական ռալոններինը:

Յեթե տրեապետող արդութւան իշխող դասակարգերի շահերն արտահայտող ցարական կառավարութիւնը շահագրգռված եր ալն բանում, վորպեսզի ամեն կերպ արգելակեր գաղութների արդունարեւական զարգացումը, ապա ինորդային իշխանությունը, վորպես պրոլետարական դիկտատուրայի արտահայտություն, ըստ ամենայնի շահագրգռված է ալն բանում, վորպեսզի ամեն կերպ զարգացվի արդունարեւութիւնը նախկին գաղութներում, վորովհետեւ զարգացնելով նրանցում արդունաբերութիւնը, մենք ուժեղացնում ենք ալդտեղի բանվոր դասակարգը, հետեաբար ամրապնդում ենք պրոլետարական դիկտատուրան:

Քանի վոր ԽՍՀՄ գտնվում է կապիտալիստական շրջափակման մեջ և պետք է չուրաքանչիւր բոլեւ պատրաստ լինի պաշտպանվելու իմպերիալիստներից, անհրաժեշտ է արդունաբերության տեղաբաշխման հարցերի լուծման ժամանակ ամենալուրջ կերպով հաշվի առնել յերկրի պաշտպանության շահերը:

Նախ և առաջ ալստեղ խոսքը վերաբերում է պաշտպանական արդունաբերության (оборонная промышленность) և նրա հետ կապված ճյուղերի ալնպիսի դասավորմանը, վորպեսզի նրանք գտնվեն թշնամու ներխուժումների և հարձակումների, ինչպես և նրա ողանավատորմիդի վաանդից դուրս, ալսինքն բավականաչափ հետու լինեն սահմանից:

Մոցիալիստական շինարարության սկզբնական շրջանի համար ալդպիսի խիւ ժամանակավոր բնույթ ունեն նաեւ ժնարադուրյան մաֆսիմալ չափով բաժն սեմպետ սեղծիդու մկասառումներ, ինչպես յեվ ալն հանգամանք, վոր ահնրաժեշտ է հաւալի առնել փաստօրեն յեվ պատմականորեն սեղծված ադսարդուրյան սեղաբաւսումր յեվ պրոլետարիասի սեղաբաւսումը:

Իրանք հենց ալն նկատառումներն են, վորոնք մեղ սախպել են ուժեղ չափով զարգացնել մեքենաշինության ամենից ավելի պատասխանատու, «վորակիւլ» ճյուղերը վոչ թէ վորեւեւ ալ վալրում, ալ հենց Մոսկվայում և Լենինգրադում: Իհարկե կարելի յեր վոչ ալդքան ուժեղ չափով համակենտրոնացնել մեքենաշինության ալդ տեսակը

հիշյալ կենտրոններում, վորոնք առանց ալն ել արդեն ուժեղ չափով
ինդուստրացված են, սակայն այդ կապահանջեր անհամեմատ ավելի
լերկար ժամանակ և կտաներ դեպի մի շարք բավականաչափ մեծ
դժվարութիւններ, վորովհետեւ, չերկրի վոչ մի ուրիշ շրջանում չեր
կարելի գտնել ավելի բարենպաստ պայմաններ մեքենաշինութիւն
բարձր ողակների համար, քան Մոսկվայում և Լենինգրադում, ինչպիս
տրդեն չեղած սարքավորման կոմպլեկտի տեսակետից, ալդպէս ել մաս
նագետ-ճարտարագետների և բարձրորակ բանվորների կադրերի առ
կայութիւն տեսակետից, Վորակլալ մեքենաշինութիւն մեծագւլն
կառուցումների տեղաբաշխումը Մոսկվայում և Լենինգրադում նպատակ
ունի հնարավոր չափով շատ ավելի կարճ ժամկետում չերկրի ներսում
ստեղծել մեքենաշինութիւն ալն բազան, վորն ամենից շատ անհրա
ժեշտ ե հենց չեղելով ծայրամասերի ամենաարագ ինդուստրացման
շահերից:

II. ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

§ 1. ՆԱԽԱՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արդյունաբերության զարգացման մակարդակը նախապահանջովան Ռուսաստանում.

Ցարական Ռուսաստանը մինչև համաշխարհային պատերազմը հանդիսանում էր առավելապես ագրարային լեռկիր և իր արդյունաբերական զարգացման մակարդակով լինելով միջին հետամնաց կապիտալիստական լեռկիր, միաժամանակ ընդունում էր ամենից հետին տեղերից մեկը աշխարհիս խոշոր պետությունների մեջ: Այդ ահնառու կերպով լեռնում և ամխի, չուգունի և բամբակի սպառման մի հոգուն ընկնող նորմաների համամատությունից:

Մի մարդուն րնկնող սպառումը (1910 թ.)

Յ ե ր կ ը ն ե ր	Ածուխ	Չուգուն (կիրգրամներով)	Բամբակ
Ռուսաստան	200	18	2 2
ՀԱՄԵ	4770	307	11,2
Գերմանիա	3360	220	5,9
Անգլիա	4590	148	17,3

Քարածուխը մեխանիկական եներգլիայի գլխավոր աղբյուրն է, «մեքենաների հացը». նրա սպառումով ըավակախհափ ճշգրիտ կերպով վորոշվում է լեռկրի ամբողջ մեխանիկական ապարատի աշխատանքը. ամխի մի մարդուն ընկնող սպառումով Ռուսաստանը Գերմանիայից հետ և մնում 16 անգամ, Անգլիայից—23 անգամ և ՀԱՄՆ-ից 24 անգամ:

Զուգուճը — «մեքենաների մարմինն է», նա Ռուսաստանում ապառվում եր մի մարդու վրա հաշված 8 անգամ պակաս քան Անգլիայում, 12 անգամ պակաս, քան Գերմանիայում և 17 անգամ պակաս քան ՀԱՄՆ-ում:

Բամբակը — գլխավոր տեքստիլ հումքն է, իսկ տեքստիլ արդյունաբերությունը գլխավորն է թեթև ինդուստրիայի ճյուղերի մեջ. տեքստիլ արդյունաբերությունը նախապատերազմյան Ռուսաստանի արդյունաբերական ճյուղերի մեջ ամենից զարգացածն էր, և այդուհանդերձ բամբակի ապառումով Ռուսաստանը Գերմանիային զիջում էր — 3 անգամ, ՀԱՄՆ-ին 5 անգամ և Անգլիային — 8 անգամ:

Մեխանիկական շարժիչների հաշված ազդարնակություն 100 հոգուն ընկնող քանակը, (1907 — 1908 թ. թ.) լեվրոպական Ռուսաստանում ընկնում էր 1,6 ձիու ուժ, Գերմանիայում — 12,8 ձիու ուժ, Անգլիայում — 24 ձիու ուժ:

Ցարական Ռուսաստանի արդյունաբերության հետաձայնացությունը խիստ անդրադառնում էր նաև արդյունաբերության ճյուղային կառուցվածքի վրա: Մանրի և տեքստիլ արդյունաբերություններին — թեթև ինդուստրիայի այդ գլխավոր ներկայացուցիչներին — Ռուսաստանում ընկնում էր բանվորների մոտ 50 տոկոսը և համախառն արտադրանքի 55 տոկոսը, այնինչ ՀԱՄՆ-ում այդ լերկու ճյուղերին ընկնում էր ընդամենը 22 տոկոս, Անգլիայում և Գերմանիայում ընդամենը 24 տոկոս յուրաքանչյուրում: Դրա դիմաց ծանր արդյունաբերությունը, վորի թվում և մեքենաշինությունը, վորը խիստ զարգացած էր առաջավոր կապիտալիստական յերկրներոջ, ռուսական արդյունաբերական ստրուկտուրայի մեջ ստորադաս տեղ էր զբաղում: Այդ տեսակետից ցարական Ռուսաստանի արդյունաբերությունը շատ նման էր դադութային յերկրների արդյունաբերությանը:

Ծանր արդյունաբերությունը հանդիսանում է թեթև արդյունաբերության հիմքը: Ցարական Ռուսաստանի թեթև արդյունաբերությունը սեփական բազայի թուլության շնորհիվ հարկադրված էր հենվել Արևմտյան Ցեվրոպայի առաջավոր կապիտալիստական յերկրների ծանր արդյունաբերության վրա: Թե վոր չափով մեծ էր Ռուսաստանի նախապատերազմյան արդյունաբերության կախուճն արտասահմանից, յերևում է ստորև բերվող տվյալներից, վորոնք ցույց են տալիս արդյունաբերական սարքավորման ներմուծման չափը ըստ 1913 թ. տրվյալների:

	տոկոսը
Արդյունաբերական մեքենաներ	59
Ներքին ալյումին շարժիչներ	52
Շողմեքենաներ	88
Մեքենաների մասեր	90
Դադարյուններ տեքստիլ արդյունաբերության համար	77

Վերին աստիճանի զգալի լեր Նախապատերազմյան արդյունաբերության կախումն արտասահմանից նաև հումքի բնագավառում։ Ամբողջ ներքին ապաման քանակից ներմուծումով ծածկվում էր (տոկոսներով)։

Ածխի	20
Բամբակի	47
Բրդի	46
Դաբադանյութերի	59
Կաուչուկի և ջուտի	100
Յինկի և արճիճի	90—98
Կլայի, նիկել, ալյումին	100

Սակայն Ռուսաստանի սահմաններում յեղած արդյունաբերությունն էլ գլխովին «ուսական» չէր. արդյունաբերական ձեռնարկությունների զգալի մասը պատկանում էր ռուսացիներին կապիտալիստներին, և ալյումինի ձեռնարկությունների շահույթը գնում էր արտասահման։ Ռուսներին կապիտալի բաժինը ըստ 1915 թ. տվյալների կազմում էր (տոկոսներով)։

Ձեռնարկություն, մետաղամշակման և մեքենաշինության մեջ	69
Բիմիական արդյունաբերության մեջ	41
Տեքստիլ արդյունաբերության մեջ	21

Նախապատերազմյան Ռուսաստանի վերին աստիճանի թույլ և հետամնաց արդյունաբերությունը միաժամանակ չափազանց անհամաչափ էր բաշխված նրա տերիտորիայի վրա։ Նախապատերազմյան Ռուսաստանի (վերջրած ԽՍՀՄ սահմաններում) կազմից առանձնացնելով մի կողմից և արդյունաբերական ռազմները՝ Արդյունաբերական կենտրոնը, Հյուսիս արևմուտքը, Հարավային լեռնա-արդյունաբերական ռազմը և Ուրալը, և մյուս կողմից ռուսական ցարիզի գաղութները — Անդրկովկասը, Միբիրը, Ղազախստանը և Միջին Ասիան, - մենք կստանանք ալյումինի աղյուսակ (տես էջ 26-ի աղյուսակը)։

Այդպիսով իրենց մեջ ազգաբնակչության $\frac{1}{3}$ մասից պակասը պարփակող 4 արդյունաբերական ռազոններին ընկնում եր ֆաբրիկ-գործարանային բանվորներին ընդհանուր թվի $\frac{2}{3}$ -ը, ընդ վերում ազգաբնակչության մեկ հոգուն ընկնում եր միջինից չերկու անգամ ավելի զուտ արտադրանք: Ճյուղերի հիմնական խմբերից այդ ռազոններում ամենից շատ համակենտրոնացված եյին սեքստիլը և մետաղագործականը, ամենից քիչ համակենտրոնացված եր սննդինը:

Արդյունաբերական տեսակետից ամենից շատ հետամնաց եյին գաղութային ծախսամասերը, վորտեղ կար դրեթե միայն հայթայթող արդյունաբերություն (Բազմի նավթը և Սիրիերի վոսկին):

Բանվորների քիվը

(Հազար մարդ)

Ռազոնները	Ճյուղերի խմբերը	Լեռնարդ- և անհատական բան	Մետաղագործ- ական	Տեքստիլ	Սննդի	Այլը	Ընդամենը	Զուտ արտա- դրանք մեկ հոգու համար
Զորս արդյունաբ. ռազոն- ներ	431,1	257,7	639,8	81,2	288,6	1698,4	39,0	
Գաղութներ	152,3	10,5	21,8	18,2	21,9	224,7	12,7	
Մնացած ռազոնները	112,4	79,7	67,7	233,5	182,1	675,4	10,6	
Ընդամենը	695,8	347,9	729,9	332,9	492,6	2598,5	19,0	

§ 2. ԱՐԴՅՈՒՆԱՅԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՏԱՐ ՃՅՈՒՂ

Որոշորային Իշխանությունը ցարական Ռուսաստանից ժառանգություն ստացավ չափազանց հետամնաց արդյունաբերություն, ահե ել ուժեղ չափով տուժած իմպերիալիստական պատերազմից: Բաղաքացիական պատերազմի և ինտերվենցիայի ժամանակ արդյունաբերության քայքայումը ավելի ևս ուժեղացավ: Արտադրության անկումը 1920 թվականին հասավ ծայրահեղ աստիճանի, չերբ ամբողջ արտադրանքի ծավալը իջավ մինչև նախապատերազմյանի $17\frac{0}{100}$ -ը:

Բաղաքացիական պատերազմը վերջանալուց 5—6 տարի հետո բանվոր դասակարգը կուսակցության ղեկավարությամբ հերոսական հիգիեր թափելով արդյունաբերությունը վերականգնեց մինչև պատերազմ-

մշան չափերով. 1926/27 թ. մինչդասերազմյան մակարդակը դեռազանցվեց, այդ աւրվա արտադրանքը կազմեց 1913 թ. մակարդակի 101,6 %-ը:

Այդ վերականգնումը գլխավորապէս տեղի էր ունենում ի հաշիվ տնտրոծութեան մատնիւած ֆաբրիկաների ու գործարանների գործարկման, չբեռնավորված ձեռարկութեանների բեռնավորումն ավելացնելուն, մաշված կամ փչացած սարքավորման մասնակի վերանորոգման: Բնական է, վոր այդպիսի պայմաններում արդէլունաբերութեանն արտադրանքի ընդհանուր ծավալով հասնելով նախապատերազմյան մակարդակին, վերականգնման շրջանի վերջին մոտավորապէս պահպանեց նույն հարաբերակցութեանները թեթեւ և ծանր ինդուստրիաների հիմնական ճյուղերի միջև, վորոնք կախն նախապատերազմյան շրջանում: Նմանապէս առանց մեծ փոփոխութեանների մնաց նաև արդէլունաբերական աշխարհադրութեւնը, ինչպէս նա ստեղծվել էր նախահեղափոխական շրջանում: Մնաց նաև այն կախումը, վորը կար կապիտալիստական չեղկոնները՝ մեքենաներ, արդէլունաբերական սարքավորում, քիմիկատ պրոդուկտներ և այլն իրեր մատակարարելու տեսակետից:

Մեր ժողովրդական տնտեսութեան հետագա զարգացումը, հետագա շարժումը դեպի սոցիալիզմ կարող էր տեղի ունենալ միայն սոցիալիստական արդէլունաբերութեան աճման և ամրապնդման հիման վրա, վորովհետև՝ «Սոցիալիզմի միակ նյութական բաղան կարող է լինել միայն խոշոր արդէլունաբերութեւնը, վորն ընդունակ է վերակազմել նաև հողագործութեւնը» (Լենին):

Սոշոր ինդուստրիան, այն գլխավոր իշխող բարձունքը, վորին տիրում է պրոլետարիատը, հանգիստանում և առաջատար ողակ ամբողջ ժողովրդական տնտեսութեան սիստեմի մեջ. նա հանդիսանում է ամենահուժեղ ուժակը, վորի ոգնութեամբ տեղի յե ունենում մանր գուղացիական տնտեսութեան վերակառուցումը խոշոր սոցիալիստական գյուղատնտեսութեան: Գյուղատնտեսութեան մատակարարումը արտադրութեան միջոցներով՝ մեքենաներով, տրակտորներով, քիմիական պարարտանյութերով, այն ոգնութեւնը, վորը ցույց են տալիս րանվորները վորպէս կազմակերպիչներ, կոլտնտեսութեւնների ամրապնդումը ղեկավար կադրերով, կազմակերպող ներգործութեւն գյուղատնտեսական արտադրութեան ղրա արդէլունաբերական այն ձեռարկութեւնների կողմից, վորոնք վերամշակում են գյուղատնտեսական հումքը, այդպիսի լեն այն հիմնական ձեերը, վորոնց մեջ արտահատվում է սոցիալիստական արդէլունաբերութեան առաջատար, հեղափոխականացնող դերը գյուղատնտեսութեան նկատմամբ:

Սակայն իր այդ առաջատար դերը կատարելու և չերկրի տնտեսական անկախութիւնն ապահովելու համար մեր արդյունաբերութիւնն իր զարգացման ընթացքում չեր կարող սահմանափակվել միայն ընդլայնելով արտադրութեան ծավալը և պահպանելով նախկին չափակցութիւնները (պրոպորցիաներն) իր ճուղային կազմի մէջ, ուր գերակշռում եր թեթեւ ինդուստրիան: Այդպիսի զարգացումն անխուսափելիորեն կտաներ վոյթե դեպի կապիտալիստական աշխարհից յեղած կախման հաղթահարումը, այլ կուժեղացներ այդ կախումը, մեր չերկիրը կդարձներ համաշխարհային իմպերիալիզմի մի հասարակ կցորդը:

Կուսակցութիւնն արդյունաբերութիւնը ուղղեց միակ ճիշտ ճանապարհով, առաջին հերթին ծանր ինդուստրիայի, մեքենաշինութեան վորպես իրեն իսկ արդյունաբերութեան համար առաջատար ճյուղի զարգացման ճանապարհով, վորովհետեւ միայն ծանր արդյունաբերութիւնն ե ի վիճակի վերակառուցելու ու վորտքի վրա դնելու և՛ արդյունաբերութիւնն ամբողջութեամբ առած, և՛ տրանսպորտը և՛ դշուղատնտեսութիւնը» (Ստալին):

Արդյունաբերութեան զարգացումն այդ ուղղութեամբ անհրաժեշտ եր նաեւ չերկրի պաշտպանունակութիւնն ամրապնդելու տեսակետից. առանց դրան «մեր դրութեւնը նման կլիներ ներկայիս Զինաստանի դրութեւնը»: Դրա հետ միաժամանակ այն չերկրի համար, վորը 100 տարով հետ ե մնացել և վորի վրա ամեն բոլի կարող ելին հարձակում գործել իմպերիալիստները, պահանջվում ելին արդյունաբերական զարգացման ամենից ավելի ուժեղ տեմպեր Պրա համար, «վորպեսդի ժամանակը բաց չթողնենք, մինչև վերջն ոգտագործենք ժամանակավոր դադարը և կարողանանք ԽՍՀՄ-ում ստեղծել ինդուստրացման հիմքերը, վորոնք ներկայացնում են նրա հզորութեան քաղան» (Ստալին):

Արդյունաբերութեան առաջ դրված այդ խնդիրներն ելին հենց, վորոնք հանդիսացան առաջին հնգամյա պլանի հիմնական ողակը:

Այդ խնդիրները փալլուն կերպով լուծվեցին: Արդյունաբերութեան համախառն արտադրանքը, վոր 1928 թ. կազմում եր 15,7 միլիարդ ռուբ., 1932 թ. բարձրացավ մինչև 34,3 միլիարդ ռուբլի: Դրա հետ միաժամանակ արդյունաբերութեան տեսակարար կշիւը պլանավորվող արդյունաբերութեան և դշուղատնտեսութեան համախառն արտադրանքի դումարի մեջ բարձրացավ 1927/28 թ. 48% -ից մինչև 70% 1932 թ.: Արդյունաբերութեան այդ վիթխարի աճումը գլխավորապես տեղի ունեցավ ի հաշիվ ծանր արդյունաբերութեան, վորի տեսակարար կշիւը հնգամյակի ընթացքում բարձրացավ 44,2% -ից մինչև 52,5%:

Արդյունաբերութիւնն հիմնական ճշգրտութեամբ արտադրանքը հնգամ-
լակի 4 տարվա ընթացքում չերեւած և հետևյալ աղյուսակից.

Ճ յ ու ղ ե ր	Համախառն արտադրան- քը միլիոն տոնրիներով 1926 - 27 թ. գնեցով		1932 թ. 0/0 0/0-ներով 1926 թ. նը- կատմամբ
	1928	1932	
Վառելանյութային արդյունաբերու- թյուն	1079	2382,9	220,8
Վ. ու թ. ց՝			
Քարածխի	575,2	659,9	175,9
Կավիթի	582,7	141,3	242,5
Մետաղի	2722,6	5082,6	331,7
Վ. ու թ. ց՝			
Սև մետաղածուլություն	705,5	1263,7	179,1
Ամբողջ մեքենադնոթյուն	182,2	7561,6	402,8
Մասնավորապես՝			
Ընդհանուր մեքենադնոթյուն, նավա- շինություն և մետաղե առարկաներ	1405,8	5252,9	373,6
Դյուրամշակման մեքենադնոթյուն	176,9	890,4	503,3
Ելեքարոստիկական	239,3	1218,3	509,1
Քիմիական արդյունաբերություն («Ա» և ՄԲԱԿ)	348,0	1029,9	298,8
Անասնաբուծական արդյունաբերություն	836,7	2400,0	286,8
Մանրի	1541,5	3485,3	225,6
Հայն սպառման առարկաներ արտա- դրող ճյուղեր	5406,0	8997,1	166,4

§ 3. ԵՆԵՐԳԵՏԻԿԱ

Ենեւրգետիկայի
նօսաւարկութեամբ
ժողովրդական
նօսաւարկութեամբ

Նշուածական բարեփոխումները արտադրութեան և փոխա-
դրման վրա ծախսվող աշխատանքը, ինչպէս և լու-
րագանչուրը այլ աշխատանք պահանջում և հետե-
րաւոր վերջ ծախսում:

Հասարակական արտադրութեան մեջ աշխատանքները մի մասը
կատարվում և իր իսկ մարդու ուժերով, մի մասը ընտանի կենդանի-
ները միջոցով. մեր ժամանակներում տնտեսապես զարգացած յերկր-

Նեղոմ տնտեսական աշխատանքի մեծ մասը, մանավանդ արդյունաբերութիւն մեջ, կատարվում է մեխանիկական շարժիչների միջոցով՝ մեքենաներով: Վերջիններս իրենց համար անհրաժեշտ են երգիւն ըստանում են անալիսի աղբյուրներէց, ինչպիսին է վառելանյութը, ջրի, քամու ուժը և այլն:

Եներգետիկա ասելով ժողովրդական տնտեսութեան մեջ սովորաբար հասկացվում է հասարակական արտադրութեան նպատակների համար են երգիւն ոգտադրածման բոլոր ձևերի ու խղանակների ամբողջականութիւնը ¹⁾:

Եներգետիկան հանդիսանում է տնտեսական շինարարութեան գլխավոր տեխնիկական բաղան վոչ միայն արդյունաբերութեան մեջ, այլ և տրանսպորտի ու գյուղատնտեսութեան մեջ: Յերկրի արտադրական գորութիւնն ամենամանկիջական կերպով կախված է նրա կողմից ոգտադրածվող են երգիւն ծավալից, իսկ այս վերջինն աղբւնակու-

եՍՀՄ-ի յեվ կապիտալիսական յերկրեքի եեքգեեիկ բալանը
(Միլիարդ կիլովատ ժամերով տարեկան)

Յերկրներ	ԵՍՀՄ	ՀԱՄՆ	Գերմանիա	Անգլիա	Յրանսիա
Յուլանիլնի					
1. Մարդկանց աշխատանքը	2,95	2,5	1,4	1,5	1,05
2. Կենդանիների	16,1	15,9	9,9	1,1	2,5
3. Վառելանյութի ոգտակար են երգիւն	40,9	536,0	145,0	102,0	530
4. Զբալին ուժերի ոգտակար են երգիւն	1,9	21,7	2,0	0,5	3,7
5. 2, 3, և 4-րդ ցուցանիլների գումարը	58,0	573,6	149,9	103,6	59,2
6. Մենրդիա—գլնվածութիւնը, այսինքն 5-րդ ցուցանիլի հարարերութիւնը առաջինն	19,7	229,0	107,0	69,0	56,0

¹⁾ Այլեկ Նեղ իմաստով են երգետիկա ասելով հասկացվում է ուժային և ջերմային կառուցվածքների ամբողջականութիւնը, վորոնք արդյունաբերութեանը, գյուղատնտեսութեանը, տրանսպորտին և այլ ճյուղերին մատակարարում են զարմիչ ջերմային են երգիւն:

Այդ ըստի լայն իմաստով են երգետիկան ընգրկում է նաև աշխատունակ աղբւնակութեան կենդանի ուժերը, տնտեսութեան մեջ աշխատող կենդանիների ուժերը:

Թլան տվյալ քանակության դեպքում կարող ե ավելանալ միայն ի հաշիվ եներգիայի բնական աղբյուրներին ավելի լալն, ավելի կատարելա ողտագործման, գլխավորապես մեխանիկական շարժիչների ուժի աճման միջոցով: Այդպիսով յերկրի արտադրողական կարողութլան վորողումը հանդում ե նրա եներգիա—գինվածութլան աստիճանին, վորը չափվում ե մեկ կենդանի աշխատողին ողնող մեխանիկական աշխատողներին թվով:

Ըստ 1926 թ. տվյալների մեր յերկրի եներգիայի բալանսի կազմը աշխարհիս առաջավոր կապիտալիստական յերկրների համեմատութլամը բնորոշվում ե 30-րդ եջում բերված աղյուսակով:

Այդպիսով մեր յերկրը կարողացել ե մինչե 1926 թ. մեկ աշխատունակ աշխատող մարդու դիմաց ժաշխատանքի լծել՝ վառելանյութի, ջրի ե կենդանիների եներգիա՝ հավասար մոտ 20 աշխատողների ուժին, Ֆրանսիան—56, Անգլիան—69, Գերմանիան—107, ՀԱՄՆ—229:

Յեթե եներգո-գինվածութլան տարբերութլունները զուգադրենք ազգային մանրաբ. յեկամուտի մի հոգու վրա հաշված ցուցանիշների տարբերութլունների հետ, իՄՀՄ-ի տվյալներն ընդունելով միավոր, կստանանք հետևյալ արդյունքները՝

Յերկրներ Ցուցանիշներ	ԽՍ-Մ	ՀԱՄՆ	Գերմանիա	Անգլիա	Ֆրանսիա
եներգո-գինվածութլուն . .	1	11,2	5,2	4,4	2,7
Ազգային յեկամուտ	1	8,9	3,2	5,2	3,9

Ինչպես տեսնում ենք, ազգային յեկամուտի ցուցանիշներն ըստ յերկրների բաշխվում են մոտավորապես պրոպորցիոնալ կերպով եներգո-գոդինվածութլան ցուցանիշի նկատմամբ:

Առաջավոր կապիտալիստական յերկրներին արտադրողական կարողութլան բնագավառում հասնելու ե անցնելու համար մենք պետք ե նրանց ամենից առաջ հասնենք ե անցնենք եներգոդինվածութլան տեսակետից:

Նեներգիայի հիմնական աղբյուրները յերկրիս մեջ գտնվում են հետևյալ կերպով:

Ներկայումս եներգիայի հիմնական աղբյուրները հանդիսանում են քարածուխը, նավթը, թերթաքարերը, տորֆը, փայտը ե վիժող ջրի («ապիտակ ածուխ») ուժը:

Թափվող ջրի ուժը շատ հին ժամանակներից սկսած ոգտագործվել ե ջրաղացի անիվի միջոցով: Իսկ տուրբինների միջոցով թափվող

Չրի հետի ոգտագործումը՝ ելեքարական եներգիա ստանալու համար՝ սկսվել է միայն 19-րդ դարի վերջից, Այդ տեսակետից սպիտակ ածուխն եներգիայի ամենայնրիտասարդ աղբյուրն է հանդիսանում, և ստացվող եներգիայի բնդհանուր դումարի մեջ նրա տեսակարար կշիռը դեռևս շարունակում է ավելանալ։ Եներգիայի վառելանյութային աղբյուրներից ամենից հինը փայտն է։ Վարածուխը սկսել է ոգտագործվել սկսած 18-րդ դարից, իսկ նավթը սկսել է լայնորեն ոգտագործվել միայն սկսած 19-րդ դարի 70-ական թվականներից, այն թանից հետո, լեբա ստեղծվել է խորը փորման տեխնիկան (առաջին անգամ ՀԱՄՆ-ում, Պենսիլվանիայում, 19-րդ դարի 60-ական թվականներին)։

Տորֆը և թերթաքարերը, վորոնք իրենց վառելանյութային վորակով զգալապես զիջում են ածխին ու նավթին, այնլի լայն չափերով սկսում են ոգտագործվել միայն վերջին տարիներս, շերմատեխնիկայի և ելեքարիֆիկացիայի հաջողուլթյունների կապակցուլթյամբ։

Վառելանյութի գումագան տեսակների համեմատական գնահատակար րստ նրանց ցերմասեղծուրյան

Վառելանյութի տեսակը	1 կգ. վառելանյութի ջերմագրագրուլթյան րորինքով	Գործնական հալաարյնք սրայմանական վառելանյութի միալորի համար		Ցերմասեղծուլթյան րայմանյութի րորինքով (9/10-ով)	Սահմանական տարածուլթյունը (կգ.)
		Նետատ	Բրնտտ		
Դոնեյի քարածուխը (Սայմանական վառելանյութ)	7000	1,0	1,4	9,5	10450
Նավթ	10000	0,6	0,95	6,4	15700
Անտրացիտ	7300	0,95	1,35	9,0	11000
Լավորակ Մերձմուկոլյան քարածուխ	3500	2,0	2,9	23,0	4400
Վատորակ Մերձմուկոլյան ածուխ	2100	3,8	5,3	36,3	2750
Փայտ և տուֆ թայ	1900	3,8	5,6	38,0	2640
» » չոր	3150	2,0	3,2	21,7	1620
Ունդորը թերթաքարեր	1450	9,5	8,4	56,8	1700

ՅԱՆՎԱՐԻ ԵՐԿՐԱՆԻ
ԱՐԴԱՐԱԴԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Վերջին ամիսի ըստ մեքենայի և զորքի դրվում
և վերջին ամիսի ըստ չափերով և կերտվում
նրանք արտադրության մեջ, այնքան ամիսի սնունդ
և պահանջվում նրանց համար:

Այսպիսով ¹⁾ և առաջանում և արդյունաբերության հարաճուն պա-
հանջը վառելանյութի և էներգիայի նկատմամբ ²⁾:

Արդյունաբերությունը վառելանյութի մեակ սպառողը է, սա-
կայն նրա սպառողներից զխալոն և, ամբողջ սպառման կեսից ամի-
սին նրա վրա է ընկնում (առանց գյուղական ընակչության սպառ-
ման):

Վառելանյութի սպառման բաշխումը ըստ սպառողների գլխավոր խմբերի

(Պայմանական վառելանյութով)

Տարիներ	1927/28		1931	
	Միլիոն տոնն	Տոկոս հան- րապետարից	Միլիոն տոնն	Տոկոս հան- րապետարից
Արդյունաբերությունը . .	32.03	53,9	51,00	59,2
Խոշոր կենտրոնականներ	2,43	4,2	6,06	5,8
Տրանսպորտ	16,39	27,6	24,65	28,6
Մյուս սպառողները, նե- րառյալ նաև քաղաքային բնակչությունը	8,55	14,3	5,39	6,4
Ընդամենը ծախս	59,47	100	87,70	100

Վառելանյութամատակարարման վիճակը ըստ մեծ ագլոցություն
և ունենում արդյունաբերության ամբողջ աշխատանքի ընթացքի վրա.
էներգետիկ անտեսությունը այս կամ այն կապակերպով յուրեց զգա-
լի չափով կախված և արդյունաբերական արտադրության դրուվումը:
Էներգետիկ բազան էլակտրոն էլեկտրություն ունի նաև արդյունաբե-
րության աշխարհագրական տեղաբաշխման համար և ընդհանրապես—

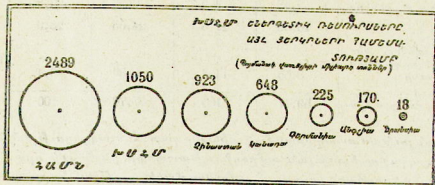
¹⁾ Բացի էներգետիկ նպատակներից վառելանյութը ծախսվում է նաև տեխնո-
լոգիական պրոցեսներին համար վորոնք պահանջում են ֆերմությունը Շատ արտա-
դրություն էրը համար աղյուս որինակ՝ մետաղաձուլական, ցեմենտի, ապակու, հախ-
ճապակու, անասպակու, ջաջարի, աղի արտադրությունները համար տեխնոլոգիական
նպատակները համար զգալի չափով ամիսի ըստ վառելանյութ և դրածադրվում, քան
էներգիայի համար:

լերկրի տերիտորիայի վրա արդյունաբերական կենտրոնների պատմականորեն ստեղծված այս կամ այն տեղաբաշխումն ազդում է վառելանյութի հանույթի և եներգիայի արտադրության կենտրոնների զարգացման և տեղաբաշխման վրա:

Վառելանյութային նյութերն արդյունաբերական մշակման մեջ մտնող հումքային նյութերից տարբերվում են նրանով, վոր առաջիններն արտադրության պրոցեսում ամբողջովին վոշնչանում են, իսկ 2-րդները՝ Թեկուզ և մասամբ՝ մտնում են պրոդուկտի ֆիզիկական մարմինի մեջ:

Յեկե, ինչպես մեզ մոտ տեղի յե ունեցել, արդյունաբերության կենտրոնները պատմականորեն կազմակերպվել են վառելանյութային բազաներից հեռու գտնվող շրջաններում, ապա այդ շրջաններում հարկ է լինում ստեղծել նոր եներգետիկ բազաներ, վորչափով իհարկե այդ վայրերում կան եներգիայի այս կամ այն աղբյուրներ:

Եներգոռեսուրսների չափերով ԽՍՀՄ-ը աշխարհում բռնում է 2-րդ տեղը, զիջելով միայն ՀԱՄՆ-ին: Աշխարհիս պաշարների ընդհանուր գումարից ԽՍՀՄ-ին բաժին է ընկնում՝ քարածխի — 45,3%, նավթի — 34,4%, տորֆի — 40%, փայտի — 17,5% և ջրային եներգիայի 35,7%: Ամբողջութամբ առած վերևում Թված հինգ տեսակ եներգոռեսուրսներից ԽՍՀՄ-ի բաժինը կազմում է 16,7%, իսկ ՀԱՄՆ-ինը — 39,5%¹⁾:

Նկ. 1 ԽՍՀՄ եներգոռեսուրսների այլ պետությունների համեմատությամբ

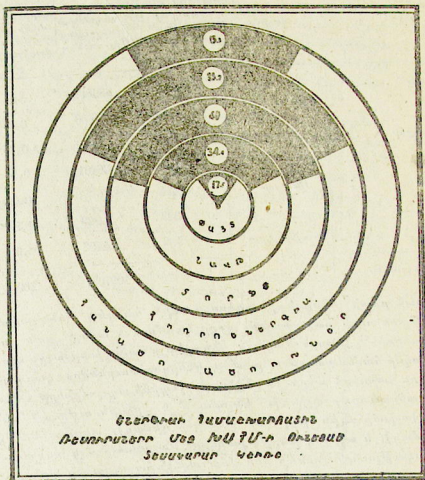
¹⁾ Սակայն անհրաժեշտ է նշել, վոր ԽՍՀՄ-ի տերիտորիան եներգետիկ ռեսուրսների, ինչպես և մյուս բոլոր ռեսուրսների տեսակետից զբաղեւ շատ ամբողջաբար և անհամեմատ նվազ չափով և ուսումնասիրված քան ՀԱՄՆ: Ինչպես հարկն է այդ ուսումնասիրությունն ակզել և միայն խորհրդային ժամանակաշրջանում և ծավալվել և ամենավերջին տարիներում: Ըստ 1913 թ. տվյալների ամիսի պաշարները Ռուսաստանում վորոշվում էին 234 միլիարդ տոնն, իսկ հիմա արդեն՝ 1013 միլիարդ տ, ջրային եներգիայի պաշարները՝ 16 միլիոն ձիու ուժ, իսկ հիմա 256 միլիոն ձիու ուժ:

ԽՍՀՄ-ի եներգիտելի հիմնական աղբյուրների պաշարն/ արի մասին
 չհղած հանրագումարային տվյալներն առ 1-ն հունվարի 1932 թ. չե-
 ցած հաշվառմամբ արտահայտվում են հետևյալ թվերով.

Ռեսուրսների տեսակ- ները	Չափի միա- վորը	Քանակն ըստ հաշուարար մեթոդային կամ ձևավալի	Քանակը ըստ մաշակման մեթոդային (Միլ. տոնն)	Տոկոսներ հանրագու- մարի նկատ մամբ ըստ պայմանական վաճառքի
Քար. ձուխ	միլ. տոնն	1013316	880663	88,3
Նավթ	» »	3219	4606	0,5
Թերթաքարեր	» »	19805	5942	0,6
Տորֆ	» »	67688	30461	2,9
Գիլանուտ	միլ. խոր. մ-	471	673	0,05
Փայտ	» » »	329	19329	1,8
Ձուր	միլ. կվտ.	192,4	155423	10,9
Ընդամենը	—	—	1097097	100

Մնացած բոլոր եներգիտելի ռեսուրսների հանդեպ հսկայական
 երակշռություն ունի քարածուխը, վորը կազմում է ավելի քան բո-
 ւոր ռեսուրսների $\frac{4}{5}$ մասը: Սակայն եներգիտյի համաշխարհային պա-
 րների կազմի համեմատությամբ մեր եներգոռեսուրսների կառուց-
 ւածքն աչքու հանդերձ աչքի յե ընկնում այնպիսի աղբյուրների ավե-
 ր բարձր տեսակարար կշիռով, ինչպիսին է ջրային ուժը (ԽՍՀՄ
 $2,9\%$, համաշխարհային բալանսի $5,2\%$ -ի դիմաց), տորֆը ($2,9\%$
 2% -ի դիմաց), և ալյուրդ թերթաքարերը: Եներգիտելի այդ աղբյուր-
 րի նշանակությունը, վորոնք մեզ մոտ ավելի հարուստ են քան ու-
 ռ չերկրներում, մեզ համար բարձրանում է նաև այն պատճառով,
 թ նրանց մեծագույն կուտակումները մեծ մասամբ գտնվում են այն-
 սի շրջաններում, վորոնք չունեն ածուխ կամ վառելանյութի այլ
 րձրակալորիա տեսակներ. այդպես, որինակ, ջրային եներգիտելի
 փազանց մեծ պաշարներ մենք ունենք Միլիին Ասիական հանրապե-
 րություններում, վորոնք աղքատ են ածխով. տորֆի՝ բնական պաշ-
 րների տեսակեից ավելի մատչելի հանքերը տեղավորված են կենտ-
 րական և հյուսիսային շրջաններում, վորտեղ նույնպիս ածուխ չկա,
 նպես վոր տորֆը, այլվող թերթաքարերը և ջրային ուժերն ոգտա-

գործման մեջ ներգրավելը թելադրվում է ավսալ շրջաններում ենթերգիայի ուրիշ աղբյուրների բացակայությամբ Բացի դրանից տորֆի ուժեղ ոգտագործման համար կան նաև այն նախադրյալները, վոր նրա գտնված վայրերում են գտնվում եներգիայի մեծագույն սպառողները, մշակող արդուները՝ թլան կենտրոնները (Մոսկվայի մարզ, Իվանովի մարզ, Գորկու լերիլը, Լենինգրադ):

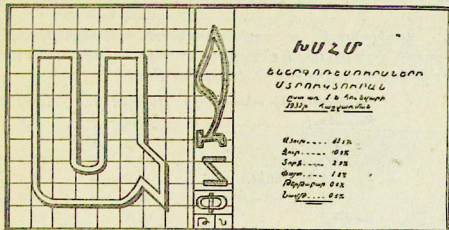

Նկ. 2. ԽՍՀՄ տնտայրար կլոն համախառնային եներգոսուրաներում

Շարակում Ռուսաստանի լեզու և ԼՍՀ-ի վառելիքային բալանը

Յեննելվ ալդ բանից, կարելի է լենթադրել, վոր մեկ մոտ ջրային ուժերը և տորֆը պետք է շատ ուժեղ կերպով ոգտագործվեն և վոր եներգոսուրանսի մեջ նրանց դրաված տեղը համենայն դեպս պետք է լինի վոչ պակաս, քան եներգոսուրանների մեջ:

Փաստորեն դործն այլ կերպ և դասավորվելու Նախահրապետական Ռուսաստանում հենվում էին գլխավորապես վոյ թե տորֆի և ջրի վրա, այլ փայտի վրա, վորպես վառելանյութի հին, սովորական տեսակի, վորը կարելի չէ ձեռք բերել նաև առանց վորևե մեխանիկապիլի:

Նկ. 3. ԽՍՀՄ եներգոռեսուրսների կառուցվածքը

Նախապատերադմյան ժամանակաշրջանում վառելանյութի արդյունահրերական տեխնիկական սպառման տոկոսը արտահայտվում էր հետևյալ թվերով՝

Փայտ	25,4
Տորֆ	1,4
Գարածուխ (դրեթե ամբողջովին Դոնեցի) 54,3	
Նավթ	18,9

Ընդամենը 100

Փայտը ծածկում էր վառելանյութի ամբողջ սպահանջի 1/4-ը, ըստ վորում շատ շրջաններում, մասնավորապես Ուրալում, ալբերու համար գիշատիչ կերպով կտրտվում էին լավագույն փշատերև անտառները, Արդյունաբերական կենտրոնում, ուր կային հսկայական տորֆային հարուստություներ, անտառները վոչնչացվում էին՝ դործադրվելով վորպես վառելանյութ, և դրեթե անձեռմխելի էին մնում շրջակայքում ընկած տորֆի հանքավայրերը: Ինչ վերաբերում է եներգիայի ջրային աղբյուրների ոգտադործմանը, ապա ցարական Ռուսաստանն ալդ ընագավառում հետ էր մնում անգամ ամենահետամնաց լերկրներց:

ԽՍՀՄ-ի վառելանյութային բալանսը վառելանյութի տեղական տնտեսականության հասանելիության չափով դաշին է ապրանքային և նախահեղափոխականից։ Կենսագործելով Լենինի ցուցումները, կուսակցությունն անշեղ կերպով կենսագործում է տեղական վառելանյութի սակավ փոխադրուհակ տնտեսները (տորֆ, Մերձմոսկովյան քարածուխ և այլն) արմատացնելու և փայտի վառելանյութը կրճատելու քաղաքականությունը, ուժեղացնելով հանքային վառելանյութի գործադրումը։

Վառելանյութի զանազան տեսակներին մասնակցությունը չերկրի սպառած վառելանյութի ընդհանուր քանակի մեջ 1927/28 և 1931 թ.թ. (տոկոսներով պայմանական վառելանյութով)։

Վառելանյութի տեսակները	1927/28 թ.	1931 թ.
Դարածուխ	53,3	56,6
Վորից՝		
ա) Դոնեցի	43,4	43,8
բ) Կուզնեցկի	3,9	5,6
գ) Ալլ Կառուներ	6,0	7,2
Նավթ	18,5	21,5
Փայտ	24,1	18,0
Տորֆ	4,1	3,5

Շատ բան կա դեռևս անելու, վորպեսզի մեր վառելանյութային բալանսի ստրուկտուրան համապատասխան դարձվի պլանային, սոցիալիստական տնտեսության պահանջներին, եներգիայի պաշարների ստրուկտուրային և նրանց աշխարհագրական տեղաբաշխմանը։ Անցյալի ծանր ժառանգությունը—մշակող ինդուստրիայի մեծագույն կենտրոնների չափազանց հեռու գտնվելը եներգետիկ բազաններից—շարունակում է դեռևս ծանրանալ մեզ վրա։

Խոշոր, կենտրոնացնող արտադրության և շրջանային արտադրության տեղական եներգոտեսությունների բազայի վրա, նոր ստեղծվող ինդուստրիալ կենտրոնների տեղաբաշխումն եներգիայի աղբյուրներին մոտ—այս է չերկրի եներգետիկ տնտեսության կադմակերպության բնագավառում մատնանշված դեֆեկտների լիակատար վերացման ուղին։

Ճանապարհորդություն
Սևի քաղաքում
ԽՍՀՄ-ի մեծագե-
րում

Վառելանյութի բարձրակարգի (քարածուխ Դոնեցի տիպի, նավթ) տնտեսներ կամ շրջային եներգիայի խոշոր և եժան ուսուցանող ունեն ԽՍՀՄ-ի մոլ բոլոր ռայոնները։ Սակայն բոլոր եներգոտեսությունների ամբողջականությունը, ներառյալ նաև ցածրակարգի վառելանյութ-

Թալին նյութերը, մեր ռալոններն մեծ մասը բաղականաչափ հաղե-
ցան և մանրգլխայն անհրաժեշտ աղբյուրներով, վորոնց ոգտագործու-
մը միանգամալն հնարավոր և ոացրոնալ և ժամանակակից տեխնիկայն
պայմաններում:

Ամրողը ԽՍՀՄ-ում չի կարելի մատնանշել վոչ մի խոշոր ռալոն
(մարդի կամ չերկրի մասշտաբով), վորն իր տերիտորիայի վրա չու-
նենար եներգրալի ալս կամ ալն բաղականաչափ խոշոր աղբյուրը:
Քարածուխ չունեցող ռալոններն ապահովված են տորֆով կամ փայ-
տով կամ Թե ջրալին ուժերով, իսկ մի քանիսները՝ Թե մեկով Թե մյու-
սով միասին:

Նկ. 4. ԽՍՀՄ եներգրոնսուրաների բաշխումը

Եներգիայն ընդհանուր աղալարների բաշխումը ԽՍՀՄ-ի մարզե-
րում, չերկրներում և հանրապետութլուններում՝ չերևում և նկար 4 ից:
Ցեփրոպական մասն սահմաններում եներգրալով աղելի հարուստ են
հարավային շրջանները (Պոնրասի քարածուխը, Կովկասի հիդրոններ-
ղիան և նավթը) և հլուսիսային շրջանները (Պեչորայի ավազանի քա-
րածուխը): Իսկ ամբողջ միջին շերտը համեմատաբար աղքատ և եներ-
գրոնսուրաներով, ընդ վորում աղետեղ չեղած եներգրոնսուրաների մեծ
մասը նվաղ վորաղիալ տեսակներից են — տորֆ, Թերթաքարեր և
փայտ. ալո տեսակետից միակ բացառութլունը կազմում և Մոսկվայի
մարզը, Մերձմոսկովյան քարածխի ավազանով: Ուրալի մյուս կողմում
եներգիայն նվաղ վորաղիալ տեսակները՝ ինչլիսի լեն տորֆը, Թեր-
թաքարերը և փայտը, մեծ մասամբ դուս հաղվի չեն առնված, իսկ
նավթ գրեթե չկա, հետևաբար մնում և քարածուխը, վորը գլխավորա-

պէս գտնվում եւ Կուզնեցկի եւ Տուշգուզլայի ավազաններում եւ բացի դրանից՝ հիդրոէներգիան, վորը գլխավորապէս կենտրոնացած ե խոշոր գետերի — Ուրի, Իրաւլի, Յենիսեյի, Անալի եւ Ամուրի ակունքներում — Սիբիրում, իսկ Միլին Ասիայի սահմաններում Ամուր-Դարիս եւ Սիւր-Դարիս մեծ գետերի վերին հոսանքի յերկարութեամբ:

Վառելանյութային մատերիալները, ինչպէս վերիում տեսանք, ԽՍՀՄ-ի եներգետիկ ռեսուրսների մեջ բռնում են գլխավոր տեղը, կազմելով եներգիայի բնական աղաղակների աճող գումարի ⁹/₁₀ մասը: Այդ նույն մատերիալները վճռական դեր են խաղում յերկրի, եներգետիկ տնտեսութեան մեջ, արդյունաբերութեան բոլոր ճյուղերին տրանսպորտին, գյուղատնտեսութեանն եներգիա մատակարարելու գործում: Մինչև վերջին ժամանակներս մեր աճող մեներգետնտեսութեանը կառուցվել ե բացառապէս վառելանյութային մատերիալների ոգտագործման հիման վրա ե միանգամայն չնչին մասնակցութեան ե ունեցել ջրային եներգիան ¹):

Տեղակայւմ լւծ թերոմի վառելանյութի հաւաքութեան կայանները ԽՍՀՄ-ի մաղնրում ջրանաղան ռալոյններ, նալաճ նրանց ընդհանուր տնտեսական գարգայմանը ե աճնից առաջ նրանց մեջ յիղաճ արդյունաբերութեան գարգայմանը, չափաղանց տարրեր տեղեր են գրաւում վառելանյութի սպառման տնտեսիկից. սակայն վառելանյութի սպառման ծաւալի ալգ տարրերութեանները ջատ քիչ են համապատասխանում եներգիայի ալն ընդհանուր պաղաղներին, վորոնք ունեն ռալոյնները, ինչպէս ե նվաղ համապատասխանութեան ե նկատվում վառելանյութի սպառման ե հանուլթի միջև՝ աղանձին ռալոյններում: Ինչպէս կանոն՝ մեղ մոտ մինչև ալժա տիրում ե ալն դրուլթեանը, վոր վառելանյութի մեծ պահանջ ներկայացնող ռալոյնները միալն փոքր չափով են ալգ պահանջը ծաճկում տնտեսական հանուլթով: Շատ ռալոյններ իրենց սպառաճ վառելանյութի մեծ մասը ներմուծում են գրսից, ուրիշ ռալոյններից, վորոնք հաճախ գտնվում են հաղարաւոր կիլոմետրեր հեռու:

ԽՍՀՄ-ի Յեւրոպական մասի բոլոր ռալոյններում (բացի Ուկրաինայից, Ուբալից ե Հյուսիսային յերկրից), վորոնք միաւրն վերցրաճ վառում են ԽՍՀՄ-ում սպառվող աճող վառելանյութի կեսը, բերով վառելանյութի քանակը գգալի կերպով գերաղանցում ե տնտեսական վառելանյութի քանակից (միլին թվով 2 անղաճ). ալգպիտով յերկրում սպառվող աճող վառելանյութի մոտ ¹/₃ մասը փոխա-

1) 1927—28 թ. արդյունաբերութեան ուժալին կալանների կողմից արտաղրվաճ 9 միլիարդ ձիու ուժ—ժաճ միաւրնիական եներգիալից ջրային գարժչները ալկ են միալն 258 միլիոն ձիու ուժ—ժաճ, ալսինքճ 2,8 6/10:

վում և Դոնքասից (քարածուխ) և Կովկասից (նավթ) ղեպի հյուսիս, 1¹/₂-ից մինչև 2 հազար կիլոմետր տարածության վրա, ծանրաբեռնելով արանսպորտը և ստեղծելով փոխադրության մեծ ծախսեր: Այդ ծախսերը քարածխի նկատմամբ գերազանցում են նրա արժեքը՝ հանույթի վայրում:

Ենթերգետիկ տնտեսության ռադիոնալացման ուղիները նշվում են հենց ենթերգետիկ բնական ուղիներների աշխարհագրական բաշխումով, Վառելանյութի տեղական տեսակների մաքսիմալ ոգտագործումը հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններում՝ ելքորիֆիկացիայի բազայի վրա՝ հնարավորութուն կտա շատ ռադիոնալ կերպով ազատվել հասարակական աշխատանքի իզուր ծախսումներից, վորոնք պայմանավորված են ցարական Ռուսաստանից ժառանգած վառելանյութամատակարարման աշխարհագրությամբ ¹⁾:

§ 4. ՎԱՌԵԼԱՆՅՈՒԹԱՅԻՆ ՌԵՍՈՐՏՆԵՐԸ ՅԵՎ ՎԱՌԵԼԱՆՅՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ամուխ

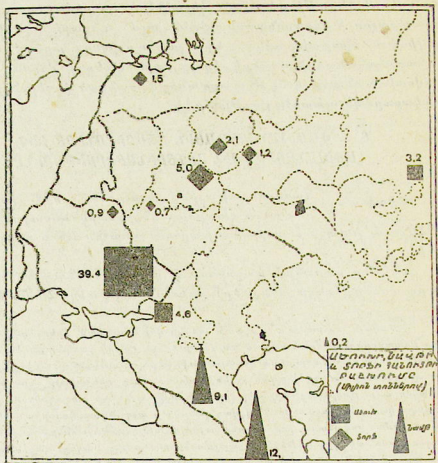
Վառելանյութային ռեսուրսների մեջ, ինչպես և ընդհանրապես բոլոր ենթերգետիկ ռեսուրսների մեջ, ԽՍՀՄ-ում, ինչպես և ամբողջ աշխարհում առաջին տեղը բռնում և անծուխը:

ԽՍՀՄ-ը քարածխի պաշարներով, վորոնք հասնում են 1013 միլիարդ տոննի (հաշվի առնվածը), բռնում և 2-րդ տեղը ՀԱՄՆ ից հետո:

1) Մոկայն անհրաժեշտ և նկատի առնել, վոր տեղական ենթերգետիկ ռեսուրսները ոգտագործումը մատնանդված ռայոններում չի կարող լինել, 100 ° ց-ով նրանց ազատել դրանց քարծրակալորիս վառելանյութ բերելու պահանջից: Վորոչ արտադրական պրոցեսների համար վերջինս՝ դոնե ժամանակակից տեխնիկայի պայմաններում չի կարող ամբողջովին փոխարինվել վառելանյութի այնպիսի տեսակներով, ինչպիսին և տորֆը կամ թերթաքարերը: Յեվ վառելանյութի այդ նվազակալորիս տեսակները ոգտագործման յուղանակի իսկ—նրանց այլումը իլեքտրակայաններ, կաթսաերում, վորպես ժամանակակից տեխնիկայի պայմաններում ամենից ավելի ռադիոնալ յեղանակ—գլխավորապես կարող և ապահովել միայն ջաբժիշ ենթերգետիկ, ինչպես և լույսի) պահանջը, բայց վոչ ջերմային ենթերգետիկ, վորն անհրաժեշտ և տեխնոլոգիական պրոցեսները համար շատ արտադրությունները մեջ:

Ենթերգետիկ տնտեսության ռադիոնալացման համար մեծ նշանակություն ունի ենթերգետիկ ջրային աղբյուրները ոգտագործումը՝ հիդրոէլեկտրակայանների կառուցման միջոցով: Վիլսովի և աշխարհում ամենախոշոր հիդրոէլեկտրակայանները հիդրոէլեկտրակային կառուցումով վոչ միայն լիկվիդացիայի յենթարկվեց մեր վերին աստիճանի հետաճացությունը ջրային ուժերի ոգտագործման բնագավառում, այլ և գործով ցույց արվեց, վոր Խորհրդային պետությունն ընդունակ և այդ ոգտագործումը կազմակերպել այնպիսի կառարյալ ձևերով, վորոնք անմասշտիվ յեն կապիտալիստական աշխարհին:

Ին պաշարներով առաջին տեղը ընդունւմ ե Կուզնեցկի ավազանը, Վորոն Զտնվում ե արեւմտեան Միլըրի լեւելքում, Ուրի աջ լուսնի Տոմ դե-տի վրա: Դա հանդիսանում ե աշխարհիս ամենախոշոր ածխաբեր ավազաններից մեկը. զրա ածխի պաշարները—400 միլիարդ տոննա—գե-րազանցում ե Գերմանիայի ե Անգլիայի պաշարները՝ միասին զերեց-րած:

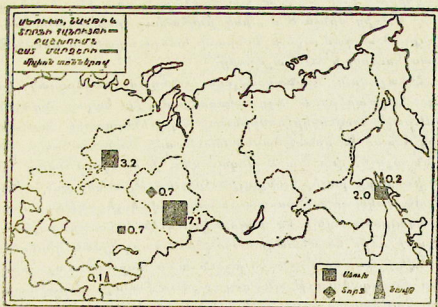

Նկ. 5. Ածխի, նավթի ե տորֆի հանույթի բաշխումը ըստ ԱՍՄ մարզերի. Յեզրոդական մաս

Այստեղ ածխաբեր շերտերով բռնված տարածութլունն ավելի քան հազար քառակուսի կիլոմետր ե: Ածխի շերտերը Հափաղանց հար-մար են դասավորված շահագործման համար. պաշարների կեսը (մոտ 200 միլիարդ տոննա) գտնվում ե—500 մետրից վոշ ավելի խորութլան վրա: Առանձին հանքաշերտերի կարողութլունը զգալի Հափով ավելի լե ուրիշ ուսյոնների համեմատութլամը: Նա տատանվում ե 1-ից մինչե

14 մետրի միջև, իսկ ածխի հանքաշերտերի ընդհանուր կարողությունը 100 մետրից անդնում է: Բոլոր ածխանյութն ալքիլեն ընկնում տեխնիկական բարձր հատկություններով, մաքրությամբ, սակավ մոխրով, սակավ ծծումբով և բարձր կալորիականությամբ (մինչև 8000 կալորիա):

Վորակով Կուզնեցկի ածուխը ԽՍՀՄ-ում բռնում է առաջին տեղը և նրա զգալի մասը չի դիջում անգլիական լավագույն տեսակի ածուխներին: Կուզբասի ածուխը շատ բազմատեսակ է. Կուզնեցկի ածխի մի մասը տալիս է բարձրորակ մետաղաձուլական կոքս, վոր խոշոր նշանակություն ունի Ուրալ—Կուզնեցկի կոմբինատի զարգացման համար, վորի հիմնական հենքդետիկ բազան հանդիսանում է Կուզբասը: Կան նաև սապրոպիլիտի ածուխներ, վորոնք վերամշակման ղեկքում կարող են տալ հեղուկ վառելանյութ:

Նկ. 6. Ածխի, նավթի և տորֆի բաշխումը ըստ ԽՍՀՄ մարզերի. Ասիական մաս

Այն ռալոնը, վորը ներկայումս հանույթի տեսակետից ունի ամենամեծ նշանակությունը—Դոնբասն է, թեև Դոնբասի պաշարները—մոտ 70 միլիարդ տոնն, 6 անգամ Կուզբասից պակաս են:

Դոնբասի քարածխի վորակը բարձր է: 70 միլիարդ տոնն ընդհանուր պաշարից 40 միլիարդ տոննը անտրացիտ է, իսկ 30 միլիարդ տոննը քարածուխ: Այդ ածխից ստացվող կոքսի բարձր վորակը և չեղկաթահանքի մոտ լինելը (Կրիլոյ Ռոզ, Կերչ) պայմանավորել են Դոնբասի հսկայական նշանակությունը հարավի մետաղաձուլության զարգացման գործում:

Հանքաշերտերի դասավորութեան տեսակետից Դոնրասը զիջում է Կուղբասին. շահագործումը հեշտանում է չերկաթուղային խիտ ցանցի և ուայոնի մեծ աղբարնակութիւնն ունենալու շնորհիւ: Դոնրասի նշանակութիւնը մեծանում է նաև շնորհիւ նրա ձեռնտու աշխարհագրական դիրքի:

Զարգացման մեծ հեռանկարներ ունի Կարապանդայի ածխային ավազանը, վորը գտնվում է Ղազախստանում, Ալմալինսկից 230 կմ. դեպի հարավ արևելք, չերկաթուղու վրա:

Այդ շրջանը մինչև վերջին ժամանակներս մնում եր չուսումնասիրված: Միայն վերջին տարիներում շնորհիւ ուշադիր չերկրաբանական—հետախուզական աշխատանքների՝ պարզվեցին ինչպես պաշարների խոշոր չափերը (15—18 միլիարդ տոնն), այնպես եւ ածխի բարձր վորակը (բարձր կայորեականութիւնը և այլն), և հանքաշերտերի դասավորման բարեկապատ պայմաններ՝ առանձին շերտի կարողութիւնը 0,7-ից մինչև 8 մ., իսկ ընդհանուր կարողութիւնը—47,7 մ., ալոխքն 3 անգամ ավելի Դոնրասի հանքաշերտից և միայն 2 անգամ պակաս Կուղբասի հանքաշերտից:

Հսկայական նշանակութիւն ունեցաւ բարձրորակ կոքասացող ածխի հայտարերումն այդ ավազանում: Դա Կարապանդային դարձրեց Ուրալ—Կուզնեցկի կոմբինատի 2-րդ եներգետիկ բազան—Կուղբասից հետո: Կուղբասի համեմատութեամբ Կարապանդայի առավելութիւնն այն է, վոր նա 2 անգամ մոտ է գտնվում (մոտ 1000 կմ.) Ուրալին, վորը խոշոր հանքային հարստութիւններ ունի: Կարապանդայի մերձակա շրջաններում հայտարելված չերկաթի և մարգանցի հանքավայրերն ավելի ևս խոշորացնում են Կարապանդայի ածխային ավազանի դերը ևս մետաղաձուլութեան դարգացման դործում:

Ավելի ևս մեծ նշանակութիւն ունի Կարապանդայի շրջանը գունավոր մետաղաձուլութեան դարգացման համար, վորովհետև նա մոտիկ է Ղազախստանի գունավոր մետաղների հանքավայրերին (Կոուկբադ, Զեսիադդան և այլն), Բացի անբարեկապատ տրանսպորտային պայմաններից, վորոնց վերացման համար ինչպես վերևում մատնաշվեց, արդեն ձեռք են առնվում միջոցներ, ույոնի դարգացումն արգելակող մոմենտներ են հանդիսանում նաև սակավ աղբարնակութիւնը և ջրի պակասութիւնը:

ԽՍՀՄ-ի Ժողովրդական տնտեսութեան մեջ խոշոր նշանակութիւն ունեն Ուրալի ածխային հանքավայրերը շնորհիւ իրենց դիրքի: Առանձնապես խոշոր նշանակութիւն ունեն 1). Կիզիլի ույոնը (պաշարներն ավելի քան 2 միլիարդ տոնն), վորի քարածուխն՝ ինչպես վերջերս պարզվեց՝ կոքասանում է. նա եներգետիկ բազա չե հանդիսանում մերձակա շրջանի արդշունարերութեան համար, ինչպես և հումք՝

Բերեզնիկի քիմիական կոմբինատի համար: 2) Չելյարինսկի գորշ ածուխների շրջանը (պաշարները մոտ 1,4 միլիարդ տոնն), վորն ենեբրգիտիկ րազա յև հանդիսանում Չելյարինսկի և նրա հարևան շրջաններում ուժեղ տեմպերով զարգացող մեքենաշինության համար:

Մոսկովային մոտ լինելու կապակցությամբ մեծ նշանակութիւն ունի նաև Մերձմոսկովյան ածխային ավազանը, վորը տեղավորված է Մոսկովայի մարդի հարավային մասում, Կալուգայի, Տուլայի, Ռյաժսկի շրջանում: Ածխի բնդհանուր պաշարները—6 միլիարդ տոնն:

Մերձմոսկովյան ավազանի ածուխները միատեսակ չեն, սակայն ունեն մեկ բնդհանուր բնորոշ առանձնահատկութիւն, այն է՝ պարունակում են մեծ քանակությամբ գոլորշիացող Նյութեր: Դա նրանց զարգնում է արժեքավոր հումք, քիմիական արդւունաբերության համար:

Իրնչ տեսնելիւան հատկութիւններով Մերձմոսկովյան ածուխները կարելի չէ բաժանել 2 հատկորիայի՝ այսպես կոչված րադիզնէր և ծխող ածուխներ: Բադիզնէրը բաժականաչափ պնդ են, սակա՛վ խոնավ և ունեն րաժք կայորիականութիւն, սակայն նրանց քանակը համեմատաբար չնչին է: ավելի շատ տարածված են ծխող ածուխները, վորոնք ունեն նվաղ ամբուլթիւն, պարունակում են շատ խոնավութիւն (մինչև 35 %), մոխիր (18—20%), ծծումբ (2—4 %), և ուրիշ փաստկար խառնուրդներ: Առգլունանանման ժամանակ ծխող ածուխները փրվում են, րադիշյա դանիւլում դեպքում ցրիվ են դալւս և բնքնարոցափառվում, բնպէս և չեն դամանում եւս: Բոխացրութիւններէ Դա պահանջում է ածխի համապատասխան տեսնիկական մշակում նրա սպառարժեքից առաջ՝ այսինք չորացում, ածխի այրումը փոշւացած վիճակում՝ հատուկ կառուցվածք ունեցող հոցներում և այլն:

Մոզոր նգանաւութիւն կունենա Մերձմոսկովյան ածխի որտադրծումը դադիֆիկացիայի նպատանէրը համար: Տուլայի մետաղաձուլական գործարանի կառուցման և Կոսայա Գորայի մետաղաձուլական գործարանի վերակառուցման կապակցությամբ պահիս կարեւոր նշանակութիւն չուն: Մերձմոսկովյան ածխի կոքսացման հարցը դոմնայն պրոցեսի կարեքնների համար՝ Դոնեցի կոքսացող քարածխի հետ խառնած վիճակում:

Մերձմոսկովյան ածխային ավազանի նշանակութիւնը վերին աստիճանի մեծանում է Բորիսիլ հներքո-քիմիական կոմբինատի կառուցման կապակցությամբ:

Մոզոր հոտանկարներ են ըացվում Չերեմխովոյի (Իրկուտսկի) ածխային ավազանի առաջ Անդարայի պրորլեմի և յերկրի ապազա ինդուստրացման կապակցությամբ:

Չերմխովոյի ածխային ավազանն ընկած է Իրկուտսկ քաղաքից դեպի արևմուտք, Սիբիրի լեռնաթուղային մագիստրալի լեռկարությամբ: Նրա բնդհանուր պաշարները 50 միլիարդ տ. ավելի չեն: Այդ ածուխների վրա ստեղծվելու չէ Չերմային ելիքարովայան, վորի ենեբրգիան հնարավորութիւն կտա մեխանիզալիսլի լեռնարկելու Անդարայի հիդրոէլեկտրակայանների կառուցման բոլոր աշխատանքները: Հետագայում նրանք հիմք կհանդիսանան զանազան ենեբրգիատար արտադրու-

թուլաների համար Անգարայի հիդրոէլեկտրակայանների եծան եներգիայի հիման վրա: Սապրոպիլիտի ածուխներն ոգտագործվելու յեն հեղուկ վառելանյութ ստանալու համար:

Մնացած ավազանները կամ համեմատաբար աննշան են իրենց պաշարով և ունեն յոսկ տեղական նշանակութիւն, կամ թե իրենցից ներկայացնում են խոշոր հանքավայրեր, վորոնք սակայն գտնվում են հեռավոր, չլուրացված ռաւոններում: Վերջինների թվին ե պատկանում որինակ՝ Տուհգուդկայի ավազանը Արևելյան Սիբիրի չերկրում, վորը հսկայական տերիտորիա յե գրավում (վոչ պակաս մեկ միլիոն քառ. կլմ.) և ունի դեռևս վերջնականապես չհաշված պաշարներ 200 միլիարդ տ. վոչ պակաս: Պեչորայի ավազանը (պաշարը 60 միլիարդ տ. վոչ պակաս) Կանսկի, Չուլիմ Ցինխեյի և այլն:

1913 թ. ցարական Ռուսաստանում (ԽՍՀՄ-ի տերիտորիայի վրա) ածխի ամբողջ հանքահանումը հավասար եր 29 միլիոն տ.: Խորհրդայնացումից հետո, քաղաքացիական պատերազմի տարիներին անկման դիմելով, յերը հանքահանումը հասավ 7,6 միլիոն տ.-ի (1920 թ.), ածխային արդուներութիւնն արդեն առաջին հնգամյակի սկզբում բարձրացավ նախապատերազմյան մակարդակից վեր (1928 թ. 35,4 միլիոն տ.): Առաջին հնգամյակի 4 տարվա ընթացքում ածխի հանքահանումը գրեթե չերկու անգամ աճեց՝ 1932 թ. կազմելով 63 միլիոն տոնն. ածխի հանքահանումով հնգամյակի ընթացքում ԽՍՀՄ-ը աշխարհում 6-րդ տեղից շարժվեց դեպի 4-րդ տեղը և Դեպի 3-րդ տեղը Ցեվրոպայում:

Քարածխային արդուներութիւնի զարգացումը վերջին տարիներում արտահայտվում ե վոչ միայն ածխի հանքահանման աճումով, այլ և արտադրութիւնի վերադառումով: Ինչ Ռուսաստանի ջարածխային արդուներութիւնը դրեթե ամենին միևնույն ժամանակ յենթարկված չեր. 1913 թ. միևնույն ժամանակի յենթարկված հանքահանումը կազմում եր ընդամենը 1 տոկ: Հանքահորերի տեր կապիտալիստների համար մեքենաների գործադրումը ձեռնտու չեր, քանի վոր բանվորական ումն եման եր:

Առաջին հնգամյակի զբնաում ածխի միևնույն ժամանակ յենթարկված հանքահանման տոկոսը Դոնբասում բարձրացավ 1927/28 թ. 16,5 %-ից մինչև 63, 7 % 1932 թ. ածխի հանքահանման հիմնական պրոցեսներում աշատեղ ձեռքի աշխատանքը գրեթե լիովին վրոնարիված ե մեքենաներով:

Ներկայումս Դոնբասում աշխատում են ավելի քան 1000 կարող ծանր մեքենա մոտ 400 կարող թեթև և 4000-ից ավելի մղամուրճեր: Նախկին թոխրի համեմատաբար կարող մեքենան աշխատանքի արտադրողականութիւնը բարձրացնում ե 27 անգամ. մղամուրճը տալիս ե 5 անգամ ավելի ածուխ, քան առաջինում գործադրվող կոթորը:

ԽՍՀՄ-ի ամբողջ ածխային արդուներութիւնի զննաբաւութիւն և վերականգնման գործում առաջին հնգամյակում ներգրված ե 1800 միլիոն ուրլի. դրա կեսից ավելին ընկնում ե Դոնբասում: Ածխի հանքահանման հետագա ծավալման համար Դոնբասում գործված ե 37 նոր խորը հանքահոր, վորոնց ընդհանուր կարողութիւնը

10 միլիոն տ. ավելի յե, և 47 միլիոն հանքանորեր՝ 12 միլիոն տ. կարողությամբ:

Նույնպիսի խոշոր մասշտաբներով ծավալված և նոր շինարարութիւններ ինժե-
ն-ը քարեածխային ավազանում—Կուղնեցիկ ավազանում: Այստեղ փորված և 47 հան-
քանոր՝ 44 միլիոն տ. ընդհանուր կարողությամբ: Հնդամյակի 4 տարվա ընթացքում
լապտալ ներդրումները կազմել են 321 միլիոն ուրա: Կարող ծանր մեքենան Կուղ-
նեցում յերևան յեկավ 1927 թ. 1927/28 թ. մեքենայացված հանքանումը կազմեց
1,9 տոկոս, 1933 թ. այդ տոկոսը բարձրացավ մինչև 61,5-ին:

Մերձմասկովյան ավազանի մեխանիզացիան սկսվել և հնդամյակի առաջին տա-
րում և 1931 թ. մեքենայացված հանքանումն արդեն հասել էր 35%-ին: Ուրիշ ած-
ույթի ջրվանեքի համեմատությամբ Մերձմասկովյան ավազանը հետ և մնում մեխա-
նիզացիայի մակարդակով: Առաջին հնդամյակի ընթացքում Մերձմասկովյան ավազա-
նում ջանադրածման մեջ և մասը ավելի քան 40 նոր հանքանոր:

Ածխի համադասմամբ անումն ըստ առանձին ուայոնների յեվ
ավազանների

Շ Ր Ջ տ ն ն ե Ր	1913 թ.		1927/28 թ.		1932 թ.	
	Հազար	տոնն	Հազար	տոնն	Տոկոսներով	
					Առ 1913 թ.	Առ 1927/28 թ.
Դոնբաս	25288	27330	45940		173,8	160,8
Մերձմոսկովյան ավազ.	300	1181	2617		872,3	291,4
Ուրալ	1203	1995	3174		263,8	159,1
Կուղբաս	878	2525	7328		894,4	190,4
Արևելյան Սիբիր . . .	1176	884	2182	}	356,2	246,8
Հեապոր Արևելք . . .		1653	2007			190,6
Միջին Ասիա	138	248	818		592,8	329,8
Կարադանդա	—	—	723		—	—
Անդրկովկաս	70	84	196		280	233,3
Հնդամներ	29053	35250	62985		216,8	178,7

Բերված թվերը հնարավորութիւն են տալիս յերկու հետեու-
առն անելու՝

1) Ածխի հանքահանման տեքնիտորիալ բաշխումը չի համապա-
աստեանում պաշարների բաշխմանը, վորը հանդիսանում է արտա-
տության կապիտալիստական տեղաբաշխման հետեանքը: Այդ անհա-
պաշտատանութիւնն առանձնապէս աչքի լի ընկնում յերբ համե-
ատում ենք Կուղբասի և Դոնբասի պաշարներն ու հանքահանումը:

Դոնրասում պաշարը կազմում է 70 միլիարդ տ., իսկ հանքահանումը 1932 թ. 44 միլիոն տ., Կուզբասում պաշարները 400 միլիարդ տ., իսկ հանքահանումը 7 միլիոն տ.:

2) Հանքահանումը Կուզբասում, Կարադանդալում և մի քանի ուրիշ հոր ջրվաններում վերջին տարիներում աճում է ավելի արագ տեմպերով, քան հին ածխային ջրվաններում (Դոնբաս, և ալդայիսով, ձառնանշով՝ անհամապատասխանությունը կուսակցություն և կառավարություն գիրկի տիրելի համաձայն աստիճանաբար վերացվում է:

Համաձայն 1933 թ. ժողովրդատնտեսական պլանի ածխի հանքահանումը նախագծված է 84 միլիոն տ.:

Նավթը Նավթի եներգիայի վառելանյութային աղբյուրների մեջ առանձնապես կարևոր դեր է խաղում մոլ թե պաշարների հափերով, վորպիսին են ածխի համեմատությունումը շատ համեմատ են ալ, շնորհիվ իր բացառիկ արժեքավոր հատկությունների— և, վորպես վառելանյութային ձառերիալ, և՛ վորպես սկզբնական հումք՝ քսելու լուղեր և մոլ վառելանյութային նշանակություն ունեցող ուրիշ պրոդուկտներ ստանալու համար:

Նավթի թորման հիմնական պրոդուկտը— բենզինն անփոխարինելի վառելանյութ է ներքին ալրման շարժիչների համար, վորոնք զործադրում են ավտոտրանսպորտում, ավիացիայում, ծովային և գետային՝ մոնավանդ ռադիակն տրանսպորտում: Մեղ մոտ ալքմ նավթային վառելանյութի խոշորագույն սնվառողն է դարձել սոցիալիստական գյուղատնտեսությունը, տրակտորները, կոմբայները և մյուս գյուղատնտեսական մեքենաներն աշխատում են բենզինով և ուրիշ նավթամթերքներով: Ալ իսկ մեքենաներն ամեն տարի սպասում են հարյուր հազարավոր տոնն քսայուղեր, վորոնք ստացվում են նավթից¹⁾:

Նավթի համաշխարհային պաշարների սահմանափակ լինելը, նավթի անընդհատ աճող պահանջը բոլոր կապիտալիստական յերկրներում, նավթի խոշորագույն հանքավայրերի կենտրոնացումը յերկրագնդի սակավաթիվ կետերում— ալս բոլորը նավթը դարձնում են յմպերիալիստների միջև մղվող պայքարի գլխավոր որչեկտներից մեկը:

ԽՍՀՄ-ը նավթի պաշարներով աշխարհում բռնում է առաջին տեղը, իսկ հանուլթով 2-րդ տեղը ՀԱՄՆ-ից հետո:

1) Նավթի մեծ դեր է խաղում նաև մեր եքսպորտի մեջ. նավթի արտահանությունը մեղ աալս է մոտավորապես այնպսի դումար, ինչպիսին աալս է անաաանյութերը, արտահանությունը, —ամբողջ եքսպորտի մոտ 15 %, 0-ը:

ԽՍՀՄ-ի տերիտորիայի վրա լեզած նավթի պաշարների կեսից ավելին կենտրոնացած է Ապշերոնյան թերակղզում, Բաքվի մոտ, Բաքվի շրջանը տալիս է նաև մեր ամբողջ նավթի հանույթի կեսից ավելին:

Պաշարներով և հանույթով 2-րդ տեղը բռնում է Գրոդնոս նավթային շրջանը Հյուսիսային Կովկասում: Նավթի հանույթը Գրոդնոս կատարվել է նաև հեղափոխությունից առաջ, սակայն համեմատաբար սակավ չափերով (նախապատերազմյան տարիներում ամբողջ Ռուսաստանում ստացվող նավթի 10—12%-ը): Այդ շրջանն ինչպես հարկն է սխից զարգանալ միայն խորհրդայնացումից հետո:

Մյուս նավթաբեր շրջանները՝ Մալկոյը (Հյուսիսային Կովկասում), Եմբան (Եմբա գետի վրա, Ղազախստանի արևմտյան մասում), Ֆերգանան (Միջին Ասիայում) և այլն, մինչև հեղափոխությունը չէին նշանակութուն ունեցին: Մինչ հեղափոխական շրջանում այդ բոլոր ռայոնները տալիս էին հանույթի միայն 3—4%-ը: Բաքվի նավթահանքերի շահագործումը մինչև հեղափոխությունը կատարվում էր ամենադիպտիկ յեղանակով: Նոր ռայոնների նավթային հարստութունների վորոնման և հետազոտության համար վոչ միմիջոց չէր ձեռնարկվում:

Նավթի պաշարներն ու հանույթը ըստ առանձին ռայոնների

Շրջաններ ¹⁾	Պաշարներ (մլրդ տոնն)	Հանույթը 1932 թ. (100% -)
Բաքվի	1215	12629
Գրոդնոս	94,9	8065
Եմբա	62,5	249
Մախալին	42	34
Մալկոյ	34	1032
Վրաստան	24	8
Ֆերգանա	19	66
Դաղստան	10	—
Մյուս շրջանները	տեղեկություն չկա	213
Ընդամենը ԽՍՀՄ	1501,4	22291

¹⁾ Առայժմ չեն պարզված նոր կամ սակավ յուրացված նավթահանքերի պաշարները, որնակ Չուսովսկայե Գորոդկինը (Ուբալի մարզ, Գերմ մոտ), Ստերլ, տաժակ, նը (Բաշկիրիայում), Ուխտայենը (Հյուսիսային յերկրում), Նեխեդաղը (Թուրքմենստանում և այլն):

Նախադատերազմյան տարիներին բոլոր նալթաուղյուններում նալթի հանույթը կաղմում եր մոտ 9 միլիոն տ. Զնդամյա պլանը նախագծել եր նալթի հանույթը մինչև 1933 թ. հասցնել 21,7 միլիոն տոնի, փաստորեն այս առաջադրանքն արդեն գերակատարված է 1932 թ., վորը տվեց 22,3 միլիոն տ.:

Նալթի հանույթի և վերամշակման նախադատերազմյան տեխնիկան Ռուսաստանում չափազանց հետամնաց եր Բաղվում և Գրոզնիում գործադրվում եր նալթահորերի հարվածով փորումը (ударное бурение), ու նմերիկայում արդեն մ. քանի տասնյակ տարի առաջ փոխարինված ե պատտական փորումով (вращательное бурение) վորը հարվածով և համեմատությամբ փորման պրոցեսն արագացնում է $1\frac{1}{2}$ —2 անգամ: Նալթի հանույթը նույնպես կատարվում եր հետամնաց մ. թորներով—մեկուն—կայլ մ. թորով: Ավելի կատարելագործված յեղանակները խորը նալթամուղայինը, կոմպրեսորայինը և ճատրվանայինը ճատ քնշ չափով եյն ճործադրվում նալթի թորումը ևս կատարվում եր վերին աստճանի պրիմուսով յեղանակով, վորի ժամանակ ճաղորդները մեջ (մազուլթ) մնում եյն ղղալը քանակությամբ արժեքավոր նյութեր:

Նալթարդյունաբերության արժատական տեխնիկական վերակառուցումն սկսեցվեց ավելի վաղ, քան ուրիշ էյուղերում: Փորման և հանույթի վերակառուցումը հիմնականում ավարտվեց դեռևս մինչև առաջին հնգամյակի սկզբը: Եերկայումս ժեղնկայով նալթ հանելը վերջնականապես վերացված է և փոխարինված նալթամուղային և կոմպրեսորային հանույթով: Փորման հարվածող յեղանակներն այժմ գործադրվում են միայն նոր ռայոններում. 1932 թ. փորման բոլոր արխտանքները 97 0/0-ը արդեն կատարված ե պատտական մեթոդով: Կատարելագործված է նալթի ճատրվանային հանույթը, առաջ ճատրվանները մնում եյն ըաց և նալթը հալածվում եր ըաց ամբարներում, ընդ վորում հսկայական քանակությամբ նալթ ծծվում եր հողի մեջ, բենզինը զգալի մասը ցնդում եր ողը, նալթի հետ ստացվող այրվող գաղերը—արժեքավոր պրոդուկտներ, վորոնց կազմում են պրոդուկցիայի մոտ 15 0/0-ը, ամբողջվորն կորչում եյն, ցնդելով ողի մեջ: Նոր, ներկայումս ստացված յեղանակները շնորհով ճատրվանների խիտ մաքուր նալթը գաղի հետ մշտն բռնվում է և պահպանվում առանց կորուստների, հատուկ պահեստարաններում: Նալթահորերի կարիքները համար ծախսվող նալթը մեծ չափով տեսնելում է այդ հանքահորերի ելեքարիֆիկացիայի ջնդհիլի Բաղվում երեքարիֆիկացիայի յ և յեթարկված բոլոր հորերի 99 0/0-ը, Գրոզնիում 96 0/0-ը: 1913 թ., յերը նալթահանքերն սպասարկվում եյն նալթի մատրների միջոցով, Բաղվում այրվում եր հանքահանվող ամբողջ նալթի 15 0/0-ից ավելին, իսկ այժմ ելեքարական ճարժիչները առկայության պայմաններում հանքահորերի կարիքները վրա ծախսվող նալթը նվազել է մինչև 2 0/0, վորը ապլիս է ամեն տարի 10-նյակ միլիոն ուղերների տեսեսում:

Մի ջեշ ավելի ուշ սկսվել է նալթի վերամշակման վերակառուցումը, ուսկայն այստեղ ևս առաջին հնգամյակի ընթացքում ձեռք են բերված խորը նվաճումներ:

Յուրացված են բենզինի ստացման նոր մեթոդներ (կրեկինդ—պրոցես), վորոնք մեծապես բարձրացնում են բենզինի յեղույթը, նախկին յեղանակները համեմատությամբ, ղղալը չափով աճել է ըացի բենզինից նաև մ. ուս պրոդուկտները քանակը, վոր ստացվում է նալթի վերաթորման ժամանադի Դրա հետեանքով ջրնջ պրոդուկտները (բենզին, կերոսին, լիգրոլին և այլն) ընդհանուր յեղույթը 1928 թ. 31 0/0-ից բարձրացել է մինչև 41 0/0 1932 թ. (ամբողջ վերամշակվող նալթի նկատմամբ): Յուրացված են նալթի մշակման նոր արտադրություններ՝ միլնալթի, նալթահեղքի, մրի, պարաֆինի և այլնի պատրաստումը: Զգալի չափով ավելացել է վերամշակման

յնթարկվող նախքին քանակը, 1928 թ. 69 9/10-ից հասնելով 90 տոկոսի 1932 թ., ընդ-
վորում նախքին հանույթին իսկ այդ ժամանակաշրջանում ավելացել է ավելի քան 3
անգամ (7 միլիոն տ. միլիոն տ.):

Նախքին հանույթին շրջաններից դեպի վերամշակման կենտրոննե-
րը և նավահանգիստները տեղափոխելու համար կառուցված և խողո-
վակներից ցանց, վորոնց ընդհանուր լերկարուծյունը հասնում է 200
կմ., և վորոնք կարող են փոխադրել մինչև 5 միլիոն տոնն նախքին
Այդ թվում Բազու—Բաթում (822 կմ.), Գրոզնի—Տուափսե (618 կմ.)
նախքինաղները, Արմավիր—Դոնըսս պրոդուկտամուղը. կառուցվում
և Գուրե—Ուրախ նախքինաղը, վորն Եմբալի նախքին ուղղակի յնչ և
տալիս դեպի Ուրալ:

ԹԵՄԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այսօրոջ Թերթաքարերը, ինչպես և տորֆը պատկա-
նում են վառելանյութի տեղական տեսակներին.
Նրանց ոգտագործումը՝ նրանց սակավ շինմաստեղծ լինելու պատճա-
ռով նպատակահարմար է միայն հանույթին վայրերի մոտ, առանց
հեռավոր փոխադրուծյուններ կատարելու. Թերթաքարերի շատ տեսակ-
ները պետքական են նրանցից Թորման միջոցով ավելի արժեքավոր
վառելանյութ—բենզին ստանալու համար, ինչպես և զանազան քիմի-
ական պրոդուկտներ ստանալու համար:

ԽՍՀՄ-ի Թերթաքարերի խողորագույն հանքավայրեր է շրջանները հետևյալ-
ներն են՝

1. Ուզի Սիրտի շրջանը—Վուդայի և Ուրալի ավազանների շրջամանի վրա,
Միջին Վուդայի յերկրի, և մասամբ Ստորին վուդայի յերկրի ու Հազարտանի սահ-
մաններում: Դա իր պաշարներով ամենից խոշորն է և իր բռնած տարածությամբ
Թերթաքարերի ամենաբնագրական առյուծն է. նրա պաշարները հավասար են 11,5 մի-
լիարդ տ., վորոնցից Ստորին Վուդայի յերկրում—7,5 միլիարդ տ.:

2. Գուդի և Վեյմաունի հանքավայրերը Հենինդրադի մարզի արևմտյան մասում
եռամենիայի սահմանի մոտ. որանց ընդհանուր պայարը 1 միլիարդ տ. և. այդ հան-
քավայրերն առանձնապես արժեքավոր են ջնորհիվ իրենց մոտեցիկությանը Հենինդրա-
դին. դրանցից մշակվում է Վեյմաունի հանքավայրը:

3. Կապիլիսկի հանքավայրը (Սիրտանի մոտ) և Ունդորի հանքավայրը (Ուլյա-
նովսկի մոտ) Ստալին Վուդայի յերկրում՝ 103 և 400 միլիոն տ. պաշարներով:

4. Կան մի շարք հանքավայրեր Գորկու յերկրում:

ա) Ումուտնին—Կայսկի առյուծում

բ) Ունմայի վրա

գ) Վեաուդայի վրա

դ) Չուգուդայում

ե) Այատիրի մոտ

Այդ շրջաններից մեծ մասում Թերթաքարերի պաշարները դուգադիպում են
ֆոսֆորիտների հանքերի հետ, յորպիսի հանգամանքը բարենպաստ նախադրյալներ
և ստեղծում է մեկի և մեկ մյուսը կոմբինավորված ոգտագործման համար Գորկու
յերկրի Թերթաքարերի ընդհանուր պաշարը վորոշում են 6,5 միլիարդ տ. Բացի դը-

բանից թերթաքարեր կան նաև ԽՍՀՄ-ի շատ ուրիշ վայրերում, մանավանդ Սիբիրում, սակայն մնացած բոլոր հանքավայրերը, բացը վերևում հրվածները, բավականաչափ հետազոտված չեն և նրանց պաշարները սահմանված չեն:

Մեզ նոտ թերթաքարերի հանքահանումը վերջերս և սկսվել— 1931 թ. հանքահանված և ընդամենը 15^{ու} հազ. տ., 1932 թ.— 318 հազ. տ., վորից Լենինգրադի մարզում 79 հազ. տ, Միջին Վոլգայի չերկրում — 172 հազ. տ. և Ստորին Վոլգայի մարզում— 73 հ. զ. տ.:

Տարճ

Վոչ մի չերկիր չունի տորֆի ախյալսի հսկայական պաշարներ, ինչպիսին ԽՍՀՄ-ը. Չհաշված 60-ըդ զուգահեռից հյուսիս ընկած տորֆային տարածուկ յուշները, տխրկապես պիտանի և յււրացման համար մատչելի տորֆի պաշարները վորոշվում են (փոխադրած պայմանական վառելանյութի) 30,5 միլիարդ տ., վորը կազմում և համաշխարհային պաշարների 40⁰/₁₀-ից ավելին:

ԽՍՀՄ-ի եներգետիկ ռեսուրսների ընդհանուր գումարի մեջ տորֆի բաժինը մեծ չե. նա կազմում և միայն 2,9⁰/₁₀-ը, սակայն կարևորագույն տնտեսական ռոյոններից շատերի համար, վորոնց չվում նաև ախյալսիների՝ ինչպես Լենինգրադի և Իվանովոյի մարզերը, տորֆը հանդիսանում և կարևորագույնը՝ նրանց ունեցած եներգիայի աղբյուրների մեջ:

Տարֆի տեսկարար կեիոր եներգոռեսուրսների մեջ (տոկոսներով)

Լենինգրադի մարզ և Կարելիա	80
Բելոռուսիայի ԽՍՀ	96
Իվանովոյի մարզ	67
Գորկու յւրկիր	21,8
Ուրալի մարզ և Բաշկիրիա	21,4
ԿՍՄ	21,0
Մոսկվայի մարզ	16,5

Տորֆը քիչ թե շատ զգալի հեռու տեղեր փոխադրելը ձեռնառու չե. նրա չիրմաստեղծո թյուշը 2 անգամ նվազ և 'ոռնեցի ածխի չիրմաստեղծո. թյուշյ և բացի ալք նա զգույի չափով մեծ տեղ և գրավում (միևնույն կշիռ ունեցող ածխի համեմատությամբ), ախյալս վոր միևնույն քանակությամբ (պայտանական վառելանյութի հաշվով) տորֆ վառելանյութ փոխադրելու համար հարկավոր և չերեք անգամ ավելի վազոն քան 'ոռնեցի ածխի համար:

Տորֆի ոգտադործման համար հարկավոր և կամ արդունարեական ձեռնարկությունն րը կառուցել տորֆի զանգվածներին անմիջականորեն մոտ տարածությունների վրա, կամ թե տորֆային զանգ-

վածները վրա երկարորակացնելու կառուցելու միջոցով տորֆը դարձնել երկարատևների: Ի տարբերութեւն ածխից և նավթից տորֆը պատկանում է եներգիւյի վերականգնւող աղբււրների թվին: Տորֆի պաշարներն ամեն տարի տալիս են ալրվիդ մասսայի աճում, վորը հաշվում է մոտ 0,5 տ. պայմանական վառելանյութ՝ տորֆային տարածութեան չափը հեկտարին: Միութեւն տերիտորիայի վրա լեղած 58 միլիոն հեկտար տորֆային տարածութեւնները յուրաքանչիւր տարի տալիս են մոտ 30 միլիոն տ. տորֆային մասսա՝ հաշված պայմանական վառելանյութով, ալսինքն այնպիսի քանակութեւն, վորը 4 անգամ գերազանցում է Միութեւն մեջ 1932 թ. ամբողջ հանքահանմած տորֆին:

Տորֆի պաշարների բաշխումն ուս ույոնների յեւ նրանց ռզագործման նմարավոր չափերը ելեկտրիֆիկացիայի նպատակների համար

Շ Ր Ջ ա ն ն ե ր	Տորֆային տարածութեւն: (10 0 հեկտ)	Տորֆի պաշարները պայմանական վառելանյութով		Ռաշոնական երկարակայաների նարավոր կարողութեւնը (1000 կւտ.)
		Միլիոն տոն	Տոկոսը Միութեւնի հանրագումարը նրկատմաբ	
1. Էլուսիտային յիւրկը	12500	7425	24,4	14000
2. Լենինգրադի մարզ և Կարելիայի ԱՍՍՀ . .	6100	3623	11,9	7000
3. Արեւմտյան մարզ . .	750	437	1,4	1500
4. Բելոռուսիա	1500	875	2,9	1500
5. Մոսկվայի մարզ . .	650	463	1,5	2000
6. Իվանովոյի մարզ . .	700	488	1,6	2000
7. Գորկու յերկիր . .	1200	616	2,0	1500
8. Թաթարիա	35	14,2	0,05	—
9. Բաշկիրիա	80	50	0,16	70
10. Ռ.բալի մարզ . . .	2600	1297	4,3	3000
11. Մըջն Վոլգա	33	19,7	0,06	35
12. Մտորին Վոլգա . .	2,5	1,4	0,005	—
13. ԿՍՄ	66,2	39,5	0,1	70
14. Ուկրաինա	1500	948	3,1	350
Ընդամենը ԽՍՀՄ-ի Յեւրոպական մասում . .	27717	16296,8	53,5	32975
16. Արեւմտյան Սիբիր .	7000	3118	10,2	Տեղեկութեւններ չկան:
16. Արեւելյան Սիբիր . .	18000	5789	19,0	
17. ՀԱՅԵ	10000	5265	17,3	
Ընդամենը ԽՍՀՄ-ի Ասիական մասում . .	30000	14172	46,5	Տեղեկութ. չկան:

Նախահաշիվով և Ռուսաստանում տորֆի հանքահանումը չափանց դանդաղ էր զարգանում, նա իր մաքսիմումին հասավ 1914 թ., յերբ հանքահանվեց 1,7 միլիոն տոննա հանքահանումը տարվում էր չափազանց պրիմիտիվ յեղանակներով արտադրությունը գրեթե վույ մը մոքենայացում չունեի։ Խորհրդայնացումը հետո առավել իսկ տարիներում սկսած 1918 թ. մինչ 1922 թ. սկսեց կիրառվել տորֆի հանքահանման ավելի կատարյալ՝ հիդրավլիկ յեղանակը։ Տորֆի հանքահանման նախապատերազմյան չափերը գերազանցվեցին դեռևս 1921 թ. (հանքահանված է 2,3 միլիոն տ.)։ 1924 թ. հիդրավլիկ յեղանակով հանքահանվեց 6 1/2 լիկ 1929 թ. հիդրոտորֆն արդեն կազմեց ձմեռող հանքահանման 23 1/2-ը։ Հիդրավլիկ տորֆը ձեռքով կադապարելու աշխատանքը փոխարինելու համար զինված են թրթռանիվ կադապարող օրակատրներ։ Վերջին ժամանակներս լայնորեն տորածվում և հանքահանման ֆրեզերային յեղանակը, զորն ավելի կատարելագործված է և հատուկ ֆրեզերի ողնությամբ տորֆային հանքը փլուզում է, դարձվում է տորֆային մանրուք, չորանալուց հետո վերջինս կրտվում է քմբերով և ախուհետև դարսվում ճտորեններով կամ յենթարկվում ըրիկետացման։ Յեթև տորֆի մեքենա-կադապարային յեղանակով հանքահանելու դեպքում մի քանվորը սեղոնում արտադրում է 80 տոնն, իսկ հիդրավլիկ յեղանակով այդ արտադրանքը բարձրանում է մինչև 120 տ., ապա ֆրեզերային յեղանակն արտադրանքը բարձրացնում է մինչև 450 տ., այսինքն աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրանում է 5—6 անգամ։ 1930 թ. ֆրեզերային յեղանակով հանքահանվել է միայն 3 1/2 իսկ 1932 թ. ֆրեզերային հանքահանումը արդեն կազմել է 36 1/2 1/2

Տորֆի հանքահանման յեղանակների կատարելագործման և ամբողջ տորֆային տնտեսությունյան բարելավման հասար տարված աշխատանքների հետևանքով ներկայումս տորֆային տնտեսությունը դարձել է արդյունաբերությունյան խոշոր ինքնուրույն ճյուղ։ Վորն ունի համապատասխան տեխնիկական բաղա և ուժեղ չափով մեխանիզացիայի յենթարկած արտադրություն։ 1928 թ. համամատուցված՝ յերբ մեքենայացված հանքահանումը կազմում էր միայն 15 1/2 1/2 առաջին հընդամյալի վերջում մեխանիզացիան աճել է 4 անգամ, 1932 թ. հասնելով 64 1/2-ի։ Այդ իսկ ժամանակաշրջանում տորֆի ընդհանուր հանքահանումն ավելացել է տվելի քան 2 և կես անգամ։

Տարիներ	Հազ. տոնն
1928	5314
1932	13850

Տորֆի հանքահանումով առաջին տեղը բռնում են Արդյունաբերական կենտրոնի ռայոնները, վորոնցից Մոսկովալի մարզը, վորտեղ աշխատում է տորֆով դործող աշխարհիս ամենամեծ՝ Շատուրայի ելիքտրոկայանը, տալիս է յերկրում ստացվող ամբողջ տորֆի դրեթե 40 1/2-ը։

Տորֆի հանքահանումը քառասուններ 1931 թ. յետ Տորֆի մասնակցությունը առանձին ուսյունների վառելանյութային բալանսում

Երջաններ	Հանքահանումը 1000 տոններով	Տորֆի տոկոսը վառելանյութային բալանսում
1. Մոսկվայի մարզ	4100	19,7
2. Իվանովյի »	1558	18,4
3. Գորկու յերկիր	1211	11,7
4. Լենինգրադի մարզ	1312	6,4
5. Բելոռուսիա	577	11,8
6. Արևմտյան մարզ	469	6,8
Հնդականը 6 ըրջանում	9327 (Համաժողովե- նական հանքահան- ման 80 9/10)	
7. Ուլերսինա	1050	0,7
8. ԿՍՄ	763	3,9
9. Միջին Վոլգա	137	1,6
10. Ուրալի մարզ	417	1,7
Հնդականը 4 ուսյունում	2362 (Համաժողովե- նական հանքահան- ման 20 9/10-ը)	
Հնդականը ԽՍՀՄ-ում	11689	

Ինչպես տեսնում ենք՝ տորֆը բավականաչափ խոշոր տեղ է զբա-
նում վոչ միայն աղյուսակի մեջ առանձնացված 6 ուսյունների պոտեն-
ցիալ ենիքողոտուրաների մեջ, այլև նրանց վառելանյութային բալան-
սի մեջ, կազմելով այդ շրջանների վառելանյութի ընդհանուր սպառ-
ման 6 ից մինչև 20 9/10-ը:

Մոսկվայի մարզն ամենից մեծ հաջողութուններն է ձեռք բերել
տորֆին իր վառելանյութային բյուջեյի մեջ արժատացնելու տեսա-
կետից:

Բացի Շատուրայի ելքատրակայանից, վորի կարողութունը 136
հազ. կվտ. է, Մոսկվայի մարզում տորֆով աշխատում է Կլասսոնի
անվան ելքատրակայանը Նոյինսկում 46 հազ կվտ. կարողությամբ:
Ի կատարումն Գոնչու-ի սչանով նախատեսված տորֆային ելքատրա-
կայանների շինարարության դժով բացի Շատուրայից կառուցված են

նաև հետևյալ կառանձերը՝ Իվանովոյինը և Յարոսլավլինը Իվանովոյի մարզում, Բալտինայինը Կորկու յերկրում (150 հազ. կվտ.), «Կարմիր Հոկտեմբերը» Լենինգրադի մարզում (11 հազ. կվտ.) ավստիդ ավալում է նաև Դուբրովսկի կալանը (200 հազ. կվտ.)։ Թվարկվածներինց բացի դեռևս մինչև 1932 թ. սկիզբը կառուցված և գործարկված են տորֆով գործող լեռկու ելեքտրակայան, վորոնք չեն նախատեսված Գոելրո-ի պլանում, դրանք են Բրյանսկի—Սրեմտյան մարզում (22 հազ. կիլովատ) և Ոսիռովսկի—Բելոռուսիայում (20 հազ. կվտ.)։

Տորֆային ռեսուրսների ոգտագործման բազայի վրա Լենինի ղեկավարությամբ ուրվագծված ելեքտրաշինարարության ծրագիրն 1932 թ. գերակատարվեց դեբթե 4 անգամ. 150 հազ. կվտ. փխարեն տորֆով աշխատող ելեքտրակայանների կառուցվելունը 1932 թ. հունվարի 1-ին հասավ 563 հազ. կվտ.։

Տորֆի հիմնական սպառողը հիմա հանդիսանում են ելեքտրակայանները, վորոնք լեռկորդ տեղն են մղել տեքստիլ արդյունաբերությանը, վորը մինչև վերջերս տորֆի սպառումով գրավում էր առաջին տեղը։ Ելեքտրացենտրալների կաթսաներում արվող տորֆի բաժինը 1928 թ. 23 ⁰/₁₀ ից բարձացել է մինչև 34 ⁰/₁₀ 1931 թ. (ամբողջ հանքահանվող տորֆի նկատմամբ)։

Ելեքտրաշինարարության հետագա զարգացումը Տորֆի բազայի վրա, վորն ուրվագծված է 2-րդ հնգամյա պլանով, ավելի էս կրաքճերացրի տորֆի մասնակցութլունը լեռկրի վառելանյութամատակարարման գործում և կնվազեցնի մեր կարևորագույն արդյունաբերական շրջանների կախումը հեռու տեղերից բերվող վառելանյութից։

Անտառային հտորթուրքայունեթ տորֆը և թերթաքարը հանդիսանում են հումքի աղբյուր և վոչ միայն վորպես վառելանյութի աղբյուր։

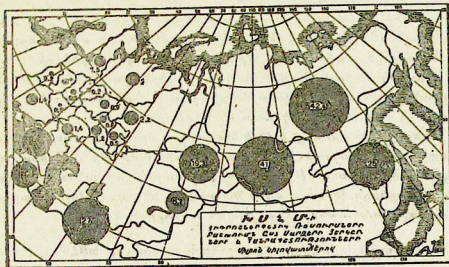
ՍՍՀՄ-ի անտառներում փայտանյութի տարեկան աճումը վորոշվում է 790 միլիոն խոր. մ.։ Այդ թիվն էլ հենց արտահայտում է փայտի մատերիալի այն քանակը, վորը ՍՍՀՄ-ի բոլոր ուայոններում յիղած բոլոր անտառները լրիվ, 100 ⁰/₁₀-ային շահագործումով ընգդրկելու դեպքում կարող է ծախսվել շինարարության և արդյունաբերական վերամշակման նպատակների համար, ինչպիս և վորպես վառելանյութ, առանց ուժասպառ անելու անտառային ֆոնդը։ Մերձակա տասնամյակների համար՝ մատնանշված պայմաններում վորպես վառելանյութ բաց թողնվելիք փայտային մատերիալի հնարավոր չափերը հաշվում են 330 միլիոն խոր. մ., վորը համապատասխանում է 97 միլիոն տ. պայմանական վառելանյութի։

Անտառի և անտառային տնտեսության մնացորդների ոգտագործումը կարող է տալ ևս մինչև 145 միլիոն տ. պայմանական վառե-

լանյութի Ալգայիսով անտառները կարող են տալ 240 միլիոն տ. ավելի պայմանական վառելանյութ, վորը 2 և կես անգամ գերազանցում է 1931 թ. ԽՍՀՄ-ը սպառած վառելանյութի ամբողջ քանակը:

§ 5. ՀԻՊՐՈՆԵՆԵՐԳՈՌԵՍՈՒՐՄՆԵՐ

Վորպես Խներգիայի աղբյուր թափվող ջրի ուժն ուրիշ եներգետիկ ռեսուրսների համեմատությամբ ունի միշտ ք կարևոր առավելություններ: Ջրային եներգիայի պաշարները հավիտենական են, վորովհետև անընդմատ վերականգնվում են քնական ճանապարհով (գոլորշիացման և տեղումների միջոցով): զրա հետ կապված է հիդրոէլեկտրային եներգիայի և ժանուկյունը ջերմակայանների եներգիայի համեմատությամբ: ԽՍՀՄ-ի հիդրոէլեկտրայիններում 1930 թ. եներգիայի միջին ինքնարժեքը կազմել է 2.1 կոպ. կվտ. ժ. համար, ջերմակայանների՝ 5.4 կոպ.-ի դիմաց: Մեզ համար հիդրոէսուրսների նշանակությունն ավելի էս աճում է շնորհիվ այն բանի, վոր պլանային սոցիալիստական տնտեսության պայմաններում մենք կարող ենք հիդրոէլեկտրային կառուցումը ամենից ավելի ռացիոնալ կերպով շահկապել

Նկ. 7. Հիդրոէներգոռեսուրսների բաշխումը ԽՍՀՄ-ում

գետերի տրանսպորտային պայմանների բարելավման հետ, լերաշտոտ ապրանքների հողերի վոռագման հետ, հեղեղումների ավերող գործողու-թյունը, ճահճացումները վերացնելու հետ և այլն ¹⁾:

¹⁾ Վորպես որինակ կարող է ծառայել ՎՄԵժ Վոլգայի նախադիծը:

Զրային ռեսուրսների հարստությամբ ԽՍՀՄ-ն աշխարհում բըռնում է առաջին տեղը, իր տիրիտորիայի վրա ունենալով համաշխարհային պաշարի մոտ 36 0₀ ը, այսինքն ավելի մեծ տոկոս քան Նույնիսկ նավթային ռեսուրսներինն է։ Մեր ջրային եներգիայի աղբյուրների ընդհանուր կարողությունը հաշված միայն ամենից խոշոր դեռային արտելիաները, վերջում է 192 միլիոն կվտ., վորը հավասար է 350 Դնեպրոդեսի կարողությունը։

ԽՍՀՄ-ի հիմնական եներգոռեսուրսների շարքում ջրային ռեսուրսներն ամենից հետո կանգնած են 2-րդ տեղում, կազմելով եներգիայի բոլոր տեսակների պաշարների ընդհանուր գումարի 11 0₀ ը։

Զրահեներգետիկ ռեսուրսների բաշխումը կախված է ռելյեֆից և տեղումներից։ Եներգիայի ամենից մեծ քանակություն իրենց մեղ կըրում են լեռնային գետերը։ ԽՍՀՄ-ի տերիտորիայի Յեվրոպական մասի հիմնական մասսիվը մակերևույթի հարթ բնույթի շնորհիվ ջրային եներգիայով շատ աղքատ է։ ԽՍՀՄ-ի Յեվրոպական մասի հիդրոռեսուրսների կեսից ավելին՝ այն է՝ 16,2 միլիոն կվտ. 31 2 միլիոն կվտ-ից բաժին է ընկնում Կովկասին, Սակասն ամբողջ Յեվրոպական մասին՝ ներառյալ նաև Կովկասը, ընկնում է Միտլիան բոլոր հիդրոռեսուրսների կարողություն միայն 16 0₀-ը, Յնացած 84 0₀-ը, այսինքն ավելի քան 161 միլիոն կվտ., ընկնում է Ասիական ուսոններին։ Միջին Ասիայի, Ղաղախասանի, Սիբիրի և Հեռավոր Արևելքի շրջաններում Միություն հարավային սահմանի յերթարությամբ ընկած լեռնաշղթաների և բարձրոթյունների շնորք հանդիսանում է ջրային եներգիայի ամենաեռոր կուտակման գոտին։

Եներգիայի ամենից ավելի կատարյալ աղբյուրի—սոլիտակ ամուխի պաշարների աղբյուրի աշխարհագրությունը մի ավելորդ անգամ ընդգծում է կուսակցության կողմից վճարար ընդունած այն կուրսի՝ ամբողջ կարեռությունը, վորի նպատակն է առաւայելին ղարգացնել արտագրողական ուժերը մեր յերկրի արևելյան մասում։

Զրային եներգիայի պատարհերի բաշխումը ԽՍՀՄ-ում

Ընդհանուր գումարը	192,4 միլիոն կվտ.		
Յեվրոպական մասում	31,2	»	» (16,2 0 ₀)
Այդ թվում՝			
Կովկաս (Հյուսիսային Կովկաս—ԱՍՖՆՀ) 18,2	»	»	»
Հյուսիս (Հինմարդ.—Կարելիա—Հյուսիսային յերկ.)	3,6	»	»
Ուրալ (Ուրալի մարդ—Բաշկիրիա)	3 1	»	»
Մնացած բոլոր ուսոնները	6,3	»	»

Ասիական մասում 161,2 » » (83,8°

Այդ թվում՝

Միջին Ասիական հանրապետություններ 26,9 » »

Ղազախստան 6,2 » »

Արևմտյան Սիբիրի լեռներ 19,3 » »

Արևելյան Սիբիրի լեռներ 41 0 » »

Յակուտական ԱՍԽՀ 42,8 » »

Հեռավոր Արևելքի լեռներ 25,0 » »

Զբային եներդիայի առանձին աղբյուրները (գետերի կամ նրանց մասերի) անտեսական նշանակությունը և աղբյուրները ճանաչողական մեծ ներդրումից հետո թափանցությունը վերջում և 2 դիտարկում մոմենտներով՝ 1) եներդիայի խոշոր աղբյուրները ասիական թվամբ տվյալ ուղղությամբ (այդ ամենից առաջ կախված է ուղղանի արդյունաբերական զարգացման աստիճանից) և 2-րդ՝ տվյալ աղբյուրից ստացվող եներդիայի խնայարժեքը, վորը կախված է մե շարք բնական պայմաններից։ Այդ պայմաններից ամենից կարևորները հետևյալներն են.

1) Աղբյուրի կարողությունը՝ վորքան նա մեծ է, այնքան եներդիան եծան է.

2) Պատանդի և կայանի կառուցման հարմարությունը (հունի խոտորնակ արամաբը, հատակի հողը և այլն), վորից կախված է կապրտալ աշխատանքների արժեքը, վորը փոխանցվում է եներդիայի արժեքին

3) Զրի հոսանքի մշտականության աստիճանը տարվա յեղանակներին, վորը կախված է դետի սեծմից և այն բանից, թե կան արդյոք նրա վերին հոսանքում ջրհոսի բնական կարգավորչներ. ինչպես որինալ՝ լճեր. վորքան քիչ են ջրի ծախսման սեղոնային տատանումները, այնքան ավելի եներդիան եծան է։

Մեղ մոտ ամենից ավելի եծան եներդիա կարող են տալ Անգարան, Յենիսեյը և Իրտիշը։ Անգարան աչքի չե բնկում վորպես կարևորագույն հիդրոեներգետիկ հանդույց ամբողջ Միություն մեջ, վոր միայն շնորհիվ այն բանի, վոր ունի բացառիկ եծան եներդիայի հսկայական պաշարներ, վորոնք հնարավորություն են տալիս այստեղ նախագծելու մի աբողջ շարք կայանների 300. հազ. մինչև 2 ու կես միլիոն կվտ. կարողություն, ալ և շնորհիվ այն բանի, վոր սպազա հիդրոէկայանների դործողությունը շրջանում կան հումքի բաղմալիսի աղբյուրներ, վորոնց բազալի վրա այստեղ կարելի չե կազմակերպել եներդյալանկալ արտադրությունների—ալումինի, Ֆերրո մարգաեցի և այլն մեծադույն կոմբինատների։ Այն հիդրոէկայանների ընդհանուր կարողությունը, վորոնք կարելի չե կառուցել բուն Անգարալի վրա, կկազմի մոտ 10 միլիոն կվտ., 70 միլիարդ կվտ. ժ. եներդիայի արտադրություն, վորի խնայարժեքը կլինի 0,5—0,3 կոպ. կվտ. ժ. համար։ Բացի դրանից Անգարալի վտակների վրա կարելի չե կառուցել 4—5 հիդրոէկայաններ մոտ 2,5 միլիոն կվտ. ընդհանուր կարողություն, մինչև 18 միլիարդ կվտ. ժ. արտադր. ությամբ։ Անգարալի ամ-

ըողջ հանգույցում հիդրոկայանները ընդհանուր կարողությունը կկազմի մոտ 12 և կես միլիոն կվտ., մինչև 90 միլիարդ կվտ. ժ. են երգիայի արտադրությունը, վորը կլինի ամենից եթանը Միւլթյան մեջ:

Մոտավորապես այդպիսի կարողությունն է ապահովում նաև Յենիսեյը: Աստիկ կարիլի կլինի կառուցել մոտ 12 հիդրոկայան, վորոնցից լուրաքանչլուլի կարողությունը կլինի մոտ 1 միլիոն կվտ.:

Վորպես առաջնահերթ կայաններ Յենիսեյի վրա՝ նախագծվում են մեկը Կրասնոյարսկում և մյուսը Միւլուսինսկից 100 կմ. վերե:

Իրտիշի վերին հոսանքում, Սեմիպալատինսկից վերև, Ղապխտանի սահամաններում կարելի չէ կառուցել 6 խոշոր հիդրոկայաններ 2 ու կես միլիոն կվտ. ընդհանուր կարողությամբ, վորոնց են երգիայի կվտ. ժ. կարժենա 0,6 0,8 կոպ.:

Կովկասի լեռնային գետե ից ամենից եթան են երգիան կարող է տալ Սուլակը Դոդոստանում—վորը հոսում է խոր կանյոններում և հիդրոկառուցությունների համար ունի չափազանց բարենպաստ բնական պայմաններ (ժալոտ հատակ): Այստեղ կարելի չէ կառուցել 10 հիդրոկայան, վորոնցից ամենից վերինը՝ Չերկեսյնը կունենա 200 մ. բարձրությամբ պատնեշ: Այդ հիդրոկայանների ընդհանուր կարողությունը կլինի 1 միլիոն կվտ, ավելի, իսկ նրանցից ստացվող են երգիայի կվտ. ժ. կհասի 0,3 կոպ., այսինքն 2 անգամ եթան քան Դենեպրովսկի և 3 անգամ եթան քան Վոլխովի են երգիան:

Աշխարհիս ամենախոշոր հիդրոկայանի՝ Դենեպրովսկի հիդրոցենտրալի կառուցմամբ, վորն արեն գործարկվել է 1932 թ. մայիսին, Դենպրի են երգիայի զգալի մասը դրված է ողտագործման մեջ:

Ակվել և առաջին հիդրոկայանների շինարարությունը Վոլգայի և Կամայի վրա, վորոնք մտնում են «Մեծ Վոլգայի» ընդհանուր պլանի մեջ (Յարոսլավլի, Բալախնայի, Կամիշինի և Պերմի մոտ), Ցարական Ռուսաստանում կար ընդամենը մոտ 10 հիդրոկայան, վորոնցից ամենից խոշորն ունեւ 1 հազ. կվտ. պակաս կարողություն: Զրային են երգիայի ողտագործման գերակշռող յիզանակը նախնական ջրաղացային անիմլ եր: Կառուցելով Վոլխովի հիդրոկայանը 60 հազ կվտ. կարողությամբ, Պորրդային ի խանությունն սկիզբ դրեց ջրաներգետիկ ռեսուրսների իսկական ողտագործման գործին: Վոլխովի հեա միաժամանակ գործարկվից Զմմո-Ավճալայի հիդրոկայանը Վրաստանում՝ Բուռ գետի վրա, Թիֆլիսի մոտ, 13 հազ. կվտ. կարողությամբ. ախուհետև սկսվեց աշխարհիս մեծագուլն հիդրոկայանի շինարարությունը Դենպրի սահանքներում, ինչպես և Սվիրի հիդրոկայանը Լենինգրադի մարզում և մի շարք հիդրոկայաններ Կվկասում, Հայաստանում՝ Զորագես, Բանաքեռգես և այլն, Միջին Ասիայում, Կարելիա-

յում և ուրիշ շրջաններում: Արդեն ամարտվում և մասամբ արդեն զործարկվում են աշխարհի ուժեղ հիգրոկլայաններ, ինչպիսին ե՝ Վվերի կայանը — 98 հազ., կվտ., Նիվալի կայանը (Կոլա թերակղզում) — 80 հազ. կվտ., Գիդելդոնի (Հյուսիսային Կովկասում) — 22 հազ. կվտ., Բակասանի (Նուշն տեղը) — 25 հազ. կվտ., Ռիոնի Վրաստանում, — 48 հազ. կվտ., Ուլլինի (Ղազախստանում) — 27 հազ. կվտ. և ուրիշները:

Յերկրորդ հնգամյակը լինելու չե հիգրոկլայաբարութիւնն փթխաբի ծավալման ժամանակաշրջան: Այդ ժամանակաշրջանում իր լծուկն և ստանում Վոլգայի վերակառուցման պրոյեկտը: Նրա վրա կառուցվելիք հիգրոկլայանները 2-րդ հնգամյակի վե՛րջում պետք է տան կարողութե՛յան աճում միանգամից 3 միլիոն կվտ.: Ուրվագծվում և Անդաբայի հանգուլցի առաջին հիգրոկլայանների շինարարութիւնը. Ղազախստանում առաջնահերթ շինարարութիւն և լինելու խոշոր հիգրոկլայանի կառուցումը վերին Իրտիի վրա Միջին Ասիայում առաջին հերթին ոգտագործվելու չեն Չիրչիկ, Նարին և Չու գետերի ջրային ուժերը: Չիրչիկի ենթադետիկ հանդույցի բազայի վրա ստեղծվելու չե խոշոր էլեքտրոքիմիական կոմբինատ (ալյումի, ծծմբ-թթվի և ֆոսֆորային պարատանտութիւն արտագործութիւն). Նրա ենթդիտվ ոգտվելու չեն նաև Կարա-Մազարի գունավոր մետաղաձուլական գործարանները:

Անդրկովկասը բացի առաջին հնգամյակում արդեն սկսված հիգրոկլայաններից, կստանա մի շարք նոր կայաններ (Տերտեր, Սիանի սիստեմը և այլն): Հյուսիսային Կովկասում 2-րդ հնգամյակում մեծագույն շինարարութիւն կլինի Չերկիլի հիգրոկլայանը Սուլակ գետի վրա. նրա ենթդիտվ բազայի վրա կստեղծվի Սուլակի ենթդիտարարտագործութիւնների՝ ալյումինի, մետաղի մագնիտի և ալյւնի արդյունարերական կոմբինատը: Ուկրանան բացի Դնեպրոգետից կստանա ևս յերկու նոր հիգրոկլայան Մոորին Դնեպրի վրա, 150 հազ. կվտ. ինդհանուր կարողութեամբ: Լենինգրադի մարզում և Կարելիայի ԱՍՍՀ ծրագրվում և հիգրոկլեքտրոշինարարութեան հետագա ծավալումը Նիվա գետի վրա, Պրեխի ապատիտների մշակման, ինչպես և Մոլմանսկ Կանգալակի չերկաթուղային գծամասի էլեքտրիֆիկացիայի համար:

Մեր շինարարութեան պրակտիկան ցույց է տալիս, վոր ուժեղ հիգրոկլայանների հանգուլցները դառնում են արդունարերութեան և ամենից առաջ ենթդիտալիալ արտագործութիւնների կենտրոնացման մեծագույն կենտրոններ: Դրա ամենից ցայտուն որինակը կարող է հանդիսանալ առաջին հնգամյակի խոշորագույն կառուցումը — Դնեպրոգետը:

Դնեպրոդեսի եծան եներգիան հնարավորութիւն տվեց նրա շուրջը կազմակերպելու մի շարք մեծագույն ձեռնարկութիւններ, վորոնց թվում և ալլումինի կոմբինատը:

§ 6. ԵՆԵԿՏՐԻՖԻԿԱՅԻԱ

Ենեֆտիսներ-
գիւյի առավելու-
թյունները

Ելեքտրական եներգիան եներգիայի ամենից ավելի կատարյալ տեսակն է նախ և առաջ շնորհիվ իր աւելի վերստացում, այսինքն ընդհանուր կիրառակա- նությամբ: Ելեքտրաեներգիան գործադրվում է ամենաարդիւնատի արտադրական պրոցեսներում վոչ միայն արգլունաբերութեան մեջ, այլ և տրանսպորտում, գլուգատնտեսութեան մեջ (վարից սկսած մինչև կովերի կիթը). ինչպես և տնային կենցաղում: Ելեքտրաշարժիչնե- րի կարողութիւնը տատանվում է չափազանց լայն սահմաններում, սկսած 300. հազ. ձիու ուժից մինչև ¹⁾ 100 ձիու ուժ: Ելեքտրական եներգիան իր ունեցած լուսատու հատկութիւններով մրցակից չունի և այն տեխնոլոգիական պրոցեսներում, վորտեղ պահանջվում են առանձնապես բարձր ջերմութիւններ՝ քժվար հալվող նյութերի հալման համար, ատոմների բաժանման և սինթեզի համար, նյութային մրցակից չունի: Ելեքտրիֆիկացիան ստեղծում է նոր տեխնոլոգիա, արտադրու- թեան նոր ճյուղեր, ինչպիսի լեն ելեքտրաքիմիան և ելեքտրամետա- զածութիւնը, հեղափոխականացնում է տրանսպորտը, հասարակա- կան կապը (հեռախոս, ռադիո, պատկերների հաղորդումը տարածու- թեան վրա), կենցաղային պայմանները և այլն: Ելեքտրիֆիկացիան հնարավորութիւն է տալիս տնտեսապէս ոգտագործելու եներգիայի այնպիսի աղբյուրներ, վորոնք ալլապես կմնային առանց ոգտագոր- ծութեան կամ թէ կոգտագործվելին սահմանափակ չափերով: Այդպի- սիներից են ամենից առաջ ջրային ուժերը, վորոնք պետք է գրեթէ առանց ոգտագործման մնային, չեթէ ելեքտրոտեխնիկան չկարողանար զլուխ հանել նրանց մեխանիկական եներգիան ելեքտրական եներգիայի վերածելու խնդրից:

Սակայն սպիտակ ածուխն ելեքտրաեներգիայի չեզակի աղբյուրը չէ: Վառելանյութային եներգիան նույնպես ձեւափոխվում է ելեքտրա- կանի, տալով զգալի տնտեսում ¹⁾, վորն առանձնապէս կարեւոր է իր իսկ վառելանյութային արդյունաբերութեան ելեքտրիֆիկացիայի համար:

¹⁾ Եթե հանքահանվող քարածուխը տեխնիկապես խեղացի պլանով վերածվե- ր ելեքտրական եներգիայի, ապա նրանից կարելի էլինել ստանալ 3 անգամ ավելի եներգիա, քան ստացվում է ներկա պայմաններում (առաջին Միջազգային եներգե- տիկ կոնֆերանսի տնտեսական սեկցիայի նախագահ անդլիտցի Խորնի խոսքերը):

Ելեքտրականորդիայի ունեցած բազմաթիվ և բազմապիսի առավել-
լուծվուհներէց պետք ե տառնձնապիս ընդգծել այն մեծ տարածու-
թյան վրա լարելով հաղորդելու հնարավորութիւնը: Այն ժամանակ,
յիբը շողու հներդիս ստեղծելու դեպքում շողի արտադրող կաթասյա-
նոցը կազմում ե հիմնական ձեռնարկութիւն անբաժանելի մասը և
պետք ե տեղավորվի նույն կամ գոնե հարեան շինքում, — ելեքտրական
հներդիս ունենալու դեպքում այդպիսին արտադրող կաշանը կարող ե
գտնվել դիպի տարածութիւն վրա, հանդիսանալով առանձին ձեռնար-
կութիւն և այդպիսով կարող ե միանգամից սպասարկել մի քանի
Ֆարրիկներ ու գործարաններ: Եներդիայի արտադրութիւնը գառնում
և արդյունաբերութիւն առանձին ճյուղ: Այստեղից բխում ե այդ ար-
տադրութիւնն անսահման կերպով խոշորացնելու հնարավորութիւնը
և այդպիսով նրա հոհանացումը:

Հետեւաբար աշտեղից ել բխում ե ելեքտրիֆիկացիայի միջոցով
վառելանլութի սակավարժեք տեսակներն ոգտադրոծելու հնարավորու-
թիւնը, առանց այդպիսիները նատուրալ ձևով վոխադրելու: Վառելա-
նլութն ալրելով ելեքտրական կաշանի կաթսաների տակ, մենք ստա-
նում ենք ելեքտրական հներդիս և այդպիսին լարերի միջոցով մի քա-
նի հարլուր կիլիոմեար տարածութիւն վրա հաղորդում ենք Ֆարրիկ-
ներին ու գործարաններին:

Ելեքտրիֆիկա-
ցիայի կառու-
կարւստութիւնը
ևՄԱԸՄ-ի համաք

Ելեքտրական հներգիայի այդ բոլոր առավելութիւն-
ները նրան առանձնապիս արժեքավոր են դարձնում
մեր չեղիրի համար շնորհիվ վերելում արդեն մատ-
նանշված այն առանձնահատկութիւնների, վորպի-
սիններն ունի մեր արդյունաբերութիւն, վառելանլութիւն պաշարնե-
րի տեղաբաշխումը, ինչպիս և այդ պաշարների իրենց իսկ կազմը:

Սակայն ռոգուց ելեքտրականութիւնն անցնելի վոյ սիայն անխնի-
կական, այլիլ սոցիալական հեղալիոլութիւն ե նետեակում: Այն մանր
ելեքտրակայանները, վորոնք կառուցվում են առանձին ձեռնարկու-
թիւն կից, միայն նրան սպասարկելու համար, ալսինքն Ֆարրիկ—
գործարանային կաշանները, կարող են առանց դժլարութիւնների
կառուցվել նաև կապիտալիստական տնտեսակարգի պաշմաններում:
Սակայն այդպիսի մանր կայանները տալիս են համեմատաբար քիչ
ոգուտ: Շողու հետ համեմատած ելեքտրականութիւն գլխավոր առա-
վելութիւնները հանդես են գալիս միայն գերուժեղ, ալսպիս կոչված
ռաշոնական կաշանների կառուցման դեպքում, կաշանների, վորոնք
լուրքանչլուր ռաշոնի ներսում միանում են մի ամբողջական սիստե-
մի մեջ: Այդպիսի մեծ ելեքտրիֆիկացիան պահանջում ե պլանայնու-
թիւն և համատեղելի չե կապիտալիստական հասարակութիւն մեջ
լոլոող արտադրութիւն անարխիայի հետ:

Շ֊գին կապիտալիստական հասարակարգի եներգիան է, ելեքտրականութունը՝ սոցիալիստական հասարակարգի եներգիան: Այդ դրութիւնը, վորը ձեւակերպել է Ե֊դիսը՝ դեռեւս անցյալ դարի 80֊ական թվականներին, ներկայումս ականաւոր չի դադարում րակ բուրժուական ճարտարապետ երի ու գործարարների համար:

Այդ մասին ամերիկյան պետական գործիչներէ մեկն արտահայտվել է հետևյալ խոսքերով:

«Պլանային ելեք֊րիֆիկացիան ժամանակակից առանձին գործող կալաններից տարբերվում է այնպէս, ինչպէս ընտանի փղը տարբերվում է վարդինի փղից: Առաջինը հանդիսանում է մարդու բարեկամն ու ոգնականը, յերկրորդըՊլանային է ազատ, և կարող է լինել վտանգավոր թշամի: Հասարակութիւնը պետք է տեղ դրավի փղի վղի վրա և ղեկավարի նրա շարժումները և վոչ թէ ապարդշու կերպով սձձվի նրա վտաքերի տակ, գետնի վրա»:

Սակայն ամենից մեծ բանը, վորի մասին կարող են յերազել պլանային ելեքտրիֆիկացիայի արտասահմանյան կողմնակիցները՝ Յուլիոյ կապիտալիստական հասարակարգի շրջանակներում, Պա միայն պետական կարգավորման և կիսատպոատ ձևը կարող է լինել:

Միզ մոտ գործը միանգամայն ալլ է, Հոդի, յերկաթուղիների, ֆարրիկների ու գործարանների ազգայնացումով Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը վոչնչացրից պլանային ելեքտրիֆիկացիայի կիսագործման առաջ գտնվող այն բոլոր խոչընդոտները, վորոնք այնքան խիստ զգալ են տալիս իրենց կապիտալիզմի պամաններում ¹⁾:

Սակայն մեր ս֊ցիալ֊քաղաքական նրայինների առանձնահատկութիւնների և ելեքտրիֆիկացիայի միջև յեղած կապը չի սահմանափակվում միայն նրանով, վոր Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը մաք֊

¹⁾ Կուսակցութիւն 16֊րդ համաշուկում արտասանած իր ճոտում ընկեքժամանակին ապա ենկարագրել ելեքտրիֆիկացիայի բնագավառում ունեցած մեր առավելութիւնները կապիտալիստական յ բերնէրի համեմատութիւնը:—

«Այնտեղ (այսինքն կապիտալիստական յերկրներում) ելեքտրական հարկէ տակ զանազան արտադրութիւններ, զանազան ֆարրիկներ մրայնելու համար հարկ է լինում դրմիւ մըյակցական պայքար: Մենք չենք ճանաչում վոչ մի մըյակցական պայքար: Մենք այստեղ կարող ենք ավելացնել համակցութիւն հնարավորութիւնները, ելեքտրականը մի ուղած վայրում՝ ուր կան համապատասխան սե֊տորաւ երկաւ, կու հնարավորութիւնը, հազվէ չառնելով հողային սեփականութիւն իրաւոները, հազվէ չառնելով մասնավոր ղաները: Մենք հնարավորութիւն ունենք ելեքտրահոգորդման դժի հետ դնալ մեր ուղած ուղղութիւնը, այդ եներգիայի կենտրոնները հետ կապել մեր ուղած ձեռարկութիւնները, յերկաթուղիները, զյոյզատանտեսութիւն մեր ուղած ձյոյղերը: Դա յե վոր հնարավորութիւն է տալիս ելեքտրահոգորդայ, սլոյթիւն մատարի իրոք վոր հեղափոխական հեղաշրջում արդշունաբերութիւն կոմընիստներում, և՛ արանպորտում և՛ ղյոլաշտեսութիւն միջ:

րել և ելեքորիֆիկացիայի ճանապարհը: Այդ կապն ավելի ևս հետու չե
զնոււմ: Ելեքորիֆիկացիան տեխնիկական բաղալի սոցիալիզմի կառուց-
ման համար:

Ահա թե ինչ և զրել Լենինն այդ հարցի շուրջը դեռևս 1920 թ.
«Պանի մենք ապրում ենք մանր գյուղացիական լեքիւրում, Ռու-
սաստանում կապիտալիզմի համար ավելի ամուր տնտեսական բա-
ղա կա, քան Կոմունիզմի համար: Պանի նա կա, կապիտալիստները
կարող կլինեն վերադառնալ Ռուսաստան և կկարողանան մեղմից ավե-
լի ուժեղանալ: Յուրաքանչյուր վոք, ով ուշադիր կերպով դիտել և
դժուրի կլտնրը, համեմատելով այն քաղաքի կլանքի հետ, դիտել վոր
մենք կապիտալիզմի արմատները չենք պոկել և նեքքին թշնամու
հենարանը, հիմքը չենք խախտել: Վերջինս հենվում և մանր տնտե-
սութլան վրա և այն խախտելու համար կա մեկ միջոց՝ լեքիւրի տնտե-
սութլունը, վորի հետ նաև հողագործութլունը, փոխադրել նոր տեխ-
նիկական բաղալի վրա, ժամանակակից խոշոր արտադրութլան տեխ-
նիկական բաղալի վրա: Այդպիսի բաղա հանդիսանում և միայն ելեք-
որիֆիկացիան:

Այդպիսի չե Լենինյան այն ֆորմուլայի իմաստը թե՛ «կոմունիզ-
մը՝ ետեդդային լեքսեմոլյուն, պլլում՝ կլեքսիֆիկացիա» ե կոմունիզմ:

Յեկնելով ելեքորականութլան դերի ուղղվիսի գնահատականից,
Լենինն արդին 1920 թ. հակահեղափոխութլան դեմ հաղթանակ տա-
նելուց հետո միանգամից առաջ քաշեց ելեքորիֆիկացիայի գաղա-
փարը՝ վորպես ժողովրդական տնտեսութլան միասնական պետական
պլանի առանցքային գաղափար: Լենինի նախաձեռնութլամբ ստեղծ-
վեց և նրա ամենատևտիվ ղեկավարութլամբ աշխատեց Ռուսաստանի
ելեքորիֆիկացիայի պետական հանձնաժողովը (Պոեկրո): Մեր լեքիւրի
ելեքորիֆիկացիայի առաջին պլանը, վորը մշակվեց այդ հանձնաժո-
ղովի կողմից, Լենինը գնահատում էր վորպես կռասակցութլան 2 բդ
ժրադիրը: Պոեկրո-ի աշխատանքին նույնպիսի նշանակութլունն ավամ
Ստալինը, վորը 1931 թվին Լենինին դրած նամակի մեկ նշեց, թե՛
«գա մեր ժամանակում միակ վորձն և տնտեսադես հետաճաց Ռու-
սաստանի խոշորացլին վերնաշենքի տակ իրոք բետ և ալժմյան պալ-
մաններում միակ հնարավոր տեխնիկա-արտադրական բաղան դեկու
համար»:

Պոեկրո-ի պլանն իրենից ներկայացնում էր վոչ միայն ելեքորա-
շենարարութլան կոնկրետ ժրադիր, այլև ուրվագծում էր այդպեսաբե-
րութլան, դժուրատնտեսութլան և տրանսպորտի ղերականգնման և վե-
րակառուցման ուղիները 10—15 տարվա ժամանակաշրջանի համար:

Այդ պլանի հակայական պրակտիկ և դիտական արժեքը կայա-
նում և նաև նրանում, վոր նա կազմված է ռալոնական առումով,

հաշվի առնելով առանձին աշխոյնների կոնկրետ առանձնահատկությունները, նրանց բնական հարստությունները, արտադրական պայմանները և դարգացման հեռանկարները։ Առանց աչքալիսի առյուծական մշակման հնարավոր չե՛ր լինի կազմել ելիքորաշինարարության պլանը, վորոշիլ ծրագրվող խորը ելիքորակայանների կարողությունը, աղբյուրները բաշխել յերկրի տերիտորիայում, ընտրել այն տեղը, ուր պիտի կառուցվի աչք կայաններից յուրաքանչյուրը։ Ելեքորիֆիկացիայի պլանն աղբյուրով անհրաժեշտորեն շաղկապվել և յերկրի տնտեսական շրջանացման հետ։ Բնական հարստությունների, մանավանդ ենթերգիտիկ և հումքային հարստությունների ուղիղումը ուղտադործումը ձեռք և բերվում ելեքորիֆիկացիայի ոգնությունը, այնպե՛ս վոր՝ աշխոյնների միջև կատարվում և աշխատանքի ուղիղումը բաժանում, աշխոյնները կանոնավոր կերպով մասնագիտացման են յնխարկվում այն արտադրությունների դժուր, վորոնց համար ավելի աշխուժ կան համապատասխան բնական հարստություններ և ուրիշ անհրաժեշտ նախադրյալն ու պայմաններ։

Գոեկրո-ի պլանի դրույթներն իրենց գործնական նշանակությունը պահպանում են նաև մեր ժամանակի համար։ Մասնավորապես արդյունաբերությունը հումքի աղբյուրներին մոտեցնելու խնդիրը, նրա տեղադրվող դեպի Արևելք և ելեքորիֆիկացիայի նշանակությունն աչք գործում—լիակատար վորոշակիությունը ձևակերպված են յեղև Գոեկրո-ի աշխատանքներում՝

«Ընդ վորում չի կարելի չնախաժեռել, վոր մեր արդյունաբերության ուղիղումը պայմանավորված լի նրա զգալի տեղադրվումը դեպի Արևելք՝ մշակող արդյունաբերությունը հումքի և վառելանյութի հիմնական աղբյուրներին հնարավոր չափով մոտեցնելու նպատակով, յինչևով ընդհանուր տնտեսական նկատառումներից։ Ամբողջ աշխոյնների ելեքորիֆիկացիայի հսկայական դերն այդ պրոցեսում անվիճելի չէ, վորովհետև եժան ու հարմար ենթերգիայի առկայությունը հանդիսանում և հիմք նրանցում շատ արագ կերպով արդյունաբերության առանձին ճյուղեր տեղեցնելու համար»։

Գոեկրո-ի պլանի հիմնական դրույթներից մեկը՝ վորն անմիջականորեն կապված և արտադրության կանոնավոր տեղադրվման խնդիրների հետ, տեղական վառելանյութային տեսուրանների և ջրային ուժերի մաքսիմալ ոգտադործման դրույթն էր, իսկ այն աշխոյններում, վորոնք ունեն վառելանյութի բարձրակարգի աղբյուրներ, ելեքորիֆիկացիայի դեպքում խնդիր էր դրվում մաքսիմալ չափով անտեսել բարձր տեսակի վառելանյութը և ելեքորակայանների հնոցներում ոգտադործել ժափուկները,—որինակ՝ Դոնբասում՝ զլխավորապես անտերացիտի մանրուքը։

Գոեկրո-ի մշակած ելեքտրաշինարարության պլանի հիմքում դրված եր կենտրոնացված ելեքտրականըլիա մատակարարելու սկզբունքը, այսինքն ալդ եներգիան ստանալ ուժեղ ռադիոական ելեքտրակայաններից, վորոնք կառուցվում են եներգիայի բավականաչափ խոշոր աղբյուրների կենտրոնացման վայրերում:

Ուրվագծված եր կառուցել նոր յերեսուն կայան, 1750 հազ. կվտ. ընդհանուր կարողությամբ:

Գոեկրո-ի պլանը հաստատվեց 1921 թ. դեկտեմբերին, նրա պրակտիկ կենսագործումն սկսվեց 1922 թ., յերբ ձեռնամուխ յեղան «Կարմիր Հոկտեմբեր» (Լենինգրադի մոտ), Շատուրայի (Մոսկվայի մարզում), Նիժեգորոդսկի և Շտերովկայի ելեքտրակայանների կառուցման գործին:

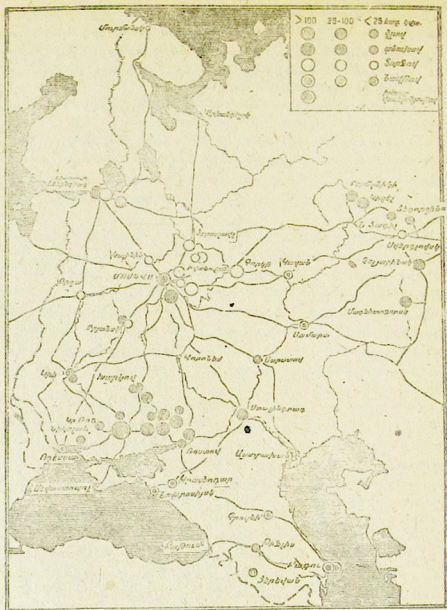
Գոեկրո-ի պլանի հաստատման ժամանակ խոշոր ելեքտրակայանների ընդհանուր կարողությունը կազմում եր 255 հազ. կվտ. հետագա 7 տարիների (առաջին հնգամյակի սկիզբը) ընթացքում զահագործման մեջ գրվեցին նոր կայաններ 270 հազ. կվտ. ընդհանուր կարողությամբ, և մինչ ալդ կառուցված կայանների հետ միասին ընդհանուր կարողությունը հասավ 523 հազ. կվտ. — ի Գոեկրո-ի կողմից առանձնա ժամանակաշրջանի համար ուրվագծված նոր ելեքտրաշինարարության ճրագրից առաջին հնգամյակի սկզբում ի կատար եր ածված մոտավորապես 15 տոկոս:

Ժողովրդատնտեսական հնգամյա պլանը, վորը մշակվեց 1928|29—1932|33 թ. թ. ժամանակաշրջանի համար և հաստատվեց Սորճուրդնեբի 5-րդ համագումարի կողմից, ելեքտրիֆիկացիայի բնագավառում յննում եր այն հիմնական դրույթներից, ինչից յննում եր Գոեկրո-ի պլանը, ալն ե՝ եներգիայի տեղական աղբյուրների ոգտագործում և ելեքտրամատակարարման կենտրոնացում:

Սակաչն ալդ պլանի մեջ մտցվեց նաև աչնպիսի նոր բան, վորը նախատեսված չեր Գոեկրո-ի պլանով. այն ե՝ ելեքտրամատակարարման սխտեմի մեջ մտցվեցին այսպես կոչված Զիրմակեքտրացիոն-րալներ (ՏՆՑ), այսինքն աչնպիսի կայաններ, վորոնք միաժամանակ արտադրում են թե ելեքտրական եներգիա, թե ջերմություն¹⁾:

¹⁾ Մոսկովան Զիրմային ելեքտրակայաններում ջուռ ռադիոսն համար գործադրվող Զուր հոսում և առանց վորե հետագա ոգտագործման, իր հետ տանելով մեծ քանակությամբ Զերմություն Կաթսաների հնոցների մեջ մտցված Զիրմության մոտ 55—60 0|0-ը կորչում և միանգամայն աղաքղուն կերպով ՏՆՑ սովորական (կոնցենսացիոն) կայաններից տարբերվում են նրանով, վոր բարձր ճնշման տակ տուրբինների միջով բաց թողնված ջուրն այնուհետև խողովակաբարբե միջոցով արվում և այն Անանարկովյաններն, վորոնք Զիրմային եներգիայի կարեք ունեն (բայինքներ, լվացքատներ, աներ տաքացման համար և այն):

Ջերմության և ելեքտրական եներգիայի կոմբինավորված արտադրությունը մեծ անտեսում կառ վառելանյութային մատերիալների ոգտագործման տեսակետից,

Նկ. 8. ԽՍՀՄ Յերազական մասի դործող հիմնական էկոնոմիկականները

կրթությանը ամբողջ հայտնի ուղղությամբ զարգացման կոնֆլիկտները. ՏՍՄԿ կառուցումն ամենից ավելի նպաստավորաբար է աշխատել բոլոր, կամ ամենից ավելի ձևավորված, զորանք փրկված են ներքին համակենտրոնացում ունենալով իրենց խոշոր քաղաքներն են, տեղաբնակ ֆաբրիկները, քիմիական գործարանները և այլն:

Ելեքտրիֆիկացիայի հնգամյա պլանը նախագծեց Ելեքտրաշինարարության դպրոցի ճարտարապետ Լևոն Դրապիլը նաև վարակական ցուցանիշները դժով, Շահադարձման մեջ դրված ռազմական կալանյաների կարողութունը 1632 թ. սկզբում հասավ 1719 հազ. կվտ., այսինքն Գոնլո-ի պլանը արդեն փաստորեն կատարվեց հնգամյակի 3-րդ տարում, Բոլոր Ելեքտրակալանների կարողութունը 1928 թ. 1874 հազ. կվտ.-ից 1932 թ. հասավ 4567 հազ. կվտ.-ի, այսինքն աճեց $2\frac{1}{2}$ անգամ, Դրա հետ միասին աճեցին նաև Ելեքտրահենրդիայի արտադրութունը (5000 միլիոն կվտ. ժ. -ից մինչև 13100 միլիոն կվտ. ժ.), արդյունաբերության Ելեքտրաֆիկացիայի աստիճանը (50-ից մինչև 71 $\frac{1}{10}$), ինչպես և հենրդիկացիականության ու Ելեքտրաշինականության ցուցանիշները, Այդ ցուցանիշներով մենք հասանք և անցքսք թե՛ Անգլիայից, թե Գերմանիայից, Հսկայական նվաճումներ ձեռք բերվեցին նաև Ելեքտրիֆիկացիայի զարգացման կենտրոնական խնդրի՝ վառելանյութի անդակա՝ անասկների և ջրային ռեսուրսների ռդտագործման խնդրի կենսագործման ընադավառում:

Յեթն 1926 թ. հետո տեղից բերվող վառելանյութով արտադրվել և ռազմական կալանների ամբողջ Ելեքտրահենրդիայի 60 $\frac{1}{10}$ -ը, ադա 1931 թ., լերբ արտադրանքը մեծացել էր 5 անգամ, արդեն հետո տեղից բերվող վառելանյութով արտադրված հենրդիկայի բաժինն իջավ մինչև 25 $\frac{1}{10}$ և համապատասխան ճարտարապետական անդակա՝ վառելանյութով արտադրված հենրդիկան ու հիդրոհենրդիկան:

Գործող Ելեքտրակալանների կարողության բաշխման (ըստ ռազմականության) տեսակետից հսկայական գերակշռութուն ունեն հիմնական արդյունաբերական ռազմաները, ինչպես ադ լերեում և հետևյալ արդյունակից (տես եջ 70):

1932 թ. Ելեքտրաշինարարության ճարտարով նախատեսված էր խոշորագույն Ելեքտրակալանների ընդհանուր կարողութունն ավելացնել մոտավորապես 1,5 միլիոն կվտ., այսինքն միայն մեկ տարվա աճումը հավասարվում է Գոնլո-ի դրեթն ամբողջ ճարտարին:

Հնգամյակի 4-րդ տարում առանձնապես ուժեղ շինարարություն ծավալվեց հիդրոկալանների և ջերմակիքարակալանների դժով:

1932 թ. գործարկված Գնեպրովակի հիդրոցենտրալը հանդիսանում է վոշ միայն ամենախոշոր հիդրոկալանը մեքքը, այլև խոշորագույնն է մեղ մոտ հերկալումս լեզած բոլոր Ելեքտրակալանների մեջ. նրա կարողութունը լրիվ ծավալման դեպքում կհասնի 560 հազ. կվտ.-ի: Մնացած ռազմական կալաններից ամենից խոշորներն են (100 հազ. կվտ.-ից ավելի կարողութուն) հետևյալ 9 կալանները՝ Շաերովկայի և Ջուկակի—Գոնլոսում, Կաշիրայի, Շատուրայի և առաջին Մոգես—

ՆԻՖՏՐԱԿԱՅԱՆՆԵՐԻ ԿԱՐՈՂՈՐԴՈՒՆՆ ըստ ռայոնների

(1000 կիլովատ)

Շ Ր Ջ ա ն ն ե Ր	192 թ.		1932 թ.		1932 թ. % 1928 թ. նկատմամբ (բոլոր կա- յանների հա- մար)
	Բոլոր է- լեքորա- կայան- ները	Այդ թը- վում առ- յունակա- ները	Բոլոր է- լեքորա- կայան- ները	Այդ թը- վում առ- յունակա- ները	
1. Լենինգրադի մարզի Կարելիա	286,7	186,2	421,2	319,4	147,7
2. Մոսկվայի մարզ	387,5	254,0	665,4	526,5	171,7
3. Իվանովյոյի արդյու- նաբերական մարզ	101,8	8,0	254	111	248,5
4. Գորկու յերկիր	46,4	20	225,4	158	485,8
5. Ուրալ	131,1	6	434,0	242	331
6. Արևմտյան Սիբիրի- յի կիլ	26,3	—	57 08	36	366,2
7. Արևելյան Սիբիրի յեր- կիր	—	—	9,6	—	—
8. Հյուսիսային Նովոկոս	71,0	—	210,8	122,9	284,9
9. ԱՄՖՖՀ	141,4	113	280,5	176,0	156,0
10. Ուկրաինա	465,2	29	1428,9	792,5	357
Ընդամենը 10 շրջան- ներում	1660,4	670	4019,0	2483,4	266
Տոկոսների մի համաժողովե- րական կարգավիճակի նկատմամբ	92	100	88,0	94,6	—
Մնացած շրջաններ	144,9	—	420,7	140,7	290
Տոկոսների մի համաժողովե- րական հանրադրամա- ր	8	0	12,0	5,4	—

Մոսկվայի մարզում, Բալախնայինը — Գորկու յերկրում, Վերմիեր Հով-
տեմբերը — Լենինգրադի մարզում, Չելյաբինսկի — Ուրալում, Վերա-
նայա Ջիկեղա — Բազում (Անդրկովկաս),

§ 7. ՍԵՂ ՄԵՏԱՂԱԶՈՒԼՈՒԹՅՈՒՆ

Տեխնիկայի բնագավառում մետաղներից հիմնական և վճռական նշանակությունը պատկանում է յերկաթին: Ինչպես ամենատարածված և ամենաեժան մետաղը, յերկաթը հանդիսանում է ժամտաղ ընդհանրապես և ուրիշ մետաղներով փոխարինվում է միայն անչափով, փորձափով հարկ և լինում բավարարել վորեն հատուկ տեխնիկական պահանջներին:

Յերկաթն ու պողպատը—սև մետաղաձուլության պրոդուկտները ժողովրդական տնտեսության մեջ բացառիկ կարևոր դեր են խաղում, հանդիսանալով ինդուստրացման հիմքը: Առանց սև մետաղաձուլության չկա մեքենայի արարության: Առանց մետաղի հնարավոր չէ կառուցել յերկաթուղիներ, շոգեքարշեր: Մետաղը կարևորագույն նըշանակություն ունի նաև գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման, նրան ավելի բարձր աստիճանի վրա դնելու գործում:

«Յեթե մարդկության զարգացման նախընթաց եզրխալում գյուղատնտեսական արտադրության պրոդուկտը հիմնականում հանդիսանում էր անմիջականորեն հողի վրա հսկայական քանակությամբ մարդու ֆիզիկական աշխատանք գործադրելու արդյունք, ապա ներկայումս գյուղատնտեսական պրոդուկտը հանդիսանում է մարդու կողմից հողի վրա կեսալ և նավթ գործադրելու արդյունք: Ա լ կերպ ասած՝ ցորենի արտադրության համար անհրաժեշտ աշխատանքի հիմնական մասը հիմա արդեն գործադրվում է վոչ թե դաշտում, ինչպես անցյալում էր, այլ մետաղաձուլական գործարաններում, նավթի հանքերում» (ընկ. Յակովլևի ղեկուցումից՝ կուսակցության 16-րդ համագումարում): Մետաղի արտադրության չափերով և վորոշվում գրեթե արդյունարերության բոլոր ճյուղերի արտադրության չափերն ու մասշտաբը, հետևաբար նաև սմբողջ ժողովրդական տնտեսության զարգացման չափը: Մետաղաձուլության զարգացման մակարդակով և չափով մ յերկրի տնտեսական զարգացման ընդհանուր մակարդակը:

Ուժեղ մետաղաձուլությունը յերկրի պայտպանունակության հիմքն է: 1916 թ. Գերմանիան 16 միլիոն տ. ձուլված պողպատից ռազմական նպատակներին համար ծախսել և ավելի քան 13 միլիոն տ.: Գերմանական ձախտը 1918 թ. ճեղքելու ժամանակ անգլիական բանակը մի որում ծախսել և ավելի քան 40 հազ. տ. մետաղ, իսկ չե, վոր համաշխարհային պատերազմից հետո ռազմական տեխնիկան շատ ավելի առաջ և գնացել:

Թեև յերկաթը ամենատարածված մետաղներից մեկն է, այնուամենայնիվ յերկաթահանքի այնպիսի խոշոր հանքավայրեր, վորոնք ժամանակակից մասշտաբներով պիտանի չեն արդյունաբերական մշակման համար, յերկրաբանքի վրա աչնքան ել հաճախ չեն պատահում։ Կապիտալիստական կարևորագույն յերկրների մեջ միայն քչերն են, վոր իրենց տերիտորիայի վրա ունեն մետաղածուլության դարգացումն ապահովող յերկաթահանքեր։ Յարական Ռուսաստանում յերկաթի հանքավայրերը չափազանց թույլ կերպով եյին ուսումնասիրվում և յերկաթահանքի պաշարների մասին յեղած տեղեկությունները միանգամայն անբավարար եյին։ Առ 1913 թ. ընդհանուր պաշարները վորոշվում եյին ընդամենը մոտ 2 միլիարդ տ., այն ինչ վերջին տարիներում՝ կատարված յերկրաբանական—հետախուզական աշխատանքների շնորհիվ ներկայումս մեր յերկաթահանքային ռեսուրսները հաշվվում են 8567 միլիոն տ., այսինքն 4-ից ավելի անգամ շատ։ Իսկ Կուրսկի մագնիսային անոմալիայի և Կրիվոյ-Ռոգի յերկաթային կվարցիտների հետախուզված պաշարների հետ միասին ընդհանուր պաշարը հասնում է 34 198 միլիոն տ.։ Համաշխարհային պաշարների՝ զեմաց ԽՍՀՄ-ի բաժինը կազմում է մոտ 14 % , Իսկ յեթե նկատի առնենք Կուրսկի անոմալիայի յերկաթային կվարցիտների վոչ միայն հաշվի առնված, այլ և յենթադրվող պաշարները՝ մոտ 200 միլիարդ տ., մեր յերկաթահանքի ռեսուրսների ընդհանուր գումարը կհասնի 230 միլիարդ տ.-ի, վորը կազմում է ամբողջ աշխարհի պաշարների գրեթե կեսը։

Յերկաթահանքերի վերևում մատնանշված 8567 միլիոն տ. պաշարներից ԽՍՀՄ-ի Յուլբուդական մասին ընկնում է 7643 միլիոն, կամ 89,2 % -ը, իսկ Ասիական մասին—924 միլ. տ. կամ 10,8 % -ը։

ՅԵՐԿԱԹԻ ԿՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐԸ

Ա. Շելոգուկան մասում

1. Կրիվոյ Ռոգը Ուկրաինայում, Միության մեջ մեծագույն հանքավայրերից մեկն է, ունի բարձր տեսակի հանք, պաշարները հասնում են 1142 միլիոն տ. նրա հանքով են ախտառում Ռևրալնայի գրեթե բոլոր մետաղածուլական գործարանները։

2. Կերչի հանքավայրը Ղրիմում, Կուրսկի անոմալիայից հետո մեծագույնն է Միության մեջ, պաշարը 2726 միլիոն տ.։ Կերչի հանքը Կրիվոյ-Ռոգի հանքից տարբերվում է յերկաթի պակաս պարունակությամբ (23-ից մինչև 47 % (Կրիվոյ Ռոգի հանքի 53—63 % -ի գլխաց), և Ֆո ֆորի զգալի խառնուրդով, սակայն հանքը բնկած է յերկրի մակերևույթին մոտ և արդյունահանումն օրսակի կարող է կատարվել բաց հանքահանման միջոցով, վորը ճատ եժանադնում է արտադրությանը։ Իսկ հանքի մեջ դառնված ֆոսֆորն ուղտադրեժվում է վորպես նյութ հանքային պարարտանյութեր (Թոմասյան ջրակի տլուր) արտադրելու համար։

3. Խաղիմովի յերկաթաճանցի ռալոնը Միլին վոլգայի յերկրում, վորը հայտնաբերվել է միայն վերջէն տարբերում. որտ պաշարը մոտ 400 միլիոն տ. և բացի յերկաթից որտ հանքը պարունակում Ե ևս և խոտ է նշիւլ:

4. Կուրսկի մաղնիրային անձալայի ռալոնը ԿՍՄ-ում քայի յերկաթային կըվարցիարի հակադառնակ հոսքաւորաւորայ ունի Կրկնայ Ռոսի տիպի բարձր տնտեսի հանքի խոյր պարունակ, վորցն պարունակում են 50—67 տոկոս յերկաթ:

5. Խոպչոնսկի հանքավայրը Մոսկոյի Վոլգայի յերկրում, վորը վերջերս և հայտնաբերվել, պատարի հանում և մոտ 300 միլիոն տ.

6. Տալայի հանքավայրը Մոսկովայի մարզում, 150 միլիոն տ. պաշարով:

7. Կուլա ինքարկղու հանքավայրերը, վորոնք հետախուզվել են 1832 թ. դրանցից մեկը դանդում և հյուսիսային ասիան, իսկ մյուսը Իմանդրա լճի մոտ—ընդհանուր պաշարը 300 միլիոն տ.

Երկաթաճանցի մեծադույն պաշարներ ունի Ուրալը. նրա ըստը հանքավայրերի պաշար էրը հանում են 1254 միլիոն տ. Ուրալի յերկաթի հանքավայրերից ամենից կարեւորներն են.

8. Մաղնիրայա սարը հարավային Ուրալում 335 միլիոն տ. պաշարով:

9. Բակալի հանքավայրը (Ղառառաից զեպի արեմուտը) ունի ամենից ավելի մաքուր հանքը, վորը տալիս է թուջ բարձրորակ պողպատներ ձուլելու համար Պաշարները 117 միլիոն տ.

10. Կոմարովա—Ղիզադինսկի հանքավայրը Բաքիլայի հանքաշխուհայն մեջ, մոտ 100 միլիոն տ. պաշարով:

11. Հադիլ—Կուշվայի ջրջանի հանքավայրերը (Քաղաղուտ սարը, Վիսոկայա սարը և այլն) ստարները 136 միլիոն տ.

12. Ալապալսկի յերկաթաճանցային ջրջանը, 200 միլիոն տ. պաշարով:

13. Կամենսկ—Սիմարսկի հանքավայրը, 80 միլիոն տ. պաշարով:

Բ. Անիակառ մասում

14. Բոլո գին վորջին ժամանակին և հայտնաբերվիցին յերկաթաճանցը Գործի Երթայում, Կուզնեցկի մետաղաձուլական դործարանից 90 կմ. դուրի հարավ: Պաշարները վորտելում են 200 միլիոն տ.

15. Արեւայան Սըրբում վորջին տարներում կտտալված հետադուռայունները ջնորհել զպլն լաիով ալիւպիլ են Անդարա—Իլիմի ռալոնի յերկաթի հանքավայրերի պաշարներ, վորոնք հանում են 100 միլիոն տ.

16. Զորայիւլայում, Սրեանսկ քաղաքից 300 կմ. հարավ, հայտնաբերված և հանքավայրերը մի խումբ Ժեկոնի Կըլամի գլիւվորուխումը, 300 միլիոն տ. ընդհանուր պաշարով:

17. Հեռավոր Արեւելքում յերկաթի ամենախոտը հանքավայրը Մալոկինդոնսկի հանքավայրն և, վորը դանդում և Ամուրի միջին հոսանքի մոտերում և ունի 200 միլիոն տ. պաշար:

ԽՍՀՄ-ի խոշոր ռալոններըց դրիթե չուրաքանչուրն ունի ալիւպիլի հումքային ըստա, վորը բալանիս և ուժեղ մետաղաձուլական արդյունաբերութայն զարդացման համար: Մինչդեռ նախապատերադման Ռուսաստանում յերկաթահանքի հանուլթի շէքը կենարոնացած էր միայն հարավային ջրջանում: Երկաթի արտադրութայնը մի ժամանակ առաջին տեղ գըլալիւղ Զորաստիլակիս Ուրալն արագ զարգացող կապիտալիստական Հարավի կողմից մղվից հետին տեղը:

Չուգունի ձուլման բաշխումն ըստ հիմնական ռալյոնների

(Եռադարակաղճյան Ռուսաստանի սահմաններում)

Տարիներ	Չուգունի ձուլումը նախապատ. Ռուսաստանում. (1000 տոնն)	Հիմնական ուսյունների բաժինը $\frac{0}{100}$ տոլ հանրադրումարի նկատմամբ			
		Ուրալ	Հարավ	Մերիթ	Մյուս ուսյունները
1884	297	67,7	0,5	3,3	28,5
1884	508	67,2	6,4	1,6	24,8
1904	2916	22,1	61,0	0,2	16,7
1913	4594	19,6	63,5	0,1	16,8

Քաղաքացիական պատերազմից հետո վերականգնված խորհրդային մետաղաձուլութլունն առաջին հնգամյակի սկզբում հիմնականում պահպանում էր այն աշխարհագրութլունը, վերը սահղծվել էր նախահնղավութական շրջանում:

Չուգունի ձուլման բաշխումն ըստ հիմնական ռալյոների

(Մյուսթյան տերիտորիայի սահմաններում)

Տարիներ	Հարավ		Ուրալ		Մյուս ուսյուն.		Ընդամենը	
	1000 տոնն	Տոկոս	1000 տոնն	Տոկոս	1000 տոնն	Տոկոս	1000 տոնն	Տոկոս
1913 . . .	3104,9	73,6	901,7	21,4	209,5	5,0	4216,1	100
1927/28 .	2397	72,4	688	20,9	196	6,7	3281	100

Քաղաքացիական պատերազմի շրջանում սև մետաղաձուլութլունն ալիել տոկեց, քան ծանր ինղուստրիայի մյուս ճյուղերը (թուլի ձուլումը 1920 թ. ընկավ մինչև նախապատերազմյան մակարղակի 2,4⁰/₁₀-ը), և նրա վերականղնումն ալիելի դանղաղ էր ընթանում ուրիշ ճյուղերի համեմատութլամբ: Թուլի ձուլումը հասավ նախապատերազմյան մակարղակին միայն 1929/30 թ.: Աղ կարեւորղույն ճյուղում հետ մնալը խոշոր սղառնալիք էր հանղխանում ամբողղ ժողովրղական տնտեսութլան համար:

Կուսակցութեան ցուցումներով 1929 թվից սկսվում է վիթխարի աշխատանք սև մետաղաձուլութունը յերկու ուղղութեամբ՝ հին գործարանների վերակառուցման և նորերի շինարարութեան ուղղութեամբ ծավալելու համար:

1929 թ. ոգոստոսին ՀԱՄԿ (բ). Կ. Կենտկոմը վորոշում կայացրեց Հարավի մետաղաձուլութեան վերակառուցման մասին. առաջին հերթին վերակառուցվեցին Ջերժինսկու, Տոմսկու, Վորոշիլովի անվան գործարանները, իսկ հետո նաև Ռիկովի, Պետրովսկու, Ստալինի անվան գործարանները:

Հետևյալ տարում Կենտկոմի կողմից Ուրալի տի աշխատանքի մասին ընդունած վորոշումը (1930 թ. մայիսի 15) ղեկավար ցուցումներ է տալիս Ուրալի մետաղաձուլութեան վերակառուցման մասին. համաձայն աչդ վորոշման՝ «փայտածխային չուգունի գործարանները պետք է վերածվեն ԽՍՀՄ-ին վորակավոր ու բարձրորակ պողպատ և վորակյալ թուշ մատակարարող հիմնական բազայի»: Այն ժամանակ Ուրալում գործող 36 գործարաններից վերակառուցման համար ընտրվեց գործարան՝ Նադեժդինսկի, Ձուսովսկի, Ջլատոուստի, Աշայի, Մինյարի և Բելոբեցկի գործարանները, ուր և պետք է կենտրոնացվի վորակյալ մետաղի արտադրութունը:

Ա. Դ. Նուշն վորոշման մեշ առաջին անգամ ձևակերպվեցին Արևելքում Զ-րդ ածխա-մետաղաձուլական բազա ստեղծելու դրույթները՝ «Յերկրի ինդուստրացումը չի կարող հետադաշում հանվել միայն Հարավային ածխա-մետաղաձուլական բազայի վրա: Յերկրի արագ ինդուստրացման համար կենսականորեն անհրաժեշտ պայման է հանդիսանում ԽՍՀՄ-ի Զ-րդ հիմնական ածխա-մետաղաձուլական կենտրոնի ստեղծումը Արևելքում՝ Ուրալի և Միբիբի չափազանց հարուստ ածխային և յերկաթահանքային հանքավայրերի ոգտագործման միջոցով»: Կուսակցութեան 16-րդ համագումարի վորոշումով Ուրալ-Կուդնեցկի կոմբինատի ստեղծման խնդիրը դրվեց վորպես ԽՍՀՄ-ի սոցիալիստական ինդուստրացման կարևորագույն խնդիրներից մեկը. Արևելքում մետաղաձուլութեան առաջին զիգանտների շինարարութեան համար կուսակցութեան ղեկավարութեամբ մարլիկացիների յենթարկվեցին հսկայական քանակութեամբ մարդկային ուժեր և նյութական միջոցներ:

Ներկայումս ՌԽԿ տերիտորիայի վրա հայտնաբերված յերկաթահանքային հարստութունները հնարավորութուն են տալիս բացի արչեն սկսած յերեք գործարաններից այսպեղ կառուցել ևս վոշ պակաս քան 10 գործարան, մոտավորապես Նուշն մատշտարի՝ ինչ Մագ-

նխադրակի և Կուզնեցկի գործարանները, աճյալս վոր, ամբողջ արե-
վելլան քաղաշում թուշի ձուլումը հեռանկարում կարող և հասցվել
մինչև 20—30 միլիոն ա.:

Վերջին յերեք տարիներում սև մետաղածուլութլան բնագավա-
ռում վիթխարի աշխատանք և կատարված, վորն հետևանքով արծա-
տապես փոխվել և ալզ հուլի աշխարհագրութլունը. ստեղծված են
արտադրութլան նոր տեսակներ—երեքարամետաղածուլական, ֆերրո-
ձուլվածքներն արտադրութլուն, ֆերրո—կրոմի, ֆերրո-վոլֆրամի
արտադրութլուն: Վերակյալ մետաղի արտադրանքը 1928 թ. 70 հազ.
ա.-ից 1932 թ. հասել և մինչև 555 հազ. ա.:

Հնգամյակի սկզբում ԽՍՀՄ-ում չկար լրիվ. մեխանիկացիակի
լինթարկված վոչ մի դոմնա. 1922 թ. արդեն կալին ալզակսի 11
դոմնա:

Առ 1-ն հոկտեմբերի 1928 թ.- մեղ մոտ կային 69 գործող դոմ-
նակին հնոցներ՝ 20 հազ. խոր. մ. ընդհանուր դասակար ծավալով. առ
1-ն հունվարի 1933 թ. կար 102 հնոց՝ 36,8 հազ. խոր. մ. ծավալով,
ալսինքն դոմնակին ցիխերի՝ արտադրական կարողութլունը գրեթե լեր-
կու անգամ ալիլացել և:

Մարտենյան հնոցների թիվը նույն ժամանակի ընթացքում
202-ից բարձրացել և մինչև 265, իսկ նրանց ընդհանուր տարածու-
թլունն աճել և 4630 քառ. մ. մինչև 6421 քառ. մ., ալսինքն 33,7% ուլ:

Շտապորոծման մեղ և դրված 23 գլանիչ հաստոց, վորոնցից 11-ը
նոր և 12-ը վերակառգնված:

Մեկ գործարանին ընկնող թուշի միջին ձուլվածքը 1913 թ. 60
հազ. ա.-ից բարձրացել և մինչև 132 հազ. ա. 1932 թ.:

Բացի գործարկված լերկու նոր գիդանաներից՝ Մագնիտոգորսկի
և Մոսկինսկի (Կուզնեցկի) գործարաններից, Ուրալում սկսված և Նիժ-
նի Տադիլի և Բակալի գործարանների կառուցումը, կառուցվում և
Լիպեցկի գործարանը ԿՄՄ, Տուլայի գործարանը—Մոսկովայի մարզում,
գրեթե նոր կառուցվել և գործարկվել և Կերչի մետաղածուլական գոր-
ծարանը—Նրիմում:

ԽՍՀՄ-ի առաջին մետաղածուլական ըտղան—Հարավային ուսյո-
նը—բացի հին գործարանների վերակառուցումից հարստանում և նոր
մեծագույն գործարաններով՝ Զապորոժսկի, Կրիվորոժսկի և Մարիու-
պոլսկի գործարաններով, վորոնցից յուրաքանչյուրն ունի տարեկան
մեկ միլիոն ա. ալելի թուշ ձուլելու կարողութլուն: Այստեղ հին գոր-
ծարանների վերակառուցման համար կատարվող աշխատանքն ըստ
կելութլան հանգիստանում և նոր շինարարութլուն¹⁾:

¹⁾ Սակեակի գործարանի վերակառուցման պլանով նախատեսվում և՛ կառու-
ցել յերեք նոր դոմնային հնոցներ Մագնիտոգորսկի հնոցների տակը, 14 մարտենյան

Ընդհանուր առմամբ վերակառուցվող գործարանների (ներառյալ նաև Ուրալի) արտադրական կարողությունն աճում է 3274 հազ. տ. մինչև 10032 հազ. տ., այսինքն աճելի քան 3 անգամ:

Հնգամյակի 4 տարում սև մետաղաձուլության դժով վերակառուցման և նոր շինարարության վրա դրված կապիտալ ներդրումների ընդհանուր գումարը կազմում է մոտ 3 միլիարդ ռուբլ. Թուջի արտադրությունն աճեցա՞յլ է 1927/28 թ. 3283 հազ. տ. մինչև 6206 հազ. տ. 1932 թ., այսինքն գրեթե չերկու անգամ:

Վերջին տարիներում Թուջի արտադրության տեսակետից ռադոնների տեսակարար կշիռը փոխվել է հետևյալ կերպ (տուկաներով համամիլիոնական հանրագումարի նկատմամբ²⁾).

Շրջաններ	Տալիներ	1930	1931	1932
Լարալ		74,3	73,9	61,1
Ուրալ		19,0	18,4	25,4
Ս ը ի ը		0,2	0,2	7,3
Կենտրոն		6,5	7,5	6,2

Հնգամյակի տարիներում ԽՍՀՄ-ն Թուջի արտադրությանը շարժվեց 6-րդ տեղից դեպի 2-րդը (ՀԱՄՆ թց հետո) և պողպատի արտադրությանը, 3-րդ տեղը (ՀԱՄՆ ից և Գերմանիայից հետո):

Թուջի համալսարհային ձուլածքում ԽՍՀՄ-ի տեսակարար կշիռը 1928 թ. 3,8 % ից բարձրացավ մինչև 15,9 % 1932 թ. և պողպատի ձուլածքում համապատասխան թվականներին՝ 3,8 % ից մինչև 11,8 %:

հնոցների, դարձնային ցեխեր, վորտեղ զբաղված է ԽՍՀՄ-ում առաջին բյուռները, կառուցել էլեկտրակայան, մի շարք ոժանդակ ցեխեր և սողալիտատական քաղաքի Միայն այդ գործարանի վերակառուցման ծախսերը 200 միլիոն ռուբլ. աճելի յնև: Վերակառուցման ավարտումից հետո նա տարեկան տալու յի 1 ու կես միլիոն տ. չուլուն, 1350 հազ. տ. պողպատ, 1100 հազ. տ. դլանած:

Ավելի մեծ կարողությունն պետք է ունենա Ձերմինսկու անվան գործարանը, վորը տալու յի 1600 հազ. տ. չուլուն և այդքան էլ պողպատ:

2) Անհրաժեշտ է նկատել առնել, վոր Մադնիս Կուրսկի և Մադլինսկի գործարանները 1932 թ. դեռևս չեն կարողացել բնչպես հալկն և ծավալել իրենց արտադրական կարողությունը:

§ 8. ԳՈՒՆԱՎՈՐ ՄԵՏԱՂԱՁՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆ

Պղինձը, ցինկը, կալիելը, արձիճը, ալյումինը և միջարք ուրիշ գունավոր մետաղներ անհրաժեշտ նյութեր են մեքենաների կարևորագույն մասերի, մանրամասերի արտադրության համար: Մանավանդ կարևոր նշանակություն ունի պղինձը, վորի համար ամենից մեծ պահանջը ներկայացնում է էլեկտրատեխնիկական արդյունաբերությանը: ԽՍՀՄ-ի ինդուստրիաները և էլեկտրաէներգիայի ծախսումը հակալական պահանջ են առաջացնում ինչպես պղինձի, այնպես էլ ուրիշ գունավոր մետաղների նկատմամբ: Գունավոր մետաղներն անհրաժեշտ են նաև սառցման պաշտպանություն և պատահանների համար: Մինչև այժմ գունավոր մետաղների պահանջը զգալի չափով բավարարվում էր ներմուծումով արտասահմանից. դրա վրա լուրջաբանչուր տարի ծախսվում էր տասնյակ միլիոններով վալյուտա:

Մեր ունեցած հումքային ռեսուրսները բավականաչափ խոշոր են, ուստի մենք կկարողանանք կենսագործել 17-րդ կուս. կոնֆերանսի կողմից 2 րդ հնգամյակի համար դրված խնդիրը, թե՛ գունավոր մետաղածույլության գծով հնգամյակի ընթացքում... պղինձի, արձիճի, ցինկի, ալյումինի, հազվագյուտ մետաղների ձուլումը հասցնել այնպիսի չափերի, վորոնք անհրաժեշտ են էներգիկ էներգիաները լրիվ բավարարելու համար:

ԽՍՀՄ-ի բոլոր հանքավայրերում պղինձի շնչհանուր պաշարները վորոշվում են մոտ 14 միլիոն տ. (մետաղով): Առաջին տեղը զբաղում է Ղազախստանը, վորին բաժին է ընկնում պղինձի համամիութենական պաշարների 50 0/0-ից ավելին: Ղազախստանում պղինձի կարևորագույն հանքավայրն է Կոստերադը, Բալխաշ լճի մոտերքում, մոտ 2,5 միլիոն տ. հանքապաշարով: Ղազախստանի սահմաններում մյուս մեծագույն հանքավայրերն են՝ Ջեզկադզանը (2 միլիոն տ.) և Բոչչեկուլը (1,2 միլիոն տոնն):

Պղինձի հարստությունը Ղազախստանից հետո 2-րդ տեղը բռնում է Ուրալը. այստեղ պղինձի ընդհանուր պաշարները հաշվում են մոտ 3 միլիոն տ.

ՊՂԻՆՁԻ ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒԹՅՆ ՀԱՆՔԱՎԱՅՐԵՐՆ ՈՒՐԱՂՈՒՄ

1. Բոլոմոսովսկի խումբը Եյուսիսային Ուրալում. պաշարները մոտ 800 հազ. տ.
2. Կալասայի խումբը
3. Դեկտրաբենսկի խումբը, վորն իր պաշարներով ամենից հարուստն է Ուրալում, պաշարները 1 միլիոն տ. ավելի
4. Սոյմոնովսկի հովտի հանքավայրերի խումբը

Պղնձի պաշարներով 3-րդ տեղը բռնում են Միլլին Ասիայի հան-
րապետութիւնները ¹⁾։ ՍՄՆՄ-ի մշտականապէս կրկնող պղնձի զգալի պա-
շարներ ունեն՝ Անգլիոյկասը (համամիութենական պաշարների մոտ
70%-ը), Արեւմտյան Սիբիրը և Բազիլիբրան։

Յիւր և առհիմք մեծ մասամբ գտնվում են թիասիդ, հաճախ
խառնված արծաթի, վոսիւ և ուրիշ մետաղների հանքաշերտերի հետ։
Այդպիսի խառն կադմ ունեցող հանքավայրերը կոչվում են բազմամե-
տաղ հանքավայրեր, և նրանց ռադիոնայ ռադիոգործումը պահանջում է
կոմբինացված ձեռնարկութիւնները կադմակերպում։ Բազմամետաղ-
ների մեծագույն հանքավայրերը գտնվում են Ղազախստանում, վորն
էնչպես բազմամետաղներով, այնպես էլ պղնձով Միութիւն մեջ բռ-
նում և առաջին տեղը Ղազախստանի բազմամետաղի հանքավայրերից
կարեւորագույնները գտնվում են Ալտայում (Ռիպիբրովի և այլն) և
Կարատայում։

Բազմամետաղների հարստութեամբ Ղազախստանից հետո 2-րդ
տեղը բռնում է Ռուսը, վորտեղ զլխավոր տեղը բռնում են Արշինսկի
հանքավայրերը։ Այնուհետև գալիս է Պրիմորյան Սիբիրը Մալիբի
հանքավայրով, Արեւելյան Սիբիրը Ներչինսկի հանքավայրով և Հե-
ռավոր Արեւելքի յերկիրը Տեպուլսե ու Ուլինսկի հանքավայրերով։

Հյուսիսային Կովկասում բազմամետաղների կարեւորագույն հան-
քավայրն է Մադոնսկի հանքավայրը, Միլլին Ասիայում - Կարա-Մադա-
րը, վորը վերջինս և հայտնաբերվել և բացի ցինկի ու արծիւի մեծ
պաշարներից՝ ունի նաեւ մի շարք ուրիշ տեսակով և հաղիւդչուտ մե-
տաղների՝ պղինձ, արծաթ, վոսկի, վոլֆրամ, վիամուտ, մոլիբդեն, ուրան,
վանադի և այլն։

Միութիւն մեջ բազմամետաղի բոլոր հետադոտված հանքավայ-
րերի ընդհանուր պաշարները հաշվվում են՝ ցինկինը - մոտ 6,5 միլիոն
տ., արծիւինը - մոտ 3,3 միլիոն տ.։

Նախահրապիտական Ռուսաստանում գտնվող մետաղաձուլու-
թիւնը շատ հետամնաց ճշուդ էր և ներքին արտադրութեամբ ծածկ-
վում էր գոյնավոր մետաղների պահանջի չափազանց վորը մասը՝
պղնձի 1/4-ից պակաս մասը, ցինկի վոչ ալիւի քան 1/3-ը, իսկ արծիւ
ապաւուման միայն 2-40%-ը։

Գոյնավոր մետաղաձուլութեան շատ ձեռնարկութիւններ, վո-
րոնք գտնվում էին ռուսերիւրացի կապիտալիստների ձեռքում, գի-
տավորչաւ կերպով ալիւրվեցին իրենց տերերի հոգմից, լերը վերջին-
ներս ալիւրված յեղան Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնից հետո բա-
ժանվել իրենց սեփականութեանից, Ուստի այդ ճշուդի վերականգնումը

¹⁾ Այստեղ ամենից մեծ հանքավայրը Ալմալիկն է, վորը հայտնաբերվել և վեր-
ջերս ունի մոտ 1 ու կես միլիոն տ. պաշար։

տեղի չեր ունենում ավելի դանդաղ և դունավոր մետաղների հսկայա-
ան չափով աճող պահանջի ու նրանց արտադրության միջև լեղած
ճեղքվածքն ուժեղացալով, Առաջին հնդամյակի սկզբում պղնձի արճի-
ճի և ցինկի ձուլումը դեռևս չհասավ նախապատերազմյան չափերին,
կազմելով 1927—28 թ. պղնձինը՝ 29 հազ. տ., ցինկինը—2,2 հազ. տ. և
արճիճինը—2,2 հազ. տ.:

Առաջին հնդամյակի ընթացքում հսկայական աշխատանք կա-
տարվեց դործող ձևնարկությունների վերակառուցման և նոր ձեռ-
նարկությունների շինարարության դժով, Ուրալում, վորը մինչև այժմ
մնում է վորպես պղնձաձուլական արդյունաբերության գլխավոր ուս-
յուն, Բոգոմոլովի հանքավայրերում կառուցված և Կրասնոուբայսկի
պղնձի կոմբինատը, վորը տարեկան 20 հազ. տ. ձուլվածքի կարողու-
թյուն ունի, և սկսված է ավելի ևս մեծ՝ Սերգեևուբայսկի կոմբինա-
տի շինարարությունը Դեղալարինսկի հանքավայրերում. վերակառուց-
ված են, կաթ ավելի ճիշտ գրեթե նորից կառուցված են Կարաբաշի
դործարանը Մոյմոնովի հովտի հանքավայրերում և Կալատայի դոր-
ծարանը, Ջելաբինսկում կառուցված ցինկի դործարանը մշակում է
Ուրալի պղնձաձուլական դործարանի հարստացուցիչ Փաբրիկներից
ստացվող ցինկալին մնացորդները:

ԽՍՀՄ-ում Ուրալից հետո պղնձի արտադրության 2-րդ շրջանը
առաջին հնդամյակում հանդիսացիլ է Անդրկովկասն իր չերիւ կարե-
վորադուլն պղնձի կոմբինատներով, վորոնցից մեկը՝ Ալահվերդում,
մյուսը՝ Ջանդեղուում:

Յերկրորդ հնդամյակի հեռանկարում պղնձի, ինչպես և ուրիշ
դունավոր մետաղների ձուլվածքով կարևորագույն նշանակութուն է
ստանում Ղաղախստանը: Այստեղ Ջեղկադդանի հանքավայրի բազայի
վրա առաջներում գոյություն ունեցած փոքր դործարանի փոխարեն
կառուցված է Կարսակպալի պղնձի կոմբինատը, վորի շինարարու-
թյունն ավարտվել է 1928|29 թ. և վորի տարեկան արտադրողակա-
նությունն է 10 հազ. տ.: Սկսված է աշխարհում մեծագույն՝ Մերձ-
բալխաշյան կոմբինատի շինարարությունը, վորի արտադրողական
կարողությունը լինելու չե տարեկան 175 հազ. տ. պղինձ, այսինքն
6 անգամ ավելի 1931 թ. ԽՍՀՄ-ում ձուլված ամբողջ պղնձից:

Բազմամեծադի ձևնարկություններից Ղաղախստանի սահման-
ներում վերակառուցված է և զգալի չափով ընդարձակված Ռիդդերի
արճիճի—ցինկի կոմբինատը: Ավարտվում է Ջիմքենդի արճիճի—ցինկի
կոմբինատը, վորի լրիվ կարողությունը լինելու չե 150 հազ. տ. ար-
ճիճ և 125 հազ. տ. ցինկ: Այդ կոմբինատի ցինկալին կոնցենտրա-

ները վերամշակման համար ուղարկվելու չեն Զերչիկի ռալոնում գտնվող ցինկի ելեքարալիտիկ գործարանը, վորի շինարարությունը ծրագրված է 2-րդ հնգամյակում:

Մինչև իմպերիալիստական պատերազմը ԽՍՀՄ տերիտորիայի վրա լիզան ամբողջ արձիճի արդյունաբերությունը ներկայացված եր միակ գործարանով Հյուսիսային Կովկասում՝ Վլադիկավկազ քաղաքում (այժմ Որշոնիկիճն):

Այդ գործարանն այժմ վերակառուցված է, և ընդլայնվում է դառնալով խոշոր կոմբինատ: Հյուսիսային Կովկասի հանքն է ստանում նաև Դոնբասում կառուցված Կոստանտինովսկի ցինկի գործարանը:

Առաջին հնգամյակի տարիներում կառուցված է գործարկված է Բելովսկի ցինկի գործարանն Արևմտյան Սիբիրում, վորի արտադրողականությունը 15 հազ տ. է: Այդ նույն տեղում կատարվում է Կամեռովի կոմբինատի շինարարությունը, վորտեղ կաղմակերպվելու չեն ելեքարալիտիկ ցինկի արտադրությունը:

Առաջին հնգամյակում սկսվել է նաև ԽՍՀՄ-ի ալյումինի արտադրության ստեղծումը: Ալյումինի արտադրությունը պահանջում է ելեքտրականության մեծ ծախսում, ուստի նա ստեղծվում է ենթերգիայի ավելի եծան աղբյուրների՝ հիդրոէլեկտրակայանների մոտ: Առաջինը գործարկված է Վոլգովի ալյումինի կոմբինատը, ավարտվում է Դեկաբրովսկի հիդրոէլեկտրակայանին կից ալյումինի կոմբինատի շինարարությունը:

§ 9. ՄԵՔԵՆԱՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սեթե ծանր արդյունաբերությունն ամբողջությամբ առած հանդիսանում է ինդուստրացիան հիմքը, ապա մեքենաշինությունը ծանր արդյունաբերության առաջատար ճյուղն է: Մոռոյ արդյունաբերության զարգացումը—գրեյ է Մարքսը—մնում է անավարտ, անգոր մինչև այն ժամանակ, քանի նրան ընդդրող արտադրության գործիքը, այսինքն ինքը մեքենան իր գոյությամբ պարտական է անձնական ուժին և անձնական արվեստին, այսինքն քան ի դեռ մեխանիկացիայի չի վերթարկված ինքն արտադրությունը, քանի դեռ չկա գործարանային մեքենաշինությունը:

Մեր դարը մեքենայի դար է: Մեքենաշինությունն անհրաժեշտ պայման է հանդիսանում ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի՝ վոչ միայն մշակող և հալթայթող արդյունաբերության, այլև գյուղատնտեսության ու տրանսպորտի հաջող զարգացման համար: Մեքենաշինության զարգացման աստիճանը հանդիսանում է չեքիբ տնտեսական զարգացման մակարդակի լավագույն ցուցանիշներից մե-

կըր Տնտեսապէս ինքնուրուշն կարելի յե համարել միայն ալն յերկիրը, վորն ինքն ե արտադրում իրեն հարկավոր մեքենաները ե վոչ քե աշխարհները ներմուծում ե արտասահմանից:

Արդին առաջին հնգամյակի սկզբում մեքենաշինութիւնն զգալի չափով անցավ նախապատերազմւան մակարդակից. 1928 թ. արտադրանքը 2 անգամ զերազանցեց 1913 թ. արտադրանքից: Բարի քանակական աճումից ալ ժամանակ մեքենաշինութիւնը բաւականաչափ զգալորեն առաջ շարժվեց նաե վորակապես, տեխնիկական վերակառուցման ե նոր արտադրութիւնների կազմակերպման դժգոյ: Այդ տեսակետից առանձնապէս մեծ նվաճումներ ձեռք բերվեցին հիշյալ ժամանակաշրջանում Լենինգրադի մեքենաշինութիւն կողմից: Մակայն առաջին հնգամյակի սկզբում ձեռք բերված ալ յնվաճումները զեւ շատ հետե կէին բաւարար լինելուց: Այդ ժամանակ մեր մեքենաշինութիւնը զեուս շատ թույլ եր ե հիմնականում զեուս պահպանում եր նախահզափոխական բնուիթը:

Մեքենաշինութիւն արտադրանքի արժեքը 1927/28 թ. ԽՍՀՄ-ի մամրոջ ֆարրիկ- զործարանային արդունարերութիւն մեջ կազմում եր միայն 6,7 %-ը, ալն ինչ տեքստիլ ինդուստրիային կազմում եր ալելի քան 26 %: Այդ պարզ կերպով վկայում ե այն մասին, վոր ալն ժամանակ մեքենաշինութիւնը զեուս չեր դարձել իրոք առաջատար ճյուղ:

ԽՍՀՄ-ի մամրոջ ժողովրդական տնտեսութիւն տեխնիկական վերակառուցման առաջատար ողակը դառնալու համար մեքենաշինութիւնը պետք ե արդունարերութիւն ուրիշ ճյուղերի համեմատութիւմը զարգանար ալելի արագ տեմպերով: Այդպիսի թռիչք ել հենց կատարվեց առաջին հնգամյակի ժամանակաշրջանում:

Հնգամյա պլանի մարսիմալ վարիանտով նախատեսված եր 1932/33 թ. բաց թողնել 4688 միլիոն ուրլու մեքենաշինութիւն արտադրանք. փաստորեն 1932 թ. մեքենաշինութիւնը ալեց 7361,6 միլիոն ուրլու արտադրանք, տյսինքն 1928 թ. համեմատութիւմը 4 անգամ ալելի:

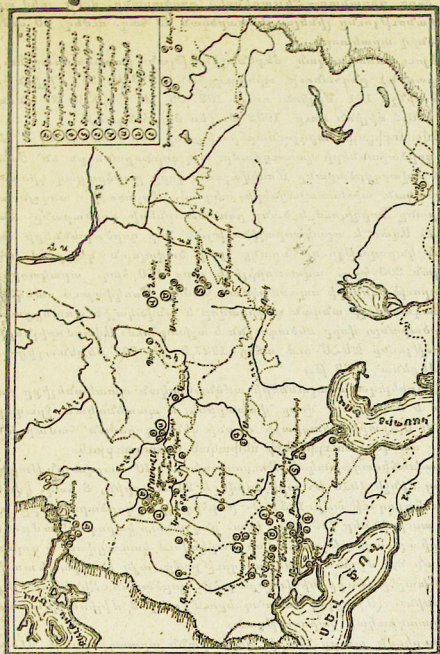
«Մեքենաշինութիւն զարգացումը, նրա զարգացման պեմպերը հանդիսանում են առաջին հնգամյակի ամենակարեւոր ե ամենափայլուն հանրագումարը: Ժողովրդատնտեսական բալոր պահանջները բաւարարող, մեծ, հզոր մեքենաշինական բաղայի ստեղծման ալ պարուցեսի մեջ ամենից ալելի ցայտուն կերպով արտահայտվեց յերկրի ինդուստրացման պրոցեսը, Խորհրդային միութիւնը մեքենաներ ե սարքավորում ներմուծող յերկրից՝ մեքենաներ ե սարքավորում արտադրող յերկր, ազրարային յերկրից — ինդուստրիալ յերկր դարձնելու պրոցեսը:» (Կուլբէշեվ):

Որոշման տեսակետից լինարարության և գյուղատնտեսության կողմնակա զարգացման պահանջներին համապատասխան չտեսնված արագ տեմպերով զարգացավ գյուղատնտեսության ղեկավարող մարմինները, ինչպես նաև անհատական և անհատական մեքենաների արտադրանքով հասավ և անցավ Գերմանիայի գյուղատնտեսական մեքենաշինության թվով, 1931 թ. մեր գյուղատնտեսական մեքենաշինության հասավ և անցավ ամենախոշոր չափերով գյուղատնտեսական մեքենաներ արտադրող չեխերից՝ Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներին:

Գյուղատնտեսական մեքենաշինության մի ամբողջ շարք գործարաններ յնթարկվեցին արմատական վերակառուցման, դրանք են՝ Լյուբլեցկի գործարանը—Մոսկվայի մոտ, «Կրասնայա Զվիզդա», «Սերպի Մոլոտ», «Կոմունար» գործարանները, Պետրովսկու անվան գործարանը, Հոկտեմբերյան հեղափոխության անվան գործարանը—Ուլանովսկում, Զելյաբինսկի գործարանը—Ուրալում և այլն: Այդ գործարաններում կառուցված են նոր մեծ ցեխեր, ձեռք է բերված նորագույն սարքավորում և այլն: Ամենակարճ ժամկետում կառուցված են նոր, գիշանոց գործարաններ՝ Ռոստովի Սելմալը, տրակտորային բարդ ինվենտարի գործարանը, 200 միլիոն ռուբլու արտադրական վարդուխությամբ, Սարատովի կոմբայնների արտադրության գործարանը, վորը գործարկված է 1931 թ. հունվարի 1-ին և վորի տարեկան արտադրականությունն է 15 հազ. կոմբայն, 126 միլիոն ռուբլու արժողությամբ, բամբակի մեքենաների գործարանը—Տաջենտում, 50 միլիոն ռուբ. արտադրանքով, կեր մշակող ինվենտարի արտադրության գործարանը Գոմելում—27 միլիոն ռուբլու արտադրանքով: Արտադրության տեխնիկական կազմակերպման տեսակետից մեր վերակառուցված և գյուղատնտեսական մեքենաշինության նոր գործարաններն ավելի բարձր են կանգնած, քան Արևմյան Յեվրոպայի և Ամերիկայի առաջավոր գործարանները:

Որոշրդային ավտոբակտրային արդյունաբերության սկիզբը դրվել է 1924/25 թ. ¹⁾, չերը Լենինգրադում «Կրասնի Պուտիլովց» գործարանը բաց թողեց առաջին տրակտորները, իսկ Մոսկվայի ԱՄՄ գործարանը ավելից առաջին խորհրդային բեռնատարները: Հաջորդ տարիներում տրակտորներ և ավտոմոբիլներ սկսեցին արտադրել Յարոսլավլի ավտոգործարանը, Մարկովի շոգեքարշաշինական գործարանը և այլն: Սակայն Որոշրդային տրակտորաշինությունն արդյունաբերության ինքնուրույն ճյուղ դարձավ միայն այն ժամանակ, չերը կառուցվեցին 2 գիղատներ—Ստալինգրադի և Մարկովի գործարանները:

¹⁾ Յարական Ռուսաստանը տրակտորաշինություն բուրդին չունի, իսկ ավտոմոբիլների արտադրություն չնչին չափերով կար Ռուս-Բալտիական գործարանում (Լենինգրադում), վորը 1908-ից մինչև 1915 թ. ավել ընդամենը 450 մեքենա:

Նկ. 10. Մեքենաշինության նորակառուցումների կենտրոնները

Վորոնյեց լուրաքանչլուրի արտադրական կարողութունը տարեկան 50 հազ. տրակտոր և 1933 թ. շարքի մեջ մտավ տրակտորաշինու-

Թյան 3-րդ զիգանտը—Ջելլաբինսկի գործարանը, վորի լրիվ արտադրողականությունը լինելու չե տարեկան 40 հազ. ուժեղ, 50 ուժանոց թրթրանիվ տրակտոր:

Գյուղատնտեսական մեքենաշինության (տրակտորաշինության հետ միասին) ընդհանուր պրոդուկցիան 1913 թ. 55 միլիոն ուռը. աճել է մինչև 161 միլիոն ուռը. 1927 28 թ. (գրեթե 3 անգամ) և մինչև 890,4 միլիոն ուռը. 1932 թ. (ևս 5 1/2 անգամ):

Ավտոմոբիլային արդյունաբերությունը նոր է ստեղծվել Յ մեծագույն գործարանների կառուցմամբ, այդ գործարաններն են՝ Ստալինի անվան ավտոգործարանը Մոսկվայում, վորը բարձրացավ կիսատնայինագործական արհեստանոցների տեղում, Մոլոտովի անվան ավտոգործարանը Գրեկիլում և ծանր բեռնատարների գործարանը Սարոսլավիլում: Ավտո և տրակտորաշինության նոր գործարանների արտադրական կարողությունը նրանց լրիվ ծավալման դեպքում կհասնի տարեկան 200 հազ. ավտոմոբիլի և մոտ 150 հազ. տրակտորի: Այդ արտադրությունների ապաստարկման համար Մոսկվայում ստեղծված երկ. կազանովիչի անվան գնդիկավոր և անվակալի առանցքակալների գործարանը, վորը մեծագույնն է աշխարհում: Ավտոմոբիլների արտադրությունը ԽՍՀՄ-ում աճեց 1927/28 թ. 677 մեքենայից—մինչև 24065 մեքենա՝ 1932 թ.:

Հիդրոէլեկտրակայանների ամենաեղանակն աշատկանելիքը հանդիսանում է տուրբինը, վորը փոխարինել է պապինսկան ջրաղացային անիվին: Ելեգարիֆիկացիայի պլանի Պենսադորման համար անհրաժեշտ է ստեղծել տուրբինների սեփական արտադրություն:

Նախահեղափոխական Ռուսաստանում 10 տարվա ընթացքում—1907-ից մինչև 1916 թ. արտադրվել է 24 տուրբին, 8 հազ. կվտ. ընդհանուր կարողությամբ: 1931 թ. խորհրդային գործարանները բաց են թողել տուրբիններ 753 հազ. կվտ. ընդհանուր կարողությամբ. տուրբինների արտադրության համար Խարկովում կառուցված է գործարան, տարեկան 2,5 միլիոն կվտ. կարողությամբ, այն ինչ կապի տալիսատեղական աշխարհի տուրբինի խոշորագույն գործարան Ջենեբայ ելեքտրիկ կոմպանին (Միացյալ Նահանգներում) ունի 2 միլիոն կվտ. մաքսիմալ արտադրական կարողություն:

Խարկովի տուրբինների գործարանն արտադրելու չե մեծագույն ուժեղ և գերուժեղ տուրբիններ, յուրաքանչյուրը 50-ից մինչև 200 հազ. կվտ. կարողությամբ:

Ներքին ալոման շարժիչները հանդիսանում են այնպիսի բացառիկ կարևոր ճյուղերի տեխնիկական հիմքը, ինչպիսին են ավտո և ավիոշինությունը, տրակտորաշինությունը, ինչպես և նավաշինությունը:

Ներքին արման տարփններ (դիզել) մինչև հեղափոխությունը եղած արտադրությունը տալիս էր հնացած կոնստրուկցիաների և չափազանց ցածր վորակի դիզելներ Լնդամյակի ընթացքում վերակառուցվեցին Տիուսկի դիզելը գործարանը—Լենինգրադում և Չիլիգատի սեփուլուցի գործարանը—Գորկիում, ինչպես և ստեղծվեցին դիզելների արտադրության ցիխեր Կոլոմնայի (ՄՄ-ում, արտադրական կոորդությունը 250 հազ. ձիու ուժ) գործարանում, Վերամոսկ Սորմովո գործարանում (Գորկիում) և Վերամոսի տրոլեյարի գործարանում (Մոսկվայում)։ Նախապատերազմյան շրջանում դիզելները արտադրությունը հասավ 40 հազ. ձիու ուժի, 1931 թ.—ավելի քան 300 հազ., և 1932 թ.—մոտ 500 հազ. ձիու ուժի։

Կառուցված են և ավարտվում են սև մետաղաձուլության ու լեռնարդյունաբերության համար սարքավորում արտադրող վիթրարի մի շարք գործարաններ, դրանք են՝ Կրամատորսկի, Գորտովկայի, Դենեդրովարովսկի գործարաններն Ուկրաինայում, Ուբալմայը՝ Սվերդլովսկում, Կրեմկանում ավարտված Միլոմայը Նովոսիբիրսկում։

Առանձնապես մեծ նվաճումներ են ձեռք բերվի մեքենայինության ամենից ավելի բարդ ճյուղի, այն և դադլյանափնուրյան ստեղծման գործում, վորը կարելի չէ անվանել մեքենաների արտադրություն՝ մեքենաներ արտադրելու համար. դադլյանայինության դարգացման հետ մեր լերկիրն ապահովում է իր անկախությունն ուրիշ լերկրներից՝ անտոնական շինարարության մի կարևորագույն ճակատամարտ։ Հին դադլյանայինական գործարանների (Վերամոսի Գորտովարի՝ Մոսկվայում, Սվերդլովի անվան գործարանը՝ Լենինգրադում) վերակառուցմամբ և դադլյանայինության ալյուսինիզացիաների կառուցումով, ինչպիսին են ատրճանակի դադլյանների գործարանը Մոսկվայում, Ֆրեդերային դադլյանների գործարանը Գորկիում և այլն, բազա ստեղծվեց իՍՀՄ-ն լիովին ապատելու արտասանմանից դադլյաններ ներմուծելու բնագավառում¹⁾։ Արտասանմանյան ներմուծումից ազատվելու գործում վոչ պակաս կարևոր նշանակություն ունի գործիքային արդյունաբերության դարգացումը։ Այդ ճյուղում կառուցված գործարաններն իրենց կարողութամբ մեծապես զերադանցում են Յիվրոպայում և Ամերիկայում հայտնի բոլոր գործարաններին, չորանք են՝

1) 1932 թ. ապրիլին սարքավորման ցուցակագրումից պարզվեց, վոր յուրաքանչյուր 10⁶ մետաղաձուլող դադլյանից մինչև 1917 թ. դուրս է—83,4 1918—1927 թ. թ. 17,5 և հետագա տարիներն 49, զորից 1931 թ. սկզբից՝ 26,5։ Այդպիսով սարքավորման յադը հետպատերազմյան ժադում ունի և այդ թվից կեք վերջին տարիներում և դրվի սկսած 1928 թ.-ի Այս տեղեկանքը ակնառու կերպով ցույց է տալիս հնդամյակի նշանակութունը մեքենայինության ամանապատասխանառու ճակատամարտում։ Միաժամանակ պետք է նկատի առնել, վորնոր դադլյանների արտադրականությունը ջատ անգամ ավելի բարձր է հին դադլյանների արտադրականությունից։

«Փրեզերը» և «Կալիբրը» Մոսկվայում, վորոնցից առաջինն ունի 65 միլիոն ռուբ. արտադրական կարողութիւն, իսկ յերկրորդը—75 միլիոն ռուբլւ, վորդիկիչ գործիքների գործարանը Չելյաբինսկում՝ 40 միլիոն ռուբ. արտադրողականութեամբ, կարող գործիքների գործարանը Սվերդլովսկում՝ 65 միլիոն ռուբ. արտադրական կարողութեամբ:

Տրամադրալին մեքենաշինութիւնը—շոգեքարշերի ու վագոնների արտադրութիւնը—մինչև հնդափոխութիւնը չկել և մեքենաշինութեան միակ հնուդը, վորը բաւարարել և յերկրի պահանջները:

Սակայն մինչև հնդափոխութիւնը արտադրում էին միայն սակավաուժ շոգեքարշեր ու վագոններ. շոգեքարշ շինող 8 գործարանների մեջ չկար վոչ մեկը, վորը լիովին մասնադիտացած լիներ այդ արտադրութեան մեջ: 11 վագոնաշինական գործարանների մաքսիմալ արտադրական կարողութիւնը կազմում էր 36 հազ. միավոր, սակայն փաստորեն պատերազմից առաջ վերջին տարիներում տարեկան բաց էր թողնւում 8000 միավոր: Ամենից շատ շոգեքարշ բաց և թողնվել 1906 թ.—1305 հատ:

Ներկայումս Կալոմնայի և Սորմոլոյի վերակառուցվող գործարաններն անցնում են ուժեղ շոգեքարշերի արտադրութեան. առաջինի արտադրողականութիւնը վերակառուցման ավարտումից հետո կհասնի տարեկան ավելի քան 700 շոգեքարշի: Նոր կառուցվող Լուգանսկի գործարանը տալու չէ տարեկան 1080 շոգեքարշ, իսկ հին, ընդլայնվող գործարանի հետ միասին Լուգանսկի յերկու գործարանների ընդհանուր արտադրողականութիւնը կազմելու չէ 1440 շոգեքարշ:

Կառուցվում են նաև նոր գործարաններ—Որսկում, Ստալինսկում և Նովոհերկասկում, չուրաքանչիւրը 500-ական շոգեքարշի կարողութեամբ: Վագոնի գործարաններից բացի հների («Պրավդայի» անվան՝ Ուկրաինայում, Կալինինի՝ ՄՄ և այլն) վերակառուցումից, կառուցվում են Նիժնի Տադիլի գործարանը 54 հազ. մեծաբեռ վագոնների արտադրական կարողութեամբ, Կադանի գործարանը՝ մարդատար վագոնների արտադրութեան համար:

Յերկաթուղիների համար շարժական կազմի արտադրութիւնը հնդամյակի տարիներում աճել և հետևյալ կերպ՝ (տես աղլւս. էջ 89):

Հնգամյակի ընթացքում նավաշինական գործարանների արտադրանքն աճել և 3½ անգամ:

Սեփական մեքենաշինութիւն ստեղծելու համար կատարված վիթխարի աշխատանքների հետևանքով Խորհրդային միութիւնն առաջին հնդամյակի վերջում՝ յերբ նոր գործարաններում արտադրութիւնը դեռևս լիովին չէր ծավալվել՝ մեքենաշինական արտադրանքի չափե-

բով գրավեց աշխարհում առաջին տեղերից մեկը, իսկ մի քանի ճյուղերում՝ ինչպես կոմբայնաշինությունը, նա գրավեց առաջին տեղը, հասնելով և անցնելով Հյուսիս. Ամերիկյան Միացյալ Նահանգներին:

Շ ա ր ժ ա կ ա ն կ ա դ մ	1927/28 թ.	1932 թ.
Մադիսոնային շաղկապներ	479	827
Աղբանքատար վագոններ (2 ասանցքայինի հաշվով)	9130	21612
Մարդատար վագոններ	275	1074
Տրամվայի վագոններ	266	974

Մեքենաշինական արդյունաբերությունն առաջին հնգամյակի տարիներում, մեքենաշինության մեծագույն կենտրոնների ստեղծումը—մետաղաձուլական բազաների մոտ՝ նոր շրջաններում, այս բոլորն ուժեղ չափով փոփոխում են այդ ճյուղի նախկին աշխարհագրությունը: Մինչև հնգամյակի սկիզբը մեքենաշինության յեզակի ուսյոններն եյին Արդյունաբերական կենտրոնը և Լենինգրադը: Ուկրաինան ունենալով հանդերձ մեծագույն մետաղաձուլական բազա, մեքենաշինության մեջ փոքր տեսակարար կշիռ ուներ: Այստեղ մեքենաշինությունը ներկայացնում էր գլխավորապես գյուղատնտեսական և արանսպորտային մեքենաշինության գործարաններով:

Ներկայումս Ուկրաինայի մեքենաշինությունը, վորն իր ծավալով մի քանի անգամ աճել է, հարստացել է մի շարք նոր արտադրություններով, վորոնք սպասարկում են մետաղաձուլության, լեռնագործության և քիմիական արդյունաբերության կարիքները:

Մետաղաձուլության և լեռնագործության համար արտադրվող մեքենաներն ու սարքավորումը պահանջում են մեծ քանակությամբ մետաղ. Ուկրաինան ունենալով ծանր մեքենաշինության զարգացման համար անհրաժեշտ ուժեղ հումքային բազա, իր տերիտորիայի վրա ունի նաև այդ մեքենաշինության արտադրանքի մեծագույն սպառողները: Իսկ այդ յերկու պայմանները՝ ալսինքն մետաղաձուլական բազայի և մեծ սպառման առկայությունը՝ թիլագրում են նաև գյուղատնտեսական մեքենաշինության զարգացման նպատակահարմարությունն Ուկրաինայում:

Հիմնականում նույնպիսի բնույթ ունի մեքենաշինությունը նաև յերկրորդ ածխա-մետաղաձուլական բազայի սահմաններում, ալսինքն Ուրալում և Արևմտյան Սիբիրում, վորը նույնպես արտադրում է տը-

րանսպորտին՝ լեռնագործութեանը, մետաղաձուլութեանը և դուղատնտեսութեան սպասարկող շատ մետաղ պահանջող մեքենաներ։ Այստեղ, ինչպէս և Ուլրալինայում, մեքենաշինութեան այդ տեսակներէ համար միաժամանակ կ'աւելանային բազա (մետաղ և անագ), և տնտեսութեան համապատասխան ճշգրտութիւնը պահանջէ։

Ուրալի սահմաններում առաջին հնգամյակի ընթացքում ստեղծւած մեքենաշինական նորակառուցները զրնթե ամբողջովին պատկանում են վերելում թվարկւած տեսակներին, լեռնագործական, մետաղաձուլական, տրանսպորտային և դուղատնտեսական մեքենաշինութեանը։ Ուրալում պատասխանատու մեքենաշինութեան զարգացման համար հատուկ առաջնութիւնը եւ հանդիսանում այդտեղ յեղած բարձրորակ մետաղը։ Այդ հիման վրա այստեղ զարգանում եւ գործիջներէ, զարգացնելու արտադրութեանը և ամբողջութեան համար անհրաժեշտ մետաղատար մանրամասնեցի արտադրութեանը։

Հին արդիւնաբերական ռաշոնները, մասնաւորապէս Մոսկովան և Լենինգրադը, վերոնշարտեալներէն վերապահ լինելով իրենց մեքենաշինութեան բնագավառում կողմնակից փորձ, մասնաւորապէս եւ իրենց տեխնիկայով ամենից ավելի բարձր արտադրութեաններէ մեջ, ինչպիսին են՝ դաղբահաշինութեանը, դիզելայինութեանը, երկաթամեքենաշինութեանը, տեքստիլ մեքենաների, պոլիգրաֆիկ և այլ մեքենաների արտադրութեանը։

Յերկրի ինդուստրացման գործում ալլ ռաշոններէ զերը վերին աստիճանի կարեւոր ու պատկաւոր եւ, հիմանք հանդիսանում են ՍՍՀՄ-ի նոր ինդուստրացվող ռաշոններէ տեխնիկական սպառազնիւման բազան, բացի զբանից, նրանք ալլ ռաշոններին մատակարարում են վերապահ կաշիներ։

Յուրացնելով առաջավոր տեխնիկան և կատարելագործելով արտադրութեան պրոցեսները, ինչ ռաշոններն իրենց փորձը հաղորդում են նորերին, ալլ տեսակներէ ամբողջ յերկրի համար հանդիսանալով արդիւնաբերական լաբորատորիաներ։

Ներկայումս մեքենաշինութեան հիմնական ճշգրտութիւնը կենտրոնացւած են հետեւյալ զլխավոր կենտրոններում և ռաշոններում։

Տրանսպորտային մեքենաշինութեան զլխավոր կենտրոններն են՝ հյուսիս արեւմուտում—Լենինգրադը, կենտրոնում—Միտիշչի (Մոսկովայի մոտ), Կալուժա, Պոդոլսկ և Կալինին, արեւմուտում—Էրլանսկ, հարավում—Պարկով, Լուդանսկ, Նիժնիայ և Վոլգայի վրա—Սորմոլու Նոր կենտրոնները (զեռ չափաբաժնի նորակառուցներով)՝ հարավում—Նոփոնսկայա, Ռոստովի մոտ, և Ուրալում—Ուրալ և Ն. Տադիլ։

Դյուղառնեանական մեքենաբերությունը գլխավոր ռազմաները և մեծագույն կենտրոններն են՝ Ուկրաինան, վերը մինչև հեղափոխությունը ևս յեղել և դյուղատնտեսական մեքենաների արտադրության մեծագույն ուսույն և վերջին տարիներում յուրացրել և մի շարք նոր արտադրություններ, ինչպես՝ ճակնդեղահամալժք մեքենաների արտադրությունը Նիկոլայի գործարանում, բամբակահամալժք մեքենաների՝ Մալիամեկյան և Խերսոնի գործարաններում, կամրալները արտադրությունը Զապորոժյեի գործարանում և այլն:

Այնուհետև՝

Հյուսիսային կովկասը՝ Ռոստովի վիթխարի գործարանով:

Ստորին Վոլգան կամրալները գործարանով Սարատովում:

ԿՍՄ՝ Վորոնեժի տրեխրային գործարանով:

Մոսկվայի մարզը՝ Լյուբեցյի (Մոսկվայի մոտ) և Ռյազանի մեծ գործարաններով:

Ուրալը և Արևմտյան Սիբիրը՝ մի շարք նոր գործարաններով Ձեկարինսկում, Ուսկում և ուրիշ քաղաքներում:

Միջին Ասիան՝ բամբակահամալժք մեքենաների գործարանով Տաշքենդում:

Տրակտորաբերությունը կենտրոնացած և «Կրասնի Պուտիլեց» գործարանում Լենինգրադում, Ստալինգրադի գործարանում Ստորին Վոլգայի չերկրում, Խարկովի և վերջերս գործարկված Ձեկարինսկի գործարաններում:

Դաղգյառնաբերությունը Լենինգրադի, Մոսկվայի, Գորկու և Խարկովի գործարաններում:

Տեխսի մեքենաների արտադրությունը — Լենինգրադում, Մոսկվայի մարզում և Իվանովոյի արդյունաբերական մարզում:

Ելեկտրատեխնիկական արդյունաբերությունը մինչև վերջին ժամանակներս գլխավորապես զարգացել և դուռնացրել ունեցող գործարանների վերակառուցման միջոցով. վերակառուցված գործարանների մեջ մեծագույնն և Նեքստրոդավոդը Մոսկվայում (տարեկան 200 միլիոն ռուբլ. արտադրանքով):

1913 թ. ջարական Ռուսաստանի ելեկտրատեխնիկական սարքավորման ամբողջ արտադրությունը հասնում էր 86 միլիոն ռուբլու: Խորհրդայնացման ժամանակաշրջանում առաջին հնգամյակի սկզբին ելեկտրատեխնիկական արդյունաբերության արտադրանքն արդեն հասել էր 190 միլիոն ռուբլ., հնգամյակի 4 տարում նա աճել է 5 1/2 անգամ, 1932 թ. կազմելով 1083 միլիոն ռուբլ.:

Այդ հյուսում հսկայական նվաճումներ են ձեռք բերված նոր արտադրությունների յուրացման բնագավառում:

Ելեք տրտեխնիկական արդյունաբերության կենտրոններն են՝ Մոսկվան, Լիսինգրադը և Պարկովը:

§ 10. ՔԻՄԻԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Քիմիական արդյունաբերությանն են պատկանում նախ և քառջ հիմնական քիմիական պրոդուկտներ՝ թթուներ, ալկալիներ և աղեր մշակող արտադրությունները. այդ պրոդուկտները գործադրվում են վորպես ոժանդակ նյութեր մշակվող արդյունաբերության զբեթե բոլոր ճյուղերում: Քիմիական արտադրությունների ալդ խումբը սովորաբար կոչվում է հիմնական քիմիա, վորի մեջ մտնում են ծծմբաթթվի, աղաթթվի, սոդայի, քլորի, ամիակի, սուպերֆոսֆատի և այլն արտադրությունները:

Բացի դրանցից քիմիական արդյունաբերության մեջ մտնում են մի շարք ալկալիսի արտադրություններ, վորոնց մեջ առանձնապես կարևոր դեր են խաղում քիմիական նյութերը կամ թե հումքի վերամշակման քիմիական պրոցեսները: Սրանք են՝ լակաների, անիլինա-ների, ճարպային, վոսկրամշակ, լուցկու, քիմիա—դեղագործական, անտոս-քիմիական և այլ արտադրությունները:

Բացի դրանից արտադրության քիմիական մեթոդները տարեց տարի ավելի ու ավելի մեծ գործադրություն են ստանում նաև արդյունաբերության շատ ուրիշ ճյուղերում:

Քիմիայի այս արմատացումը (արդյունաբերության քիմիացումը) հսկաչական չափով ընդլայնում է արդյունաբերության հումքային քաղան, ստեղծում է հումքի մի շարք նոր, արհեստական տեսակներ և հնարավորություն է ստեղծում վերին աստիճանի լրիվ կերպով ոգտագործելու հումքի նախկին տեսակները: Քիմիացումը վորպես նորագույն տեխնիկական պրոդերսի կարևորագույն գործոններից մեկը, դառնում է ժամանակակից արտադրության ալկալիսի ընդհանուր տարրը, ինչպիսի լեն մեխանիզացիան և ելեքտրիֆիկացիան:

Այդուհանդերձ տեխնիկայի զարգացումն ընթանում է այն ուղղությամբ, վոր արտադրության քիմիական պրոցեսներն աղելի ու ավելի յեն արմատավորվում, դուրս յանելով վերամշակման մե անիկական յեղանակները: Տ խնիկական զարգացման մեջ այդ տեղեկեցը նեղ է դեռևս Մարքսը: Այդ առթիվ Մարքսը գրել է հետևյալը. «...Բանի մարդկությունը զնալով ալկի տիրապետի քիմիական մեթոդներն և ուսակցիաներն. մեխանիկական մշակումն ալկի ու ավելի յե զեջելու իր տեղը քիմական ներդո. ծուլթանը:

Մեխանիկան քիմիայով փոխարինելու ալդպիսի որինակներ կարող են հանդիսանալ փայտից կիտաֆաբրիկատ—ցելլուլոզոտ արտադրելը, վորը դարձագրվում է զրելու թուղթ և արհեստական թեղ պատրաստելու համար, ինչպես և սինթետիկ կաուչուկի, արհեստական բենզինի, արհեստական ներկերի ստացումը և այլն:

Բարձրորակ և հատուկ պողպատների ստացման ելքաբերական յեղանակները որինակ են հանդիսանում՝ թե ինչպես մեկ արտադրության մեջ միտնում են ելքաբերական ներքին և քիմիական աւակցանքերը Այդ հիման վրա առաջացել և արդյունաբերության հատուկ ճյուղ—կերթորաքիմիան:

Ջրի ելքաբերելից միջոցով արդյունաբերական նպատակները համար ստացվում և ջրածին, վոքն անհրաժեշտ և ամրակի սինտեզի, աղոտային սպարաբանությունը համար ելքաբերելից յեղանակով և տարվում նաև ալյումինի արտադրությունը: Քիմիայի արժանատու մասնատային տնտեսություն և անտառաբարդունաբերության մեջ ասուցիք և հատուկ ճյուղ՝ անտառաքիմիա, վոքն ուղղադրվում և անտառափայտման և անտառապողոցման միացությունները, վոքնը կազմում են վոք սպիտակ քան ամբողջ վայրամայությունը 2½ մասը:

Քիմիական արդյունաբերության կոմբինատներում պլանմետությանը հետ հնարավորություն և տալիս պլանմետության վաճառաների ցեղադ զագերն ուղղադրվել մի կարեւորագույն քիմիական պրոդուկտի—ծծալւթի վրա արտադրության համար մասնաբերում այդ զագերն առանց ուղղադրելու լայն ելքի թրուկում ուղի մեջ, թունավորելով զրջ սպասար:

Քիմիայի արդյունությամբ հնարավոր դարձած ֆոսֆոր արտուցելով յերկաթահանքի ողադրումում և այդպիսի հանքերը հատուկ մեթոդներով մշակման յեղանակներով տալիս են վոք միայն յերկաթ, այլ և հարաւել ուղարկաւանյութ դարձաւանտնության համար: Դնարելով քիմիայի՝ վառելանյութի ցածրորակ տեսակները հումք են դառնում դանադան տեսակի քիմիական պրոդուկտներ ստանալու համար:

Քիմիական արտադրությունների հակայական մեծամասնությունը հիմնված և վառելանյութի՝ տեխնիկ, աղաքի, թերթաքի, ինչպես և ամրի կոքսային պրոդուկտների միացությունների և թափուկների ողադրումման վրա: Այդ ձևով ստացվում են աղոտային պարաբանայութի, քարածխային կամ որդանական ներկեր, քիմիա—դեղագործական պրոդուկտներ, արհեստական բնիզիւն և հարյունաւոր ուրիշ, վերին աստիճանի արժեքավոր քիմիական պրոդուկտներ:

Քարածխային ձուլիկ ողադրումման հիման վրա առաջ և յեկել քիմիական արդյունաբերության մեջ իր տեխնիկայով ամենից բարդ ճյուղը—անիլինի ներկերի արդյունաբերությունը:

Դրա համար, ինչպես և քիմիա—դեղագործական արդյունաբերության համար, յեղանայութի և տալիս կոքսաբնիզային արդյունաբերությունը, վորը բացի դրանից հումք և մասակարարում պայթուցիկ նյութերի արտադրությանը, տալիս և քարածխային խեժ, ամրակ, ավալցիոն բնիզու, սոլուոլ և մի քանի ուրիշ պրոդուկտներ:

Յարական Ռուսաստանում քիմիական արդյունաբերությունը շատ չնչին չափեր ունեն և ներկայացված ևր միայն Մոսկվայում ու Լենինգրադում գտնվող մի քանի մանր ձեռնարկություններով: Հիմնական քիմիան, այսինքն թթվումների և պարարտանյութերի արտադրությունը, չեն բավարարում անգամ քիմիական պրոդուկտների այն աղքատիկ պահանջները, վորպիսիներն ունեն ցարական Ռուսաստանի հետաձայն տնտեսությունը, և պահանջը գլխավորապես բավարարվում ևր ներմուծումով: Յեղած գործարանները զրեթե ամբողջովին աշխատում ելին ոտարերկրյա հումքով և կիսաֆաբրիկատներով: Հիմնական քիմիական արդյունաբերության պրոդուկցիան. 1913 թ. կազմում ևր 153 միլիոն ռուբլ. Խորհրդային Ժամանակաշրջանում, առաջին հնգամյակի

անգրքում այդ ճյուղի արտադրութեան ծավալը նախապատերազմյանի համեմատութեամբ ավելացավ յերկու անգամ, 1928 թ. կազմելով 314 միլիոն ռուբլի, իսկ հնգամյակի 4 տարում հիմնական քիմիան աճեց նա յերեք անգամ, 1932 թ. տալով 1020 միլիոն ռուբլու արտադրանք:

Քիմիական արդյունաբերութեւնը չափազանց կարևոր նշանակութիւն ունի ամբողջ ժողովրդական տնտեսութեան, ինչպես և յերկրի պաշտպանունակութեան ամրապնդման համար: Յերկրի քիմիացումը, վորը նշանակում է վոչ միայն քիմիական արդյունաբերութեան աճումը, այլ և քիմիայի, արտադրութեան քիմիական մեթոդների թափանցումը արդյունաբերութեան ուրիշ ճյուղերի մեջ, եւեքտրիֆիկացիայի և մաշինիզացիայի հետ միասին մեծագուշն դեր է խաղում առաջավոր կապիտալիստական յերկրներին տեխնիկա-տնտեսական տեսակետից հասնելու և անցնելու խնդիրն արագ թափով իրագործելու տեսակետից:

Քիմիան առանձնապես կարևոր նշանակութիւն ունի սոցիալիստական հողագործութեան համար. դաշտերի բերքատւութեան բարձրացումը պահանջում է պարարտանշութիւնի գործադրում, վորոնք մշակվում են քիմիական արդյունաբերութեան գործարաններում:

ՍՍՀՄ-ն ունի բազմապիսի քիմիական հումքի չափազանց հարուստ պաշարներ: Քիմիական պարարտանշութիւնի արտադրութեան համար հումք են հանդիսանում այնպիսի հանքեր, ինչպիսիք են՝ ֆոսֆորիտը, ապատիտը, կալիոնը:

Ֆոսֆորիտային հանքերի գլխավոր վայրերը գտնվում են Մոսկվայի մարզում, Գորկու յերկրում Ղազախստանում, Ուրալում և Ուկրաինայում:

Հանքային պարարտանշութիւնի ավելի ևս արժեքավոր աղբյուրներն են հանդիսանում Կոլա թերակղզում գտնվող Խիրինի ապատիտները, վորոնք չնայած հայտաբերվել են վերջերս, բայց արդեն լայն չափերով ոգտագործվում են:

Մի քանի տարի սրանից առաջ Սոլիկամսկում գտնված կալիոնի հանքերը խոշորագոշն են ամբողջ աշխարհում. դրանց պաշարները հասնում են 16 միլիարդ տ. այդ իսկ վայրում յիզած աղի անապատ պաշարները և Կիլբելի քարածխային ավազանի մոտ գտնվելը նախադրյալներ են հանդիսանում այդտեղ քիմիական արդյունաբերութեան մեծագուշն կենտրոն ստեղծելու համար: Կալիոնի առաջին հանքը, վորը նոր է շահագործման մեջ դրվել, տալու է տարեկան $1\frac{1}{2}$ միլիոն տ. կալիոն, իսկ հետագայում նրա հանուշթը ընդլայնվելու յե մինչև 3 միլիոն տ.:

Խոնամոցային աղը, վորը սոցիալի արտադրութեան մեջ յեղանակութ. է հանդիսանում, Ուրալից բացի կա նաև ուրիշ շատ ուայոններում.

նրա կարևորագույն հանքավայրերը գտնվում են Դոնբասում (Արտեմովսկ, Սլավյանսկ) և Ստորին Վոլդայի լեռներում (Բակուշակ և Նլոտն լեռեր)։

Քիմիական հումքի առաջին տեղերով և հանդիսանում է Կարաբուգադի ծովախորշը, վորն ունի զլաուսեայան աղի անսպառ և տարեց-տարի աճող պաշարներ։ Ալտուղ վերջին տարիների ընթացքում կատարվում և սուլֆատի հանույթ, վորը գործադրվում և աշակու. թղթի արդյունաբերությունների մեջ և եւրիշ արդյունաբերական ճյուղերում։ Այդ հանքը քիմիական վերամշակման լինթարիվելու դեպքում կարող և յեկուսումք հանդիսանալ նաև ծծմբաթթվի և աղի արտադրության համար։

Ծծմբաթթվի ստացման համար մեղ մոտ հիմնական և գրեթե յեղակի աղբյուրը հանդիսացել և Ուրալի ծծմբահրաքարի մեր բոլոր ծծմբաթթվատային գործարանները, վորոնք ցրված են ՊՍՀՄ-ի զանազան ուսոններում, ծծմբահրաքարը ստանում են Ուրալից։ Սակայն նրա պաշարներն Ուրալում սահմանափակ են, և քացի դրանից, լերը Ուրալի պղնձածուլական գործարաններն անցնեն հանրի ձուլման նոր չեղանակներին, Ուրալի ծծմբահրաքարի ողտագործումը նպատակահարմար կըստնա հենց Ուրալում։ Ծծմբահրաքարի դեռևս չողտագործվող հանքավայրեր կան Հլուսիային Կովկասում, Անդրկովկասում, Միջին Ասիայում, Ալտայում և Կոլա թերակղզում, սակայն ալդ հանքավայրերը դեռևս քիչ են հետադոտված։

Գրեթե միշտ ծծմբի խառնուրդ պարունակող պղնձահանքի ձուլման ժամանակ անջատվում և ծծմբային գազը, վորը կարող և ողտագործվել ծծմբաթթու ստանալու համար։ Առաջներում ապարդյուն կերպով ողը ցնդող ալդ դեպերի ողտագործումը մեղ մոտ սկսվել և 1931 թ. մեր պղնձածուլական կոմբինատներում ցնդող գազերի լրիվ ողտագործման դեպքում կարելի կլինի ստանալ 100 հազարավոր տոնն ծծմբաթթու։

Մեր ձանոկոյուն տվազանի, Դոնբասի և Կիլգելիավազանի ածուխներն իրենց շիրտերում պարունակում են հրաւալի գալլի խառնուրդ, վորը նույնպիս կարող և հումք հանդիսանալ ծծմբաթթվի արտադրության համար։ Ծծմբաթթվի հումքի հսկայտկան ևռուրսներ կան վերջերս Միջին Ասիայում (Կարա-Կուսում) հայտաբերված ծծումբի հանքավայրում, վորի պաշարը հասնում և 10 միլիոն տ.։ Քարածխի կոյսացման ժամանակ ստացվող թուղցիկ նլութիի ողտագործման վրա հիմնված և ածխա քիմիական արդյունաբերությունը, վորը հումք և տալիս հարյուրավոր քաղմադիսի քիմիական պրոդուկտների արտադրության համար. դրանք են՝ արհեստական ներկերը, պլոթուցիկ նյութերը, հեղուկ վառելանյութք, դեղագործական պրեպարատներ և

այլն: Քարածխի և գորշ ածխի հետ միասին քիմիական հումքի աղ-
բյուր են հանդիսանում նաև տորֆը և այլվող թերթաքարերը: Վերջա-

Նկ. 11. Քիմիական արդյունաբերության ներառողությունները

պէս տարեց-տարի ավելի ու ավելի չե ընդլայնվում անտառային հարըտութունների և անտառային արդյունաբերության միացորդների քիմիական ոգտագործումը:

Առաջին հնդամլակի տարիներում քիմիական արդյունաբերությունը վիթխարի չափով աճեց. հին ձեռնարկութուններն արմատապէս վերակառուցեցին, ստեղծվեցին մի շարք նոր արտադրութւններ: Շարք են մտել 58 խոշոր քիմիական գործարաններ, վորոնց թվում հիմնական քիմիայի 13 գործարան — կոմբինատներ. սրանց մեջ կան ակտիսի դիզաններ, ինչպիսին և Բերեզնիկի կոմբինատն Ուրալում, վորն աշխարհիս խոշորագույն քիմիական գործարաններից մեկն և և ասիս և աղոտային ու կալիոնի պարարտանյութ. Առաքեանսկի քիմիական կոմբինատը Մոսկվայի մարզում, վորի արտադրական կարողութունը 2. անգամ գերազանցում և ցարական Ռուսաստանի ամբողջ ֆոսֆատ — պարարտանյութային արդյունաբերության արտադրության չափը. ֆոսֆորային պարարտանյութերի Նեսկի կոմբինատը Լենինգրադում, Կոնստանտինովսկի սուպերֆոսֆատային գործարանն Ուկրաինայում: 1933 թ. շարք և մտնում Բորելիկի ենեղգոքիմիական կոմբինատի ամմիակի գործարանը:

Մինչև առաջին հնդամլակի սկիզբը մենք գրեթե աղոտային արդյունաբերություն չունեինք, 1928 թ. շահագործման մեջ դրվեց ԽՍՀՄ-ում առաջին սինտետիկ ամիակի գործարանը՝ Չերնորեչնսկի կոմբինատը, Գորկի քաղաքի մոտ: Ավարտվում և Կոզնեցկի մետաղածուլական կոմբինատի (Արևմտյան Սիբիրում) և Գորելովայի (Ուկրաինայում) ամմիակի գործարանների շինարարությունը: Աղպիսի գործարան կառուցվում և նաև Մազնիսապոստիում: Սուպերֆոսֆատի արտադրությունը տասն անգամ գերազանցում և նախապատերազմյան մակարդակը:

Քիմիական արդյունաբերության հիմնական արտադրութւնների աճումը չերևում և հետևյալ տվյալներից.

Տարիներ	1913	1928	1933
Արտադրութւններ	(հազար տոնն)		
Մետաղութու	110	242	495
Սուպերֆոսֆատ	62	182	612
Կալցիաքված սոքա	145	230	288

Ստեղծված է վոչ միայն ԽՍՀՄ-ում, այլ և ամբողջ աշխարհում նոր՝ սխիստոսիկ կառուցելի արտադրություն. արդեն գործարկվել են առաջին լեռն-է գործարանները՝ Յարոսլավլում և Վերոնսե-ում, մեք-ձագույն ժամանակներում գործարկվելու լեն ևս միշարք գործարան-ներ, վորոնք կարտոֆիլի սպիրտից սշակելու յն կառուցվի:

Յուրաքանչեւ և արհեստական թելի արտադրությունը, վորը չա-փազանց բարդ տեխնիկա ունի, Առաջին հնգամյակի սկզբում ամբողջ քիմիական արդյունաբերությունը կենտրոնացած է յիդի 3 ոայունե-րում՝ Մոսկվայի մարզում, Լենինգ-ադի մարզում և Ուկրաինայում¹⁾:

Քիմիական արդյունաբերության նոր գործարանների շինարա-րությունը, վորը ծա վայվել է Ուրալում, Արեմույան Սիբիրում և Ուկ-րաինայում, մոխում և այդ ճյւղի աշխարհագրությունը, հիմնական քիմիական արտադրությունները մոտեցնելով հումքի և եներգիայի շրջաններին²⁾:

§ 11. ԱՐԴՅՈՒՆԱՐԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄՅՈՒՄ ՃՅՈՒՂԵՐԸ

Յեմսի արդյու-
նաբերություն

Այս ճյուղի մեջ մտնում են այնպիսի արտադրու-թյուններ, վորոնք զանազան տեսակի գործվածք-ներ են արտադրում թե լայն սպառման համար, թե արդյունաբերության ուրիշ ճյուղերի արտադրական—տեխնիկական պահանջների համար, թե տրանսպորտի ու գյուղատնտեսության հա-մար: Նայած գործվածքների արտադրության համար գործադրվող հում-քի տեսակին, տեքստիլ արդյունաբերության միջ տարբերվում են հետևյալ ճյուղերը— բամբակագործական, վուջագործական, բրդի, մե-տաքսի, կանիփա-ջուտի. արան և վերաբերում նաև արհեստական մետաքսի արտադրությանը:

Այդ ճյուղերի մեծագույնը բամբակագործական է, վորը դրամով հաշված տալիս է տեքստիլ արդյունաբերության ամբողջ պրոդուկ-ցիայի կեսից ավելին, 1931 թ. ԽՍՀՄ-ում տեքստիլ արդյունաբերու-թյան մեջ զբաղված 617 հազ. բանվորներից (ընդհանուր) բամբակա-գործականին ընկնում էր 311 հազ. կամ 61%, բրդին՝ 72 հազ., կամ

¹⁾ Այդպես որինակ՝ անիլինի ներկի աղյուծաբերությունը գրեթե ամբողջովին (83%) կենտրոնացած է Մոսկվայում: Մոսկվայից դուրս կար սխիստե մեկ անիլինի ներկի գործարան (Ռուսսեմա-նի) Ուկրաինայում:

²⁾ Եսերյանի պետությանը նախակույություն տալնապես խոշոր և աղյուծային պարարտայն թելի արդյունաբերության տեղադրման համար: ադ արդյունաբե-րությունը ադք յեքնկուսի և Եսերյանի չափաչառը պահանջով: Այդպես որինակ մեկ առան աճաճիկ արտադրության համար միջին թվով պահանջվում է արտադրության մի յղանակի դեպքում 1000 կվտ. մ. և սյուս յեղանակը դեպքում մոտ 3000 կվտ. մ.:

մոտ 12⁰/₁₀ փուշադոր՝ականին՝ 92 հազ. կամ 15⁰/₁₀ Բամբակագործական արդյունաբերությունն այն սակավաթիվ ճյուղերից մեկն է, վորոնք կարողացել էլին նկատելի զարգացման հասնել նախահեղափոխական Ռուսաստանում։ Այնտեղ իրենցիկ թվով նախապատերազմյան Ռուսաստանը գրավում էր 4-րդ տեղը՝ Անգլիայից, Միացյալ Նահանգներից և Գերմանիայից հետո։

Մերենայական սարքավորման տեսակետից այդ ճյուղը լիովին էլ պատշաճ էր արտասահմանից։ Ռուսաստանի բամբակագործական ֆաբրիկներում վերամշակվող ամբողջ բամբակի մոտ կեսը նույնպես արտասահմանյան ծագում ունի։

Գրեթե բոլոր բամբակագործական ֆաբրիկները, վորոնք իմպերիալիստական պատերազմին նախորդող տարիներում ունեին մոտ կես մի իռն բանվորներ, կենտրոնացած էին Արդյունաբերական կենտրոնում, այսինքն Մոսկվայի և Իվանովոյի մարզերի տերիտորիայի վրա։ Սակավաթիվ ֆաբրիկներ կառուցվել էին գլխավորապես ռաբրեկըզա կապիտալիստները կողմից նախկին Պետերբուրգում։

Բամբակային ռալոնները — Միջին Ասիան և Անդրկովկասը հունենալով սեփական տեքստիլ արդյունաբերություն, ստիպված էին իրենց հաճախ հաղարավոր կելոմներն փոխադրելով ամբողջովին արտահանել կենտրոնական ռալոնի ֆաբրիկները և այնտեղից ստանալ պատրաստի գործվածքներ։

Արդյունաբերական կենտրոնի մարդերը և կենինգրադի մարդը ֆեոդալ հն բամբակի գործվածքների և տեքստիլ գործվածքների արտադրության գլխավոր ռալոններ նաև ներկայումս, քանի վոր տեքստիլ արդյունաբերության զարգացումը խորհրդայնացումից հետո կատարվել է գլխավորապես յղած հին ձեռնարկությունների վերականգնման, իսկ այնուհետև վերակառուցման միջոցով։ Վորչափով ամբողջ թեթև և խոշորտրիան և մասնավորապես տեքստիլ վերակառուցման շրջանում զարգացել են այնպիսի նվազ տեմպերով, քան ծանր արդյունաբերությունը, նոր մանվածային և մանվածապործվածքային ֆաբրիկներ շինարարությունը գեոկա չի ծավալվել այնպիսի չափերով, վորպեսզի մեծ փոփոխություններ մտցնեն բամբակագործական արդյունաբերության տեղաբաշխման մեջ։

Բամբակագործական արդյունաբերական բաժնումը

(⁰/₁₀)-ով Միության տրտադրանքի արժեքի հանրագումարի նկատմամբ)

1. Մոսկվայի մարզ 48,7
2. Իվանովոյի մարզ 35,1
3. Կենինգրադի մարզ 12,5

4. ԱՍՖԽՀ	1,1
5. Ավեմտյան մարդ	0,6
6. Գորկու յերկիր	0,6
7. Մլուս ուսունները	1,4
Ընդամենը ԽՍՀՄ	100

Այնուամենայնիվ, առաջին հնգամյակի տարիներում դրվել են հումքի արտադրության վալրերում և հումքին մոտ գտնվող ուսուններում նոր տեքստիլ կենտրոններ ստեղծելու հիմքերը, կառուցված և խոշոր բամբակ սործական Փաբրիկ (Գյանջալի) Անդրկովկասում, յերկու Փաբրիկ՝ Միջին Ասիայում, ալստեղ կառուցվում և (Տաջքենդում) խոշոր մանվածքա-գործվածքային կոմբինատ. նույնպիսի կոմբինատ կառուցվում և նաև Արեմտյան Սիբիրում:

Մենք ունեցինք տեքստիլ արդյունաբերության մի յնգակի բազա մեր յերկրի հյուսիսում: Մենք արինք ալնպես, վոր մերձագուլչե ժամանակում ռենհնալու յենք տեքստիլ արդյունաբերության ևս յերկու նոր բազա՝ Միջին Ասիայում և Արեմտյան Սիբիրում» (Ստալին):

Նոր բազաների ստեղծման հետ Ժողովրդական տնտեսութունը կազաութի ալն վոչ ռացիոնալ ծախսերից, վորոնք կատարվում են բամբակը ծալրամասերից մինչև կենտրոն, իսկ բամբակագործական գործվածքները հակառակ ուղղությամբ վորնադրելու վրա:

Բացի ալք Ժողովրդատնտեսական շահավտությունից, վորը բըխում և տեքստիլ ինդուստրիայի ալելի ռացիոնալ տեղաբաշխութից, արդյունաբերության ալք ճյուղի դարգացումը ցարական Ռուսաստանի նախկին գաղութներում հակալական նշանակութուն ունի ալք ռացիոնների սոցիալիստական վերակառուցման ամբողջ պրոցեսի համար, նրանց տնտեսական ու կուլտուրական զարգացման մակարդակի արագ բարձրացման և պրոլետարական ղեկավարության ամրապնդման համար:

Առաջին հնգամյակի ընթացքում շահագործման մեջ են դրվել 13 բամբակագործական ձեռնարկություններ, յերկրում բամբակի հավաքը ալելալցել և յերկու անգամ, վորի շնորհիվ մենք լիովին աղատվել ենք արտասահմանյան բամբակի ներմուծութից: Դեռևս յերկար ժամանակ բամբակագործական արդյունաբերության մեջ պահպանելով գերակշռող նշանակութուն՝ հին ուսուններն առալելալցես մասնադիտանալու յեն ալելի բարձրորակ գործվածքների արտադրության մեջ, ճիշտ ալնպես, ինչպես մեքենալինության գծով նրանք մասնադիտանում են բարդ մեքենաներ և նուրբ շինվածքներ պատրաստելու գործում:

Բամբակագործական արդյունաբերության բնորոշ առանձնահատկությունը, վորը կարես և ռացիոնալ տեղաբաշխման տեսակետից, ալն և, վոր ալք ճյուղն իր ալ-

ապագանքով անմիջականորեն սպասարկում և սպառողներին ամենայն ջրխաններին և աչքի յն ընկնում դործվածքների չափազանց բազմապիսի ասորութենաով: Հին տեքստիլ ուսուցում արատաբար գործվածքների անսակների թիվը կընթակուց և աստիճարա տեսակներ ստեղծելուց հետո դեռևս մնում և մոտ 150 տեսակ:

Արտադրութան օացրնալ կազմակերպուիլը պահանջում և ֆաբրիկները մասնադիտացում սակավաթիվ տեսակների վրա. ներկայումս մի ֆաբրիկում 5—6 տեսակի դործվածքներ արտադրելը նորմալ և համարվում. ապագայում մասնադիտացումը կարող և հասցվել մինչև 2—3 տեսակի: Սակայն ազդաբնակութան կողմից սպասվող տեսակների ընդհանուր թիվը, նրանց մաքսիմալ աստիճարաբաշխության դեպքում, ասանց սպասմանը մնաո հասցնելու կարող և ինչեւ միայն մինչև 30—40, իսկ այդ նշանակում և, վոր այս կամ այն մեծ ուսյոր տեքստիլ դործվածքներով սպասարկելու հասար կպահանջվի անկաթելը 15 առանձին ֆաբրիկի Դանի վոր յուրաքանչյուրը ֆաբրիկ պետք և բավականաչափ մեծ լինի, պետք և օռոտավորապես ունենա 100 հադ. իլիկ և համապատասխան քանակութամբ դործվածքային զադդաններ, ապա մեկ ֆաբրիկով սպասարկվող ազդաբնակութան քանակը, այսինքն 2—3 տեսակի դործվածքով սպասարկվող ազդաբնակութան քանակը կլինի մոտ 2 միլիոն մարդ: Այդպիսով լրիվ սպասարկման համար պահանջվող 15 ֆաբրիկները կարող են լրիվ բենամալորում ունենալ միայն այն դեպքում, յիւր այդ ֆաբրիկները կողմից սպասարկվող ուսյուն ունի վոչ պակաս քան 30 միլիոն ազդաբնակութուն (յեթե սպասման նորման հազվեք մոտ 30 մ. դործվածք մեկ հոդուն):

Տեքստիլ արտադրանքի հանդիսական փոխադրություններեց խուսափելու համար, վորոնք տեղի յն ունենում այն դեպքերում, յիւր տեքստիլ ֆաբրիկները մանր օջաններով ցրված են լինում յիւրրի տերիտորիայի շատ կետերում, օացրնալ և համարվում մեծ կենտրոն—կոմբիսաաների շինարարությունը մոտ $1\frac{1}{2}$ միլիոն իլիկներով ուր կարող են կենտրոնացվել համապատասխան ուսյունի ազդաբնակութան օղահանքը լիովին բավարարող տեսակներ, անհրաժեշտ քանակութամբ:

Տեքստիլ արդյունաբերության մնացած ճյուղերից ամենից կարևորներն ևս բրդինը և վուշադործականը:

Բրդի արդյունաբերությունը բաժանվում և նուրբ բրդի և կոշտ բրդի արդյունաբերություններին. առաջինը գրեթե ամբողջովին կենտրոնացած և Մոսկվայի մարզում: Կոշտ բրդի դործվածքների արտադրությունը զարգացած և ԿՍՄ-ում, Միջին Վոլգայի չերկրում, Հյուսիսային Կովկասում և մի քանի ուրիշ ուսյուններում: ԽՍՀՄ-ի բրդի արդյունաբերության ամբողջ արդողակցիայից Մոսկվայի մարզին ընկնում և 59 0/0, ԿՍՄ-ին՝ մոտ 5 0/0, Միջին Վոլգայի չերկրին— 10 0/0, Հյուսիսային Կովկասին—2,6 0/0:

Վուեի արդյունաբերության ընտաղավառում առաջին տեղը բռնում և Իվանովոյի արդյունաբերական մարզը, վորի սահմաններում կենտրոնացած և այդ արդյունաբերության մոտ 80 0/0-ը:

Մեքսախի արդյունաբերության մանվածքային և դործվածքային ճյուղերն ամբողջովին կենտրոնացած են Մոսկվայի մարզում, մետաքսակաթմական արտադրությունը—Միջին Ասիայում և Անդրկովկասում:

Հնգամյակի տարիներում տեքստիլ արդյունաբերության հում-
քային բազան հարստացել է հումքի այլախի նոր տեսակներով, ինչ-
պիսին է՝ քենդիրը, կենաֆը, կազմակերպված են հիմնական հումքի
փոխանութների արտադրություններ՝ արհեստական մետաքսի, արհես-
տական բրդի, կոտոնինի և այլն:

Ամբողջ տեքստիլ արդյունաբերության արտադրանքի գումարը
1932 թ. կազմել է 3393 միլիոն ռուբ:

Առաջին հնգամյակի ընթացքում հսկայական չափով զարգացել է
կաշի արդյունաբերությունը. տնայնագործական արտադրությունից,
ինչպիսին լեզիլ է այդ ճ. ուղը նախահյափոխական շրջանում, նա վե-
րածվել է խոշոր ֆաբրիկային ինդուստրիայի:

Սեռնեցի համի տե-
դյու. ճարտու-
րություն

Նախահյափոխական Ռուսաստանում սննդամթերք-
ների մշակման հետ կապված բազմաթիվ արտա-
դրություններից ֆաբրիկ-գործարանային արդյուն-
աբերության տիպով կազմակերպված ելին միայն սակավաթիվ ար-
դյունաբերություններ, վորոնց թվումն են շաքարի և մասամբ ալյու-
րազացի արդյունաբերությունը: Մնացած արտադրությունների մեջ
գերակշռում էլին կամ ամբողջովին իշխում մանր տնայնագործական
և կիսատնայնագործական գործատները, վորոնք ունեին չափազանց
նախնական տեխնիկա և վերին աստիճանի վոչ ռացիոնալ կերպով
եյին ոգտագործում հումքը:

Նորհրդայնացումից հետո սննդի արդյունաբերության վերախ-
ռուցումն սկսվեց զգալի չափով աֆիլի ուշ. քան մյուս ճյուղերինը,
այդու հանդերձ այս ճյուղում արդեն կան հսկայական տեխնիկական
տեղաշարժեր: Բացի րոտից, վոր փոխվել է այնպիսի ճյուղերի տեխ-
նիկական բազան, ինչպիսի լեն շաքարի. ձկան, ծխախոտի արդյուն-
աբերությունները, կազմակերպված են խոշոր ինդուստրիայի ամբող-
ջական նոր ճյուղեր նախկինում չեղած տնայնագործական գործատնե-
րի փոխարեն: Վորպես որինակ կարող է ծառայել ՍՍի արդյունաբե-
րությունը. 1933 թ. գործարկվում են մոտ 10 հատ տեխնիկայի վեր-
ջին խոսքով կառուցված մեծագույն մասկոմբինատներ (Մոսկվայում,
Լենինգրադում, Բադլում, Սեմիպալատինսկում և այլ քաղաքներում):

Գրեթե նոր ստեղծված է կոնսերվի արդյունաբերությունը, վորը
հնգամյակի սկզբում ուներ 22 գործատուն, տարիկան 10 միլիոն տուփ
ընդհանուր արտադրությամբ: Յերկրորդ հնգամյակի սկզբում արդեն
կար 48 գործարան. մեկ միլիարդ տուփ ընդհանուր արտադրական
կարողությամբ. 1933 թ. գործարկվում են կոնսերվի ևս 7 գործարան-
ներ:

Սննդի արդյունաբերության նոր գործարանների շինարարությանն
առնչվել փոխվում է նաև նրա աշխարհագրությունը, այդ ճյուղն ա-

վելի համասարաչափ և բաշխվում լերկրի տեղիտորիայի վրա, համա-
պատասխան դառնալով հումքային ռեսուրսներին և ազդարնակության
բաշխմանը. ընդ վորում ռայոնների մասնագիտացումը զանազան ար-
տադրութիւններին մեջ վոչ միայն չի թուլանում, այլ նուսնիսկ ուժե-
ղանում է:

Շամաի արդդունարերութիւնը, վորը կենտրոնացած էր Ուկրաին-
այում ($1/5$ ը) և ԿՍՄ-ում, սկսում է զարգանալ նոր ռայոններում՝
Ստորին և Միջին Վոլյայում, Ղազախստանում, Կիրգիզիայում, Արև-
մտյան Սիբիրում, Հեռավոր Արևելքի լերկրում, Անդրկովկասում և
ուրիշ վայրերում, վորտեղ ճակնդեղացանության համար կան վոչ
պակաս բարենպաստ բնական պայմաններ քան Ուկրաինայում:

Այլուրայի արդյունարերութիւնը գլխավորապես զարգացած է Ուկ-
րաինայում ($1/20$ թ. ամբողջ արտադրանքի $26^{0}/_{100}$ ը), Միջին և Ստո-
րին Վոլգայում ($17^{0}/_{100}$), Արդյունարերական կենտրոնի Մարդիրում
($11^{0}/_{100}$) և Հյուսիսային Կովկասում ($12^{0}/_{100}$), նա թույլ է զարգացած
աչնպիսի ուսոններում, ինչպիսի լեն՝ Արևմտյան Սիբիրը, Ղազախ-
ստանը, վորտեղ ընդարձակվող հացահատիկային տնտեսութիւնն ամե-
նեին չի ապահովում ալրադացի առկա ձեռնարկութիւններին կարո-
ղությամբ:

Այլուրադացի արդյունարերութիւն տեղաբաշխումը բնավ չի հա-
մապատասխանում հացահատիկային տնտեսության տեղաբաշխմանը,
վորովն տե հացամթերքների փոխադրութիւններին մեծ մասը կատար-
վում է հացահատիկով, վորը վրամշակման և լենթարկվում սպառման
վայրերում:

Ստորե բերվող աղյուսակը ցույց է տալիս, վոր հացահատիկային
ռայոններում հացահատիկի մթերումներն զգալի չափով գերազանցում
են յրադացների կարողութիւնը, իսկ վոչ հացահատիկային ռայոննե-
րում—զգալի չափով ցածր են ալդ կարողութիւնները:

Մթերումներին $^{0}/_{100}$ -ը ջրադացների
կարողութիւն հանդեպ

Շրջաններ	
Թաթարիա	167
Բաշկիրիա	200
Միջին Վոլգա	253
Հյուսիսային Կովկաս	375
Արևմտյան Սիբիր	500
Հեռավոր Արևելքի լերկիր	80
Կորկու լերկիր	33
Մոսկովի մարզ	33
Լենինգրադի մարզ	20
Իվանովոյի մարզ	13

Վերջին տարիներում կատարված նոր ջրադացների շինարարութ-
յունը նպատակ է ունեցել վերացնել հումքային բազայի և հացահա-
տիկի վերամշակման միջև լեղած այդ անսամապատասխանությունը.
կառուցվել են 4 ջրադաց Արևմտյան Սիբիրում, 2—Հազախստանում,
4—Արևելյան Սիբիրում, և 8 ջրադաց Միջին Ասիայում:

1932 թ. շինարարության 17 որակյուններից 15-ը ընկնում եր
Արևելքին: Ձեթի արդյունաբերության գլխավոր ռալոններն են՝ Հյուս-
սիսային Կովկասը (ամբողջ միութենական արտադրանքի մոտ 25% -ը),
Միջին Ասիան (մոտ 17%), վորտեղ գլխավորապես զարգացած է բամ-
բակի ձեթի արտադրությունը, Միջին Վոլգայի լերկիրը (16%),
Ստորին Վոլգայի լերկիրը (7%):

Հեղափոխության ընթացքում այդ արդյունաբերության հումքա-
յին բազան մեծապես աճել է ինչպես ի հաշիվ հիմնական լուղատու
կուլտուրայի՝ արևածաղկի ցանքների ընդլայնման, այնպես էլ նոր
յուղատու կուլտուրաների՝ գենագերչակի և սոյայի արմատացման: Բա-
ցի դրանից կառուցված են 17 նոր ձիթազործարաններ մեծ կարողու-
թյամբ:

Անտառատու-
ման աղյուսաբե-
րությունը
Անտառի մշակումով զբաղված արդյունաբերությունը
նը, սրա մեջ ներառյալ նաև անտառաստորոցումը,
հսկայական նշանակություն ունի ինչպես շինարա-
րության պահանջների սպասարկման, այնպես էլ Միության աշխա-
տավորների կուլտուր-կենցաղային պահանջների բավարարման համար:
(կահ-կարասի, սպորտ ինվենտար և Ծալլն):

Առ 1-ն հունվարի 1931 թ. ԽՍՀՄ-ում կար 1116 փայտ մշակող
ձեռնարկություն:

204 հազ. քառվորով փայտամշակման արդյունաբերության տե-
սակարար կշիռը ԽՍՀՄ-ի 1930 թ. ամբողջ արդյունաբերական պրո-
դուկցիայի մեջ արտահայտվել է 4% -ով:

1927/28 թ. մինչև 1932 թ. Ժամանակաշրջանում գործադրյալի
արտահանությունը 41,1 միլիոն խոր. մ. -ից բարձրացել է մինչև 98,5
միլիոն խոր. մ., իսկ սղոցանյութերի արտադրությունը՝ 11,5 միլիոն
խոր. մ. մինչև 22,2 միլիոն խոր. մ.:

Հիմնական արտադրությունները՝ անտառաստորոցայինը և ֆաներա-
յինը՝ ԽՍՀՄ-ի ռալոններում բաշխվում են հետևյալ կերպ՝ (1930 թ.
ալլալները):

Ռեպուբլիկայի տնտեսական կառավարության և ֆինանսների նախարարության համատեղ աշխատանքի

Շրջաններ	տոկոս
1. Լենինգրադի մարզ և Կարելիա	14,3
2. Հյուսիսային լեռներ	11,9
3. Արևմտյան մարզ	7,0
4. ՌՍԽՀ	5,6
5. Մոսկվայի մարզ	5,9
6. Իվանովոյի մարզ	5,2
7. Գորկու լեռներ	6,7
8. Միջին Վոլգայի լեռներ	6,7
9. Ստորին Վոլգայի լեռներ	6,9
10. Ուրալի մարզ	2,8
11. Արևմտյան և Արևելյան Սիբիր	4,4
12. Հեռ. Ար. Յեռներ	2,7
13. Ուլրայի	11,3
14. Մյուս ռազմայիններ	8,6

Ինչպես ալս աղուակից չէր հում և՛ անտառապտղային գործարանները մեծապես ցրված են յերկրի տերիտորիայում և չեն համապատասխանում ալս արտադրության հումքային ըստալի տեղաբաշխմանը ¹⁾։

Ալս անհամապատասխանությունն ալնառու կերպով դրսևորվում է, յերբ համադրում ենք անտառապտղային շրջանակների քանակը անտառային հումքի պաշարների հետ։

Շրջաններ	Գարննի տնտեսարար կշիռը 0 0/0-ով անտառի համարի, թնակամ, պաշարների նկատմամբ	Անտառապտղային շրջանակների թիվը՝ տոկոսներով Սիբիրյան հանրապրտմարի նկատմամբ
1. Անտառապտղուկավոր շրջաններ	86,6	39,5
2. Անտառադեֆորտային շրջաններ	9,7	52,5
3. Հյուսիսային Կովկաս և ԱՍԹԽՀ	3,7	8,0

1) Այստեղ պետք է նկատի առնել, զոր անտառն ամենից ավելի ձեռնառու յե փոխադրել յատառաքման միջոցով, Եսկ յատառաքման յնմնարկվում են միայն կոլտոխայաները, ալսնքն ամենևին չմշակված փայտը Բայն դրանից՝ անտառահատման վայրերու, վորտեղ ըստ փայտ կա, նա ավելի քիչ տրմնը ունի, քան անտառապտղ վայրերում, ուր յատառքվում է նաև հեռաբաշխ, հանդանալի յե թե ինչև Գորկու

Առաջին հնգամյակի տարիներում սկսված և 67 նոր անտառա-
աղոցային գործարանների շինարարություն, 212 շրջանակի կառույց-
վածք. զրանցից գործարկված և 53 գործարան, ի տարբերություն

Նկ. 12. Անտառային և փայտամշակման արդյունաբերության և
անտառային բնահատանքների կենտրոնները

յերերում պարտասովոր անտառանյութի մեծ մասը լաստառաքվում և Վոլգայի վրա-
յով նրա շրջաններից դուրս, իսկ անտառամշակման արդյունաբերության մեծագույն
կենտրոնը հանդիսանում և Ստալինգրադը

1—2 շրջանակվոր հին, մանր գործարանների, գործարկած գործարանների մոտ կես մասը սարքավորված է 5—6 շրջանակով, իսկ մեծանիսը 8—12 շրջանակով:

Ընդվորում նոր կառուցված գործարաններից շատերը վոչ միայն դուռ անտառասողոցային են, այլ գործարան—կոմբինատներ. վորոնք բացի անտառասողոցումից ունեն ակնպիսի ցիխեր, խնչպիս արկղային, շինմանրամասերի, ստանդարտ տների, փայտի խողովակների և այլն²⁾:

Անտառասողոցային արտադրութւան արտադրանքն այդ իսկ ժամանակաշրջանում 2 անգամ ավելացել է:

Առաջին հնգամյակի ընթացքում կառուցված է (մի քանիսը դեռ չեն ավարտվել) 10 անտառաքիմիական գործարան, 5 կահ-կարասիքի ֆաբրիկ. խնչպես և մի քանի ֆաբրիկներ ու գործարաններ դահուկների, կաղապարային ձողերի, տակառատախտակների, տաշեղի և այլնի արտադրութւան համար:

Նախադատերադւան շրջանում ֆաներային արտադրութւունը զլիտվորապես զարգացած էր նախկին Ռուսաստանի արեւմտյան շրջաններում. առ 1931 թ. ՈՍՀՄ-ի տերիտորիայի վրա կար 28 ֆաներային գործարան. տարեկան 130 հազ. խոր. մ. արտադրողականութւամբ:

Խորհրդայնացումից հետո ֆաներային արտադրութւան պրոդուկցիան արդեն 1927-28 թ. կազմեց 185 հազ. խոր. մ., իսկ առաջին հնգամյակի վերջում նա աճեց մինչև 424 հազ. խոր. մ.:

Հնգամյակի տարիներում կառուցված է 3 նոր ֆաներային գործարան. ՈՍՀՄ-ը տալիս է ֆաներային համաշխարհային արտադրութւան 20⁰/₁₀-ից ավելին. ֆաների արտահանութւունը ՈՍՀՄ-ից տարեց տարի ավելանում է, ֆաների ձեռով վաճառված 1 խոր. մ. փայտանյութի համար մենք ստանում ենք 4¹/₂ անգամ ավելի, քան նույն քանակութւամբ սղոցանյութի համար:

Անտառաքիմի արդյունաբերութւունը հարստացել է ակնպիսի ձեռնարկութւուններով ու կոմբինատներով, խնչպիսիս ձն՝ Բալախնայինը Գորկու չե կրում, Սլափինը և Կոնդոպոպայինը Լենինգրադի մարզում, Կրասնովոդսկերայինը հյուսիսային Ուրալում: 1933 թ. սկսած ծավալվում է թղթի արդյունաբերութւան զիգանտի—կամայի թղթի կոմբինատի շինարարութւունը:

²⁾ Անտառային արդյունաբերութւան մեջ կոմբինավորումը բազմապիսի է շնորհիվ այն բանի, վոր փայտանյութի ոգտաչործման տեկոսը մեծապես բարձրանում է:

Անտառապրոցային — փայտամշակման մեծագույն կոմբինատներից
այս տարի շարքի մեջ են մտնելու՝ Սիկտիվկարինը — Հյուսիսային
չերկրում, Ձերնիխովինը — Բաշկիրիայում, Կիևի շինարարական ման-
րամասների կոմբինատը, Շումսկինսկի կոմբինատը — Գորկու լեռն-
քում, Իժմսկի անտառաքիմիական կոմբինատը, Նուլնայես Գոսկու
չերկրում, Կախովսկե Ձերնիխովի կոմբինատը — Արևելյան Սիբիրում,
Ուսսուրիի կոմբինատը — Հեռավոր Արևելքի չերկրում:

Անդրկովկասում (Աբխազիա) ավարտվում են չերկու մեծ կոմբի-
նատների՝ Բզիբի և Ինդուրի կոմբինատների շինարարությունը. դրանք
տալու յեն վերին աստիճանի բարձրարժեք (գերազանցապես եղա-
պարտային) արտադրանք, վորովհետև աշխատելու յեն Սև-ծովի ափում
գտնվող խիստ արժեքավոր փայտանյութով:

Անտառամշակման արդյունաբերության մեծագույն կենտրոնների
և անտառային բեռնահոսանքների տեղաբաշխումը չերկում են 1966-ը
եղում գետեղված քարտեզից (նկ. 12):

Երևանյան արդյունաբերու- թյունը	Նախահեղափոխական Ռուսաստանում շինանյութե- րի արտադրությունը կրում էր գերազանցապես տնայնադործական և կիսատնայնադործական բնույթ: Վերին աստիճանի պլիմիտիվ տեխնիկան, արտադրության սեզոնայ- նությունը, ձեռքի աշխատանքի գերակշռությունը, մեխանիզացիայի քաջակալությունն այդ ճյուղը հայտնի յեր դարձնում նախահեղափո- խական ամբողջ արդյունաբերության մեջ, վորն ինչպես գիտենք՝ առ- հասարակ արտադրության բարձրգտեխնիկա չունեի:
---	---

Վերակառուցման շրջանի սկզբում ժողովրդական տնտեսության
բոլոր բնադավառներում ծավալված շինարարությունն ուժեղ պահանջ-
ներ առաջադրեց շինանյութերի արտադրությանը: Այդ արտադրու-
թյան արագ զարգացման անհրաժեշտությունն ընդգծվեց կուսակցու-
թյան 16-րդ համագումարի վորոշումների մեջ:

Այստեղ հիմնական արտադրությունները հանդիսանում են աղյու-
սինը և ցեմենտինը:

Նախահեղափոխական շրջանում ցեմենտի արտադրության գլխա-
վոր ռալոններն էին՝ Հյուսիսային Կովկասը, վորը տալիս էր ամբողջ
պրոդուկցիայի մոտ 1/3-ը (կենտրոնը Նովոբոսիլսկ), Սարդինիա Վոլգայի
չերկիրը (կենտրոնը Վոլգա) և Մոսկովայի մարզը:

Ցեմենտի դործարանների ալպիսի տեղաբաշխման հետևանքը
լինում էլին հեռավոր փոխադրությունները և տրանսպորտի ծանրա-
բեռնումը, վորոնք մեծ ջնստ էլին հասցնում ժողովրդական տնտեսու-
թյանը:

Առաջին հնգամյակի կեսից սկսված՝ ցեմենտի նոր դործարաննե-
րի շինարարությունը չի համակենտրոնացվում մեկ կամ սակավաթիվ

առաջնություն, այլ քաշկովում և շատ առաջնություն, վերոնք ունեն ցե-
մենաի բավականաչափ խոշոր պահանջ և միաժամանակ հովաքային
բազա այդ արտադրութեան համար:

Միութեան մեջ ցեմենտի արդյունաբերութեան արտադրանքը, վեր-
1927 թ. հասավ 1618 հազ. տ. (1913 թ. արտադրանքից մի քիչ պա-
կաս), 1931 թ. ավելացավ մինչև 3302 հազ. տ., այսինքն լեւելու
անդամ:

Հնգամյակի վերջին լեւելք տարում կապիտալ շինարարութեան
համար այդ նշանի մեջ ներդրվել և ավելի քան 600 միլիոն ռուբ.:

Աղյուսի արտադրութեանը (սովորական աղյուսի) շնորհիվ նրա
հումքի ամենուրեք տարածված լինելուն և արտադրանքի հեծանու-
թյանը, ինչպես և այն բանի, վեր նրա արտադրանքը չի դիմանում
հեռավոր փոխադրութեաններին, աչքի յե ընկնում մեծ ցրվածութեամբ
յերկրի տեղիտորիայի դրա:

Աղյուսի արտադրութեանը 1932 թ. հասավ 4800 միլիոն հատի,
1927/28 թ. 1780 միլիոնի դիմաց: Կառուցված են մի շարք մեծ, մե-
խանիկացիայի չեմբարված գործարաններ, բարձրացված և հին գոր-
ծարանները արտադրողականութեանը՝ նրանց վերակառուցման և սե-
զոնայնութեան վերացման միջոցով:

Շինանյութերի արդյունաբերութեան դարգացման գործում ա-
ռանձնապես կարևոր նշանակություն են ստանում նոր մասերիայնեի
անցներ և տեղական մասերիայնեի մեծ չափերով ոգտագործումը:

Կապիտալ շինարարութեան բարելավման և հեծանացման պայման-
ներից մեկն և հանդիսանում են որ և տեղական շինանյութերի բա-
ռմանայնի արմատացումն ու դարգացումը, մեծադր փայտով և լեւ-
կաթ-բետոնով փոխարինելու համար սկսված աշխատանքների վճռա-
կան շարունակությունը» (17-րդ էջում. կոնֆերանս): Կարմիր աղյու-
սին փոխարինող շինանյութերի նոր տեսակներն են՝ ֆիբրոլիտը, սիս-
լիկատ—որդանիկը, կրաշակային քարերը, տորֆաֆաները, շեկինը
և այլն¹⁾:

Նոր ծածկանյութերի արտադրութեան համար կառուցվում են և
մասամբ արդեն կառուցված են հերձաքարի, կղմինդրի, տուփ, ուրե-
րոյի գործարաններ:

1) Խե փոքան մեծ և կարմիր աղյուսը փոխանյութով փոխարինելուց ստացվող
անհետմը, այդ ցույց և տալիս հետևյալ համեմատությունը.

1 քառ. մ. պատ շարելու արժեքը (սուբլինելով)

Կարմիր աղյուսից 27

Տերպոլյան կավի աղյուսից 18

Շլակ-բետոնի քարից 14

Ֆիբրոլիտից 14

Տորֆաֆաներից 7

Նոր մատերիալների արտադրության անուսը վերջին տարիներում

Մատերիալներ	Չափի			
	միավորը	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
Ռուկոյզեղնիկ	1000 խոր. մ.	285	617	880
Տեպլոբետոն	1000 » »	0	49	510
Ֆիրմիտ	1000 քառ. մ.	0	40	2900
Որգանական սիլիկատ	1000 խոր. մ.	0	6	90

§ 12. ԿՈՄԲԻՆԱՏՆԵՐ

Նյութի և ցանկացած նյութի արտադրության մեջ, որի մասին քննարկվում է, և ամբողջությամբ ստանում են վերևում քննարկված ճյուղերից վերևի մեկի մեջ, մեր արդյունաբերության կազմում հիմա կան նաև կոմբինատներ, այսինքն այնպիսի ձեռնարկություններ, որոնք իրենց մեջ համախմբում են արդյունաբերության զանազան ճյուղերի արտադրությունները:

Կոմբինատներն իրենցից ներկայացնում են արդյունաբերական ձեռնարկությունների նոր ձև. մեզ մոտ չեղած կոմբինատները գլխավորապես կառուցվել են վերջին տարիներում. նոր շինարարության մեջ նրանք ունեն շատ խոշոր և այն ել շարունակ աճող դերը Սակայն կոմբինատները հայտնի չեն նաև կապիտալիզմին, նրա վերջին լծակներում և ստադիաներում: Լենինը մատնանշել է, որ «զարգացման բարձրագույն աստիճանին հասած կապիտալիզմի չափացանց կարևոր առանձնահատկությունն է հանդիսանում ալյումին կոմբինատները, այսինքն մեկ ձեռնարկության մեջ արդյունաբերության տարբեր ճյուղերի միացումը, որոնք իրենցից ներկայացնում են կոմբինատի մշակման հանրապական աստիճանները (որինակ՝ թուղի ձուլումը հաբից, նրա վերամշակումը պողպատի և ալյումինի պողպատից ալյա կամ ալյա պատրաստի պրոդուկտների արտադրությունը (կամ ուսանողի դեր են խաղում մեկը մյուսի նկատմամբ), որ նաև՝ թափուկների կամ չեղրորդական պրոդուկտների մշակումը, ծրարանյութերի արտադրությունը և այլն»:

Սակայն կապիտալիզմի պայմաններում, ուր տիրում է արտադրության անարխիա և իշխում է մասնավոր սեփականությունը, կոմբինատներում չի կարող քիչ թե շատ լրիվ զարգացում ստանալ: Կոմբինատները վերջին արտադրության կազմակերպման բարձրագույն, ամենից ավելի կատարյալ ձև, իրենց լիակատար զարգացումն ստա-

նում և իրենց ընդոր առավելութլունները գրսեորում են միայն պլա-
նային սոցիալիստական տնտեսութլան պլամաններում: Միայն մեղ
ժոտ առաջին անգամ հնարավորութլոն և ստեղծվում ոգտագործելու
գիտութլան և տեխնիկայի վերջին նվաճումները կոմրինավորված ձեռ-
նարկութլունների շինարարութլան ասպարիզում: Մյուս կողմից հենց
կոմրինատների շինարարութլան անց է, վոր իրենց ամենից ցատուն
տրտահալաութլունն են գտնում տնտեսութլան պլանային սխտեմի և
արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման սոցիալիստական սկզբունք-
ների առավելութլունները:

Իր ձեռքում ունենալով արտադրութլան բոլոր հիմնական միջոց-
ներն ամբողջ յերկրի մասշտաբով, պրոլետարական պետութլունը կա-
քող և արտադրութլունը շատ ավելի ռացիոնալ կիրպով տեղաբաշխել
չերկրի տերիտորիայի վրա և առանձին արտադրական իլեմենտներն
այնպես շաղկապել վորոշ վայրերում ու գոգորգութլուններում, վոր
ձեռք բերի հասարակական աշխատանքի մաքսիմալ արտադրողակա-
նութլուն և բնական հարստութլունների լավագույն ոգտագործում:

Արտադրութլունը կոմրինատի ձևով կազմակերպեն ամենից
առաջ հնարավորութլուն և տալիս լիովին և եֆեկտիվութլամբ ոգտա-
գործել հանքահանվող կամ թե գյուղատնտեսութլան մեջ արտադրվող
հումքը: Փարածխի կոմպլեքսային ոգտագործման որինալը կարող են
հանդիսանալ կոքսա—քիմիական կոմրինատները, վորտեղ կոքսացման
պրոցեսի ժամանակ իրրե կողմնակի պրոդուկտներ ստացվում են ձյութ,
բենզոլ, ամիակ, ընդվորում այս նյութերից լուրաքանչյուրը յեյահումք
և գտնում գանալան տեսակի քիմիական պրոդուկտների արտադրու-
թլան համար: Հումքի ալդոլիսի բաղմակողմանի ոգտագործման շահա-
վետութլունն արտահայտվում և ինչպես բուն կոքսի արտադրութլան
ծախսերի իջեցման մեջ, տնպես ել կոքսացման կողմնակի պրոդուկտ-
ներից ստացվող բոլոր քիմիական նյութերի արտադրական ծախսերի
իջեցման մեջ:

Մեկուսացած արտադրութլան համեմատութլամբ կոմրինավոր-
ված արտադրութլան չերկրորդ կարեոր առավելութլունը հանդիսա-
նում և հումքի և կիսաֆարրիկատների փոխադրութլան ծախսերի մեծ
կրճատումը արտադրութլան հաջորդական ստադիաներով անցնելու
ծախսերի կրճատումը):

Կոմրինավորված արտադրութլան 3-րդ առավելութլունը՝ և ամ-
բողջ արտադրական պրոցեսի արագացումը, արտադրութլան մեջ մաս-
նակցող նյութական արժեքների ավելի արագ շրջանառութլունն և:
Այդ արագացումն ստացվում և շնորհիվ կոմրինատում համախմբված
արտադրութլան բոլոր ստադիաների խիստ համաձայնեցմամբ միմյանց
հետ: Փերը թուլի ձուլումը շաղկապված և նրան հաջորդող պողպատի

արտադրութեան հետ այնպէս, վոր հեղուկ, տաք թուջը միանգամից դռնալին վառարանից փորագրվում է մարտնչների մեջ, ապա արտադրութեան այդպիսի կոմբինացիայից ստացվող տնտեսական եփ-ֆեկտը կարելի չէ համեմատել այն եփֆեկտի հետ, վորը տալիս է արտադրութեան աւելնդհատ—հոսանքային կամ կոնվերսիոն կադմա-կերպումը մի վորակէ մեքենայինական գործարանում՝ արտադրութեան սովորական կազմակերպութեան համեմատութեամբ:

Այնուհետեւ ձեռնարկութեան կոմբինավորված ձևը հնարավորութեւն է տալիս շատ ավելի ռացիոնալ ձեռով կադմակերպելու եներգիայի մատակարարումը: Ծառ դեպքերում կոմբինատին սպասարկող եներգոցենտրալներն իրենցից ներկայացնում են միաժամանակ ելեք-տրահներգիա և ջերմային եներգիա արտադրող կոմբինատներ (ջերմակելեքտրացենտրալներ): Կոմբինատներում, վորոնց առանձին մասե-րը տերիտորիալ տեսակետից համալրված են մեկ կետում, միաշնա-կան եներգետիկ տնտեսութեան տված շահավատութեւններին միա-նում են կոմբինատի բոլոր մասերին միասնական ջրային տնտեսու-թեամբ սպասարկելու, ընդհանուր վերանորոգման արհեստանոցներով և ուրիշ ոժանդակ հարմարանքներով՝ սպասարկելու առաջիկութեւն-ները:

Սոցիալիստական շինարարութեան մեջ կոմբինավորման դերը սակայն չի սահմանափակվում սպիկ տնտեսական շահավատութեամբ, սոցիալիստական կոմբինավորումն իր հետագա զարգացման պրոցե-սում ամենահուժեղու գործիքն է հանդիսանալու քաղաքի և դուղի միջև յեղած հակադրութեան վերացման կարևորագույն խնդրի լուծ-ման գործում: Մեր տնտեսութեան պայմաններում կոմբինատները տննդենց ունեն իրենց կապերով ընդգրկելու տնտեսութեան բոլոր ճյուղերը՝ տնտեսական ռալոնի շրջանակներում, այլ կերպ ասած՝ սո-ցիալիստորեն կառուցվող ռալոնն իր հեռանկարում դառնում է միասնա-կան արտադրական կոմբինատ:

Արդյունաբերական ձեռնարկութեւնների կոմբինավորված ձևը մեղ մոտ դառնում է հիմնական ձև, վորի մեջ հետագայում ծավալվիլու չէ արդյունաբերական շինարարութեւնը: Առաջին հնգամյակի ժամա-նակաշրջանում կոմբինավորված ձեռնարկութեւնները ներկայումս արդեն շատ զգալի տեղ են գրավում ԽՍՀՄ-ի արդյունաբերութեան մեջ՝ նրանք կադմում են առանձին խումբ և չեն մտնում ճուղային վոչ մի խմբի մեջ (վորոնց վրա բաժանվում են արդյունաբերական ձեռնարկութեւնները): Ծանոթանանք արդեն կառուցված կամ սկսված կոմբինատներից մեծագույնների և տմենից ավելի ախլիքե-կանների հետ:

ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ մեջ մտնող արդյունաբերական արտադրութիւնները, ալլ
և գյուղատնտեսութիւնն ու տրանսպորտը:

ԴՆԵԱՅՐՈՎԱԿԻ ՀԻՂՐՈՒՆԵԶԱՐԱՅԻՆԱՐԱՅԻՆ ԱՆՃԻՂԱԿԱՆՈՐԵՆ ՄՈՏ ԿԱ-
ՈՒՑՎՈՂ ԲՈՒՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՐԵՐԱԿԱՆ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ ԿԱԳՄՈՒՄ 6—7 ԿԼՄ. ՉԱ-
ՈՍՎՈՂ ՈՒՆԵՅՈՂ ԽԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ՎՈՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՂԱՂՆԵՐ ՀԱՆ-
ՂԵԱ ԽՆ ՎԱՅԻԱ ձեռնարկութիւններէ լերեք խումբ, ՎՈՐՈՆՑԻՅ ԵՈՐԴԱ-
ՔԱՆԶՅՈՐՆ ԻՐԵՆԻՅ ՆԵՐԿԱՅԱՅՆՈՒՄ Ե ԱՈՒՆՃԻՆ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ:

1. ԶԱՊՐՈԾԱԿԻ մետաղաձուլական գործարան (ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՄԱՅ),
սրան լրացնող ֆերրոձուլածքներէ գործարանի (ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՅԱՅ)

հետ միասին:

2. ԱՂՐՈՒՄԻՆԻ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ,

3. ԿՈՔՍԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ:

Բաժնի աչն կապերից, ՎՈՐՈՆՑ ԱՂԵ ԼԵՐԵՔ ձեռնարկութիւններից
ԵՈՐԴԱՔԱՆԶՅՈՐՆ ԵԼԵՔՐՈՐԱՆՆԵՐԳԻՄԱՅԻ մատակարարման գծով միաց-
նում են ՀԻՂՐՈՒՆԵԶԱՐԱՅԻ ՀԻՄՔՐԸ ՆՐԱՆՑ ՈՒՆԻՆ ԱՅԻ, ՀԱՓԱՊԱՆՑ ԸՈՂՄԱ-
ԹԻՎ Ե ՍՂԱՊԱՅԻՄԻ ԽԵՆԻՆԻԿԱ-ԱՐՏԱՊՐԱԿԱՆ ՓՈԽԱՊԱՐԾ ԿԱՊԵՐ՝ ՉԵՐ-
ՄԱՅԻՆ ԽՆԵՐԳԻՄԱՅԻ, ԿԻՍԱՓԱՐԵՐԻԿԱՆՆԵՐԻ, ԼԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎՐՈՂՈՒԿՈ-
ՆԵՐԻ ՄԻԱՑՈՐԳՆԵՐԻ Ե ՎԱՄՐԱՍԱՄԻ ԲՐԱՊԱՊՐԱՆՔԻ ՓՈԽԱՆԱԿՄԱՆ
ԳԾՈՎ:

ԱՂԱՊԱՆ ՈՐԻՆԱԿ՝ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ ԼԵՐԵՔ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՂԱՂՆԵՐԻց ԱՈԱ-
ՂԻՆԻ ՆԵՐԱՈՒՄ՝ ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՄԱՅ գործարանը ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՅԱՅ-Ից ստա-
նում են ՆՐԱ ՎԱՄՐԱՍԱՄԻ ՎՐՈՂՈՒԿԻՄԱՅԻ (ՖԵՐՐՈԾՈՒԼՎԱԾՔՆԵՐ) մի մասը,
ԻՆԶՅԱՆ Ե ԻՐ ԿԱՐԻՔՆԵՐԻ համար ոգտագործում են ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՅԱՅԻ
ԵԼԵՔՐԱՀՆՈՑՆԵՐԻց ԳՈՐԱ յեկող զագերը: ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՄԱՅ ՆԵՐԱՈՒՄ
ԱՐՏԱՊՐԱԿԱՆ ԱՈՒՆՃԻՆ ԱՄԱՂԻՄԱՆԵՐԸ ԽԵՆԻՆՈՐԳԻՄԱՅԻ ՉԱՂԱՊԱՅԻՄ
ԽՆ միմյանց հետ անընդհատ հոսանքի սկզբունքով, աչնալս ՎՈՐ, ԳՈՒ-
ՆԱՆԵՐԻ մեջ հալված թուլը հեղուկ դրութեամբ ինքնաբերաբար փո-
խադրվում են մարմնների մեջ, իսկ վերջիններում պատրաստված
պողպատե ձողերն առանց կոնսոլիդացիոն և սառնուղ զնում են զեպի
ԵԼԵՔՐԱՊԱՄԱՐԱՆՆԵՐԸ Ե ԱՊԱ ՑԵԼՆԵՐԸ, ՎԱՄՐԱՍԱՄԻ ԲՐԱՊԱՊՐԱՆՑ՝
ԲԱՐԺՐՈՐԱԿ ՎՐՈՂԱՄ ՄՂԱԿԵԼՈՒ համար: ԴՆԵԱՅՐՈՍԱՄԱՅ գոմնային
ցեխը ԿՈՔՍԱՔԻՄԻ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻց ստանում են գոմնային ԲՐԱՊԱՊՐԱԿԱՆ
համար պահանջվող ամբողջ կոքսն ու կոքսային զագերը Ե ԻՐ ԽԵՐԹԻՆ
ԿՈՔՍԱՔԻՄԻ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻ կարիքների համար տալիս են գոմնային վառա-
բաններից ԳՈՐԱ յեկող զագերն ու գործադրված շողին: ՖԵՐՐՈԾՈՒ-
ԼՎԱԾՔՆԵՐԻ գործարանը ՎՈՐԱԿԱՆ ՎԱՆԼԱՆՑՈՒԹ ԿՈՔՍԱՔԻՄԻ ԿՈՄԵՐԻՆԱՄԻց
ստանում են կոքսացման մնացորդները, կոքսի Ե արեշկա:

քողջ արտադրած եներգիայի $\frac{1}{3}$ ից ավելի: Եներգիաւնկալները թվին նպատականում նաև ֆերրոձուլվածքների արտադրութլունը: 1 տ. պրոդուկցիայի վրա ծախսվում է 4 հազարից մինչև 12 հազ. կվտ. ժ. եներգիա ¹⁾:

Դնեպրոկոմբինատի հիմնական ողակներից 3-րդը՝ կոքսաքիմկոմբինատը — սրան միացված է վոչ թե ելեքտրաեներգիայի եծանութլան նկատառումներով. եներգիայի պահանջը կոքսային արտադրութլան համար աննշան է. ալը արտադրութլունը Դնեպրոկոմբինատին միացնելու նպատակահարմարութլունը վորոշվում է ալն ոգուտներով, վորոնք ստացվում են Դնեպրոկոմբինատի մլուս մասերի հետ նրա ունեցած տեխնոլոգիական կապից. շնորհիվ ալը կապի՝ վորը հնարավոր է միալն ալն դեպքում, չերը կոքսային արտադրութլունը տերիտորիալ տեսակետից մոտ է մետաղաձուլականին՝ ամբողջ Դնեպրոկոմբինատի աշխատանքն ստանում է վերին աստիճանի բարձր եֆֆեկտիւութլուն:

Բորբիկովի կոմբինատը Բորբիկովի եներգոմիսիական կոմբինատը կառուցվում է Մերձմոսկովյան ածխի և սրան հարակից հանքերի կոմպլեքսային ոգտադրծման բաղալի վրա: Այստեղ ածուխը վոչ միալն պետք է ծառայի վորպես վառելանլութ ելեքտրականների համար, ալլ և հումք է հանդիսանալու լուսատու գաղիարտադրութլան համար, վորը փոխադրվելու է Մոսկվա: Բորբիկովի ելեքտրականն ինքը մասամբ աշխատելու չե գաղիֆիկացիայից ստացվող վորդացած կիսակոքսի միջոցով: Ածխի գաղիֆիկացիայից և կիսակոքսացումից վորպես չերկրորդական պրոդուկտներ ստացվում են ձւոթեր, վորոնք ոգտադրծվում են ծանր ու թեթև բենզիններ արտադրելու համար:

Ածխի հետ միասին հողից դուրս է հանվում ծծմբահրաքարը. դա հնարավորութլուն է տալիս այստեղ կաղծակերպելու հանքային պարարտանլութերի արտադրութլուն, վորի համար պահանջվում է ծծմբաթթու:

Մերձմոսկովյան ածխի ուղեկիցն է հանդիսանում նաև ածխի

¹⁾ Այս արտադրութլունը Դնեպրոդեսին կից կաղմակերպելու նպատակահարմարութլունը պոմանավորվում է վոչ միալն նրա խոշոր ելեքտրանկալութլամբ, ալլ և ալն հանգամանքով, վոր ու կարելի չե վորել ընդհատումներով, սեզոնային կերպով, հետևաբար այս արտադրութլունը կարելի չե հարմարեցնել ելեքտրաեներգիայի արտադրութլան սեզոնային տատանումներին, իսկ հիդրոկայանների մեծ մասը և մանավանդ Դնեպրոսիկի հիդրոկայանը յենթակա չե այդպիսի տատանումներին: Դնեպրոս պլավիս գրեթե ամբողջ տարեկան պրոդուկցիան դուրադիւում է Դնեպրոդեսի մաքսիմալ աշխատանկութլան ամիսներին՝ մարտից մինչև ապրոտոս, վորը հնարավորութլուն է տալիս ջակելու ելեքտրականի բեռնավորման կորագիծը և այդպիսով նվազեցնելու եներգիայի արծեքը:

հանքաշերտերի միջև հանդիպող հրահեատ կավը, վորից կարելի չե վերամշակել ալյումինի ոքսիդ. այդ պրոցեսում վորպես յերկրորդական պրոդուկտ կստացվի սուլֆատ - ամմոնի, վորն անհրաժեշտ ե ազոտային պարարտանյութերի արտադրության համար: Այդ նույն կավը, վորն առաջ ածխի հանուլթի ժամանակ համարվում եր անտրոլում թափուկ, հումք ե հանդիսանալու հրակայուն իրեր պատրաստելու համար:

Բորբիկովի կոմբինատի շինարարության շրջանում կան նաև այնպիսի կավահանքեր, վորոնք պիտանի չեն շինարարական ալյումին, կղմինդերի և կլինկերի արտադրության համար: Բացի դրանից՝ կոմբինատի կազմում կազմակերպվող սիլիկատային արտադրությունների համար ոգտագործվելու չե նաև այն կավը, վորը մնում ե ածխի ալյուրմից հետո:

Այդպիսով այն ամենը, ինչ դուրս ե հանվում հողից ածխի հետ միասին կամ նրա մոտից, այսպես թե այնպես լիովին կոգտագործվի այս կամ այն արտադրության մեջ. ի վերջո չի մնա վոչ մի թափուկ և ածուխն իր բոլոր բաղկացուցիչ տարրերով՝ ներառյալ նաև մոխիրը՝ կոգտագործվի ամբողջովին և առանց մնացորդի:

Տվյալ ռայոնում յերկրի բնդերքից դուրս հանվող նյութերի ալյուրմիսի լրիվ կոտագործումը միասնական կոմբինատի մեջ վոչ միայն ավելացնում ե ոգտակար պրոդուկտների քանակը, այլ և զգալի տնտեսում ե ստեղծում նրանցից յուրաքանչյուրի ստացման համար ծախսվող աշխատանքի ասպարիզում:

Բորբիկովի կոմբինատի հիմնական քիմիական պրոդուկտը հանդիսանալու չե ազոտային պարարտանյութը. ալդ արտադրության լրիվ ծավալման ժամանակ կոմբինատը պարարտանյութերով ապահովելու չե ավելի քան 3 միլիոն հեկտար ցանքատարածություն: Շնորհիվ այդ պարարտանյութերի՝ ղանադան կուլտուրաների բերքատվությունը կբարձրանա 3 միլիոն տոննայի:

Ֆեռոգեկովի քիմ.
կոմբինատը

Բեռցեմիկովի քիմիկոմբինատը ինչպես Բորբիկովի կոմբինատը, պետք ե գյուղատնտեսությանը մատակարարել զլիսավորապես հանքային պարարտանյութեր: 2 հերթի բաժանված շինարարության (առաջին հերթն արդեն գործարկված ե) ավարտումից հետո կոմբինատի կազմի մեջ մտնելու չեն 10 առանձին, սակայն իրար հետ կապված և մեկ միասնական ամբողջություն կազմող քիմիական արտադրություններ:

Ամմիակային պարարտանյութերի (վորոնք արտադրելու չե այդ կոմբինատը) արտադրության մեջ հիմնական ուղակը հանդիսանում ե ամմիակի (NH_3) ստացումը, ամմիակի արտադրության արհեստական կամ սինթետիկ չեղանակը կայանում ե ջրից ջրածինն անջատելու և

ալյակին ողի ազոտի հետ միացնելու մեջ, Ամմիակի արտադրութեան համար պահանջվող լեւանուլթերը՝ շուրը և ողը բնութեան մեջ կան անսահմանափակ քանակութեամբ, մանավանդ ող կա ամենուրեք: Այսպէս ջրածնի անջատումը ջրից և ազոտի անջատումը ողից և ապա նրանց միացնելը դործարանային մաշտարով NH_3 ստանալու համար, պահանջում և մեծ քանակութեամբ նւութեր, վառելանւութ, վորն անհրաժեշտ և քիմիական պրոցեսներին համար և մի շարք ալլ նւութեր, վորոնք քիմիական բեռնիցիաներին մասնակցում են իրեր և կատարողատորներ:

Բերեղնիկով կոմբինատում սինթետիկ ամիակի գործարանը բաղկացած է 5 բաժանմունքից: Դրանցից առաջինում՝ զաղաղենեւտորային բաժանմունքում, ողը թուլ հոսանքի աղկցութեամբ կոքս ալրվում և և ստացվում և հատուկ դաղ, վորը կոչվում և կիտալային, այդ դաղը պարունակում է 34% ածխազաղ (ածխածինի քո-սիդ), 30% ջրածին, 22% ազոտ և 5% ածխաթթու: Կիտալային դաղն անցնում է գործարանի 2-րդ բաժանմունքը՝ կոնվերսիայի բաժանմունքը, վորտեղ բարձր ջերմութեան և հատուկ կապուլիզատորների աղկցութեամբ կատարվում է ջրից ջրածին պտանալու ուղիքից, կիտալային դաղի կատարած ներգործութեան միջոցով Այդ ուղիքայինց հետ կոնվերսիայի բաժանմունքից դուրս յեկող դաղն արդեն պարու-նակում և փորը քանակութեամբ ածխածին սքսիդ, սակայն մեծ չափով ջրածին, ած-խաթթու և ազոտ: Անցնելով դաղի հատուկ պահեստարանների (զաղղողիդներ) միջով, աղտաջրածնային խառնուրդը մտնում և դոման և կոմպրեսիային բաժանմունքները, վորտեղ այդ խառնուրդը մաքրվում է ածխաթթվից, ածխազաղի ու թթվածինի մնա-ցորդից և յնթարկվում է մինչև 300 մթնոլորտ ճնշման: Զնշման և վերջնականապես մաքրված խառնուրդը անցնում և գործարանի վերջին 5-րդ բաժանմունքը՝ սինտեզի բաժանմունքը, վորտեղ հատուկ կատարողատորների աղկցութեամբ կատարվում են ջրածինի և ազոտի քիմիական միացումը—ամիակի սինտեզը: Այդտեղ ամիակը ստաց-վում է հեղուկ դրութեամբ: փոխադրութեանը և հողի մեջ դրելն ափին դուրն դարձ-նելու համար հարկ է լինում նրա վրտ կատարել ևս մի շարք ուղիքից, հեղուկ ամմիակը վերածնելով կարծր աղերի: Այդ աղերը կազմվում են ամմիակը աղտա-յին և ծծմբի թթուների հետ միացնելու միջոցով: Այդ թթուները արտադրութեան համար կոմբինատի կազմում կան տղտաթթվութեանային և ծծմբաթթվութեանային գործարան-ներ: Աղտալային թթվուտ ստացվում է նույն ամմիակից, այդպիսին ողի թթվածինի ողնութեամբ և պլաստին կատարողատորի ներգործութեամբ սքսիդացնելու միջոցով: Ծծմբաթթվի արտադրութեան համար այստեղ յեկանյութ և հանդիսանում ծծմբահրա-քարը: Ծծմբաթթվի միացումը ամմիակի հետ՝ (սուլֆաա-ամմոնի ստանալու համար) կատարվում է հատուկ գործարանում:

Այդ բոլոր արտադրութունները և ուղիքիցիաները համար բացի ջրից և ողից հարկավոր է մեծ քանակութեամբ կոքս և հրաքար: Կոք-սը կոմբինատն ստանում է Դուբայիս կայարանի մոտ գտնվող կոք-սային վաւարաններից, վորոնք աշխատում են Կիլեկի քարածխով (աւարածութեանը մոտ 120 կլմ.): Նույն ալդ Կիլեկից կոմբինատն ստանում է նաև քարածխ: Հրաքարը բերվում է Բոգոմոլովի հան-քավայրից (մոտ 300 կլմ.):

Բացի ամմիակի արտադրութիւնէից և նրան սպասարկող թիվուտալին գործարաններէից, Կոմբինատի կազմի մեջ մտնում են ևս միշարք գործարաններ, այն է՝

1) Ֆոսֆորային պարարտանյութերի գործարաններ, վորոնց հումքը բերվելու չե Վյատկայի հանքավայրերէից:

2) Քլորալին բարիի ¹⁾ գործարան, վորն աշխատում ե սոդայի արտադրութեան թափուկներով և բերովի (Միասսից) բարիտով:

3) Պոտաշի քիմիական արտադրութեան գործարան, վորը լինելու չե իՍՆՍ-ում քիմիական յեղանակով պոտաշ մշակող առաջին գործարանը. սրա հումքը կալիոնի աղերն են, վորոնց հանքավայրը Բերեզնիկովից 30 կմ. հեռու յե:

Նոր կառուցվող գործարաններէից բացի կոմբինատի մեջ են մտցվում և արտադրականորեն նրա հետ շաղկապվում նաև հին գործարանները, վորոնք աշխատող աշխատում ելին ղեռնա նախապատերազմեան ժամանակ. դրանք են՝

1) Սոդայի գործարանը, վորի հումքը (լոհանոցի աղը) կա տեղում, իսկ ամմիակը և ածխածխոն բերվում են ամմիակի գործարանից:

2) Կաուստիկ սոդայի գործարանը, վորն արտադրում ե կաուստիկ, մի պրոդուկտ՝ վորն անհրաժեշտ ե ոճառի և տեքստիլ արդյունաբերութեան համար:

Կոմբինատի հիմնական արտադրութիւնների սպասարկման համար կառուցված են վերանորոգման, մեխանիկական, աղյուսի և ալլ գործարաններ: Ելեքտրական և ջերմային եներգիայի մատակարարումը կատարվելու չե 50 հազ. կվտ. կարողութեւն ունեցող ջերմակիքատրացնետրալից: Զերմակիքատրացնետրալը, վորը լինելու չե կոմբինատի սիրտը, աշխատելու չե Կիզելի ածխով:

Կոմբինատի ածխի պահանջը՝ չհաշված կոքսի համար պահանջվող ածուխը՝ հասնում ե որական 1500 տ. կամ մոտ 100 միլիոնի: Կոմբինատը չափազանց մեծ քանակութեամբ ջրի կարիք ունի, չուրաքանչիւր ժամում նա ծախսելու չե 28 հազ. խոր. մ. ջուր, այսինքն յերկու անգամ ավելի Մոսկվայում մի ժամում գործադրվող ջրից:

Բերեզնիկովի քիմիական հանգույցի և կալիոնի համաշխարհային պաշարներ, անսպառ քանակութեամբ լոհանոցային աղ, հարուստ ֆոսֆորիտի հանքավայրեր ունեցող Վերխնեկամսկի ռաչոնի հետազադարդացման հետեանքով, ինչպես և շնորհիվ Կիզելի ածխի մեծ պաշարների, այստեղ առաջ են դալիս մի աւելորջ շարք նոր արտադրու-

¹⁾ Քլորային բարին գործադրվում ե ղուղառնեռական ֆիասատների գեծ պայքարելու համար:

թլուներ ու կոմբինատներ, վորոնք մինչև վերջերս իրենից անապատ
ներկայացնող այս ռայոնը կղարձեն Միուլթյան մեծագույն արդյու-
նաբերական ուղտնիերից մեկը:

Այլ փմիական
կոմբինատներ

Կան կոմբինատներ, վորտեղ շաղկապող սկզբունքը
հանդիսանում է քիմիան՝ միացած եննրգետիկայի հետ
ալգայսիսներից և Կուզբասում կառուցվող Կեմերո-

վոյի քիմկոմբինատը, վորի գլխավոր նպատակն է արտադրել կոքս՝
Արեմտյան Սիբիրի և Ուրալի սև ու գունավոր մետաղաձուլական գոր-
ծարանների համար: Կոքսացման մնացորդների ոգտադործման հիման
վրա այստեղ կազմակերպվում են մի շարք քիմիական արտադրու-
թյուններ, ներառյալ նաև վերևում նկարագրված սինթետիկ ամմիակի
արտադրությունը: Ամմիակի արտադրություն համար անհրաժեշտ
ծծմբաթթուն ստացվելու լե ծծմբաթթվի գործարանում, իսկ վերջինս
աշխատելու յե գունավոր մետաղաձուլության գործարանների թափուկ-
ներով. այս գործարանները կառուցվում են հենց այստեղ և վոչ թե
մի այլ տեղ, Կեմերովոյի կոմբինատը ծծմբաթթվով ապահովելու նպա-
տակով:

Գորկու յերկրում գտնվող Չերնոբչենսկի փմկոմբինատը, վորն
արդեն մի քանի տարի յե ինչ աշխատում է, վերևում թվարկված բո-
լոր քիմիական կոմբինատներից տարբերվում է նրանով, վոր սեփա-
կան հումքային և վառելանյութային բազա չունի. սա հրաքարն ըս-
տանում է Ուրալից, Փոսֆորիտները՝ Ցիզորյակից և Վլատկայի ռայո-
նից, ածուխը՝ Դոնբասից:

Հյուսիսային փմիական կոմբինատը—Լենինգրադի մարզում—վե-
րամշակում է Նիրնի տպարտիտները, արտադրելով զանազան տեսակի
Փոսֆորային պարարտանյութեր և ապատիտի կոնցենտրատներ մա-
տակարելով Միության սուպերֆոսֆատի բոլոր գործարաններին:

Մետաղաձուլա-
կան փմիական
կոմբինատներ

Առանձին խումբ են կազմում մետաղաձուլական—
քիմիական կոմբինատները, Հստ ելության գրեթե
բոլոր մետաղաձուլական գործարանները՝ բացառու-

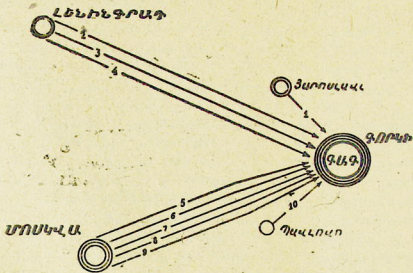
թյամբ Ուրալի ավելի մանր գործարաններից՝ իրենցից ներկայացնում
են կոմբինավորված ձևանարկություններ, վորչափով նրանց մեջ հա-
մախմբվում են և տեխնոլոգիապես իրար հետ շաղկապվում մետաղա-
ձուլական արտադրության հիմնական ստադիաները՝ թուջի ձուլումը,
պողպատի արտադրությունը, և գլանումը (прокат): Սակայն այդ
գործարանները միայն այն ժամանակ են ստանում կոմբինատի ա-
վարտված ձև, յերբ բուն մետաղաձուլական տրտադրության հետսեր-
տորեն շաղկապվում է կոքսի արտադրությունը, վորն իր հերթին
աճելով դառնում է քիմիական արտադրություն: Այդ տպի լեն կա-
ռուցվում մեղ մոտ բոլոր մեծագույն մետաղաձուլական գործարան-

ները: Վորպես ավարտված մետաղաձուլական — քիմիական կոմբինատի որինակ կարող է ծառայել Մազնիսոսգորսկի գործարանը: Այստեղ մեկ միասնական արտադրական ամբողջութիւն մեջ միանում են՝ հանքալին տնտեսութիւնը, եներգետիկան՝ ի դեմս ուժեղ ջերմացնատրակի, թույն մետաղաձուլական արտադրութիւնը՝ դոմնալին, պողպատաձուլական և գլանիչ, կոքսաքիմիական կոմբինատը, և վերջապես ջրային տնտեսութիւնը, վորը բացառիկ կարևոր նշանակութիւն ունի այդ վիթխարի ձեռնարկութիւն համար:

Իրենց կառուցվածքով և մետաղաձուլութիւն կոմբինատներին նման են գոնավոր մետաղաձուլութիւն կոմբինատները. այդ կոմբինատներում ելական ողակը հանդիսանում է գոնավոր մետաղաձուլութիւն թափուկների ոգտագործումը ծծմբաթթիւի արտադրութիւն համար:

Յարուսլավի ռե-
սիմե—ազրեոսի
կոմբինատը

Կոմբինավորված ձեռնարկութիւն յուրորինակ տիպ է ներկայացնում Յարուսլավի ռեզիմե—ազրեոսի կոմբինատը: Նրա հիմնական պրոդուկցիան ավտոմոբիլներն են: Կոմբինատի լրիվ ծավալման դեպքում տարեկան արտադրվելու յեն 700 միլիոն ուր. ալյուխի շինեք. ավելի նվազ նշանակութիւն ունի ռետինե ներքանակաշիւ (ПОДШВЭ) և ազրեոսի շինվածքների արտադրութիւնը:

Նկ. 14. Ավտոգործարանների կոոպերացիան սխեմը

1. Լյուբերանակի գործարարն Եսարոս-
լավում—
2. Քնամյա տրուդա—
3. Եկեկորոպրիբուր—
4. Պրոմբում—
5. Յըդ Իստերնադոնալի անվան
(նախկին Ավիոպրիբուր) —
6. Եկեկորոպրուդ Վեն—
7. Մ 9 Եկրամնիյ Ոկոպար—
8. Եկոռչուկ—
9. Սոսլինի անվան—
10. Ռոսլինսարումենա—

Պլաստ-մասոս, կամերաներ, պոլրիշ-
կաներ.
Կարբյուրատորներ և ապարատուրա.
Վորդա ամպերմետրներ.
Բամբակե տեքստիլ գործվածքներ.
Բենդինի ցուցիչներ և այլն.
Մադենաո, դինամո, ճրագներ, ռելի,
Հետի լապտերներ և այլն.
Ռետինե— երոնիաի ղինվածքներ.
Թափքի ամբան
Գործիքներ

Այդ արտադրութունների սպասարկման համար կոմբինատի
կադմի մեջ մտցված են մի շարք գործարաններ, վորոնք պատրաստում
են մատերիալներ և առանձին մասեր, կամ զբաղված են հիմնական
արտադրութունների մնացորդների վերամշակութամբ։ Մրանց թվում
են ռեզինի րատորային գործարանը, վորը վերամշակում է ռետինե ու-
տիլ հումքը, մեխանիկական գործարանը, կապուլրի գործարանը և
այլն։ Կոմբինատի հետ սերտորեն կապված է նրա կողքին կառուցված՝
Յարոսլավլի սինթետիկ կառուցուկի գործարանը, վորը մատերիալ և
մատակարարում շինի գործարանին։ Յարոսլավլի ռետինե—ազրեատի
կոմբինատն իր հիմնական արտադրանքով (ավտոմոբիլային շիներ)
գլխավորապես սպասարկելու է Գորկու ավտոմոբիլային գործա-
րանին։

III. ԽՍՀՄ-Ի ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

§ 1. ՆԱԽԱՊԱՏԵՐԱԶՄՅԱՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նախապատեհազ-
մյան մեծ առաջա-
նդի գյուղա-մե-
սո՝ քյան հեա-
մնացությունը

Նախահեղափոխական Ռուսաստանի գյուղատնտե-
սության ծայրահեղ հետամնացութիւնն արտահայտ-
վում էր ինչպես նրանով, քե ինչ էր արագորում մե-
յիվ ինչ ֆանալությունը, նույնպես է մրանով, քե ինչ-
պես էր մա արագորում: Այդպիսով՝ մենք պետք է
վերլուծենք՝ 1) նախապատեհազմյան Ռուսաստանի գյուղատնտեսու-
թյան արտագրական մասնագիտացումը և 2) նրա հասարակական և
տեխնիկական պայմանները:

Նախահեղափոխական Ռուսաստանի արտահանության գլխավոր
առարկան հացահատիկն էր. համալիսարհային հացահատիկային շուկա-
յում նա գրավում էր առաջին տեղը, Արևմտյան Յեվրոպային (վորը
համալիսարհային շուկայում հացահատիկի հիմնական գնորդն էր) մա-
տակարարելով նրա ամբողջ ներմուծման մոտ $\frac{1}{3}$ -ը: Սակայն արտա-
հանելով հանդերձ մեծ քանակութեամբ հացահատիկ, նախապատեհազմ-
յան Ռուսաստանը, լինելով ագրարային յերկիր, այնքան էլ շատ հա-
ցահատիկ չէր արտագրում: Մենք ալդպիսի յերթակացութեան կհան-
գենք, յեթե արտագրված հացահատիկ քանակը (արտագրութեան
մնացորդները—սերմացուն դուրս գալուց հետո) բաժանենք ալդարնա-
կութեան շնչերի թվի վրա:

117 եջի դիագրամից յերևում է, վոր հացահատիկի մարդագլուխ
սպառման տեսակետից Ռուսաստանը վերջին տեղն էր բռնում համե-
մատութեան համար վերցված 13 յերկրների մեջ, և նույնիսկ մի
շնչին բնկնող հացահատիկի պրոդուկցիայով Ռուսաստանը մեծապես
հետ էր մնում Արևմտյան Յեվրոպայի այնպիսի յերկրներից, վորոնց
համար հացահատիկի արտագրութիւնը բնավ չէր հանդիսանում տըն-
տեսութեան գլխավոր ճյուղ (ինչպես որինակ՝ Ֆրանսիան, Գերմա-
նիան, Շվեդիան և այլն

Թյամբ նա բռնում եր ավելի ևս հետին տեղ։ Նախահնչադիրխական գլուղատնտեսության բացառիկ թուլության և նրա աշխատանքի ցածր արտադրողականության պատճառները հասկանալի կդառնան՝ չեթե մենք դիտենք նրա սոցիալական կառուցվածքը։ Գործի կլուծյունը՝ գրում եր լենինը 19-րդ դարավերջի գյուղի սոցիալական կառուցվածքի մասին—նրանում ե, վոր մի բեվեռում կա 10 $\frac{1}{2}$ միլիոն ծուխ (մոտ 50 միլիոն ազգաբնակչություն) 78 միլիոն դեպպատին հողով, մյուս բեհում—30 հազ. ընտանիք (մոտ 150 հազ. աղքատնակություն) 70 միլիոն դեպպատին հողով։ «Այդպիսի լե այն դաշտի ֆոնը, վորտեղ ծախսվում ե գլուղացիների կողմից հողի համար մղվող պայքարը։ Այդ ճիմեակն ֆոնի վրա անխուսափելի յե տխրահայի զարմացալի հետամացությունը, հողագործության բարձրագույն վիճակը, գլուղացիական մասսայի ճնշվածությունն ու ընկճվածությունը, ճորտատիրական կոռալին՝ շահագործման անսահման բաղձապիսի ձևերը։ 15 միլիոն գլուղացիական տնտեսություններն իրենց ռեսուրսն կրում եյին կրկնակի ծանրությունը և՛ շահագործման այն ձևերի, վորպիսիներն ստեղծում եր նոր կապիտալիստական եպիսան, և՛ այն ձևերի, վորոնք բղիում եին կալվածատիրական հողատիրության տիրապետությունից։

Գյուղի շեքտավորման կուլակային վերնախավի առաջացումը և մանր տնտեսությունների քայքայումը գուցեորդվում եյին այսպես կոչված ագրարային գերբնակչության։ Այսինքն այնպիսի դրություն հետ, չերբ շեքտավորվող գյուղի կողմից զուրա նեալվող քայքայվող մանր տնտեսություններն ալլևս հնարավորություն չեն ունենում տեղում վաճառել իրենց բանվորական ուժը։

Յեկրոպական Ռուսաստանի կենտրոնական շերտում գլուղացիների սակավահողությունն ստեղծվեց հենց 1861 թ. ևեֆորմի շնորհիվ։ Արդյունաբերությունը զարգանում եր վոչ բավականաչափ արագ և հետո չեր գյուղի բանվորական ուժը կլանել կարողանալուց։ Ուրիշ մարգեր գաղթելով (Սիբիր, Զավոլթե, Հյուսիսային Կովկաս) նույնպես հարցը չեր լուծվում, մանավանդ վոր գաղթողների մեծ մասը միջոցներ չունեի նոր տեղում տնտեսություն կազմակերպելու համար։ Գաղթողների զգալի մասը հետ եր դառնում։

Պետական ծախսերն աճում ելին և դրա հետ միասին աճում եյին (եյ չենք խոսում փրկագնման վճարումները, նատուրալ պարհակներին և արածումների վճարների մասին) նաև տուրքերն ու անուղղակի հարկերը։

Ուժեղանում եյին գերբնակչությունն ու աղքատությունը։ Զեպագուրկների տոկոսն անընդհատ բարձրանում եր՝ 1882 թ.—27,5, 1893 թ.—31,7%, 1902 թ.—35,6%, 1906 թ.—36%։

Միակամհող, աղքատացած, քանակապես շարունակ
աճող գյուղացիական մասսան հողի ավելի ու ավելի
մեծ պահանջ էր առաջացնում, վորը բավարարվում
էր կալվածատերերից հարակաշ, վաշխառուական պայմաններով հող
վարձակալելով:

Ռուսական դրականության մեջ այդպիսի վարձակալությունը կոչվում էր ասո-
րենային, սոսկած, ստորկական, ճորտային՝ տերմիններով: Չարնային՝ վորովհետե
նրա նպատակն էր կերակրվել, և վոչ թե շահույթ ստանալ, ինչպես աշխատե
կապիտալիստական վարձակալության ժամանակ, սոսկած՝ վորովհետե վարձակալողը
աշխատանքն աշխատանքներում վարձաարժու էր տվյալ աշխատե-
վորների նվազ չափով, ստորկական՝ վորովհետե ով մի անգամ դրա մեջ էր բնկնում,
նա շարունակ ավելի ու ավելի յեր խրվում, ճորտային՝ վորովհետե նա վերաբա-
ղում էր ճորտատիրական իրավունքի հարաբերությունները: Վերջապիվ կալվածա-
տերը վարձակալին ստանում էր յոչ թե փողով, այլ քանվերական ուժով, դա իրոք վոչ
թե վարձակալության պայմանագիր էր, այլ վարձու աշխատանքի պայմանագիր. վոչ
թե գյուղացին էր հող վարձակալում կալվածատերից, այլ կալվածատերն էր գյուղա-
ցուն վարձում: Նրան նստաբայով վճարելով աղքատի վարձապետութուն: Մեկ դեպա-
սինի լրիվ մշակումը վոչով վարձատրելու դեպքում նստում էր 10 ա. 69 կոպեկ, իսկ
նստաբայով՝ ընդամենը 6 սուբլ:

Սոված վարձակալությունը կասեցնում էր հողագործության պրոգ-
րեսը, վորովհետե մեկ ամառվա ընթացքում մեկ դեպատին վարձա-
կալող գյուղացին (վորն այդ անում էր կերակրվելու համար) շահագրք-
դաված չէր հող տանելու այդ դեպատինի համար և առհասարակ նա
շնորհիվ իր աղքատության՝ չէր կարող այն մշակել ինչպես հարկն է:
Հարակաշով վարձակալված հողի բերքատվութունը 10—20 0/0-ով աս-
վելի պակաս էր քան բաժնեհողինը: Չնայած դրան, կալվածատիրոջ
համար սոված վարձակալությունը ձեռնտու էր, վորովհետե այդպի-
սին նրան տալիս էր սենտակից բացի նաև ամբողջ ձեռնարկուական
շահույթը, ինչպես և աշխատավարձի մի մասը: Կալվածատերը հնա-
բավորություն ունենալով իր հողը սակավահող գյուղացուն վարձա-
կալության տալու միջոցով հակաշահան լեկամուտներ ստանալու, այդ
հեշտ ճանապարհը դերադասում էր իր սեփական տնտեսության ըն-
դարձակումից ու վերադինումից, վորը պահանջում էր կապիտալ ներ-
դրումներ և փաստորեն մեծ չափերով իրագործված էր միայն մի քա-
նի աշխատանքում: Ուստի և նախապատերազմյան Ռուսաստանում կալ-
վածատիրական տնտեսությունները ընամ չեղին ներկայացնում տեխ-
նիկական կատարելություն նմուշներ:

Հասարակական-
պատմական պայ-
մանների արդե-
րությունն աս-
տատվեցին

Ճորտատիրության մնացորդներն ամենից ավելի սուր կերպով
արտահայտվում էին Սեվաստոպոլի կենտրոնում (Ուլու, Մորսկի,
Տաբրով, Վրոնսի), վորտեղ ճորտատիրական իրավունքի ժամա-
նակ ամբողջովին իջնում էր կոստ հակառակ հեղափոխան ան-
ցած Սեղյուսարեական կենտրոնի: Ճորտատիրական տնտեսու-
թյան այդ նախնի միջնաբերդը ընկանաբար 19-րդ դարի վերջից սկսած դարձավ

ամենից ավելի ուժեղ ազդեարարին գերընտելության շրջան: Այստեղ դուրսանա-
կան բանվորի խիստ ցածր աշխատավարձը զուգահեռակամ եր վարձակալության ամե-
նաբարձր գներին և վարձակալության մենանտամնաց ճորտաաշխատանքի ձևերին: Գյու-
ղագիտության ընդհանրությունը իր անզղ զինում եր կալվածատերը հանգեղ հաղաթա-
պեւ աղքատանալուն:

Կենտրոնական սեահողային ռադոնի պայմաններին շատ նման պայմանների մեջ
եր գտնվում նրան կին: Միջին Պոլովսկի (սփանյա) արեմտյան մասը:

Մյուս ռադոններում գյուղատնտեսության հասարակական—պատմական պայ-
մանները վորոշ չափով այլ կերպ ենլն դասավորվում:

Հյւսիսը (նախկին Արխանգելսկի, Վոլոգդսկի, Ունեցիկ նահանգները) գրեթե
կալվածատեր չեր տեսել: Ընտան պայմանների շնորհիվ այստեղ հողագործությունն
անսահմանափակության հանդեպ նահանջում եր հետին տեղը, ինչպես և գինում եր տն-
տաւային, ձկնորսական և մորթու արհեստագործություններին:

Հյւսիս—արեւմուտքը, Արեւմուտքը յեվ Արդյունարեւակամ կենտրոնը ունենալով մեծ
չափերի հատուկ կալվածատերական հողատիրություն, հողագործական կենտրոնից
տարբերվում էլին՝ 1) նրանով, վոր այստեղ (մանավանդ Արդյունարեւակամ կենտրո-
նում) արդյունարեւակությունն ավելի յեր զարգացած և քայքայվող ու գուրդից դուրս
նետովող ազգաբնակչությունն իր համար վորոշ յեղ եր դառնում վարձակալի ֆարրիկ-
ներում, գործարաններում և ընդհանրապես վոչ—հողադժբեական արտադնացության
մեջ, և 2) նրանով, վոր մայրաքաղաքային շուկաներին մոտ դառնվելու շնորհիվ այստեղ
սկսեց զարգանալ մթերատու անասնապահությունը և մասամբ տեղի յեր ունենում ան-
ցում դեպի գյուղատնտեսության ավելի ինտենսիվ ձևերը: Անտառատնտեսական
Ուկրաինայում (մանավանդ արեմտյան արեւմտյան մասում) հողի մեծադույն մասը (մոտ
կեսը) գտնվում եր կալվածատերերի ձեռքին, իսկ գյուղացիությունը խիստ սակավա-
հող եր:

Սահայն այստեղ կալվածատերական տնտեսությունը հաշիղ կերպով վերած-
վում եր խոշոր կապիտալիստական ձեռնարկություններու: Մզակելով ջաքարի ճակնդեղ
և ունենալով ճակնդեղաքարի գործարաններ, կալվածատերերը գերազատում էլին
վոչ թե հողը գյուղացիներին վարձակալության տալը այլ գյուղացիներին աշխատանքի
չահադրութունն իրենց սեփական ձեռնարկություններում:

Ուկրաինայի միջնաօկային տնտեսամեքը, Հյուսիսային Կովկասը, Ստորին
Պոլովսկին և Արեմտյան Սիբիրը (ամայն հյուսիսային Հաղաթառնի հետ միասին)
այսպիսի ռադոններ ենլն, վորոնք նոր ենլն սկսել բնակեցվել և վորոնց բնակեցումը
դեռ չեղ ավարտվել ճորտաաշխատանքի և պոխայի Ռուսաստանը դեռ մինչև այդ ջրփա-
նեղը չեղ հասել և դրանց տնտեսական յուրացումը նստակյաց ազգաբնակչոյան
կողմից զգալի չափով կատարվում եր արդեն 1861 թ. սեփեմբ. հետու կալվածատե-
րական տնտեսությունն այստեղ դեռեւ չեղ կազմակերպվել: այստեղ ձեռնարկուական
կուլակային տնտեսությունների տոկոսը շատ մեծ եր, գյուղացիությունը խիստ զեր-
տավորված, տնտեսությունն աչել յեր ընկնում բարձր աղբյւրայնությամբ և հա-
մեմատաբար ավելի լավ տեխնիկական զինվածությամբ:

Տեխնիկական
զինվածություն

Նախահողաիրոյական գյուղատնտեսության տեխնի-
կական զինվածության մասին պատկերացում են
տալիս հետեւյալ տվւածները:

Ինվենտարի անունը	Գումարը 1000 առբլիներով	Տոկոսներով
Հողը հեղեղելու համար		
Արոններ և փայտարոններ	8839	48
Փայտե դռնիկներ	3008	16
Յերկաթե դռնիկներ	6012	33
Կատարելագործված դռնիկներ հողի բարձրացման համար	543	3
Ընդամենը	18397	100
Հողը փխրացնելու համար		
Փայտե ցաքաններ	5760	25
Փայտե ցաքաններ յերկաթե առամներով	15961	69,7
Յերկաթե ցաքաններ	490	2,1
Հողը փխրացնելու համար կատարելագործված դռնիկներ	672	3,1
Ընդամենը	22883	100

Հողի մշակումը հիմնականում դեռ կատարվում էր փայտե գործիքներով: անտեսությունը չկարողացավ անցնել նույնիսկ այնպիսի ամենահասարակ գործիքների, ինչպիսին է յերկաթե դռնիկները: Ազրոտեխնիկական տեսակետից (այսինքն հողի մշակման յերկաթե գործիքների և կուլտուրաների հերթափոխության տեսակետից) նախապատերազմյան Ռուսաստանը հիմնականում զտնվում է հասարակ խոսքանային անտեսությունից (չիրը հողը ցանվում է մինչ այն ժամանակ, քանի բերք է ապրիս, իսկ հետո անորոշ ժամանակով թողնվում է անմշակ: սա առանձնապես տարածված էր հարավ-արևելյան և արևելյան տափաստաններում) դեպի հարստացին, յեռադաշտային անտեսությունը տառադ ճանապարհի վրա: Յեռադաշտը միջին դարերում հողագործության յիշտոյ ձև էր նաև Արևմտյան Յևրոպայում, սակայն այնտեղ արդեն

100 տարուց ավելի յե, վոր այդ ձևն իսպառ վերացել եւ Համեմատե-
լով ցարական Ռուսաստանի եւ Արեւմտա-Յեւրոպական յերկրների ցան-
քային տարածութեան բաշխումն ըստ կուլտուրաների՝ ստանում ենք
հետեւյալ աղյուսակը.

Յանգսային տարածության ստոկստում
(տոկոսներով)

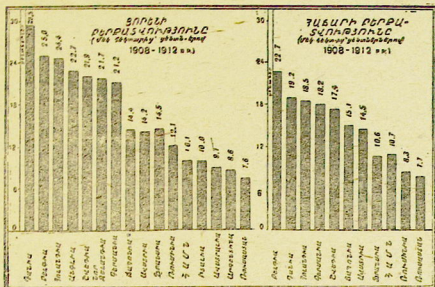
Յերկրներ	Հացահա- տրկներ	Արմատա- պտուղներ	Կերակո- տեր	Այլ տեխ- նիկական կուլտու- րաներ	Բայ- ջաներ	Ընդա- մենը
Յեւրոպական Ռուսաս- տան (1916 թ.) . .	89,2	4,0	2,7	3,4	0,7	100
Գերմանիա (1913 թ.) .	67,7	20,8	11,0	0,5	—	100
Ֆրանսիա (1910 թ.) . .	66,2	12,9	20,5	0,4	—	100
Մեծ Բրիտանիա (1910 թ.)	49,8	19,3	30,7	0,2	—	100

Նախահղափոխական Ռուսաստանի ցանքսում դերակշռում ելին
հացահատիկային կուլտուրաները, Յվորոնք կադմում ելին ցանքսատա-
րածութեան գրեթե $\frac{9}{10}$ -ը, գրեթե ամբողջ տարածւածութեամբ մթերատու ա-
նասնաբուծութեան այն բացառիկ թուղ զարգացումը, վորը կադմում
եր ուսական գլուղատնտեսութեան տարբերիչ առանձնահատկութեու-
նը, Արեւմտյան Յեւրոպայում, Ամերիկայում եւ բոլոր ուրիշ տեխնիկա-
պես եւ տնտեսապես ավելի առաջավոր յերկրներում կերային կուլտու-
րաները շատ զգալի տեղ են բռնում ցանքսատարածութեան մեջ, Իսկ
նախահղափոխական Ռուսաստանի գլուղատնտեսութեունը կապիտա-
լիզմի աճենից ավելի ինտենսիվ զարգացման շրջանում ի վիճակի չե-
ղավ լուծելու հացահատիկային ցանքսերի միայն քանակական աճման
հասարակ խնդիրը, ընդ վորում աճումը զլրատուրային կատարվելից ի հա-
շիվ նոք հողերի հերիկ՝ հաբովային եւ արեւելյան ծայրամասերում:

Ցանքսերի աճման համեմատութեամբ անասնաբուծութեան հետ-
մնալը յերևում եւ նրանից, վոր 1000 հեկտար վարելահողին 1870 թը-
վին ընկնում եր 1030 անասուն, իսկ 1909—ընդամենը 700 անասուն:
Պրիմիտիվ տեխնիկական բազայի վրա հենվող եւ միակողմանի
հացահատիկային հողագործութեունը չեք կարող բարձր բերք տալ
չկային հողի բերքատուութեան վերականգնումը ապահովող ցանքա-
շրջանառութեուններ: Սևահողային շերտում պարարտացման համար

աղբը չեր բալականացնում, իսկ արհեստական պարարտացում գրեթե ամենեկին չեր գործադրվում: Վերջինս 1 հեկտարին ընկնում էր 4,5 կլգ. Դերմանիալի՝ 236 կլգ դիմաց:

Հացահատիկների համաշխարհային միջին բերքատվության համեմատությամբ (ալգպիսին ընդունելով 100) Ռուսաստանի բերքատվությունը կազմում էր 72⁰/₁₀:

Նկ. 16. ցորենի և տարեկանի բերքատվությունը Նախապատերազմյան Ռուսաստանում

§ 2. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

Հողամերձքյան հեղափոխությունը վերացրեց կալվածատիրական հողատիրությունը և ալգպիսով իսկ վոչնչացրեց ճորտատիրության բոլոր մնացորդներին հիմքերը: Ամբողջ հողն աղգայնացվեց և դուռա-տնտեսական նշանակություն ունեցող հողերը գրեթե ամբողջովին ան-ցյան դուռաղացիներին աշխատանքային ողջագործման տակ ¹⁾:

1) ՌՍՖՖՀ-ում, առանց ավտոնոմ հանրապետությունների, ըստ հողփոփոխության ավայրերի չքափորների և միջակների ձևոքն անցավ ընդամենը 110 միլիոն հեկտար, փոքր 50 միլիոն հեկտար խլված էր կալվածատերերից, ուղեկներից (այսինքն ցաբա-կան տոնիկ հողերը) և յեկեղեցիներից, մոտ 10 միլիոն հեկտար արված պետական հողային գոյրից ու անտառային ֆոնդից և մոտ 50 միլիոն խլված և զտա հող ունե-ցողներից, այսինքն դուռեկ կուլակային խավերից: Դրա հետևանքով չքափորներն ու

Գլուղում տեղի ունեցած «սև հողաբաժանման» («черный передел») հետևանքով խիստ աճեցին գլուղացիության միջին խմբերը՝ ինչպես վերին խախերի «սպալուղակացման», այնպես էլ հողագուրկներին հող տալու հաշիվին:

Նախահեղափոխական շրջանից մեր ժառանգած գլուղատնտեսությունն ուներ վերին աստիճանի պրիմիտիվ աշխատանքային գործիքներ, վատ եր ոգտագործում հողային տարածությունը, ուներ ցածր բերքատվություն, երստենսիվ հողագործություն և վերին աստիճանի անգորգացած տնտեսաբուծություն: Վերականգնման շրջանում գլուղատնտեսությունը կարողացավ կադդուրվիլ իմպերիալիստական և քաղաքացիական պատերազմների հետևանքով ստեղծված քայքայվածությունից, սակայն մանր ցածր ու ցրել գլուղացիական տնտեսությունն այն չէր կարող ընթանալ արագատեմալ զարգացող սոցիալիստական արդյունաբերությանը համընթաց:

Գլուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցումը, ՍՍՀՄ-ի ինդուստրացումը հիմնական նախադրյալներ հանդիսացան գլուղատնտեսության տեխնիկական վերակառուցման համար, այն բացառիկ հնոսմնացություն հաղթահարման համար, վերով աչքի յեր ընկնում էին Ռուսաստանի գլուղատնտեսությունը:

Ենթահիվ կոլեկտիվացման և խորհրտնտեսությունների շինարարություն ՍՍՀՄ ն մանր և մանրագույն գլուղացիական տնտեսություն չերկրից դարձավ աշխարհում սմոնախոշոր գլուղատնտեսություն ունեցող լերկիրը: Այդ վերակառուցումը կենսագործվեց առաջին հնգամյակում:

Ընկ. Ստալինը ՀԱՄ. Կ. (բ) Կ Կ. Կ. և ԿվՀ. հունվարյան պլենումում (1933 թ.) ասաց.

«Հնգամյակը գլուղատնտեսության բնագավառում կոլեկտիվացման հնգամյակ է: Ինչից եր յեխում կուսակցությունը՝ անցկացնելով կոլեկտիվացումը կուսակցությունը յեխում եր նրանից, վոր պրոլետարիատի գիյտատուրաի ամբողջուման և սոցիալիստական հասարակության կառուցման համար, բացի ինդուստրացումից՝ անհրաժեշտ է նաև գլուղացիական տնտեսական մանր տնտեսությունից անցնել խոշոր կոլեկտիվ գլուղատնտեսություն, վորն ունի տրակտորներ ու գլուղատնտեսական մեքենաներ և վորը հանդիսանում է խորհրդային իշխանություն միակ հաստատ հիմքը գլուղում...»:

միջակներն ավելացրին իրենց հոգոստարծումն ավելի քան յերկու տնգամ (ընկ. Ստալինը գեկ ասումը ՀԱՄԿ (բ) Կ Կ-ի համաձայնումը): Խորհրտնտեսություններն և կոլեկտիվներն և տեղերը հասարակաց միայն աննշան քանակությամբ հող, վորը 3—4 0/0-ց ավելի չեղ:

Թյան քննադատում հնդամյակի խնդիրը կա, անում եր նրանում, վոր պետի ցաք ու ցրիվ և մանր անհատական գլուղացի կան տնտեսությունները, վորոնք գուրի են տրակտորներ ու ժամանակակից գյուղատնտեսական մեքինաներ ոգտագործի, ու հնարավորությունից, համախմբվին մեծապես դարգացած գլուղատնտեսության բոլոր ժամանակակից գործիքներով զինված խոշոր կոլլեկտիվ տնտեսություններին մեջ, իսկ ազատ հողերը ծածկվին որինակելի պետական տնտեսություններով, խորհրտնտեսություններով:

Կապիտալիստական չերկրներից շատերում տնտեսություններին մեծ խուժը կաղմում են մինչև 10 և անգամ մինչև 2 հեկտար հող ունեցող մանր և մանրագույն տնտեսությունները. միայն ՀԱՄՆ-ում է, վոր 20—60 հեկտար հող ունեցող տնտեսությունները մեծամասնություն են:

Խորհրդային Միության մեջ մենք ունենք տնտեսությունների հետևյալ չափերը.

Խորհոցեստությունների յեվ կոլցեսեստությունների միջին չափը

(1928—1931 թ. թ.)

Տարիներ	Մեկ խորհրտնտեսության ընկնող ցանքը (հեկտարներով)	Մեկ կոլտնտեսության ընկնող ցանքը (հեկտարներով)
1928	555,2	41,7
1929	624,3	73,3
1930	1011,5	443,5
1931	2035,6	374,1

Ներկայում ԽՍՀՄ-ն հանդիսանում է աշխարհիս ամենախոշոր գլուղատնտեսությունն ունեցող յերկիրը: Հնդամյակի ընթացքում գլուղում ստեղծվել են 200 հազ. կոլտնտեսություններ, 5 հազ. հացահատիկային և անասնաբուծական խորհրտնտեսություններ, 2446 մեքենատարակտորային կայաններ:

Հիմա «հվ-ում» հարցը լուծված է հոգևոր սոցիալիզմի վոչ միայն տրոյտնաբերության մեջ, այլ և գլուղատնտեսության մեջ, հանրայնացված սեկտորն իր տեսակարար կշիռով վճռական ուժ է հանդիսանում գլուղատնտեսական պրոպուկցիայի մեջ: Այդ ձեռք է բերվել

դատնական կողմերացիալի դարձացումով, վորն անհատ գլուղացուն սոխորեցում եր դործը կուլեկտիվ կերպով վարելուն. վերջապես նա նախապատրաստվեց ամբողջ ԽՍՀՄ-ում տարածված և Նոր տեխնիկալով դրնված խորհրդային տնտեսությանը, վորի շնորհիվ գլուղացին հնարավորություն ստացավ համոզվելու Նոր տեխնիկալի ուժի և առավելությունների մեջ: (Ստալին. 16-րդ կուս. համագումարում արտասանած ճառից):

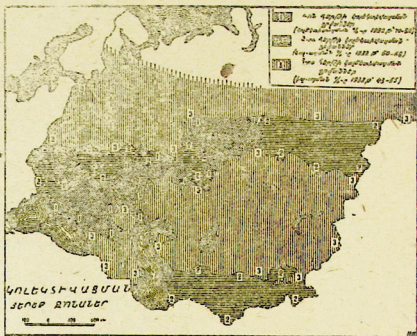
Ամբողջ տնցած ժամանակաշրջանում գլուղի կուլեկտիվացման պրոցեսը ընթրոշվում և հետևյալ տվյալներով.

Տարիներ	Կուլտնականությունների թիվը	Կուլեկտիվացված տնտեսությունների թիվը (1000 ներով)	Կուլեկտիվացման տոկոսը
1910	2862	38,8	—
1920	6836	89,4	—
1921	14607	214,7	—
1925	12609	148,7	0,6
1926	17874	197,2	0,8
1927	18940	286,1	1,1
1928	38139	595,5	2,3
1929	67446	1919,4	7,6
1930 (VI)	85862	5993,1	23,6
1931 »	211100	18033,2	52,7
1932 »	211050	14981,9	61,5

ԽՍՀՄ-ի ռալոններում կուլեկտիվացումը հաղապարաչափ չեր ընթանում. ՀԱՄ. Կ. (ը) Կ. Կ. Կ. վարողումով ըստր ռալոնները բաժանվեցին կուլեկտիվացման լերեք հերթի:

Կուլեկտիվացման առաջին հերթի մեջ մտան արտադրող շերտի ռալոնները. վորովհետև՝ 1) աղքատի տեղի ուներ գլուղացիության ամենաուժեղ շերտավորում և դասակարգային պայքարի խիստ սրում չքավորության ու կուլակների միջև և 2) դրանք հիմնական հացահատիկային ռալոններն են, իսկ հացահատիկային պրոդուկտը գլուղատնտեսության հիմնական պրոդուկտն է: Այդ ռալոններն են՝ Ուկրաինայի օտափաստանը, Հյուսիսային Կովկասի լերկիրը (առանց աղքատի շերտի

ջառնները), Ստորին Վլադան, Միջին Վոլգայի ձախ ափը, Ուրալի հա-
րավը, 2-րդ հերթին՝ ԿՍԻՐ, Ուկրաինայի անտառատափաստանը, Ղա-
ղախաստանը, Միջին Ասիան, Արևմտյան Միջերը, Հեռավոր Արևելքի
լեռկերը, 3-րդ հերթին՝ Նախկին սպառող շերտի բաշխումները (Լենին-
գրադի, Մոսկովայի, Իվանովի մարզերը, Գորկու լեռկերը) և ազգային
հանրապետություններն ու մարզերը:

Նկ. 18 Կոկոնակալության դրամները

Նախկին ծալրահերթին հետամնաց դպրադաստիստության արմա-
տակալ տեխնիկական վերակառուցման բնագավառում յեղած հսկայա-
կան խնդիրները, վերոնց լուծումն արդեն վիճակվել և սոցիալիստա-
կան դպրադաստիստությանը, հետևյալներն են. 1) տեխնիկական վերա-
դիւրում. 2) մշակվող տարածության բնագավառում. 3) բերքատվության
բարձրացում. 4) դպրադաստիստության ինտենսիվացում և մասնավորա-
պես անասնաբուծությանը պատշաճ բարձրության վրա դնելը:

Առաջին հիմնական ընթացքում ցանքասերտ տարածություններն
ափսոսանք հետևյալ կերպ.

Տարիներ	Միլիոն հեկտար
1913	105
1928	113
1932	134

Ծանօթալին տարածությունները աճման աշխարհագրական բաշխումը և խորհանսեսությունների բաժինն ալդաճման մեջ յերևում են հետևյալ աղյուսակից.

Երջաններ	Աճումը (1900 հեկտարներով)	Տեղումներով հանրագումարից	Ծանօթանությունները բաշխման մեջ (տոկոս)
Յեկրոպական մասի հյուսիսային և կենտրոնական շրջան	4518	21,1	25,2
Հարավային	11651	54,3	56,4
Արեւիյան (Ուրալից մինչև Հեռ. Ար. Յերկ.)	3477	16,2	94,2
Միջին Ասիա և Անդրկովկաս	1796	8,4	26,8
Ընդամենը	21442	100	59,3

Ծանօթալին տարածությունների ավելացումը ժամանակի տեսակետից հանդիսացավ դյուղատնտեսութւան սոցիալիստական վերակառուցման առաջին և ամենից ավելին վճռական արդյունքը:

Մանր տնտեսությունների կողմից վարելահողային տարածութւան վեճ լրիվ ռդատագործումը տեղի էր ունենում վեճ խե ալւ պատճառով, վոր ալդ տարածությունը հարկավոր չէր տնտեսութւանը, ալլ նրա համար, վոր ցանքսերի ընդարձակումը պահանջում էր արտադրութւան աշնայիսի միջոցներ և արտադրութւան աշնայիսի կազմակերպում, վորը մանր տնտեսություն ուժերից վեր էր:

Հնգամյակի ընթացքում ցանքսերն ավելացան 21 միլիոն հեկտարով և ալդ կարող էր ձեռք բերվել միայն շնորհիվ « շխատանքի բարձր արտադրողականութւան, վորն ստացվում է խոշոր սոցիալիստական տնտեսություններում: Կոլտնտեսություններում աշխատանքի ավելի բարձր արտադրողականություն ձեռք է բերվում շնորհիվ արտադրութւան առկա միջոցների ¹⁾ ավելի լրիվ ռդատագործման և մանաւմանդ շնորհիվ աշն բանի, վոր դյուղն ստանում է աշնայիսի բարդ ու խոշոր գործիքներ ու մեքենաներ, վորպիսիներն առաջներում չէին կարող ձեռք բերել առանձին մանր տնտեսությունները:

1) Նույնիսկ 1 ձին ամենահասարակ ընկնատարով կարող է մշակել 6—9 հեկտար, այսինքն ավելի, քան ցանում էր դյուղացիական տնտեսությունների հսկայական մեծամասնությունը: Կոլեկտիվացմանը նախորդող ժամանակաշրջանում իՍՅՍ-ի դյուղացիական տնտեսությունները ամենամեծ մասն ունէր մինչև 4 հեկտար ցանք:

Հողագործութեան մեխանիզացիայի հնարավորութիւնները յերևան յեկան դեռևս 19-րդ դարում, յերբ առաջին անգամ սկսեցին գործադրվել ձեռքի աշխատանքը փոխարինող մեքենաներ ու գործիքներ։ Դրանք ելին՝ հնձիչներ և խրճիկայներ, փորոնք աշխատում էին ձիու ուժով և փոխարինում մանգաղն ու գերանդէն, ձիու կախիչները փորոնք փոխարինում էին ձեռքի կախումը, ցանիչներ՝ ձեռքի ցանքի փոխարեն, ձիամարորներ՝ թրխի փոխարեն։ Այս բոլոր մեքենաները մեծ հեղաշրջում կայն մտցնում հողագործութեան մեջ, նրանք հնարավորութիւն կայն տալին մի քանի անգամ կրճատելու աշխատանքի ծախսումները հենց այն սեզոններում (քեքքաճալաք, ցանք), վերոնք պահանջում էին աշխատանքի մեծագույն լարում կարճ ժամկետում։ Այդպես որինակ՝ հացատնիկի հավաքումը հնձիչի կամ խրճիկայի միջոցով մեկ հեկտարի վրա՝ ծախսովող աշխատանքը կրճատում և 6 մարդ-որից մինչև 0,3—0,3 որ, կախիչով կախվելով՝ 8 մարդ-որից մինչև 2—3 որ և այլն։ Հացահատիկային ոռոգման համար աշխատանքային ծախսումները կրճատում էր 20—30 բանվորական օրից (փորոնք դուրսացրեցին տնտեսութեան մեջ ծախսվում էին արորով, մանգաղով, գմբիչով և այլն աշխատելու ժամանակ) մինչև 8—10 բանվորական օր։ Սակայն դուրսատնտեսական արտադրութեան մեջ ավելի խոշոր հեղաշրջում առաջացրեց 20-րդ դարում տրակտորի հանդես գալը, վորը շատ ավելի ուժեղ և շատ ավելի արագաշարժ և քան նրա։ Տրակտորը պահանջում և ավելի ձեռնտու յեր դարձնում միանգամայն այլ կցվող գործիքները՝ բաղմամարմին դուլթանները ավելի լայն ընդգրկում ունեցող արակտորային ցանիչներ, կոմբայններ, տրակտորային կախիչները գործադրութիւնները նորովի և Ստալինգրադի գործարանների արտադրած տրակտորները փոխարինում են 15—20 ձի, իսկ ուժեղ Բրեյտերակով տրակտորները՝ (վորպիւններն արտադրում և Չեխոսլովակի գործարանը) 40—50 ձի։ Տրակտորներով աշխատող մեքենաները ձիու ուժով աշխատող մեքենաներից մի քանի անգամ ավելի արտադրողական են։ Տրակտորային ցանիչն ունի որակաւ 15 հեկտարի արտադրողականութիւն ձիու 4 հեկտարի դիմաց։ Տրակտորային կախիչը փոխարինում և 4 ձիու կախիչ հացատնիկային կոմբայնը կատարում և 4 ձիու հնձիչներ և 2 ձիու կախիչները աշխատանքը։

Բն հողագործութեան արակտորիզացիային դիպցում, այսինքն դառնելը տրակտորներով և նրանց կցված ինվենտարով մշակելու գեղըում ինչ չափով և կրճատումում աշխատանքի ծախսումը, այդ յերևում և նրանից, վոր Զերնտրեստի խորհրտանութիւններում մեկ հեկտարի ցանքը պահանջում և միայն 6—8 մարդ-ծամ աշխատանք, այսինքն տասնապատիկ քիչ, քան գյուղացիական տնտեսութեան մեջ, վորտեղ մեկ հեկտարի վրա ծախսվում էր 230—280 ծամ։ Այդպիսի տրակտորային տնտեսութեան մեջ արտադրութեան զլլամովոր ծախսերը կաղմվում են արդեն վոչ թե աշխատանքի ծախսումները, այլ մեքենաների և վառելիքի արժեքից։ Այդպիսի Զեռնտրեստի խորհրտանութիւններում ցորենի լինքնաքենքը 43 օլով բաղկացած և մեքենաների ամբողջացիւթից և մատերիւթից արժեքից, 21 օլով վտնելիքից, և 21 օլով աղխտավարձից, Շորենի արտադրութեան համար անհրաժեշտ աշխատանքի հիմնական մասը հիմա արդեն գործադրվում և վոչ թե դադարում, ինչպիսի առաջ էր, այլ մետաղաձուլական գործարաններում, նախահանքերում (Յակովլև 3ԱՄ. Կ. (ը) Կ. 16-րդ համադրումարում աված դեկուցումից)։

Տնտեսական ավելի վաղ լուծեց հացահատիկային կուլտուրաների միկանիզացիայի հարցերը, սակայն ներկայումս հաջող կերպով տարվում և արտադրութեան գործիքները վերակառուցումը նաև տնտեսական կուլտուրաների համար, վորոնք վորպիս ընդհանուր կանոն, աչքի յեն ընկում մեծ աշխատատարութեամբ։ Մեր գործարաններն արդեն տալիս են՝ օրինակ՝ հետխոլ մեքենաները՝ ձիու (կամ տրակտոր

քային) թոխք՝ ջաքարի ճակնդեղի միջնարձային մշակման համար, դա որական մշակում է 8—10 հեկտար և փոխարինում է 50 աշխուր. կարտոֆիլափորիչ, վորը նույնպես փոխարինում է 50 բանիորական որ, ճակնդեղակոմբայն, վորը համում է մաքրում է ճակնդեղը, վուշադդիչ, պնեմատիկ բամբակահավաք մեքենաներ և այլն:

Յուրաքանչյուր մեքենա վորպես առաջին և միանգամայն անհրաժեշտ նախադրյալ, պահանջում է գյուղատնտեսական ձեռնարկության մեծ չափեր, ընդ վորում ավելի կատարելագործված մեքենաները պահանջում են ավելի խոշոր չափերի գյուղատնտեսական ձեռնարկություններ, ինչպես այդ լերում է հետևյալ աղյուսակից.

Մեքենաների տեսակը	Մշակման նորման ուղեղում	
	Հեկտարներով	Գյուղացիական ծրխերով (Մեկ ծուխը համարել 4 հեկտար)
Յերկու ձիանի դուխան	12	3
Հնձիչ-ինքնանետիչ	60	15
10 ուժանոց ֆորդոն	185	34
20 ֆուտանոց կոմբայն	250	63

Այդպիսով մենատնտես գյուղացիական ծխի շրջանակի մեջ մեքենան վոր մի կերպ էլ չի տեղավորվում, ընդ վորում կոոպերացման հիմունքներով միատեղ ախրապետությունը հարցը չի լուծում, վորովհետև «անգործ տեղափոխությունները» մի հողամասից մյուսը շատ թանդ են նստում և այն ել այնքան ավելի թանդ, վորքան թանդ է մեքենան ¹⁾։ ՀԱՄՆ-ում ֆերմերական տնտեսությունն ավելի խոշոր է, քան մեր գյուղացիական տնտեսություններ, սակայն այնտեղ ել միջակ ու մանր ֆերմերական տնտեսությունների հիմնական մասսայի համար մեքենաների կիրառումը հնարավոր չեղավ, Մեքենաների գործադրության շահավետություններով ոգտվեցին միայն ավելի խոշոր, կապիտալիստական տնտեսությունները, թեպետ և նրանց մեծ մասը չկարողացավ բավականաչափ լրիվ կերպով ոգտագործել տրակտորային քաշը։ Իսկ ֆերմերների հսկայական մասսան քայքայեց և բարձր թող արեց իր տնտեսությունները։ Սկսած 1922 թ. ՀԱՄՆ-ում ֆերմաներից հեռացավ մոտ 10 միլիոն մարդ:

¹⁾ Նախկին Ուկրալի մարզի վորիային ընկերություններից մեկի տրակտիկայի օրինակը ցույց է տալիս, վոր 15 տրակտորից բաղկացած ոչումով 320 գյուղացիական ծուխ ոգտասրիկու ժամանակ ստեղծված են յեղել 14 հադ. կլմ. այդպիսի անոցը տեղափոխությունների կատարել, վորի հետեանքով յուրաքանչյուր տրակտորին 450 առք. լիսա և ընկել:

Այնպիսի մեծագույն տնտեսություններում, ինչպիսին են խորհրատնտեսությունները, կարող ե գործադրվել մեքենաների շատ բարդ սխեմա: Սակայն ամենակատարելագործված տեխնիկական բազան կոլտնտեսությունների մեջ արմատացնելու համար ստեղծվել ե սոցիալիստական ձեռնարկությունների հատուկ ձև՝ մեքենա-արակտորային կայաններ, ՀԱՄ. Կ. (բ) Կ. Կ. Կ. 1930 թ. դեկտեմբերի 29-ի վորոշումն ասում ե. «Հանձնես ՄՏԿ ների հայտաբերված ե և մասնատվական վործով ստեղծված խորհրդային պետության կողմից բարձր տեխնիկական բազայի վրա խոշոր կոլլեկտիվ գյուղատնտեսություն կազմակերպելու ձևը, վորի մեջ կոլտնտեսական մասսաների ինքնագործունելությունը (իրենց կոլլեկտիվ տնտեսությունների շինարարության գործում) վերին աստիճանի լրիվ չափով զուգորդվում ե պրոլետարական պետության կազմակերպչական ու տեխնիկական ոգնության և ղեկավարութան հետ»: ՄՏԿ-ների նշանակությունը, հարկավ, չի սահմանափակվում այն բանով, վոր նրանք կոլտնտեսություններին հնարավորություն են տալիս ամենից ավելի նպատակահարմար ձևով ոգտագործելու լավագույն տեխնիկական զենքը, նրանց ուղղակի խնդիրն ե՝ լուծել կոլտնտեսությունների կազմակերպական-տնտեսական ամրապնդման բոլոր հարցերը, բարձրացնել արտադրության (մասնավորապես բերքատվության) վորակական ցուցանիշները, հնարական ե, վոր ՄՏԿ-ների գործողության ռաշոններում կոլլեկտիվացման տոկոսն գեալի չափով բարձր ե, քան յուրաքանչյուր մարդի միջին թիվը Հեռակարում ՄՏԿ պեսք ե դառնա և արդեն դառնում ե կոլտնտեսական արտադրության իսկական և կատարյալ կազմակերպելը:

ՀԱՄ. Կ. (բ) Կ. Կ. Կ. և ԿՎՀ-ի հռնվարյան պլենումի կողմից ՄՏԿ-ներին կից քաղաթիւներ կազմակերպելու մասին ընդունած վորոշումը մեծագույն քալլ ե այդ ճանապարհին:

Թե առաջին հնգամյակի ընթացքում ինչ չափով ենք կարողացել առաջ շարժվել գյուղատնտեսության տեխնիկական վերադիման գործում՝ այդ լերևում ե հետևյալ տվյալներից.

Տարւներ	ԽՍՀՄ-ի գյուղատնտեսության մեջ աշխատած մեքենաները, գործիքները և արակտորների արժեքը	Ցանքի տարածության մեկ հեկտարին ընկնում եր մեքենա՝ ուղւրներով
1929	1289 միլիոն ուրբ.	10,60
1932	2483 » »	18,80

Մենք յերկու անգամ ավելացրել ենք գյուղատնտեսության դին-
վածությունը, Առանձնապես կարևոր է այն, վոր այդ դինումն արված
է այնպես, վոր մեք ենաների արտադրողականությունը կարող է ար-
տանալովել ամենամեծ չափով: Կոտնտեսությունների նկատմամբ
այդպիսի ձև հանդիսանում են մեքենա-տրակտորային կաշանները:
2½ հազ. ՄՏԿ ներ, վորոնք 1932 թ. սպասարկել են 6 միլիոն կ-յ-
իկտիվացված տնտեսություններ, ունեյին 547 միլիոն ոտը. արժո-
ղությունը ինվենտար, այն ինչ նրանց կողմից սպասարկվող կոտնտե-
սությունների ամբողջ դաշտային ինվենտարն արժեք 327 միլիոն
ոտը:

Հիմնական գյուղատնտեսական աշխատանքների ժամանակ թափ-
վող աշխատանքային ծախսումների կրճատումը նախ և առաջ հնարա-
վորություն է տալիս մեծ չափով ինտենսիվացնելու տնտեսությունը:
Մասնավորապես ազատված աշխատանքը կարող է գործադրվել նոր,
աշխատատար կուլտուրաների և ճյուղելի վրա, վորոնք պահանջում
են մեծ ծախսումներ, սակայն տալիս են հաե ավելի բարձր յեկամուտ
մեկ հեկտարից, Այդպիսի կուլտուրաների թվին են պատկանում ամե-
նից առաջ տեխնիկական կուլտուրաների մեծ մասը (վուշ, բաժրակ,
ճակնդեղ և այլն): Հարկ չեղավ առաջին հնգամյա ընթացքում ըն-
դարձակել դրանց ցանքսերը՝ մեր աճող արդյունաբերության պահանջ-
ները բավարարելու և տարերկրյա կախումից ազատվելու համար:
Իրոք առաջին հնգամյայի ընթացքում տեղի ունեցավ այդ կուլտու-
րաների ցանքատարածությունների բացառիկ մեծ ընդարձալում:
1913 թ. յեղած 5 միլիոն հեկտարից նրանք աճեցին մինչև 9 միլիոն
հեկտար 1938 թ., և 15 միլիոն հեկտար՝ 1932 թ.: Գյուղատնտեսության
տեխնիկական վերադինումը չափազանց լայն հնարավորություններ է
ապահովում մթերատու անասնաբուծության զարգացման համար:
բանող անասունը փոխարինելով մեքենաներով՝ մենք կեյալին տարա-
ծություն ենք ազատում կաթնատու և մսատու անասունի համար:
այդ նույն մեխանիզացիայի միջոցով կրճատելով դաշտագործության
կողմից առաջադրվող բանվորական ուժի պահանջը, բանվորական ուժն
ազատում ենք անասուն խնամելու համար:

Բերքատվության բարձրացումն առանձնապես կարևոր է հերթա-
կան խնդիր դարձավ այն ժամանակ, յերբ ԽՍՀՄ-ը ցանքսային տա-
րածությունները հասցրեց մեծ չափերի: Կոտնտեսություններում և
խորհրդային տնտեսություններում բերքատվության բարձրացումն արգելի-
վում էր կանոնավոր ցանքաշրջանառությունների բացակայությամբ,
վորպիսիները դժվար էր մտցնել, քանի դեռ առանձին կոտնտեսու-
թյունների հողգտագործումը հաստատապես չէր սահմանված: ԽՍՀՄ-ի

Ժողովախորհի և ՀԱՄ. Կ. (ը) Կ. Կենտկոմի կողմից 1932 թ. սեպտեմբերի 29-ին բերքատվութեան բարձրացման միջոցառումների վերաբերյալ ընդունած վորոշումն ասում է. «Հասել և ժամանակը, լերը ցանքատարին տարածութուններն ավելացնելու միջոցով տնտեսութունը բարձրացնելուց անհրաժեշտ է անցնել հողի լավագույն մշակման պայքարին, բերքատվութեան բարձրացման պայքարին, վորը զարգացման տվյալ աստիճանում գյուղատնտեսութեան գլխավոր և կենտրոնական խնդիրն է: Այդ կապակցութեամբ տեխնիկական և հերկը բարելավող կուլտուրաների աճումը դադարեցվում է և 1932—33 թ., մի քիչ ավելացվում է հացահատիկային կուլտուրաների ցանքը: Սկսած 1933 թ. բոլոր խորհրտնտեսութուններում և կոլ. տնտեսութուններում պետք է մտցվի կանոնավոր ցանքաշրջանառութուն: Բերքատվութեան բարձրացման կարևոր միջոցներից մեկն է տեսակավոր ցանքերի մտցնելը, հիմա արդեն հացահատիկային կուլտուրաների ամբողջ տարածութեան մոտ կեսը մենք ցանում ենք տեսակավոր հացահատիկով: ԽՍՀՄ-ի շատ մեծ մասի համար, մասնավորապես հյուսիսային վոյ սևահողային շերտի համար, վճռական նշանակութուն ունի հողագործութեան քիմիացումը: Քիմիական արդյունաբերութեան զարգացումը մեզ առաջին անգամ հնարավորութուն է տալիս լայն չափերով գործադրելու հանքային պարարտանյութեր: Սուպերֆոսֆատի արտադրութունը 1928 թ. 151 հազ. տ.-ից 1931 թ. բարձրացել է մինչև 474 հազ. տ.:

§ 3 ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱՑՈՒՄԸ

Մտնագիտացման առավելություններ

Յուրաքանչյուր առանձին շրջանի գյուղատնտեսութեան մասնագիտացումն առանձին ճյուղերում՝ բարձրացնում է աշխատանքի արտադրողականու-

թյունը:

Ծնորհիվ մասնագիտացման հնարավոր է դառնում՝ 1) յուրաքանչյուր ուսյունի բնական առանձնահատկութունների լրիվ ոգտագործումը, 2) մեքենայական տեխնիկայի ավելի լայն գործադրումը, 3) աշխատանքի մասնագիտացման ավելի խորացումը և 4) ցանքսերի խտացման միջոցով այն աշխատանքի խնայումը, վորը թափվում է գյուղատնտեսական հումքը նրա մշակման կետերը տեղափոխելու համար:

Պարզաբաններ այդ կետերից յուրաքանչյուրը

1) Ունիվերսալ տնտեսութունը ձգտելով ինքնուրույն կերպով բավարարել իր բոլոր պահանջները, միաժամանակ զբաղվում է ջատ ճյուղերով և ջատ կուլտուրաներով և այդպիսով սովորված է լինում իր աշխատանքը ծախսել նաև այնպիսի ճյուղերի ու կուլտուրաների վրա, վորոնք բոլորովին հարմարեցված չեն տվյալ վայրի բնական առանձնահատկութուններին: Աշխատանքի այդպիսի ծախսումն անխուսափելի-

բնն ավելի չե լինում նրա այն քանակից, վորը պահանջվում և տվյալ ճյուղերի ու կուլտուրաների համար հարկաբեր վայրերում։ Վորջափով այդ ավելորդ աշխատանքը դերագրանում և մասնագիտացման հետ կապված վտանգներով ճյուղաները համար պահանջվող աշխատանքից, այդպիսի պրակտիկան անհնայտ կերպով ռացիոնալ չե և նշանակում և աշխատանքի վատնում։ Յեւ ընդհակառակը՝ յուրաքանչյուր ճյուղի ու կուլտուրայի համակենտրոնացումն այն ռայոններում, վորոնք ամենից ավելի համապատասխան են նրա համար, նշանակում և աշխատանքի տնտեսում։

2) Ամեն մի տվյալ տնտեսական միավորի ներքում նրա յուրաքանչյուր ճյուղի արտադրանքային արժեքը կլինեն այնքան ավելի քիչ, վորքան շատ են այդ ճյուղերը։ Այն ինչ մեկն են յուրաքանչյուր սովորաբար լինում են խիստ մասնագիտացված և բացի այդ յուրաքանչյուր մեքենա կարող և հաջող կերպով դործադրվել միայն վորոշ բավականաչափ մեծ տարածություն վրա։ Հետևաբար պարզ է, վոր ունիվերսալ տնտեսություն մեջ, վորը միանշանակ ձևեր և մեկնում շատ ճյուղերի ու կուլտուրաների հետեւից, մեքենաները դործադրություն հնարավորություններն զբաղի չափով ավելի նեղ կլինեն քան մասնագիտացված տնտեսություն մեջ։

3) Այդ նույն նկատառումներն ամբողջովին պահպանում են իրենց ուժը նաև դյուրամշակոնների, անտեսարումների, ճարտարապետների, վորակյալ բանվորների աշխատանքի ողորդործման նկատմամբ, վորոնց աշխատանքը խիստ մասնագիտացված աշխատանք է։ Ճյուղերի և կուլտուրաների մեծ քանակություն ստիպում և պահել մեծ քանակությամբ մասնագետներ, առանց այդպիսիների բավականաչափ ընտանվորելու։ Մասնագիտացված տնտեսություն մեջ (ինչպես և ամբողջ մասնագիտացված ուսյունում) անհամեմատ ավելի մեծ հնարավորություն կա լինվին ողորդործելու մասնագետներին, ինչպես և վորոշ մասնագիտացում (խոյզ դրա հետ նաև աշխատանքի արտադրողականության բարձրացում) մացանելու։ Նաև աշխատանքի ավելի նվազ վտակալ տնտեսները մեջ։

4. Վորքան ավելի չե մասնագիտացված ուսյուն տնտեսությունը, վորոշ կուլտուրայի վրա, վորքան ավելի մեծ և այդ կուլտուրայի տոկոսը ցանքային տարածություն մեջ և հետևապես վորքան ավելի խիտ են նրա ցանքերը, այնքան ավելի վորոշ կլինի այն տարածություն շատավել, վորից հավաքվում և ընկրը նրա վերամշակման ձեռնարկությունը բնականաբար համար և այնքան ավելի քիչ կլինեն վտակալությունները։

Հետևապես պարզ է դուրսգտնտեսություն մասնագիտացման նպատակահարմարությունը, սակայն չպետք և սյուսեղից յնդրահանել, վոր այդ մասնագիտացումը պիտի լինի անպայման ու անտահ ան։ Մասնագիտացման ժամանակ անհրաժեշտ է հարթի առնել արանսպորտը, ուսյունի ներքին բնական և այլ տարրերությունները, և վորն ամենից կարեւորն է՝ դանագան ճյուղերի և դանագան կուլտուրաների տարածական դուրսդրման հատուկ առավելությունները, այնքան այն առավելությունները, վորոնք կարող են առաջանալ զնորի՜վ հումքի և թափուկների լրիվ ողորդործման (որինակ՝ այնպիսի ճյուղերի դուրսդրումը, ինչպիսի յեն՝ վոլադործությունը, խոտաօսնությունը, կաթնատուտ անտեսարածությունը, խոզարածությունը) կամ զնորի՜վ բերքատվության բարձրացման՝ կանոնավոր ցանքադրման հատուկության հետևանքով։ Գործնականապես դյուրամշակոնության մասնագիտացումը վոր լի և մասնագիտացում և մի վորեւ կուլտուրայի վրա, (մոտեցուցաբեր) այլ ճյուղերի և կուլտուրաների վորոշ դուրսդրում և հանդիսանում։

Ռայոններն ըստ կուլտուրաների և ճյուղերի կանոնավոր կերպով մասնագիտացնելու առաջին և կարեւորագույն նախադրյալը խոշոր խորհրդային տնտեսությունների կազմակերպումն է, մանր և մանրա-

գումըն տնտեսութիւններէից կողեկտիւ տնտեսութիւններին անցնելը, վորտեղ հնարավոր է գործադրել մեքենաներ, կանոնավոր ցանքաշրջանառութիւն, հնարավոր է տնտեսութեան կանոնավոր պլանային կարգավորումը:

Ընկ Ստալինը կուսակցութեան 16-րդ համագումարում թվարկելով հերթական խնդիրները, արդէւնաբերութեան կանոնավոր աշխարհագրական տեղաբաշխման պրոբլէմից հետո դրեց գլուղատնտեսութեան մասնագիտացման հարցը. «Այնուհետե հիմնական ճյուղերը և գլուղատնտեսական կուլտուրաները կանոնավոր կերպով տեղաբաշխելու պրոբլէմը Հասկանալի չէ, վոր մանր գլուղացիական տնտեսութեան մեջ հնարավոր չէ լուրջ մասնագիտացման իրագործումը. հնարավոր չէ վորովեւտե մանր տնտեսութիւնը, ինչպէս վոչ կայուն, անհրաժեշտ ռեզիւմէիից զուրկ տնտեսութիւն, հարկադրված է բուծել բոլոր և ամեն տեսակի կուլտուրաներ, վորպիսդի մի քանի կուլտուրաների վոչնչացման դեպքում, հնարավոր լինի դուրս գալ մլուսաների վրայ»:

Իկն նախադրյալ, վորից կախված եր մեզ մոտ գլուղատնտեսութեան խորացած մասնագիտացման հարցի դրոմը հացահատիկային պրոբլէմի լուծումն եր, Նույն ալդ ճառում 16-րդ համագումարում ընկ Ստալինն ասաց.

«Հասկանալի չէ նաե, վոր առանց պետութեան ձեռքում հացահատիկի վորոշ ռեզիւմէի պահուիւել, հնարավոր չէ դնել մասնագիտացման դրոծը: Իւրե մենք անցել ենք խոշոր տնտեսութեան և պահուիւ ենք հացահատիկի ռեզիւմէի պետութեան ձեռքում, կարող ենք և պետք է մեր առաջ դնենք ըստ կուլտուրաների և ճյուղերի մասնագիտացման կանոնավոր կազմակերպման խնդիրը»:

§ 4. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Հացահատիկային տնտեսութիւնը, ինչպես արդեն ասացինք, իր նշանակութեամբ հանդիսանում է գլուղատնտեսութեան վնասական ճյուղը, վորի գարգացումից մեծապես կախված են միացած բոլոր ճյուղերը:

Հացահատիկային կուլտուրաների ցանքերն աճել են հետեյալ կերպ (միլիոն հեկտար).

Նախագրտես- րագման հնգամյակը	1922 թ.	1928 թ.	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.
91,2	105,2	93,6	95,7	98,5	104,5

Հնդամլայի նախորդակին 1926/27 թ. հացահատիկի արտադրանքում միջնակարգի կերպով մասնավորապես տնտեսությունը մեծ նշանակություն ունի նաև կուլտիվային անտեսությունը, թեև նախահեղափոխական շրջանի համեմատությամբ հացահատիկային արտադրությունն ստորակշռված էր այդ ժամանակ արդեն արժանապես փոխվել էր, ինչպես այդ լերնում և հետևյալ աղյուսակից.

Արտադրանքը Տնտեսության տն- ցիական տիպը	Հացահատիկի բնդ- հանուր արտադրան- քը (0/0 0/0-ով)		Աղբյուրային մասը. (տոկոսներով)	
	1913 թ.	1926/27 թ.	1913 թ.	1926/27 թ.
Համայնացված սեկտոր	—	1,7	—	6
Ձրավոր և միջակ տնտեսություններ	50	85,3	28,4	74,0
Պաշտակային տնտեսություններ . . .	38	13	50,0	20,0
Կա վաճառքական տնտեսություններ	12	—	21,6	—

Սոցիալիստական վերակառուցման արդյունքը հացահատիկային տնտեսության մեջ այն յեղով, լոր առաջին հնգամյակի վերջում, ինչպես այդ արձանագրված է ՀԱՄ. Կ. (բ) Կ. Կ. Կ. և ԿՎՀ. միացյալ լրինումի 1933 թ. հունվարի 10-ի բանաձևում, աղբյուրային հացի չափերը 1927/28 թ. 700 միլիոն փթից աճեցին մինչև 1400 միլիոն փութ—1931/32 թ.-ին, ընդ վորում կոլտնտեսական և խորհրդային հացի մասը 10 0/0-ից (1927/28 թ.) բարձրացավ մինչև 75 0/0 (1931/32 թ.):

Միութան հիմնական հացահատիկային շրջաններն են անտառա-տափաստանային և մանավանդ տափաստանային գոտիները՝ Ուկրաինայի, Հյուսիսային Կովկասի, Ջավուխի և Արևմտյան Սիբիրի սահմաններում, Ըստ նշանակության Միութան առաջին հացահատիկային ըստ հանդիսանում է Ուկրաինայի և Հյուսիսային Կովկասի տափաստանային տերիտորիան. 2-րդ հացահատիկային բաղան, վորը խիստ զարգացավ 1-ին հնգամյակում, հանդիսանում են Ջավուխի և Արևմտյան Սիբիրը:

Առաջին (արևմտյան) հացահատիկային բաղանի տերիտորիան բնորոշվում է նրանով, վոր նա մոտիկ է լերերի հիմնական արդյունաբերական կենտրոններին և ունի զարգացած լեռնաթուղային ցանց:

Մեծ մասով գտնվելով բավականաչափ խոնավ գոտում, ունենալով սեահողեր, առաջին հացահատիկային բազան ունենում է ավելի բարձր և ավելի սակավ տատանվող (ըստ տարիների) բերքեր: Ուստի և ԽՍՀՄ-ի հացամթերքի բալանսում այդ շրջաններն ունեն հատուկ նշանակություն, այդ բալանսին տալով մեծ կայունություն: Առաջին հացահատիկային բազան մտել է կոլեկտիվացման առաջին հերթի գոտում մեջ, առաջինն է հասել համատարած կոլեկտիվացման, մաքսիմալ չափով հագեցած է մեքենա-տրակտորային կայաններով: Սակայն շնորհիվ նրա, վոր սրա մեջ մտնող շրջաններն առաջներում արդեն համեմատաբար լրիվ չափով լուրացված են յեղել այստեղ խորհոտետեսական շինարարության ծավալման սկզբում հողային ազատ ֆոնդեր համեմատաբար ավելի քիչ կային, ուստի և խորհոտետեսությունների քանակն այստեղ համեմատաբար քիչ է, քան ավելի արևելյան շրջաններում (թեև այստեղ կան մեծագույն խորհոտետեսություններ, ինչպես որինակ՝ «Գիգանտը» — Հյուսիսային Կովկասում): Այդպիսի պատճառով հացահատիկային արտադրանքի հետագա աճումն այստեղ հնարավոր է ավելի շատ ի հաշիվ բերքատվության բարձրացման, քան ի հաշիվ նոր հողեր վարելուն:

Յերկրորդ հացահատիկային բազայի ռազոնները գտնվելով նվազ խոնավ տեքտորիայում, սեահողերի և շագանակազույն հողերի վրա, յերաչտի պատճառով ավելի նվազ ու կալուն բերք ունեն: Նրանք ևս ընթանում են կոլեկտիվացման առաջին շարքերում: Չլուրացված հողերի մեծ պաշարների առկաությունը հնարավորություն է տվել այստեղ լայնորեն ծովալիլում մեծ հացահատիկային խորհոտետեսությունների շինարարությունը:

Առաջին հնգամյակում հացահատիկային կուլտուրաները խտանալով հացահատիկային շերտի արևմտյան մասում, տեղաշարժվել են դեպի արևելք և նահանջել տեխնիկական կուլտուրաների ուժեղ զարգացման ռազոններից:

Սակայն հացահատիկային ցանքսերի ավելի կանոնավոր տեղաբաշխման խնդիրը չի կալանում ասկ արևելքում նոր հողեր յուրացնելում մեջ: Հին սպառողական հացահատիկային տնտեսությունը տարածված լինելով ամենուրեք, միևնույն ժամանակ շնորհիվ ցածր բերքատվության՝ սակավարդյունավետ էր: Չե՞ վոր նախկին այսպես կոչված «սպառողական» շերտում նույնպես գերակշռում էր (ցանքսերում) այդ սպառողական հացահատիկային տնտեսությունը և այդ շերտը հացահատիկ էր ներմուծում միայն այն պատճառով, վոր չէր կարողանում ըստ հարկին մերակառուցել իր տնտեսությունն ավելի բարձր բերք ստանալում համար և, վոչ թե այն պատճառով, վոր նա մասնա-

գրատեղիանք ևր այլ կուլտուրաների վրա: Միութիւն մի շարք շրջաններին վերականգնման հետ (այդ թիւում և վոչ սեահողային շերտի), վերոնք հիմնականում մասնագիտանում են տեխնիկական կուլտուրաների և անասնաբուծութեան վրա, տեղի լեռնահալո հացահատիկային կուլտուրաների բերքաւթութիւնն զգալի բարձրացում, ուստի և նրանց սեփական հացահատիկային արտադրանքը մոչ թե նվազելու, այլ ամբողջական է: Հացահատիկային կուլտուրաների ցանքատարածութեաններին շարժումը լերեւում և հետեւալ աղլուսակից:

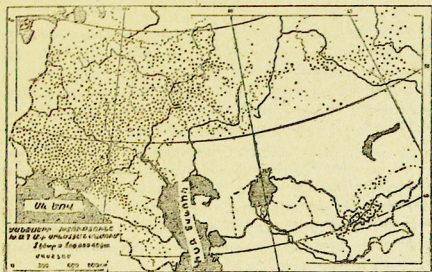
Շ Ր Ջ ա ն ն ե ր	Հացահատիկային կուլտուրաների ցանքատարածութիւնը	
	1928 թ.	1931 թ.
1. Արեւմտյան հացահատիկային բազա		
Հազար հեկտարներով	55154	36763
Տոկոսներով	100	113,2
2. Արեւելյան հացահատիկային բազա		
Հազար հեկտարներով	32644	38784
Տոկոսներով	100	121,2
3. Մյուս շրջանները		
Հազար հեկտարներով	24976	25943
Տոկոսներով	100	103,9

Հացահատիկային կուլտուրաների աղխարհագրական տեղաբաշխման ընդարձակում տեղի ունեցած փոփոխութիւնները բացի առաջին հնգամյակում փոփոխել և նաև զանազան հացահատիկային կուլտուրաների ցանքային տարածութեաններին հարաբերակցութեամբ: Առաջին հնգամյակում զգալի չափով աճել և զարնանացան ցորենի տեսակաբար կշիռը՝ ի հաշիվ գարու և զարնանացան տարեկանի, և աշնանացան ցորենի տեսակաբար կշիռը՝ ի հաշիվ աշնանացան տարեկանի:

Ամէլի արժեքավոր կուլտուրաներն ընդարձակվել են ի հաշիվ պակաս արժեքավորների: Ծորենի աճումը ի հաշիվ տարեկանի հետեւանք և ցորենի տեղաշարժմանը զեղի հյուսիս: Առաջներում ցորենը

Յորենի սելեկցիայի բնագավառում ձեռք բերված նվաճումները Պորբրային Միության մեջ հնավաճորութուն ավին ստեղծելու ցորենի աշակերտի տեսակներ, վերոնք կարող են աճել անգամ Հյուսիսային յերկրում և Լինինդրադի մարզում (Շնովինկա տեսակը)։ Վերջին 10 տարում Միության Յեվրոպական մասի հյուսիսում աշնանացան ցորենի ցանքները լիարագատկվեցին։

Մեքսիկոյի տափաստաններում դարու ցանքների կրճատումը բացատրվում է Արևմտյան Յեվրոպա արտահանվող դարու քանակի կրճատումով։

Նկ. 20. Ցանքների խտությունը

Շորեն

Աշնանացան ցորենը դարնանացանի համեմատությամբ բերքատվության բարձրության և կալունության տեսակետից առավելություններ ունի, սակայն դրանք արտահայտվում են միայն վերոջ կլիմայական պայմաններում, մասնավորապես ձյունոտ և համեմատաբար մեղմ ձմեռ ունեցող շրջաններում։ Այդպիսի պայմաններ կան ԽՍՀ-ի ավելի աբեմայան մասում և ալատեղ աշնանացան ցորենի ընդարձակումն ի հաշիվ դարնանացանի տնրոտեղտ և Միենույն ժամանակ Վոլգայի մյուս կողմը, Արևմտյան Միերում աշնանացան ցորենը չի կարող կալուն կերպով դարգանալ, վերովհետև ալատեղ լինում են ձմեռային ուժեղ սառնամանիքներ և քաց տափաստաններում ձյունային ծածկը նվազ և լինում։ Ուստի Միության Յեվրոպական մասի ցորենի շրջանները, առաջին հաջահա-

տիկային բազայի շրջանները հիմնականում լինելու ինչ աշխատանքային գործնի գերակշռության շրջաններ, իսկ 2-րդ հացահատիկային բազայի բայոնները՝ զարնանացան գործնի գերակշռության բայոններ:

Գործնի արտադրութեամբ առաջին տեղը գրավում են Ուկրաինան և Հյուսիսային Կովկասը, 2-րդը Զավոթին և Արևմտյան Սիրիը:

Հեռավոր Արևելքի լերկրի՝ ցորենի արտադրութեան կետրոններից հետո գտնվելը և տրանսպորտի, մասնավորապես Սիրիի լերկաթողող ծանրաբեռնվածութեանը տրկում ևն ցորենի ցանքսերը ծավալել նաև Հեռավոր Արևելքում:

Հեռավոր Արևելքի յերկրում ցորենի բայոն և հանդիսանում Զելե-Բուրեիի գաշտովայրը, վորն ունի սեանողանման հողեր և համեմատաբար վոչ մեծ քանակութեամբ մթնոլորտային տեղումներ, Ըստ 1930 թ. տվյալների՝ առաջին հացահատիկային բազային բաժին երբնկնում ցորենի բոլոր ցանքսերի 44,8 $\frac{0}{100}$ -ը, 2-րդ հացահատիկային բազային՝ 34,4 $\frac{0}{100}$, մնացած բայոններին՝ 20,8 $\frac{0}{100}$:

Գարու գլխավոր նշանակութեանն այն և, վոր նա կեր և հանդիսանում գլուղատնտեսական կենդանիների, մանավանդ խոզերի համար. բացի դրանից գարին գործադրում և նաև կերակրի մեջ վորպես կրուպա, մանավանդ հյուսիսում. զգալի քանակութեամբ գարի գործադրում և գարեջրի արդունաբերութեան մեջ: Գարին մեր գլխավոր եքսպորտային կուլտուրաներից մեկն և, (արևմտյան լերկրների գարեջրի արդունաբերութեան համար):

Շնորհիվ այն բանի, վոր գարին ունի վաղահաս տեսակներ, վորոնք հասնում են ամառվա կարճատև ժամանակաշրջանում, նա հացահատիկային կուլտուրաների մեջ հանդիսանում և ամենից հյուսիսայինը: Մյուս կողմից շնորհիվ իր այդ նույն վաղահասութեան, գարին մեծ տեղ և բռնում նաև հարավ-արևելյան լերաշրտոտ շրջանների ցանքատարածութեաններում, վորտեղ նա կարողանում և հասնել մինչև ամառվա 2-րդ կեսի ուժեղ լերաշաների վրա հասնելը: Վերտին շնորհիվ իր վաղահասութեան գարին ցանվում և նաև լեռնային շրջաններում, մյուս հացահատիկային կուլտուրաներից ավելի վեր բարձրանալով:

Ըստ 1930 թ. տվյալների՝ գարու ամբողջ ցանքսից Ուկրաինային բաժին երբնկնում 53,6 $\frac{0}{100}$, Հյուսիսային Կովկասին՝ Անդրկովկասի հետ 15,9 $\frac{0}{100}$ և մնացած մյուս բոլոր բայոններին 30,5 $\frac{0}{100}$:

Տարեկան լեկ
վաճակ

Տարեկան ու վարսակը գլխավորապես կենտրոնացած են Միութեան Յևրոպական մասի վոչ-սևահողային շերտում, Կենտրոնական սևահողային մարդում, Ուկրաինայի հյուսիսում և Բալկիրիայում: Տարեկանը չի կա-

րելի համարել վորոշակի վայրի հետ կապված կուլտուրա, իսկ վար-
ակի ցանքերը կենտրոնացած են Տուլա կիյով-Պեմդա յեռանկյունու
մեջ, բռնելով գլխավորապես Մոսկվայի մարզի հարավային մասը
ԿՍՄ-ի հյուսիսը և Ուկրաինայի հյուսիսի ձախափնյա մասը, Վարսակ
շատ են ցանում նաև Ուրալում, գործարանների համար պահանջվող
սալի արտադրության դպլի վարդացման կապակցությամբ:

Անդրապոստոն Զիմնական կերային կուլտուրա հանդիսացող յեղիպ-
աացորենը պատկանում և կերակուսակալուն կուլտու-
րաների թվին: Նրա հյուսիսային սահմանն ակվում է² արևմուտ-
քում Ուկրաինայի հյուսիսային սահմանի շրջանում, մոտավորապես
Վորոնեժի մոտ կարում և ԿՍՄ-ը, իջնում և դեպի Որկնքուրդ և արե-
վելքում հասնում և մինչև Ալտայ: Անդրապոստոնը համե-
մատաբար հարավային կուլտուրա յե: Յեղիպաացորենն ամենից շատ
տարածված և Հյուսիսային Կովկասի հարավային մասում: Ան ծովի
ափերին և Կուրան գետի հովտում (ցանքաստորածության 20—40 և
ավելի տոկոսը), ինչպես և Ուկրաինայում հարավ արևմտյան ծայրա-
մասում, Բեսարաբիայի սահմաններում: Յեղիպաացորենի արտադրու-
թյամբ առաջին տեղը բռնում և Ուկրաինան (յեղիպաացորենի միու-
թենական արտադրության 45 % -ը, այնուհետև դալիս և Հյուսիսային
Կովկասը (28,3 %), 3-րդ տեղը գրավում և Անդրկովկասը (16,3 %):

Բրինձ

Վերջին տարիներում բրինձը ԽՍՀՄ-ում զբաղվում են
բոլոր կուլտուրաների տարածության միայն 0,2 % -ը:
1932 թ. բրնձի ցանքաստորածություններն ավելացան մինչև 0,3 %:
Բրնձի ցանքի հիմնական շրջանները մինչև այժմ յեղի են Միջին
Ասիական հանրապետությունները և Անդրկովկասը, վորտեղ բրնձը
զարգացել և յրոմի հոգեբում, պահանջելով շատ մեծ քանակությամբ
ջուր և մրցելով բամբակի հետ: Միության բամբակային բազայի ա-
ռույն ապահովող միջոցառումներից մեկն էլ այն էր, վոր բրնձը
բամբակագործական շրջաններից տեղափոխվելը դեպի հյուսիս: Բրնձի
այդպիսի նոր ուղղոններ են հանդիսանում հարավային Ղազախստանը
և Հյուսիսային Կովկասը (Կուբան): Հետ-պատերազմյան ժամանակա-
շրջանում բրնձի նոր շրջան է ստեղծվել նաև Հեռավոր Արևելքում
(Ուսսուրի գետի հովիտը և Ստանկա լճի դաշտավայրը): Բրնձի կուլտու-
րան այստեղ բերել են հարավից ներդադրողները՝ չինացիները և մա-
նականդ կորեացիները:

Աղ և սպանտի-
կային կուլտուրա-
ներ

Ընդհանուր ցանքային տարածության մեջ ալլ հա-
ցադատելիային կուլտուրաները (կորեկ, դրեչիխա) մեծ
տոկոս չեն կազմում: Կորեկը բնական պայմանների
տեսակետից լինելով մոլ շահանջկոտ կուլտուրա, վորաշակի ցանքա-

վարքեր հունի. ամենից շատ նա տարածված է Ստորին Վոլգայի լեռն-
բուս և Ղազախստանում: Իր վոչ պահանջկոտության պատճառով կո-
քեկը սիրված կուլտուրա յե հանդիսանում Ղազախստանի և Միջին
Ասիայի կիսաքաղվորական շրջաններում:

Կրեշխան տարածված է Ուկրաինայի հյուսիս-արևմտուղում,
Բելոռուսիայի և Արևմտյան մարզի հարավային մասում, վորտեղ նա
բուսում է ցանքսատարածության 5—15 տոկոսը, նրա 2-րդ ռայոնն է
Բաշկիրիան (ամբողջ ցանքսատարածության 5-ից մինչև 15 0/0-ը) և
Թաթարիայի արևմտյան մասը:

Հացահատիկային
սնկեստրյան ապ-
րանքային բուս-
րուս ուսյունների
յնվ հացահատիկի
բուսանոսանք-
նիբը

Ուկրաինան, Հյուսիսային Կովկասը, ԿՍՄ, Պովոլժյեն,
Արևմտյան Սիբիրը, Ուրալը և Ղազախստանը ապ-
րանքային հացահատիկային սնեստրյան ռայոններ են,
վորոնք հացահատիկ են արտահանում մյուս ռայոն-
ները:

Ըստ 1929 թ. տվյալների ամենից մեծ քանակու-
թյամբ հացահատիկային արտահանական առաքումներ տալիս ենին
Պովոլժյեն (2000 հազ. տ.), Արևմտյան Սիբիրը (1300 հազ. տ.) և Ուկ-
րաինան (940 հազ. տ.): Հացահատիկի հիմնական բեռնահոսանքները
գնում են՝ 1) Ուկրաինայից դեպի Արդյունաբերական կենտրոնի ռա-
յոնները, 2) Պովոլժյեից դեպի Արդյունաբերական կենտրոնի ռայոն-
ները, ապա հյուսիսային ռայոնները և Միջին Ասիական ռայոնները:
3) Հյուսիսային Կովկասի չորկրից արտահանությունը դեպի Անդրկով-
կաս, 4) Արևմտյան Սիբիրից դեպի Արդյունաբերական կենտրոնի
ռայոնները, Հեռավոր Յրենիք և Միջին Ասիա:

Հացահատիկային
սնկեստրյան հե-
ռանոսների
2-րդ հնգամյա-
կում

17-րդ կուսկոնֆերանսը ԽՍՀՄ-ի Ժողովրդական
տնտեսության 2-րդ հնգամյա պլանը (1933—1937 թ.)
կազմելու համար առաջադրած զրիկտիվներում հա-
ցահատիկային տնտեսության զարգացման համար
տվել է հետևյալ դրույթները. «Հյուսիսային տնտեսության

բնագավառում ձեռք առնվող այդ բոլոր միջոցառումները (այսինքն
անասունների հոտի ավելացումը, բամբակի և վուշի համախառն ար-
տադրանքի կրկնապատկումը և շաքարի ճակնդեղի յեռապատկումը)
պահանջում են առաջիկայում հացահատիկային սնեստրյան ավելի լավ
մեծ վերելք, այն հաշվով, վարպետի 2-րդ հնգամյայի վերջում հացահա-
տիկային արտադրանքը հասնի վեչ պակաս քան 1300 միլիոն ցետների:
Ուստի 2-րդ հնգամյայի կեսեռնական խնդիր պետք է դառնա կոյսնե-
սակամ յնվ խորհմեսիսական դաշտերի բերքատվության վերաբերյալ բարձ-
րացումը յնվ յերաեսի դեմ պայքար մղելու հացի բոլեւիկյան լուծումը»:

Հացահատիկային արտադրանքի այդ աճումը մինչև 1300 միլիոն

ցնեաներ, պետք է կատարվի վոչ այնքան ի հաշիվ հացահատիկային կուլտուրաների ցանքատարածութիւնների ավելացման, վորքան ի հաշիվ բերքատուության բարձրացման և կալուն հացահատիկային տնտեսության ստեղծման լերաշտոտ ուսոններում՝ Զավոթելիում, Աւետան Սիրիբում և Ղազարաստանում։ Բացի լերաշտոտ շերտում կալուն հողագործություն ստեղծելուց 2-րդ հնգամյակում զրկած է հացահատիկային տնտեսության բարձրացման խնդիրը վոչ-սեահողային շերտի ուսոններում, մեծ չափերով գործադրելով պարարտանյութեր և ընտրելով այնպիսի կուլտուրաներ, վորոնք պիտանի լեն հյուսիսային ուսոններում զարգանալու տեսակետից։

Յերաշտի դեմ պայքարելու հարցի բոլորնիկան լուծումը կայանում է նրանում, վոր լերաշտի դեմ պայքար մղելու բոլոր ագրոտեխնիկական լեղանակների ոգտագործման (հողի մշակման հատուկ մեթոդներ, վորոնց գործադրման դեպքում, խոնավութիւնն ավելի լավ է պահպանվում հողում և տրվում բույսին) և լերաշտակալուն բույսերի տարածման հետ միաժամանակ մենք սկսում ենք դիմել լերաշտի հաղթահարման ամենից ավելի արմատական լեղանակներին՝ արհեստական վոտոգման միջոցով։ 2-րդ հնգամյակում ծրագրված է կամիշինի պատնեղի կառուցումը Ստորին Վոլգայում, վորը կարող է ապահովել 4 միլիոն հեկտար տարածության վոռագումը Զավոթելիում և տալ կալուն ցորենի բազա մոտ 50 միլիոն ցնեաներ բերքով։ 2-րդ հնգամյակում փոխվում է նաև առանձին հացահատիկային կուլտուրաների միջև չիզած հարաբերակցութիւնը և նրանց աշխարհագրութիւնը։ Աճում է ցորենի տեսակարար կշիռն ի հաշիվ տարեկանի դարնանացան ցորենն աշնանացանի կոզմից դուրս մղվելով Ուկրաինայի և Հյուսիսային Կովկասի ուսոններից՝ ուժեղանում է 2-րդ հացահատիկային բաղալում. աշնանացան ցորենը բարձրանում է զեպի Հյուսիս, դուրս մղելով աշնանացան տարեկանին, բացի դրանից նա վորոշ սահմաններում շարժվելու լն նաև զեպի արեւելք։ Մեծանում է յեզիպտացորենի տեսակարար կշիռը։

Հացահատիկի արտադրության այս բոլոր ժողովրդատնտեսական տաղադրանքները կարող են կատարվել կոլտնտեսութիւնների և խորհրտնտեսութիւնների կազմակերպական—տնտեսական ամրապնդման, վորակի. բերքատուության համար մղվող պայքարի հիման վրա, հարվածաշնութիւն և հաշտատիկային կոլտնտեսութիւնների ու խորհրտնտեսութիւնների ու ՄՏԿ-ների մրցակցութիւն հիման վրա։

§ 5. ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆԵՐ

Տեխնիկական կուլտուրաները՝ Վոլչը, Կանեփը, Բամբակը, շաքարի ճականդը, ձխախոտը և այլն, հանդիսանում են հումքային բազայի առաջնային թեթև արդյունաբերության՝ տեքստիլ և սննդի արդյունաբերության ճյուղերի համար:

Առաջներում՝ մինչև հեղափոխությունը և մինչև առաջին հնգամյակի սկիզբը՝ տեխնիկական կուլտուրաները մեր գյուղատնտեսության մեջ մեծ դեր չէին խաղում. և դա հասկանալի չէ, — այդ կուլտուրաները մշակող արդյունաբերությունը փոքր էր և բացի դրանից շատ տեխնիկական կուլտուրաներ Ռուսաստանում չէին կարգանում արտադրել և համապատասխան հումքն արտասահմանից էին ներմուծում: Հնգամյակի ընթացքում տեխնիկական կուլտուրաների ցանքատարածությունն աճեց անհամեմատ ավելի արագ քան հացահատիկըներին: Տեխնիկական կուլտուրաների տեսակարար կշիռը 1927 թ. 6,2%¹⁾ էր բարձրացավ մինչև 10,3% 1931 թ.: Վոլչի ու շաքարճակըները և սննդի ցանքատարածություններն աճեցին 2½ անգամ (նախապատերազմյան դեմաց), Բամբակին ու ձխախոտինը 2½ անգամ, մյուս տեխնիկական կուլտուրաներն ընդհանրապես առաջին անգամ սկսեցին զարգանալ մեզ մոտ (կենսափ, քիմիկ և այլն):

Այդ նվաճումները տեխնիկական կուլտուրաների ընտանիքում հնարավոր դարձան միայն շնորհիվ գյուղատնտեսության կոլլեկտիվացման, տեխնիկական վերադրման և հացահատիկային պրոբլեմի լուծման: 1932 թ. տվյալներով տեխնիկական կուլտուրաների ընդհանուր տարածությունից կոլլեկտիվ տնտեսություններին բաժին է ընկնում 75,7%¹⁾, խորհրդային տնտեսություններին 6,5%¹⁾, իսկ անհատական սեկտորին ընդամենը 17,8%¹⁾:

Բամբակ

Ներկայումս բամբակը տեքստիլ արդյունաբերության հիմնական հումքն է: Մինչև հեղափոխությունը բամբակը կիսով չափ արտասահմանից էր ներմուծվում (1908/09 թ. — 56%¹⁾, 1913/14 թ. — 49%¹⁾):

Մեր տեքստիլ արդյունաբերությունն ուսերիկբայ կախումից ազատելու պահանջը լերկի առաջ խնդիր դրեց ուժեղ չափով ավելացնելու բամբակի սեփական արտադրությունը: Առաջին հնգամյակում բամբակի ցանքատարածությունները նախապատերազմյան ժամանակի համեմատությամբ 2½ անգամ աճեցին և այդ պրոբլեմն արդեն լուծվեց. ներկայումս մենք արդեն բամբակ չենք ներմուծում ¹⁾:

¹⁾ Ավելի ճիշտ՝ մենք փոքր բանկալությամբ ներմուծում ենք փոքր անոակներ և արտահանում ենք այլ տեսակներ:

Խորհրդային Միության ամենամեծ բամբակալին շրջանը հանդիսանում է Միջին Ասիան հարավային Ադախստանի մերձակա մասով: Զրդ տեղը բռնում է Անդրդովկասը: Միջին Ասիան և Անդրդովկասը հին բամբակադործության շրջաններ են: Հնդգանգի ընթացքում բամբակադործությունն աճեց վոչ միայն ի հաշիվ բամբակի ցանքսերի ավելացմանը հին ուսուցանելով, այլ և ի հաշիվ նոր բամբակադործական ուսուցանել ստեղծելուն՝ Հյուսիսային Կովկասում, Արմավում, Ուկրաինայում և մասամբ Ստորին Վոլգայի լեռներում:

Բամբակի ցանքսատարածություններում «նոր ուսուցանել» բաժինը շարունակ աճում է, ինչպես ավելի լերեում և հետևելով աղյուսակից.

Տ ա ռ ի ն ե ր	ԽՍՀՄ-ի բոլոր սայուններում (հեկտարներով)	Այդ թվում նոր սայուններում	
		Հեկտարներով	Տոկոսն ընդհանուր տարածությունից
1928	925000	23000	0,25
1929	1055250	10600	1,00
1930	1564500	146300	9,35
1931	2183000	720000	19,40
1932	2345000	տեղեկութ. չկան	—

Միջին Ասիայում բամբակը մշակվում է արհեստական վոտոգման միջոցով, գլխավորապես Ֆերգանայի հովտում, վորը վոտոգմում է Սիր-դարիայի վտակներով, Սիր—դարիայի, Ամու-դարիայի, Զերավշանի, Վախի, Զիրյիկի հովիտներում, Կոպետ-դաղից հոսող գետերի՝ Տեշանի, Մուրղաբի, Սարեհի և մի շարք ավելի փոքր գետերի և գետակների հովիտներում: Այդ բոլոր գետերը սնվում են սառցադաշտերի հալման ժամանակ լեռներից հոսող ջրերով: Ամու-դարիայի ավերին բամբակի ցանքսերը հասնում են մինչև գետի ամենաստորին հոսանքների մոտերքը: Միջին Ասիական հանրապետությունների մեջ վոտոգող ջրանցքների ամենախոշոր ցանցը և բամբակի ամենամեծ ցանքսատարածությունները գտնվում են Ուզբեկստանում, իսկ առաջին հնդգանգի ընթացքում ցանքսերի աճման ավելի արագ տեմպ ավել են Տաջիկստանն ու Կարա-Կալապակիան:

Անդրկովկասում հիմնականում նույնպես ջրովի բամբակի կուլտուրան տեղավորված է Ադրբեյջանի արևելյան մասում, Կուր գետի հովտում. բամբակի զգալի չափով պահաս ցանքեր կան Հայաստանում, Յերևանի մոտ շրջաններում: Հյուսիսային Կովկասի յերկրում բամբակի համար ամենից ավելի պիտանի լեն հետևյալ շրջանները, 1) արևմտյան մերձծովյան մասսիվը Տամանի թերակղզու հետ միասին և 2) Մոզդզիկի ու Մերձկովմայի ռայոնների տափաստանները, վորոնք ընկած են Տերեկ գետի ափերին և Կումայի միջին հոսանքի շրջանում: Դադստանում բամբակը կենտրոնացած է նրա հարթ մասերում:

Ղրիմում բամբակի համար բարենպաստ ռայոնը գտնվում է Կերչի թերակղզում և Ղրիմի տափաստանային մասում (ԱՂ—Մեչետ—Կերչ գծով):

Ստորին Վոլգայի լեռկրում բամբակը մշակվում է Վոլգա—Ախտուհա շրջանում: Ուկրաինայում բամբակագործական գոտու հյուսիսային սահմանն անցնում է Տիրասպոլից գետի Մելիտոպոլ և ապա դեպի Մարիուպոլ:

Նոր ռայոններում բամբակի կուլտուրան առավելապես մշակվում է առանց արհեստական վոռոգման, ուստի և պահանջում է ավելի նվազ ծախսեր, սակայն տալիս է նաև նվազ բերք:

Մեզ մոտ բամբակի ռայոնները տեղավորված են վաղ թե համառաբած ջերատոմայլ առանձն կետերով, դա բացատրվում է նրանով, զոր բամբակը շատ ռայոններում կախված է վոռոգումից, իսկ մյուս ռայոններում նաև կլիմայական պայմանները բարենպաստ դուգորդում, ց:

Սակայն բամբակի ց. ներքեր նրա այժմյան բուսած տարածություններից դուրս ընդարձակելու հնարավորությունները շատ մեծ են: Դա կախված է ջրովի տարածության սեծացումից և ճյուղարայնացումից, այսինքն բամբակը դեպի հյուսիս դարձնուց, այնպիսի տեսակների բուծելով, զորոնք հասնում են ավելի կարճ ժամկետում, ինչպես և ուրիշ միջոցներ գործադրուց:

Վառոգվող տարածությունը կարելի է մեծացնել ավելի լրիվ չափով ողտագործելով այն գետերի ջրերը, զորոնք մինչև այժմ ել իրենց ջրերը մեծ մասը տանում են դեպի անապատ կամ թափում են ծովը (ինչպես Ամու-դարիա, Սիր Դարիա գետերը և այլն), մեկ հեկտարի համար պահանջվող ջրի քանակը նվազեցնելով, մասնավորապես կրճատելով ջրի ապարդու կորուստը ջրանցքներում, զորը վոռոգման պրիմիտիվ կառուցվածքներում րերկառուած հափասար և ամբողջ ծախսով ջրի 0,4—0,7 մասնը: Այնուհետև վոռոգումը կարելի չե մեծ չափով ապրացնել, ջրամբարներ կառուցելու միջոցով կարգավորելով ջրհոսը. զբանք իրենց մեջ. կապաքեն տարվա ընթացքում հոսող ջուրը և հարկախ յեղած մասնակ ըսյ կթողնեն վոռոգման համար թե ինչ չափով և կարելի վիշայենլ վոռոգվող տարածությունը, այդ լ' բուսմե նրանից, զոր Միջին Ասիայում ջրերի լրիվ ողտագործման գեպքում կարելի չե վոռոգվող տարածությունը ներկայումս յեղած 2670 հազ. հեկտարից ավելացնել մինչև 13360 հազ. հեկտար, իսկ Անգրկովկասում—700 հազ. հեկտարից մինչև 2010 հազ.

հեկտար: Ինչպես տեսնում ենք՝ բամբակի ցանքները ավելացման գործում մինչ զեռնե-
շատ հետև յեւք վորեն սահմանները: Զ-րդ հնգամյակուհ բամբակագործական աշոյն-
ներուս վոռողման աճումը ուրվաղծված է 110 հազ. հեկտար:

Բամբակագործության քնադավառում ավելի մերձագուշին խնդիր է հանդիսա-
նում բերքատուի թյան բարձրացումը հանքային պարարտանյութեր գործադրելու և
խոտացատի թյաւը կանոնավոր ցածրացրջմանոռություն մտցնելու միջոցով: Յանքա-
զրջմանոռությունը բամբակագործության հիմնական աշոյններում հատուկ նշանակու-
թյուն ունի: վորովհետև նրանք հանդրանում են մեր ամենից ավելի մասնագրտաց-
ված հողագործական զրջմաներից: Բամբակը բռնում է ցանքատարածության
60—80 9/10-ը: Մյուս կողմից մեր առաջ կանգնած է բամբակի վորակի բարձրաս-
խնդիրը՝ յերկարաթիւ յեղիպատկան բամբակի արմատացման միջոցով, վորը ավելի
պահանջկոտ է ջերմության տեսակետից:

Այսպիսին արդեն սկսել են մշակել մեր ամենից ավելի հարավ գտնվող բամբու-
կագործական աշոյններում:

ՎՈՐՈՇ

Վուշը շատ կարևոր նշանակություն ունի խՍՀ-ի
տնքատուի արդյունաբերության, ինչպես և արտահա-
նության համար: Հնդկաստանի ընթացքում վուշի ցանքներն աճել են
դրեթե լերկու անգամ՝ 1928 թ. 1735 հազ. հեկտարից մինչև 3100 հազ.
հեկտար—1932 թ.: Վուշի ցանքսալին տարածությունը գրեթե 1½ ան-
գամ ավելի լի բամբակի ցանքսալին տարածությունից: խՍՀՄ-ում
վուշի թելի համախառն բերքը 1931 թ. կազմել է 4100 հազ. ցենտներ,
իսկ բամբակի հումքը վերածած թելի—3500 հազ. ցենտներ, այդպի-
սով վուշը բամբակին գերազանցում է նաև համախառն բերքով: Վու-
շագործությամբ խՍՀՄ-ն ամբողջ աշխարհում բռնում է առաջին տե-
ղը: Վուշը մեծ քանակությամբ արտահանվում է արտասահման: Վեր-
ջին տարիներում վուշագործության մեծ աճումը հետևանք է հատուկ
վուշագործական խորատնտեսությունների, վուշագործական կոլտնտե-
սությունների և ՄՏԿ ների կազմակերպման, ինչպես և վուշագործա-
րանների (վուշ վերամշակող գործարանների) շինարարության, վորոնք
կազմակերպող կենտրոններ դարձան վուշագործական աշոյններում,
ապահովելով նրա հետագա զարգացումը:

Վուշի կուլտուրան շնորհիվ խՍՀՄ-ի բնական պայմանների կա-
րող է հսկայական տարածություններ բռնել. հյուսիսում վուշը կարող
է հասնել գեթե մինչև հողագործության վերջնասահմանը, հարավում
նա կարող է հասնել մինչև ամենալերաշոտ տափաստանային աշոյն-
ները:

Սակայն պետք է նկատի առնել, վոր թելավուշը (վորը սովորա-
բար կոչվում է վուշ լերկարաթել), կարող է հաջող կերպով աճել մի-
այն անտառային մոխրահողային գոտու ավելի հյուսիսային, խոնավ
ոսլոններում (վորի հուլիսյան միջին ջերմությունը C 18,5° է, ունի
մեծ ամպամածություն, ողի մեծ խոնավություն և բավականաչափ
միջնալորտային տեղումներ): Յեւ դա հասկանալի լի, վորովհետեւ լավ

Թեկ ստանալու համար առանձնապես կարևոր է յերկար ու ճշուղաղունքի ցողունը, վորն ստացվում է կլիմայական այդպիսի պայմաններում: Ավելի չոր և տաք տափաստանային շերտում մշակվում է «Կուդրյաշ» վոլված վուշը սերմ ստանալու համար. դա գործադրվում է ձեթ ստանալու համար և տալիս է կարճ ու վատ թել: Մեղ մոտ ավելի խոշոր տնտեսական նշանակություն ունի վուշի առաջին տեսակը՝ Թեկ տվող վուշը, վորի համար ԽՍՀՄ-ն ունի (աշխարհում) ամենամեծ տարածությունը, ունենալով անտառային գոտու ամենամեծ շերտը:

Թեկատու վուշ մշակող հին ուսուցիչներն են՝ Լենինգրադի մարզի հարավային մասը, Բելոռուսիայի, Արևմտյան մարզի, Մոսկվայի, Իվանովոյի մարզերի հյուսիսը, Գորկու յերկրի արևմտյան մասը և Հյուսիսային յերկրի հարավ-արևմտուքը:

Գործը չե նկատելի, վոր սա այն ամբողջ զբաղ չե, վորտեղ ըստ բնական պայմանների հնարավոր է Թեկատու վուշի մշակումը:

Անտառային գոտու ավելի արևելյան մասում—Ուրալում և Միբրում մոտավորապես Նուսնայի բերք ու նույն վորակի Թեկ է ստացվում¹⁾, ինչպիսին վուշագործության հին ըրջաններում է ստացվում: Նախահոգախախան ըրջանում վուշի կենտրոնացումը նրա մշակման հին ռայոններում կախված էր վուշ գերազակող արդյունաբերության մոտեցումից, այնտեղ կազմակերպվող արտաձևությանը և այդտեղ յեղած մեծ քանակությամբ և՛ ժան արխատանքի, վորն առանձնապես սեծ նշանակություն ունեց, վորովհետև վուշի կուլտուրան և սկզբնական մշակումն ամենեկին մեխա իգացիայի չեյ ն յենթարկված (Միբրում բանվորական ձեռքերը 13—2 անգամ ավելի թանգ ենին): Առաջին հնգամյակում զբոլթյունը սկսեց փոխել: Արդյունաբերությունն ուժեղ չափով զարգվում է զեպի արեկը և մասնավորապես սեծապես ուժեղանում է արեկյան ռայոնները վուշի արդյունաբերությունը: Մյուս կողմից վուշի արխատատու թյունը, այսինքն մեկ հեկտարի համար պահանջվող արխատանքի քանակը նվազում էր շնորհիվ արտադրության խողորացման և արխատանքների մեխանիզացիայի ընդանրապես հողագործության մեղ և մասնավորապես վուշի մշակման գործում: Մեղ էլ հենց հնարավորություն և ստեղծում ուժեղացնելու արդանջային վուշագործությունն արեկյա ուսուցիչում, վորտեղ առաջներում արխատող ձեռքերը պահա ենին, իսկ վուշը մեկ հեկտարին պահանջում է մեղ քանի անգամ ավելի արխատանք, քան հացահատիկային կուլտուրաները²⁾:

Վուշի քանակների ավելացումը և նոր տեղաբաշխումը մեղ մոտ կատարվում են միաժամանակ թե զեպի արեկը զարգվու մըլըցով, թե արեկատեղում յեղած «հին» ռայոնների մասնագիտացման ուժեղացման մըլըցով:

Վուշի արեկը զարգիյն արտաձայավում է դլխավորապես վուշի խորհանտեսությունների տեղաբաշխման մըլըցով, վորոնք գորդանում են արեկյան ռայոններում, ուր ավելի զատ են պատ և հեղա յուրացվող հողերը: Ուրալում, Միբրում, Հեռավոր

¹⁾ Ուրինայի ԽՍՀՄ ու մըլին բերքավությունը 1 հեկտարին—2,5 ց. և, Միբրում—2,56 ց., Ուրալի մարզում—2,2 ց.:

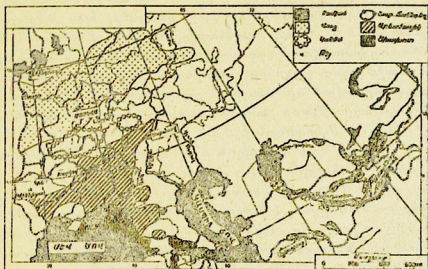
²⁾ Գյուղացիական տնտեսության մեղ մեկ հեկտար վուշի վրա ծախսվում էր 100—150 մարգ-որ արխատանք, այն ինչ հացահատիկայինների վրա 20—30 ց.:

Արևելյան յերկրում կողմակերպված են վուլչի՝ իրենց տարածությանը ամենախոշոր խորհանտեսությունները, վորտեք բռնում են ԽՍՀՄ-ի վուլչի խորհանտեսությունների ամբողջ տարածության 40%-ը:

2-րդը՝ վուլչի առկուրի ավազումը հին աշխոնների ցանքատարածության մեջ հնարավոր է գտնում ինչպես ջնորիվ հողագործության աշխատատարության նվազմանը, այնպես ել ջնորիվ նրա, վոր յետագայի վրացումը, խոտադաշտերով ցանք-դաշտանառություններ մտնելը հնարավոր են դարձնում ավելացնելու վուլչի առկուր-առանց բերքատվությանը մեղսելու:

Վուլչի մեծապես շնորհեցնում եւ հողը ե հացահատիկային կուլտուրաներ ցանելու դեղքում կարող ե միան դրավել տարածության ջնչին մասը: Կանոնավոր ցանք-առքիմանտությունը ե հանքային պարարտանյութերը լուծում են այլ խնդրեր: Առաջ գտնում ելին, վոր վուլչի համար սահման ե հանդիսանում ցանքատարածություն 12—15%-ը: Հետագոտությունների տվյալներն ապացուցեցին, վոր ամենսության համարպատասխան տեխնիկա ունենալու դեղքում հնարավոր ե վուլչի առկուր հաջնել մինչե 40%:

Առաջին հնգամյակում վուլչի ցանքատարածություններն առանձնապես ավելացան վոչ միայն ավելի արեւելյան աշխոններում (Ուրալի մարզ, Գորկու ջերկեր), այլ ե որինակ՝ Արեւմտյան մարզում: Ներկայումս Խորհրդային Միության մեջ վուլչի՝ բերքով առաջին տեղը բռնում ե Արեւմտյան մարզը (22%), աշխոհեակ գալիս ե Գորկու ջերկերը (14,7%), Ուրալը (14%), Մոսկվայի մարզը (9%), Իվանովոյի մարզը (8%), Լենինգրադինը (10%), Հյուսիսային ջերկերը (3%), Բելոռուսիան (8%), Սիբիրը (մոտ 10%):

Նկ. 21. Ավելի չատ տարածված տեխնիկական կուլտուրաների դաշտները:

2-րդ հնգամյակում վուլչի արտադրանքը պետք ե առնվազն կրկնապատկվի գլխավորապես ի հաշիվ բերքատվության բարձրացման,

վորը ներկայումս չափազանց ցածր է: Մինչև այժմ մենք 1 հեկտարից աստանում ենք 2—3 ց. թեև, ալսինքն շատ ավելի քիչ, քան հավաքվում են Արևմտա-լեզրուական լեռները:

Վուշագործությունը պահանջում է մեծ չափով ձեռքի աշխատանք (վուշի ծեծումը), վորի մեխանիզացիան սկսվել է միայն առաջին հնգամյակում: Վուշագործություն մեծ մեծ է մերձագույն հնարավորություններ ունի էլեկտրիֆիկացիան, վորն առաջին հերթին կարող է կիրառվել սկզբնական մշակման բոլոր ատագիտնար աշխատանքներում (վորոնք չեն պահանջում շարժիչների տեղափոխում դաշտում):

Կանեփ

Կանեփաթելը գլխավորապես գործադրվում է կուպրո գործվածքներ, ցանցեր, ճոպաններ և պարաներ պարաստեղուհամար: Կանեփի ցանքատարածությունը 1931 թ. 923 հազ հեկտար էր, իսկ կանեփաթելի բերքը՝ 4141 հազ. ց., ալսինքն հավասար էր վուշի համախառն բերքին (նախորդ տարիներում նույնիսկ ավելի շատ էր):

Կանեփի արտադրության հիմնական շրջաններն են՝ Հյուսիսային Ուկրաինան, ԿՍՄ-ի արևմուտքը և Արևմտյան մարզի հարավային մասը, վորոնք կազմում են մեկ կանեփային շրջան: Կանեփի 2-րդ շրջանն է՝ Մարիների և Մորդովաների ինքնավար մարզերը: Կանեփի զարգացումը վերջին լեռկու շրջաններում բացատրվում է Վոլգայի գետային տրանսպորտի կողմից առաջադրվող՝ ճոպանների, պարանների, ինչպես և ձկնորսական ցանցերի մեծ պահանջով: Առաջին հրեգամակում կանեփի ցանքսերն էլ վուշի ցանքսերի պես տեղադրված են լինում: Միեթր ու Հեռավոր Արևելք: Հեռավոր Արևելքում կանեփագործության զարգացումը բացատրվում է ձկնորսության կողմից առաջադրվող ցանցերի հակալական պահանջով, վորը մինչև վերջերս բավարարվում էր Ճապոնիայից կատարվող ներմուծումով: Կանեփի արտադրությամբ առաջին տեղերը զբաղում են ԿՍՄ-ը (ԽՍՀՄ-ը 28%) և Ուկրաինան (22,2%):

Նոր օկոթիկ կաշու- առարաներ

Կենաֆ, լեռնիկ և ուամի խորհրդային Միության մեջ սկսեցին մշակել միայն առաջին հնգամյակում: Նոր տեքստիլ կուլտուրաների մտցումը բամբակի և ցուլի ներմուծման գործում ոտարեկրյա կախումից ազատվելու համար կատարվող քայլերից մեկն էր. նոր տեքստիլ կուլտուրաների զարգացումն առանձնապես առաջ շարժվեց թելի մեխանիկական մշակման նոր մեթոդի՝ կոտոնիզացիայի մեթոդի կապակցությամբ: 1928 թ. նոր տեքստիլ կուլտուրաների ցանքատարածությունը միայն 2500 հեկտար էր, իսկ 1933 թ. նա արդեն հասավ 150 հազ. հեկտարի:

Կենսաֆր դիստրոֆիայի գործադրումը և ծրարիչ գործվածքների՝ ֆոսֆորի և պարանիտի վրա՝ Ռամին ու քիմիկոս Բաքի կոպիտ տեխնիկական գործվածքների վրա գործադրվելուց կարող են գործադրվել նաև նուրբ գործվածքների վրա, ալգալառով փոխարինելով բամբակին:

Նոր տեքստիլ կուլտուրաները տեղավորվում են բամբակից դեպի հյուսիս՝ Սիր-գարիա, Ամու-դարիա, Իլի, Չու գետերի հովիտներում, հարավային Ղազախստանում, ինչպես և Վուբան, Տերեկ, Կուր գետերի հովիտներում, Վոլգայի, Դոնի, Դնեպրի ստորին հոսանքների մոտերքում, այդպիսով բավականաչափ շարժվելով դեպի հյուսիս և ստեղծելով տեքստիլ կուլտուրաների նոր ուղիներ:

Շաքարի ճակնգեղ Ծառարի ճակնգեղը քաղաքաձև կլիմա ունեցող լեռ-կրներում հանդիսանում է շաքարի արտադրութ-յան հիմնական հումքը, մինչդեռ արևադարձային լեռներում ալգալիս հումք է շաքարեղեղը: Ծառարի համալսարանային արտադրութ-յան մեջ ճակնգեղաշաքարը կազմում է մոտ 40 %:

Շերտիվ խորհրդատեսութ-յունների շինարարութ-յան և գյուղագիա-կան տնտեսութ-յունների կոլեկտիվացման շաքարի ճակնգեղի ցանք-առատրածութ-յունը մեզ մոտ սկսած 1928 թ. մինչև 1932 թ. գրեթե չիրկու անգամ ավելացել է (770 հազ. հեկտարից մինչև 1500 հազ. հեկտար), և հիմա ԽՍՀՄ-ը Դերմանիայից առավ անցնելով շաքարի ճակնգեղով դրավում է առաջին տեղն աշխարհում:

ԽՍՀՄ-ում շաքարի ճակնգեղի գլխավոր շրջաններն են՝ Ուկրաի-նայի անտառատափաստանային մասը և ԿՍՄ-ի հարավ-արևմուտքը:

Ալգ շրջաններում է գտնվում ցանքատարածութ-յան 95 %:

Դրոնք իրենց ընտանի տեղում գտնվում են հարմար են շաքարի ճակնգեղի համար, վերսկսելով ճակնգեղը պահանջում է խոնավ կլի-մա, բավականաչափ յերկարատև ամառ, առկա մեղ մոտ կան շա-քարի ճակնգեղի նաև ուրիշ շրջաններ: Առաջին հնգամյակում սկսեցին առեղծվել ճակնգեղաշաքարութ-յան նոր շրջաններ Հյուսիսային Կովկա-սում, Ստորին և Միջին Վոլգայում, Բալխիբիայում, Կիրգիզիայում և հարավային Ղազախստանում, Արևմտյան Սիբիրում (տափաստանային Ալտայում) և Հեռավոր Արևելքի յերկրում (Խանկա լճի մոտ) և այլն:

Ահա թե ինչպես են փոխվել շաքարի ճակնգեղի ցանքաներն առա-ջին հնգամյակում ըստ առանձին աշխոնների (տես 160 եջի աղյու-սակը):

Ծառարի ճակնգեղի ցանքաներն ամենաուներա կերպով կապված են շաքարի գործարանների հետ, վերսկսելով ճակնգեղը չի դիմանում հե-ռավոր փոխադրութ-յունների: Վերջին ընդհանուր կանոն ճակնգեղի

ցանքսերը տեղավորվում են շաքարի զործարանից վե՛ր հեռու քան 50 կմ.։ Ուստի ճակնդեղացանության նոր ռալոններ տեղծելու համար պահանջվում է նոր զործարանների շինարարություն։ Այդ զործարաններն արդեն կառուցվում են վերևում մատնանշված նոր շրջաններում։ Մրազրված է 2-րդ հնգամյակում նոր ռալոնների տեսակարար կշիռը բարձրացնել մինչև 25 0/0, Բացի դրանից խնդիր է դրված ճակնդեղի բերքատվությունը հասցնել մինչև 200 ց. մեկ հեկտարից, ֆոխանակ 1927/1928 թ. թ. 130 ց.-ի, և կաշմակերպել շաքարի արտադրություն նոր շաքարատու կուլտուրաներից՝ յեզիպտացորենից ու շաքարի սորգոից.

Ռ ա յ ո ն ն ե Ր	Հազար հեկտարներով		Աճումը տոկոսներով
	1928 թ.	1932 թ.	
ՈւՍՖՀ	647	1249	+ 93
ԿՍՄ	106	311	+ 193
Արևմտյան մարզ	2,7	6,0	+ 122
Ծաղկալի մարզ	5,5	13,3	+ 142
Հյուսիսային Կովկաս	5,3	20,9	+ 244

Յուդասոու կուլտուրաներ

Մեկ մաս կարևորագույն յուդասոու կուլտուրան արևածաղիկն է։ Առաջին հնգամյակում արևածաղկի ցանքատարածությունն աճել է 4 միլիոն հեկտարից մինչև 5 միլիոն հեկտար։ Արևածաղիկը յերաշտակալուն կուլտուրաներից է։ Արևածաղկի ցանքսերը լաֆա չափերով տարածված են ԽՍՀՄ-ի Յեվրոպական մասի ամբողջ հարավում (տե՛ս նկար 21)։ Նրա դիլավոր շրջաններն են՝ Հյուսիսային Կովկասի լեռերը, ԿՍՄ և Ուկրաինան։ Դրանք են տալիս արևածաղկի համախառն բերքի 2/3-ը, վորից յուրաքանչյուրը ¹/₃, ապա՛ն մասը։ Վերջին ¹/₃-ը տալիս են մնացած բոլոր ռալոնները՝ Ստորին Վոլգան, Միջին Վոլգան, Ղազախստանը, Արևմտյան Սիբիրը և Բաշկիրիան։

Արևածաղկի ամենից ավելի խիտ ցանքեր (ամբողջ ցանքատարածության 15 0/0-ից ավելի) կան Հյուսիսային Կովկասում՝ Կուբան գետի միջին հոսանքի շրջանում։ Դա արևածաղկի հին շրջանն է. հընգամյակի ընթացքում արևածաղկի ցանքսերը խիտ աճել են Ուկրաին-

նալուծւած, Պոլիօթեյուծւած և Արեւմտյան Սիբիրում: Ուրիշ տեխնիկական կուլտուրաներից, վորոնց սերմերից չուղ եւ ստացվում, պետք եւ մատ- նանշել բամբակը, վուշը, կանեփը և գենագերչակը: Զիթնան արդու- նաբերութեան գլխավոր շրջաններն ընդհանուր առմամբ զուգադիպում են լուղաստու կուլտուրաների շրջաններին, դրանք են՝ Հյուսիսային Կովկասի լեռնիքը (Կուբանի միջին հոսանքը՝ Կրասնոդար և Արմավիր), Ուկրաինան (Դոնեցի և Դնեպրոպետրովսկի շրջանները), ԿՍՄ, Ստո- րին Վոլգան (Հյուսիս-արեւմտյան անկիւնը՝ Սարատովի մոտ) և Միջին Ասիան: Բուսալուղի արտադրանքով առաջին տեղերը բռնում են Ուկ- րաինան (17 0/0), Հյուսիսային Կովկասը (16 0/0) և Միջին Ասիան (16 0/0):

2-րդ հնգամյակի խնդիրներն են.

1) լուղատու կուլտուրաների բերքառավութեան բարձրացումը,

2) նոր լուղատու կուլտուրաների՝ սոյայի, քունշութի, արախիսի (դեռնանուշ լուղի մեծ պարունակութեամբ՝ 40-ից մինչև 65 0/0) ցանք- սերի ընդարձակում:

3) լուղատու կուլտուրաների և ձիթնան արդունաբերութեան շար- փումը գլխի նոր շրջաններ՝ Դաղախատան, Սիբիր և Հեռավոր Արևելք: Վերևում մատնանշված նոր լուղատու կուլտուրաներից առանձին ուշադրութեան արժանի չի սոյան կամ մանշուրական բակլան: Բացի լուղ տալուց սոյան դործադրվում եւ նաեւ լլուր պատրաստելու համար. նրանից կարելի չի պատրաստել նաեւ «կաթ», վորը տալիս և լուրատե- սակ պանիր, շոկոլադի փոխանլուծ և բազմաթիվ ուրիշ սննդարար մթերքներ: Ուստի սոյան հանդիսանում եւ վոշ ալնքան լուղատու, վորքան «ռենիվերսալ», այսինքն բազմակողմանի կուլտուրա: Մինչև հնգամյակի սկիզբը մեղ մոտ սոյա կար միայն Հեռավոր Արևելքում, վորտեղ այդպիսին բերել էյին Զինաստանից և Կորեայից ներգաղթող- ները: Հնգամյակի առաջին տարում սոյայի ցանքսերը բռնում էյին ընդամենը 16 հազ. հեկտար տարածութեւն, իսկ 1932 թ. արդեն 500 հազ. հեկտար, ընդ վորում դրանից Հեռավոր Արևելքին ընկնում եւ ըն- դամենը 20 0/0, իսկ Ֆնացած 80 0/0-ն ընկնում եւ սոյայի նոր շրջաննե- րին՝ Ուկրաինային (50 0/0) և Հյուսիսային Կովկասին (30 0/0):

Կարտոֆիլ

Կարտոֆիլը գործադրվում եւ՝ 1) սննդի համար— խոհանոցային, 2) անասունների, գլխավորապէս խո- դերի կերի համար— կերելին և 3) ոսկառ սպիտ պատրաստելու համար— տեխնիկական: Կարտոֆիլի հետ կապված եւ քիմիական արդունաբե- րութեան մի նոր ստեղծված ճյուղ՝ տեխնիկական կարտոֆիլի սպիր- տից սինթետիկ կաուչուկ ստանալու արտադրութեւնը:

Կարտոֆիլի ոգտադործման դժեւրը յերևում են հետևյալ սխե- մայից.

ԿՍՄ, Մոսկվայի և Իվանովոյի մարզերում, վորտեղ կենտրոնացած են սպիրտ մշակող գործարանները, կառուցվել են սինթետիկ կաուչուկ արտադրող կոմբինատներ՝ ՍԿ. 1. (Յարոսլավլ — Իվանովոյի մարզում), ՍԿ. 2. (Վորոնեժ — ԿՍՄ.) և ՍԿ. 3. (ավարտվում և) (Յեֆրեմով — Մոսկվայի մարզի հարավում), Բելոռուսիայում և Արևմտյան մարզում կարտոֆիլը գլխավորապես գործադրվում և խոշաբուծութան համար:

Սոսնուցային կարտոֆիլի տեղաբաշխումը սերտորեն կապված և մերձադպրացին բանջարա-կարտոֆիլա-կաթնա — հատապտուղային մասնագիտութուն ունեցող ռայոնների հետ, վորոնք տեղալրված են մեծ արդյունաբերական կենտրոնների շուրջը:

Կաուչուկը կարևոր հումք և ռետինի արդյունաբերության ու նրա հետ կապված ելեքտրատեխնիկական, ավտոմոբիլային և այլ արդյունաբերություններին համար և նրա ներմուծման գործում կապիտալիստական կախումից ազատվելու համար մենք ուժեղ թափով սկսել ենք վորոնել սեփական կաուչուկաբերներ, այսինքն այնպիսի բույսեր, վորոնց հյութը պարունակում և վորոշ տեղիս կաուչուկ: Մեր կաուչուկաբերներն են՝ խանգրիլան լեվ սաբի ծամոնք (տաու-սաղըզ), վորոնք վայրի վիճակում գտնվել են Ղազախստանում, աֆուհետե վասոցնիք լեվ գվայուլան, վորոնք բուծվում են ամերիկյան սերմերից՝ առաջինը հարավային Ուկրաինայում, իսկ 2-րդը Ապշերոնյան թերակղզում (Անդրկովկասում) և Թուրքմենստանում:

1-ին հնգամյակում շատ մեծ նվաճումներ են ձեռք բերվել թեյի պլանտացիաների ընդարձակման ընդգծմամբ. թեյի մշակումը զարգանում և Աջարստանի լատերիաի (կարմրահող) հողերում (Բաթումի մոտ), և դեպի հյուսիս՝ Սև-ծովի ափերում: Թեյի կուլտուրան այժմ փոխադրվում և նաև Կասպից ծովի ափին գտնվող Լենքորանի շրջանը՝ Ադրբեյջանում: Սև-ծովի ափին Բաթումի շրջանի խոնավ մերձաբևա-գարձային տարածություններն ոգտագործվում են նաև ցիտրուսային կուլտուրաների՝ մանգոյի, նարնջի և կիտրոնի համար: Այդ նույն շրջանը, ինչպես և Միջին Ասիայի հարավային մասերն ոգտագործվում են նաև կլիմայական տեսակետից ավելի չերես առած կուլտուրաների (այսպես կոչված եկզոտիկ), մասնավորապես եֆիրա-լուղատու կուլտուրաների համար, վորոնք հումք են տալիս պարֆյումերի արդյունաբերությանը:

ԽՍՀՄ-ի սահմաններում մշակվում և յերկու տեսակի ծխախոտ՝ 1) ալպակ կոչված թյուրքական ծխախոտ, վորը պահանջում և առք կլիմա և շատ հաջող կերպով աճում և Աբխազիայի նախալեռների խոնավ, անտառապատ հողերում, Հյուսիսային Կովկասում (Մալկոպի

մոտ) և Ղրիմի հարավային ափում, և 2) մախորկան, վորը շատ տա-
րածված է Ուկրաինայի հյուսիս-արևմուտքում (Պոլտավա-Չերնիգով),
ԿՍՄ-ի հյուսիս-արևելյան մասում (Տամբով) և Ստորին Վոլգայի յերկ-
րում:

Պաշարութուն-
քում յիվ բաժնա-
բաժնուծութուն
Հարավային և արևելյ հյուսիսային ռաշոնների միջև
տեսակներին նուկնպիսի տարբերութուն կա նաև
պշարութունային բնագավառում: Պնձորի, տանձի,
կեռասի ավելի կոպիտ տեսակները մշակվում են ՊՄՆՊ-ի Յեվրոպա-
կան մասի վոյ միայն հարավային, այլ և միջին շերտում, վորտեղ
այգեգործության առավելութունը Մոսկվայի և Լենինգրադի պե-
սպառող կենտրոններին մոտ գտնվելն է: Նույն խնձորի և տանձի-
ինչպես և զանազան տեսակի «հարավային» մրգերի՝ ծիրանի, դեղձի-
նուան և այլն ավելի նուրբ տեսակները մշակվում են Ղրիմի հարավա-
յին ափում, Անդրկովկասում, Դաղստանում և Միջին Ասիայում: Այդ
նույն շրջանները հանդիսանում են նաև խաղողագործության և գինե-
գործության գլխավոր վայրերը:

Հողագործության բոլոր ճյուղերի մեջ առաջներում բանջարաբու-
ծութունը յեղել է ամենից ցրվածը և տեխնիկական պրիմիտիվը: Ար-
դյունաբերության աճումը, բանվորական ազգաբնակչության ավելա-
ցումը առաջին հնգամյակում ստիպեցին դնել բանջարաբուծության
արմատական վերակառուցման, խոշոր բանջարաբուծական խորհրտես-
սությունների ստեղծման հարցը և վերանայել այդ ճյուղի բոլոր տեխ-
նիկական հիմունքները:

Բանջարաբուծությունը ընավ չի հանդիսանում մի աչնպիսի
ճյուղ, վորում անհնարին է կատարելագործված տեխնիկական միջոց-
ների գործադրումը: Բանջարաբուծությունը հողագործության ամենա-
աշխատատար ճյուղերից մեկն է, բայց միևնույն ժամանակ արտա-
դրության պրոցեսները մեծ համակենտրոնացումը փոքր պարածու-
թյան վրա՝ հնարավորութուն է տալիս ամենից առավ հինց այդտեղ
գործադրելու արտադրության ամենաբարդ գործիքները և բույսերի
զարգացման բոլոր պայմանների կարգավորման միջոցով (պարարտա-
ցում, մշակում, լրացուցիչ խոնավացում և այլն) ստեղծել լավագույն
պայմաններ բերքի համար: Բանջարաբուծական խորհրտեսսություն-
ները և կոլտնտեսությունները հնարավորութուն ունեն լուծելու խո-
շոր և տեխնիկական կատարյալ բանջարաբուծական տնտեսության
հարցը: Հողագործության բոլոր ճյուղերի մեջ ըստ յերևույթին ամե-
նից առավ բանջարաբուծությունն է կարող ելեկարիֆիկացիայի չն-
թարկվել, վորին ոժանդակում է նաև խոշոր բանջարաբուծական մաս-
սիվները մոտիկութունը արդյունաբերական կենտրոններին: Բանջա-
րաբուծական — կաթնատնտեսական մասնագիտացում ունեցող մերձա-

զաքային գոտիները տեղավորված են Մոսկվայի, Իվանովոյի, Լենինգրադի, Նարկովի, Ռոստովի (Դոնի վրա) շուրջը, Դոնբասում, Կրիվոբոթկեյում և Դնեպրոպետրովսկում, Ուրալում, Կոզլոբասում։ 1922 թ. մինչև 1931 թ. բանջարեղենի ցանքային տարածություններն աճել են 800 հազ. հեկտարից մինչև 2000 հազ. հեկտար, այսինքն $2\frac{1}{2}$ անգամ։ Մերձքաղաքային բանջարաբուծական շրջանները, բացի Մոսկվայից և Լենինգրադից, ուրիշ արդյունաբերական կենտրոնների շուրջը ստեղծվել են առաջին հնգամյակում։ շատ դեպքերում բանջարանոցները ստեղծվել են հենց նոր քաղաքների հետ միասին, ինչպես այդ յեղևի և Մազնիտադորսկում և Ստալինսկում (Կոզլոնեցկ)։

ԱՆԱՄՆԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Անասնաբուծությունը մեզ տալիս է միս, կաթ, կաշի, բուրդ, ձու, փետուր, աղվամազ, մետաքս և այլն։ Սա մատակարարում է ինչպես մենդի համար անհրաժեշտ առարկաներ, այնպես էլ հումք՝ արդյունաբերության համար։

Անասնաբուծության կառուցվածք

Անասնաբուծության համախառն արտադրանքը հենգամյակի սկիզբում կազմում էր գյուղատնտեսության ամբողջ արտադրանքի 30%-ը, իսկ ապրանքային արտադրանքը Միության գյուղատնտեսության ամբողջ ապրանքային արտադրանքի կեսը։

Անասնաբուծության համախառն արտադրանքի մեջ առաջին տեղը բռնում է կաթը (40%), այնուհետև դալիս է միսը (32%), թռչնաբուծության պրոդուկտները (10%), կաշին (5%), բուրդը (4%) և այլ պրոդուկտներ։

Այս բոլորն առաջին անհրաժեշտության պրոդուկտներ են, վերոնց պահանջն աճում է թե անմիջականորեն աղդարնակության կողմից (կաթ, միս, ձու), թե արդյունաբերության կողմից (կաշի, բուրդ)։

Հեղափոխությունից հետո անասնաբուծական արտադրանքի սպառումը խիստ աճեց. 1929 թվականին 1913 թ. համեմատությամբ բանվորների կողմից սպառվող միսն ավելացավ (25%-ով), կաթնաձիվները—30%-ով։

2-րդ հնգամյակի վերջում մսի և կաթի պահանջը կաճելու 2—3 անգամ առաջին հնգամյակի վերջին ժամանակաշրջանի համեմատությամբ։ Այդպիսով անասնաբուծությանն առաջադրվում են շատ մեծ պահանջներ։ Սակայն յուր ժամանակակից դրությամբ անասնաբուծությունը հետ է մնում այն խնդիրներից, վերոնց առաջադրվում են նրան անասունների քանակի, ապրանքայնության և վերակական

ցուցանիշների գծով: Այդ հետ միան ամենից շատ կախված է անասունների քանակի կրճատումից, վերը տեղի ունեցավ կոլեկտիվացման ծավալման շրջանում, յերբ վերացվող կուլակուլթյունը վոչնչացնում էր անասուններին:

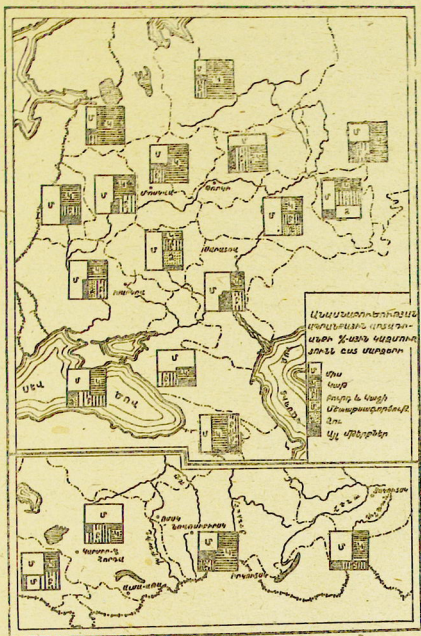
Մեզ համար անհրաժեշտ է ավելացնել անասունների քանակը, ավելացնել նրանց քաշը, մսի քանակը, կաշվի և բրդի յեղովթը, վորպեսզի բավարարենք թե աղգաբնակության, թե արդյունաբերության պահանջները: Այս բոլոր խնդիրները ամբողջականութունն էլ հենց կոչվում է անասնաբուծական պրոբլեմ:

Անասնաբուծական պրոբլեմի լուծումը կարող է կատարվել միայն սոցիալիստական սեկտորի տեսակարար կշռի ավելացման միջոցով: անասնաբուծական խորհրդատեսություններ և կոլտնտեսական ապրանքային ֆերմաների ստեղծման միջոցով:

Անասնաբուծության զարգացումը կախված է կերի բազայի ընդարձակումից: Կերի բազա ասելով հասկանում ենք բնական կերի բազան՝ խոտհարքները, արոտներն ու մարգագետինները, ապա ցանովի խոտերը, սիլոսը և խտացած կերը՝ հացահատիկային կուլտուրաները (վարսակ, գարի, չգելպտացորեն), արմատապտուղները (կարտոֆիլ, կերի ճակնդեղ) և սննդի արդյունաբերության (ոգեհանութան, ոսլածորակի, շաքարի ճակնդեղի, ձիթահանութան) մնացորդները: Բարելավված կերերին հարմարեցված են և ընտանի կենդանիների բոլոր կուլտուրական ցեղերը: Մենակ բնական կերի բազայի վրա ռալոննեից մեծ մասով հնարավոր է զարգացնել միայն ամենաաղբիմիտիվ, սակավ արտադրող և սպառողական անասնաբուծությունը, այն անասնաբուծությունը, վորը հատուկ էր մեր մանր գյուղացիական տնտեսությունը: Ավելի զարգացած կապիտալիստական յերկրներում ապրանքային անասնաբուծությունը վաղուց արդեն հիմնականում հենվում է վոչ թե բնական կերի վրա, այլ հողագործութունից, կամ թե մարգագետինների և արոտների արմատական բարելավումից ստացվող կերի վրա: Միության զանազան ռալոններում կերային բազայի կառուցվածքը տարբեր է: Բելոռուսիայում, որինակ, անասնաբուծությունը զարգանում է կարտոֆիլի և խոտհարքների բազայի վրա, Մոսկվայի մարզում՝ ցանովի խոտերի, կարտոֆիլի և հացահատիկի, Անդրկովկասում՝ լեռնային արոտատեղիների և այլն:

Միության մեջ բնական կերային ամենամեծ տարածությունները (խոտհարքներ և արոտներ) գտնվում են հյուսիսային սակավ լուրացված շրջաններում, վորտեղ ալգալիսին 1¹/₂—2 մնգամ ավելի յե վաղեկողի տարածությունից: Նույնպիսի պատկեր մենք տեսնում ենք յերաշտոտ տափաստանի հարավ-արևելյան շրջաններում՝ Ղազախստա-

նում, Ստորին Վոլգայում, ինչպես և Անդրկովկասի և Միջին Ռսիայի լեռնային շրջաններում, վերտեղ արտադրանքների և մարդագնացության բնական կերպին տարածությունը վաերկառոյից մի քանի անգամ ավելի է:

Նկ. 33. Անատոլիական աղբյուրային արտադրանքի տեղումային կազմը

Բնական կերային տարածությունից խոտհարքի ամենամեծ տոկոսն ընկնում է վոչ-սևահողային շերտի ամենախոնավ (բարձր խոտով) բալոններին՝ Արևմտյան մարզին, Բելոռուսիային, Մոսկվայի և Իվանովոյի մարզերին։ Տափաստանային շրջաններում, ինչպես և Անդրկովկասի, Միջին Ասիայի և Սիբիրի լեռնային շրջաններում ընդհանրապես գերակշռում են արոտներն ու մարգագետինները։

Ուկրաինայում, ԿՍՄ-ում և Միջին Վոլգայում բնական կերային տարածությունը 5—10 անգամ պակաս է վարելահողից, այսինքն այդ շրջաններում առաջինը գրեթե վոչ մի նշանակութուն չունի։ Սակավ յուրացված տափաստանային շրջաններում մինչև հնգամյակի սկիզբը խոտը գրեթե չի բնակվում, այլ ոգտագործվում էր վորպես վոտատակի կեր։ Խոտի ձմեռային պաշարների բացակայութան պատճառներով քոչվոր անասնապահական տնտեսության մեջ անասունները հաճախ վոչնչանում էին։

Ներկայումս Պովելոյեյում, Ղազախստանում, Անդրկովկասում խոտի մթերման համար կազմակերպված են մեքենա-խոտհարքային կալաններ (ՄԽԿ.), Վերջին տարիներում, գլխավորապես հնգամյակի ընթացքում ԽՍՀՄ-ում առաջին անգամ սկսեց զարգանալ կերերի սիլիկոսացումը (մոլարույսերի, արևածաղկի ցողունների, լեղեգնի և այլնի թթու դրած վիճակում պահելը), ցանովի խոտերի և արմատապտուղների ցանքերը խիստ ավելացան։ Միայն մեկ տարում, 1930-ից մինչև 1931 թ. զանազան կերային կուլտուրաների տարածություններն ավելացել են $1\frac{1}{2}$ մինչև 4 անգամ։

Միութան զանազան շրջաններում անասնաբուծութան մասնագիտացումը տարբեր է, նախած ռայոնի տնտեսական վիճակին, նրա տրանսպորտային կապերին, արդյունաբերական մասնագիտացմանը, դաշտագործության ուղղությանը, այս կամ այն կերային բաղադրակալությանը, խորհրտնտեսական ցանցի բաշխմանը (տես 171 եջի աղ.)։

Ամենից շատ են այն ռայոնները, վորտեղ անասնաբուծութան հիմնական արտադրանքը կաթն է. դրանք են՝ Հյուսիսային լեռները, Լենինգրադի մարզը, Մոսկվայի և Իվանովոյի մարզերը, Ուրալի մարզը, Սիբիրը։ Այսպես ռայոնները, վորտեղ հիմնական արտադրանքն արտադրանքը միսն է, հետևյալներն են՝ Արևմտյան մարզը, Բելոռուսիա, ԿՍՄ, Միջին և Ստորին Վոլգա, Հյուսիսային Կովկաս և Ուկրաինա։ Այնուհետև այն ռայոնները, վորտեղ առանձնապես աչքի յն ընկնում կաթիլի լեղի բաղադրանքը՝ Ղազախստանը և Կիրգիզիան են և Միջին-ասիական հանրապետությունները։

Միութան հյուսիսային մասի ռայոններում՝ Հյուսիսային լեռներում, Լենինգրադի, Մոսկվայի, Իվանովոյի, Ուրալի մարզերում և Սիբիրում կաթնատու անասնաբուծության զարգացումը բացատրվում

Անասնաբուծության ապրանքային արտադրանքի կազմը ըստ ռայոնների
(տոկոսներով)

Ռ ա յ ո ն ն ե ր	Միս	Կաթ	Ձուլ	Կաշի, բուրդ	Սլի ալբո դուկ տներ	Ընդա- մենը
Հյուսիսային յերկիր . . .	13	70	1	15	1	100
Լենինգրադի մարզ . . .	19	69	—	10	2	100
Արևմտյան մարզ	46	27	3	18	5	100
Մոսկվայի և Իվանովյի մարզեր	26	55	2	15	2	100
Գորկու յերկիր	32	30	8	28	2	100
Ուրալի մարզ	30	42	8	16	4	100
ԿՍՄ	49	10	20	15	6	100
Միջին Վոլգա	45	18	14	20	3	100
Ստորին Վոլգա	55	20	6	15	4	100
Հյուսիսային Կովկաս . .	55	17	8	16	4	100
Ղազախստան և Կիրգիզիա	48	15	4	32	1	100
Սիբիր	26	57	2	12	2	100
Հեռավոր Արևելք և Յա- կուտիա	45	30	6	15	4	100
Բոլոսևսիա	49	28	4	13	6	100
Ուկրաինա	44	24	13	13	6	100
Անդրկովկաս	30	41	4	14	11	100
Միջին Ասիական հանրա- պետություններ . .	36	15	3	25	41	100

և հետևյալ պատճառներով՝ 1) այդ բոլոր ռայոնները մեծապես ապա-
հովված են ավելի արժեքավոր բնական կերերով, 2) ցանովի խոտերի
ցանքները հասնում են մեծ չափերի, լրացնելով բնական խոտի առանց

այդ ել զգալի պաշարները ¹⁾, 3) արդյունաբերական կենտրոնների՝ Մոսկվայի, Լենինգրադի, Իվանովոյի և այլ արդյունաբերական քաղաքների թարմ կաթնամթերքի պահանջը: Անդրկովկասում կաթնատու անասնաբուծության զարգացումը բառատրվում է հարուստ լեռնային արոտատեղիների առկայությամբ Մեծ և փոքր Կովկասի նախալեռներում, վերադրվում է խոշոր չեղջերավոր անասուն: Կաթնատու անասնաբուծության ռալյոնների մեջ պետք է զատել թարմ կաթնալիճի և յուղային ուղղություն ունեցող ռալյոնները: Թարմ կաթնալիճի ուղղություն ունեցող ռալյոնները տեղավորվում են խոշոր արդյունաբերական կենտրոնների՝ թարմ կաթ սպառողների շուրջը, ամփնականորեն նրանց մոտ: Խոշոր բանվորական կենտրոններից հեռու ռալյոններում կաթնալիճ անասնապահությունն ընդունում է յուղային ուղղություն, այսինքն կաթը վերամշակվում է չուրի, Մոսկվայի, Իվանովոյի, Լենինգրադի և Արևմտյան մարդերում վերամշակվում է ամբողջ կաթի 10-ից մինչև 20% -ը, իսկ Հյուսիսային լեռներում — 50% -ը, Սիրիբում — 50% , Անդրկովկասում — 43% -ը: Սիրիբում և Հյուսիսային լեռները հիմնական յուղային ռալյոններ են: Հյուսիսային Կովկասի և Անդրկովկասի լեռնային շրջանները պատրաստում են մեծ քանակությամբ պահիլ:

Կաթնատու անասնապահության ընալարվածում անասնաբուծական սլոբոդի մի լուծումը կենսագործվում է կաթնատնտեսական խորհրդատնտեսություններ և կոլտնտեսային կաթնապրանքային ֆերմաներ ստեղծելու միջոցով:

Մասնու անասնապահությունը մենք ստորաբաժանում ենք մըսատու խոշոր չեղջերավոր անասնապահության և խոզաբուծության: Մասնու խոշոր չեղջերավոր անասնապահությունը զարգացած է Ղազախստանում, Սիրիբում, Բուրյատ — Մոնղոլիայում՝ ընդարձակ բնական արոտատեղիների և հացահատիկային տնտեսության մնացորդների բազայի վրա: Մասնու խոշոր չեղջերավոր անասնապահությունը մեծ չափով զարգացած է նաև (ավելի կուլտուրական, ինտենսիվ ձևով) Հյուսիսային Կովկասում և Ուկրաինայում, վերտեղ նա զերազանցապես հենվում է հողագործությունից և գյուղատնտեսական արդյունաբերության մնացորդներից ստացվող կերի վրա: Խոզաբուծությունը հենվում է կարտոֆիլի և կարտոֆիլ վերամշակող արդյունաբերության թափուկների, չեղջերացորենի, ճակնդեղալարների և ձիթահան արդյունաբերությունների թափուկների վրա: Կարտոֆիլի բազայի վրա խոզաբուծությունը զարգացած է Բելուսիայում (խոզի միսը

¹⁾ Այդ ռալյոնների ցանքում կա չափ փոչ, իսկ փոչը իր հետեից տանում նաև խոտացանությունը:

կազմում է մսի ամբողջ արտադրանքի 55%₀-ը), Արևմտյան մարդում (խոզի միսը—57%₀), ԿՍՄ-ում (51%₀), Մոսկվայի մարզի հարավում (48%₀), խոզի միսը սննդի արդյունաբերության թափուկների և հացահատիկի բազայի վրա՝ Ուկրաինայում (59%₀), Հյուսիսային Կովկասում յոդիպտացորենի և ձիթեան արդյունաբերության թափուկների բազայի վրա:

Առաջին հնգամյակում մսի արտադրանքի բնագավառում անասնաբուծական սրբորենը լուծելու համար ստեղծվեցին մսի խորհրդատեսություններ (մաստու խոշոր յեղջերավոր անասնաբուծություն) և խոզախորհրդատեսություններ ու համապատասխան ապրանքային կոտորանների ֆերմաներ, Մսախորհրդատեսությունների թվով և նրանց տերիտորիայի չափերով առաջին տեղը բռնում է Ղազախստանը (բոլոր խորհրդատեսությունների 22%₀-ը և տերիտորիայի 45%₀-ը), աֆուհասկ Սիբիրը (բոլոր խորհրդատեսությունների և տերիտորիայի 25%₀-ը) և Զավոլոչյեն (խորհրդատեսությունների 18%₀-ը ու ամբողջ տերիտորիայի 12%₀-ը):

խոզախորհրդատեսությունները զլխավորապես կենտրոնացած են կարաուֆի մշակող և սննդի արդյունաբերության շրջաններում՝ Ուկրաինայում (163 խորհրդատեսություն), Բելոռուսիայում (93 խորհրդատեսություն), ԿՍՄ-ում, Միջին Վոլգայի աջափնյա մասում, Հյուսիսային Կովկասում (չեդիպտացորենի բազայի վրա): Զիշտ նույնպես խոզախորհրդատեսությունները զարգանում են նաև խոշոր արդյունաբերական կենտրոնների՝ Մոսկվայի, Իվանովոյի, Գորկու, Լենինգրադի շուրջը, զլխավորապես բանջարաբուծության միացորդների և հասարակական սննդի թափուկների բազայի վրա:

խորհրդատեսական շինարարությունն առընթեր ստեղծվում են անասնաբուծական ապրանքային ֆերմաներ կոտորանություններում (խոզաբուծական ապրանքային ֆերմաներ, մատղաշ անասուններ մեծացնելու ֆերմաներ) (տես աղյուսակը 174 հղ):

Մինչև հնգամյակի սկիզբը միսը հասնում էր կենտրոնական սպառող շրջանները և խոշոր արդյունաբերական կենտրոնները գլխավորապես կենդանի ձևով, վորովհետև մաստու անասնաբուծության շրջաններում չկային ստացարանային կառուցվածքներ, դրանք բոլորը գտնվում էին սպառման վայրերում: Անասունը կենդանի փոխադրելու դեպքում նա կորցնում է իր քաշի 5-ից մինչև 20%₀-ը: Կենդանի անասունի փոխադրության համար պահանջվում են 2 անգամ ավելի վազաններ, քան մսի փոխադրության համար:

ՀԱՄ. Գ. (բ) Կ. Կենտրոնի 1929 թ. դեկտեմբերի վորոշման մեջ ասված է՝ «1) մսի արդյունաբերության ծալրահղ հետամնացությունը վերացնելու համար հնգամյա պլանով նախատեսել սպանդանոցային

և սառցարանային գործի աֆնպիսի դարգացում, վորպեսզի ապահովվի սպառման խոշոր ռալոնները յեկող մսի 75⁰/₁₀-ը սառը և սառցրած ձևով ստանալը, 2) կառուցվող սպանդանոցների և սառցարանների ցանցը պետք է գտնվի աֆնպիսի շրջաններում, վորոնք ապահովում են մսի արդյունաբերության բավականաչափ հավասարաչափ բեռնավորումը: Խոշոր սառցարան—սպանդանոցների նոր շինարարությունը ծավալվում է մսի արտադրություն շրջաններում՝ Սիբիրի, Ղազախստանի, Պովոլժյեյի, Հյուսիսային Կովկասի, Ուկրաինայի և ԿՍՄ-ի արանսպորտային հանգուցային կետերում: Բացի դրանից մասկոմբի-նատների շինարարություն է կատարվում նաև խոշորագույն արդյունաբերական կենտրոններում:

Անասունների բանակի անումը խորհոցեստային յով կոցոցեստային ապրանքային Ֆերմաներում

(1000 գլուխներով)

Անասունի տեսակը	1928 թ.	1932 թ.		
	Ընդամենը	Ընդամենը	Այդ թվում	Ֆերմաներում
			Խորհանոց-ություններում	
Խոշոր յեղջերավոր ա-նասուն	332	7600	2100	5500
Խոզեր	75	3550	950	2600
Վոչխարներ և այծեր .	970	10000	4400	5600

Բրդի արտադրությունը կապված է վոչխարաբուծության հետ: Վոչխարաբուծության հիմնական ռալոններն են՝ Ղազախստանի, Կիւր-գիզիայի, Միջին ասիական հանրապետությունների, Անդրկովկասի, Սիբիրի և Բուրյատ—Մոնղոլիայի արոտային տերիտորիաները:

Վոչխարաբուծությունը, նալած նրա տված բրդի վորակին, բա-ժանվում է նրբաբուրդ և կոշտաբուրդ վոչխարաբուծության: Մինչև հնդամյակի սկիզբը նրբաբուրդ վոչխարաբուծությունը քիչ եր դար-դացած: Նրբաբուրդ վոչխարաբուծության (վորը մինչև հեղափոխու-թյունը գտնվում էր խոշոր կալվածատերերի ձեռքում), դարգացման նպատակով կազմակերպվեցին վոչխարաբուծական խորհանոցություն-ներ: Վերջիններիս ծավալման հիմնական ռալոններն են՝ Ղազախստանը, Մոտրին Պովոլժյեն, Հյուսիսային Կովկասը, Ուկրաինան և Սիբիրը:

ԹՈՂՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՔՅՈՒՆ

Թոօնարուծութիւնը դառաւանտեսութիւն մեջ աշնան ել յերկ-
բորդական ճյուղ չե, ինչպէս սովորաբար կարծում են: Թոօնա-
րուծութիւնն պրոդուկտներէ արտահանութիւնը վերջին տարե-
ներու կազմում եր 100% -ի բոլոր անասնաբուծական պրոդուկտներէ արտահանու-
թիւն մոտ 1/2-ը դր Սյա ճյուղը շատ կարեւոր ե նաև 100% -ի աշխատավոր տղաքըն-
կութիւն մատակարարման տեսակետից, 2-րդ հնգամյակի վերջում սղառման մակար-
դակը 1—3 անգամ բարձրացնելու խնդրի լուծման համար:

Խոշոր անասնաբուծութիւն համեմատութիւնը Թոօնարուծութիւնն տարբերիչ
տեսանկյանակութիւններն են՝ 1) ընտանի Թոօններէ շատ բարձր մթերատուութի-
ւնը՝ 2) անասունի իր իսկ շատ արագ վերարտադրութիւնը (վաղահասութիւնը)՝
հազի ե բազի տարեկան 70 անգամ, այնինչ նույնիսկ խոզինը միտն 14—15 անգամ:

Թոօնարուծութիւնն արտադրանքի մեջ ըստ արժեքի առաջին տեղը բռնում ե
ձուռն (մոտ 50 %), աշուհնաե միւսը (40 %), ազվամաղը ե քիտուրը:

Ետահնկապութեան Ռուսաստանում Թոօնարուծութիւնը գրեթե բացառապէս
չերկրորդական ճյուղ եր, վորն սղառքութում եր մանր տնտեսութիւնն մնացորդները,
սակայն այդ ձևով ել նա զգալի դումար եր կազմում արտահանութիւնն մեջ:

Վերակառուցման ջրջանում չեր կարելի աշխարհող անել Թոօնարուծութիւնը,
վորն ունի մեղ համար առանձնապէս արժեքավոր հատկութիւններ՝ արագ ջրջանա-
ռութիւն, արտադրութիւնը տարածութիւնն միավորի վրա ուժեղ համակենտրոնաց-
նելու ընդունակութիւն ե ինկուբատորներէ մրջնցով պրոցեսը մեխանիզացիայի յն-
թարկելու հնարավորութիւն: Ստեղծվեց Թոօնարուծական արեստ ե կազմակերպվեցին
հաստակ Թոօնարուծական խորհանտեսութիւններ, ինչպէս ե Թոօնարուծական ապ-
րանքային ֆերմաներ կառնտեսութիւններում: 1932 թ. սոցիալիստական սեկտորում
մենը ունենը՝ խորհանտեսութիւններում—1210 հազ. գլուխ Թոօն, ապրանքային
կառնտեսային ֆերմաներում—4650 հազ. գլուխ: Ի հարկ ե դա միայն սկիզբն ե:

Թոօնարուծութիւնը հինվում ե հացահատիկային տնտեսութիւնն տված կերերի
վրա, ուստի ե նա ամենից առաջ տեղավորված ե հացահատիկային ջրջաններում,
Աւերականում, ԿՍՍՐ-ում, Հյուսիսային Կովկասում, Միջին ե Ստորին Վոլգայում:

ՃԱՊԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՔՅՈՒՆ

Առաջին հնգամյակի ընթացքում առաջ ջարվեց ե 100% -ում ու-
շագրութիւնը գրավեց անասնաբուծութիւնն մի նոր ճյուղ, վորն
առաջ մեղ մոտ գրեթե դոյութիւնն չուներ—դա ճապարարու-
ծութիւնն ե: Վերջինս Թոօնարուծութիւնը նմանվում ե շատ արագ վերարտադրվելու
ընդունակութիւնը (ճապարը հասունանում ե 6—7 ամսում ե եղ ճապարը տարեկան
մի բանի անգամ ձագեր ե հանում, տալով ընդամենը մինչև 25 ձագուհիներ): Բացի իր
բազադրութիւնը շատ արժեքավոր մսից ճապարը տալիս ե մեծ արդյունաբերական
նշանակութիւն ունեցող մսի (մորթի, ֆետը, կաշի): Ճապարարութիւնը Թոօնա-
րութիւնից տարբերվում ե նրանով, վոր նա սղառքութում ե կերի նվաղ արժեք
ունեցող տեսակները, մասնավորապէս բանջարանոցային տնտեսութիւնն թափուկները:
Հինց այդ պատճառով ել իր դարգացման սկիզբնական ջրջանում ճապարարութիւն-
ը մեղ մոտ գլխավորապէս տեղավորվում ե արդյունաբերական կենտրոններէ ջուրը
զանվող մերձքաղաքային դոտում:

1) Որինտի՝ աշնվացեղ հալոր տարեկան ձվով արտադրում ե իր քաղից 6 անգամ
ավելի սննդամթերք, այն ինչ ամենից ավելի կաթնատու ցիգի կովը տարեկան կաթով
առաջ ե իր քաղից պակաս սննդանյութեր:

ԱՅԹԱՍՏՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՔՅԱՑ ԻՆՏԱՆԿԻՄ
ՅԵՐԻ

17-րդ կուս կոնֆերանսը 2 րդ հնգամյա պլանի կադմ-
ման դիրեկտիվների մեջ վորոշել է՝ «Անասնաբու-
ծության բնագավառում 2 րդ հնգամյակում ձեռք
բերել հոտի և ապրանքային արտադրանքի այնպիսի աճում, վորը
հիմնականում համապատասխան լինի անասնաբուծական պրոբլեմի
լուծմանը ՍՍՀՄ-ում, ինչպես կուսակցությունը դրան հասավ առաջին
հնգամյակում հասցահատիկային պրոբլեմի նկատմամբ»:

2 րդ հնգամյակում անասնաբուծական պրոբլեմի լուծումն ընթա-
նալու չե խորհանտեսությունների և կուլտեսուսային ապրանքային
ֆերմաների արտադրանքի ավելացման գծով. կերի բազան ի հաշիվ
հացահատիկային ու կերային կուլտուրաների և սննդի արդյունաբերու-
թյան մնացորդների ավելացնելու գծով: Այն 1300 միլիոն ց. հացահա-
տիկից, վորը պետք է ստացվի 2-րդ հնգամյակի վերջում, 500—600
միլիոն ց. գործադրվելու չե անասնաբուծության կարիքներին համար:
Այդպիսով հացահատիկային պրոբլեմի լուծումն իր հետևից կրերի նաև
անասնաբուծական պրոբլեմի լուծումը:

§ 7. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄՅՈՒՍ ՃՅՈՒՂԵՐԸ

Գյուղատնտեսությանն են վերաբերում այս բառի լայն իմաս-
տով նաև անտառային տնտեսությունը, վորսորդությունն ու ձկնոր-
սությունը:

ԱՅԹԱՏՈՒՅԻՑ
ՈՑՆԱՏՈՒՅԻՑ

Փայտը վոչ միայն վառելանյութ է, այլ և հումք է:
Անտառահումքն ունի շատ բազմապիսի կիրառու-
թյուն: Անտառանյութը վաղուց արդեն հանդիսացել
է շինանյութ, հումք՝ փայտամշակման արդյունաբերության համար,
կաշվի արդյունաբերության կողմից գործադրվել և վորպես դաբադիչ
նյութ, գործադրվել է նաև կուպը և ձյութ պատրաստելու համար:

Հետագայում տեխնիկան ընդլայնել է փայտի վերամշակման չե-
ղանակները՝ բարդացնելով չոր թորումը, փայտի մասսայից պատրաս-
տելով թուղթ, քիմիական ձևով փայտից պատրաստելով ցելլուլոզա,
վորը լայն չափերով սկսել է գործադրվել արհեստական թելի պատ-
րաստման գործում:

Այդպիսով կանոնավոր ոգտագործման դեպքում անտառանյութը
կարևոր գործոն է հանդիսանում լեռկրի ինդուստրացման համար:

ՍՍՀՄ ի անտառների տարածությունը հասնում է 73 մլն. միլի-
900 մլն. հեկտարի և ավելի (անտառները դեռևս թույլ են հետազոտ-
ված, ուստի ճշգրիտ տարածությունը դեռ հայտնի չե): ՍՍՀՄ-ից հետո
ամենից շատ անտառապատ լեռկրները—Կանադան և ՀԱՄՆ-ը ունեն-
առաջինը—324 միլիոն հեկտար, իսկ 2-րդը—221 միլիոն հեկտար ան-

տարալին տարածութիւնն: Մոտավոր հաշվով լեռնաբաններէ
1) 3-րդ մասը ԽՍՀՄ-ի տեղիտորեայում եւ Նուշիսկ ԽՍՀՄ-ի ավելի
բնակված Յեմլորպական մասում մեկ մարդուն միշին թվով բնկնում ե
1,5 հեկտար անտառ, անհամեմատ ավելի շատ՝ քան Արեմտյան Յեմլոր-
պայում: Բնական պայմաններն տեսութիւննից մենք արդեն զիտենք,
վոր ալը անտառային տարածութիւնն ըստ առանձին ռալոններն
բաշխված ե շատ անամաշկալ կերպով: Սակայն խնդիրը միայն բնա-
կան պայմաններով չի սպառվում: Բանը նրանումն ե, վոր հին Ռու-
սաստանում դիշատիչ տնտեսավարութիւնն հետեանքով անտառն իմաս-
ամբողջ դուռդատնետութիւնն ծալրահեղորեն վոնչացել ե ալնպիսի
ռալոններում, վորտեղ առաջներում ել համեմատաբար քիչ անտառ ե
յեղել¹⁾ (ամբողջ տափաստանային շերտում ե անտառատափաստա-
նային շերտի դրալն մասում), ե միեւնումն ժամանակ թուլլ չափով ե
ոդատագործվել ե նրանից բալակեանաչափ վարելահող չի մաքրվել հլու-
սիսային ե հլուսիս-արեկեյան ռալոններում, վորտեղ առանց ալն ել
շատ անտառ կա, ուստի ե դա ոգտակար կլինել, բացց ալը չի արվել
վորովհետե շուկան անտառն նվաղ պահանջ ե առաջադրել, տրանս-
պորտը կարգին չի յեղել ե բացի դրանից՝ թուլլ տնտեսութիւնն
ի վիճակի չի յեղել տարածութիւններ խելու անտառից:

Յեթն ԽՍՀՄ-ի Յեմլորպական մասից դուրս զցենք նրա հլուսի-
սային շերտը՝ Նովգորոդ—Յարոսլավլ—Կազան գծով, ապա մնացած
մասն անտառով ավելի վատ կլինի ապահովված, քան Գեերմանիան:
Ընդհակառակն՝ ալը դժից դեպի հլուսիս չափադանց շատ անտառ կա,
վորը նվաղ չափով ե ոգտագործվում: Դա վկայում ե ալն մասին, վոր
վատ տնտեսավարութիւնն ի միաս ամբողջ ժողովրդական տնտեսու-
թիւնն խտրացրել ե անտառն բաշխման անհամաչափութիւնը, փոխա-
նակ նրա բնական բաշխումը փոխելու հակառակ ուղղութիւնը՝ դեպի
նրա ավելի համաչափ տարածման կողմը:

Պլանային սոցիալիստական տնտեսութիւնը հնարավորութիւն
ունի կարգավորելու ալը դրութիւնը: ԽՍՀՄ անտառային տարածու-
թիւնն հսկայական մասը—95 0/0-ը պետական նշանակութիւն ունեցող
անտառներ են: Անտառային տարածութիւնն միայն 1/20 մասն ե հան-
դիսանում տեղական նշանակութիւն ունեցող անտառներ, վորոնք
համեմատե են գլոպական բնակչութիւնը՝ ոգտագործելու իր սեփական
կարիքներն բալարաբման համար:

1) Անտառը շատ մեծ նշանակութիւն ունի ամբողջ դուռդատնետութիւնն հա-
մար մանավանդ այն շերտում, վորտեղ քիչ մթնոլորտային տեղումներ են թափվում.
այդտեղ նա նվաղեցնում ե ավելի համաչափ ե դործնում ջրի մակերևութային հո-
սանքը, լանջերը պաշտպանում ե վողովելուց, մեղմացնող աղբեցութիւն ե ունենում
կլիմայի վրա Ուստի յերկրի տեղիտորեայի վրա անտառն ավելի համաչափ բաշխու-
մը մեծ ե ընդհանուր նշանակութիւն ունեցող ժողովրդատնտեսական խնդիր ե:

Անտառային ամենամեծ տարածությունները գտնվում են Յակուտիայի ԱՄՆՀ-ում (270 մլն. հեկտ.), Արևմտյան Սիբիրում (92 մլն. հեկտ.), Արևելյան Սիբիրում (80 մլն. հեկտ.). Հեռավոր Արևելքի լեռնիքում (85 մլն. հեկտ.), Հյուսիսային լեռնիքում (72 մլն. հեկտ.), Ուրալի մարզում (42 մլն. հեկտ.), այնուհետև գալիս են Լենինգրադի մարզը և Կարելիայի ԱՄՆՀ (21 մլն. հեկտ.), Գորկու լեռնիքը (13 մլն. հեկտ.), Արևմտյան մարզը (5 մլն. հեկտ.) և Բելոռուսիան (3,9 մլն. հեկտ.):

Անտառի փաստական ոգտագործումը հիմա իհարկե ամենևին չի համապատասխանում ռայոնների անտառատարածությանը՝ ճանապարհագրորդ Հյուսիսային Սիբիրի—Յակուտիայի, Արևելյան Սիբիրի լեռնի ղ հսկայական անտառային տարածությունները մենք դեռևս գրեթե չենք ոգտագործում: Ավելի մեծ չափով մենք սկսում ենք ոգտագործել (մասնավաճառ արդյունաբերության և տրանսպորտի դեպի արևելք շարժվելու կապակցությամբ—Թուրքսիբ) Արևմտյան Սիբիրի և Ուրալի անտառները: Ուժեղացել է անտառի արտահանումը Հեռավոր Արևելքից՝ Սակայն շարունակում են մեծագույն նշանակություն ունենալ՝

Արտահանվում են համար—Հյուսիսային լեռնիքը (լաստարկում Վիչեգդայով, Դվինայով, Պինգգայով, արտահանություն Արևմտագրական), Լենինգրադի մարզը և Կարելիայի ԱՄՆՀ-ը (Մարինյան սիստեմով, Սվիրով, Նեվայով, արտահանություն Լենինգրադից և Սպիտակ-ծովի ափերից):

ԽՍՀՄ ԵԵԽԻՑ պահանջի բավարարման համար—Գորկու լեռնիքը (լաստարկում Վյատկայով ու Վեյտլուգայով դեպի Վոլգա), Ուրալի մարզը (լաստարկում Կամայով և ապա ներքև Վոլգայով), Բելոռուսիան (լաստարկում Պրիպյատով և Դնեպրով դեպի Ուկրաինա):

Ներկայումս փաստորեն չի ոգտագործվում մեր անտառների փայտի տարեկան աճման անգամ $\frac{1}{3}$ -ը: ԽՍՀՄ ամբողջ հարմար անտառային տարածությունից առաջին շահագործումով ընդգրկված է մոտ 37 $\frac{1}{2}$ %-ը, ընդ վերում շատ ռայոններում շահագործվող տարածությունները բնավ լրիվ չափով չեն ոգտագործվում: Յակուտիայում և Արևելյան Սիբիրում անտառատարածությունների մեծ մասը դեռևս ամենևին չի ոգտագործվել: Մյուս կողմից կան ռայոններ, վերանորոգված անտառահատումը դադարի չափով (2—3 անգամ) դեբադանցում և փայտի տարեկան աճումից և աչգայնով տեղի չե ունենում անտառային ֆոնդի կրճատում: Անտառային արտադրանքը խիստ ավելացնելու համար բավական և կարգավորել տրանսպորտը և անտառը շահագործել կանոնավոր կերպով: Սակայն անտառային տնտեսությունից ամենամեծ լեկամուտը կարելի չե ստանալ միայն աչն ղեպղում, լեռը կաղմակերպվի անտառի ավելի կատարյալ վերամշակման գործը, ավել-

լի թաղապետն պատրաստի առարկաներ ստանալու համար, ալդ տեսակետից հատկապես կարևոր և անտառաթղթալին և անտառաքիմիական արդյունաբերութեան զարգացումը: Անտառամշակման արդյունաբերությունը, վորն ընդհանրապես մինչվերականուցման շրջանում բաժանանալով դարգացած չէր, կենտրոնացած էր միայն սակավաթիվ շրջաններում՝ Բիլորուսիայում և Արևմտյան մարզում (լուցկու, թղթի), անտառ արտահանող կարևորագույն նավահանգիստներում (Լենինգրադ, Ալեքսանդրիյկ—ամենից ավելի անտառադրոցման—ֆաներալին արդյունաբերությունը) և Վոլգայի ստորին հոսանքի շրջանում (Սարատով, Սաալինգրադ), ուր շարժվում և անտառի ամենից ավելի մեծ թե՛նահոսանքը: Շնորհիվ նրա, վոր արդյունաբերությունը շարժվում և դուրսի նոր, արևելյան սալոնները, ինչպես և անտառ մշակող նոր ճյուղերի զարգացման, վորոնք արդեն չեն կապված արտահանութեան մեծ ճանապարհների հետ (անտառաքիմիական արդյունաբերություն, ավելի բարդ շինվածքների պատրաստում), արդյունաբերությունն արդեն սկսում և վաղա միեղմանը նրա սեփական շրջաններին մոտ վաղըրում:

Վորսորդություն Վորսորդությունը, ինչպես ալդ ըստ ինքյան պարզ և ամենից ավելի շատ դարգացած և անբնակ կամ սակավաբնակ և թույլ ողորդող ժողովրդ վաղըրում՝ գլխավորապես ծայրաբանդ հյուսիսում, ուր հողագործությունը չի հասնում, մասամբ ել անաղատալին տափաստաններում և լեռնային շրջաններում, Վորսորդութեան պրոդուկտներից ըստ արժեքի ամենից մեծ նշանակութուն ունի մորթին: Մորթին չկիւլ և Ռուսաստանի վաղեմի հարստությունը և վաղուց ի վեր խոշոր դեր և խաղացել նրա արտահանութեան մեջ: Յերապակեան Ռուսաստանի անտառների ընտելացման և կտրաման հետևանքով մորթի ձևը բերելու դորնն անցավ Ուրալի մյուս կողմը, Միլիթի տայգա-անտառների ահադին տարածությունները: Մորթիների հետադնդման շնորհիվ նվաճվեց Միլիթը, վորի նվաճված ժողովուրդներից առաջ (Շչասակ) վերցվում էր մորթով:

Յարական Ռուսաստանում մորթեղենի արհեստագործությունը կրում էր խիստ գիշաթիչ բնույթ: Իդուր տեղը վաճառվում էին շատ դադաններ: Ավելի թանկարժեք տեսակներն իսպառ վաճառվում էին: Միլիթի վորսկանը գիշաթիչ կերպով էր շահագործում մորթեղենը, վորովհետև մորթեղենի մեծագնորդները պակաս գիշաթիչ կերպով չէին շահագործում իրեն վորսկանին: Վորսկանին պարաքով մատակարարելով դանադան մթերքներ, մեծագնորդն ալդգիսիները չերեք անգամ ավելի չէր հաշվում, իսկ նրանից մորթեղենն ստանալիս վերջինս չերեք անգամ եժան էր հաշվում: Ընկնելով ալդպիսի կախման մեջ՝ վորսկանն ստիպված էր լինում իսպառ կոտորել վորսը, անգամ մատաչաներին, չթողնելով նրանց մեծանալ, և ալդպիսով վաճառվում էր

իր սեփական գոյութեան աղբյուրը: Մորթեղենի արտաքին առևտուրը կատարվում էր չափազանց անապահով՝ կերպով, վերոգնատե արտասանմանում հումքը վաճառելով, հիմնաստանն այնտեղից ներմուծում էր ավելի մեծ գումարի պատրաստի մորթեղեն, ջանք իր արտահանած հումքն արժեք: Նախապատերազմյան ժամանակ ընդամենը վերավում էր մինչև 20 մլն. մորթի 30 մլն. ու արժեքով, վորի մեծ մասը՝ 25 մլն. ու պարանք գնում էր արտաքին շուկա:

Համալսարնային շուկայում մորթեղենի գծով մենք բացի Կանադայից ուրիշ մրցակից չունենք: Ոգտվելով այդ գրությունից և այն առավելություններից, վորոնք բոլորում են արտաքին առևտրի մենաշնորհից, մենք կարողացել ենք մորթեղենը դարձնել խոշոր արտահանութեան առարկա, վորը տալիս է մոտ 100 մլն. ռուբ., այսինքն արտահանութեան ընդհանուր գումարի 10-ից մինչև 12⁹/₁₀-ը: Այսպիսով Հյուսիսում կազմակերպված են վորսորդների անհրաժեշտ առարկաներ հայթայթող ֆակտորիաներ, վորոնք դուրս են մղում մեծադնորդներին և սահմանված գներով վորսորդներից ընդունում մորթեղենը: Վորսորդների մեծ մասը կոոպերացված է: Պալքար և մղվում վորսորդութեան ու ձկնորսութեան գիշատիչ լեզանակների դեմ: Պլանաչափություն և մտցվում մորթեղենի վորսի կազմակերպման գործի մեջ: Այդ կազմակերպութեան հիմնական ձևերը հետևյալներն են.

1. Ազատ արհեստագործական վորսորդությունը տալիս ուղածդ տերիտորիայում. սա կազմակերպութեան ամենաթուփոփում է, կամ ավելի ճիշտն ասած՝ ամեն մի կազմակերպութեան բացակայութեան է. ազատ վորսը ավելի կարգավորված և ինտենսիվ ձևերի հանդեպ հետզհետե ավելի լե նախանշում գնալի նշուար:

2. Ամրացված վորսատեսներ, վորի գնալքում անտառները բաժանվում են բնակավայրերի միջև տնայն, վոր աչա կամ այն անտառում կարող են վորս անել միայն վորոշ բնակավայրի ընտելիչներ: Այսպիսի կազմակերպման առավելությունները նրանում են, վոր սա շահագրգռում ու ամբողջ կողմնակալին կարգավորելու արհեստագործութեանը, պալքարելու վորսի գիշատիչ լեզանակների դեմ և վերացնում և վորսորդութեան ազատ ձևի հետ կապված անպատասխանատվութեանը:

3. Վորսորդական օմեհսություն արգելադրանքներ. արգելադրանքներ այն վայրերն են, վորտեղ վորսորդութեան ամենին արգելված է, Հետապնդումից ազատված գաղանք այդտեղ հնարավորութեան և ըստանում ազատ կերակրվելու և բազմանալու. արգելադրանքների կազմակերպման նպատակն է դադարեցնել գաղանքների վոշնչացումը և լրացնել նրանց քանակը:

4. Գաղափարով քրտն — սա մորթեղենի արհեստագործութեան ամենաբարձր ձևն է, վորի ժամանակ արդեն վերանում են պատահականութեանն ու տարերայնութեանը և մորթեղենի արհեստագործութեանը դառնում և կենդանարուծութեան հասուն տեսակը. դադանաբուծական ֆերմաները կազմակերպվում են մորթավոր գաղանները ամենից ավելի արժեքավոր տեսակների բաղմացման համար:

Ախտի, բերինդյան ծովերի կղզիներում և այլ վայրերում մենք կաղմակերպել ենք մի շարք գաղանաբուծական անտեսութեաններ:

Մորթեղենի արհեստագործութեան մեծագույն ուսյուններն են՝ Արևելյան Սիրիի չերկիրը, Հեռավոր Արևելքի չերկիրն ու Յակուտիան, աշուհեան Ուրալի մարզը, Հյուսիսային չերկիրը, Արևմտյան Սիրիի չերկիրը և Ղազախստանը:

Ձկնորսութուն Բուսական սննդի մեջ պակասող՝ սպիտակուցով և ճարպերով ձկան միսը գրեթե նույնքան հարուստ է, վորքան անասունի միսը: Սակայն ժողովրդական անտեսութեան տեսակետից ձկնորսութեանն անասնաբուծութեանից շատ ավելի ձեռնառելի: Այն դաշտը, վորտեղ բարձրում է և ձուկը, չերքեք հարկ չի լինում մշակելու: Ձկան համար սնունդ են հանգիստանում ջրով վորոգվող որդանական նութերի մնացորդները և դրանցով կերակրվող մանր որդանիկները (այսպես կոչված «պլանկտոն»), այդպիսով ձկնորսութեանը լուրջապես ոգտագործումն և այն թափուկներին, վորոնք ալլապես իդուրանող կկորչեին:

Ժողովրդական սննդի մեջ ձկնորսութեան ունեցած նշանակութեանը չերևում է նրանից, վոր ԽՍՀՄ-ում ձկան տարեկան վորք հիմա իր քաշով հավասար է մոտ 10 մլն. գլուխ խոշոր լեղջերավոր անասունի:

Յարական Ռուսաստանում ձկնորսութեանը շատ վատ էր դրված. վոչ մի մեխանիզացիա չկար, ամեն ինչ արվում էր ձեռքով, գործադրվում էին վորսի վերին աստիճանի գիշատիչ չեղանակներ. նոր, հեռավոր շրջաններում վորսի գործը կազմակերպելու համար վոչինչ չեր ձեռնարկվում, իսկ հին վայրերն աղքատանում էին: ԽՍՀՄ-ում ձկնորսութեանը համայնացված է, ըստ խոշոր ձկնորսաբաններում կազմակերպված են պետական մեծ ձեռնարկութեաններ — արեսաներ, ձկնորսական կոոպերացիան գրեթե 100 0/0-ով ընդգրկում և վորոտղներին: Մեծ առաջադիմութեան և կատարված վորսի մեխանիզացիայի ասպարեղում:

Մինչև հեղափոխութեանը ձկան ներմուծումը գլուխի ֆոփով դեռ պակասում էր արտահանութեանից, ըսկ վորում ներմուծվում էին ավելի եժանագին տեսակներ, իսկ արտահանվում էին ավելի թանկագին տեսակները: Հիմա ներմուծումը խիստ կրճատվել և, իսկ արտա-

համալսելու անհիշատակ հնարավոր է դարձել շնորհիվ նրա, վոր նախապատերազմյանի համեմատութեամբ վորսը զգալի չափով ավելացել է:

ԽՍՀՄ-ի գլխավոր ձկնորսարանները Կասպից ծովումն են: Վերջինս ձկան բաղման համար ունի բացառիկ բարենպաստ պայմաններ: Վորջան, ապա Ուրալը, Թերեկը և մի շարք ավելի մանր գետեր հսկայական տարածութեաներից մեծապատեղ ընդհանրապես մնացորդներ են թափում այդ ծովը, վորը ավելի մոտ շատ ծանծաղ է, ուժեղ չի գոթորկվում և ունի շատ հարմար ամրեր ձկնկիթ անելու համար: Յասպից ծովը—դա մի հարստագույն ձկնարան է:

Իրան առընթեր կասպիական ձկնորսարանները այլ ձկնորսարանների համեմատութեամբ աչքի չեն ընկնում իրենց նպաստավոր դիրքով թե սպառման կենտրոնների, թե բանվորական ուժի, թե աղբի մոտիկութեան (Բասկուլայակ) տեսակետից:

Յերկրորդ տեղը բռնում են Հեռավոր Արևելքի ձկնորսարանները: Այստեղ ձկնալիքն հարստութեամբ ունի անհաշիվ են և գեռ ընտել լիովին չեն ուղտադրածվում: Հիմնական անհարմարութեամբն են՝ սպառման կենտրոններից հեռու գտնվելը, բանվորական ուժի պակասութեամբ, աղբի բացակայութեամբ տեղում (այդ բերվում է Մեծ ծովի ամրերից շրջանցելով Ասիան): Մեր ձկնորսութեամբ վերջին տարիներում այստեղ արագորեն անում է, դուրս մղելով մապրոսիցիների վորսը, վորսի գլխավոր վայրերն են՝ Կամչատկայի ամրերը (մանավանդ արևմտյանը) և Ամուրի գետաբերանը: Ձկան գլխավոր տեսակներն են՝ իլյասի, կետա, զորբուրտ, հեռավոր արևելյան ձկնորսութեամբ մեծ տեղ է բռնում արտահանութեան մեջ:

Հյուսիսային բևեռային ծովի ձկնորսարանների գլխավոր շրջանը Մուրմանսկի ամրերն են, ձկան գլխավոր տեսակը՝ փրփրուկը: Հեռու գտնվելով բնակված կենտրոններից՝ այդ ձկնորսարանները մեր կողմից դեռ բավականաչափ չուղտված չեն, նորվեգիացիներն ու անգլիացիները մեր ամրերում մեղից ավելի շատ ձուկ են վորսում: Այդուհանդերձ նախապատերազմյանի համեմատութեամբ վորսը 4 անգամ անել է:

Արդվի ծովի ձկնորսարանները իրենց բնական պայմաններով (ծանծաղուտ, հարստութեամբ պահպանում) նման են Կասպիականին: Ձկնով հարուստ մյուս վայրերից պետք է մատնանշել Առալյան ծովը և Միրբեր գետերի՝ Որի, Յենիսեյի, Լենայի գետաբերանները: Ձկնորսութեամբ գլխավոր խնդիրներն են.

1) Վորսի մեխանիզացիայի ուժեղացում, ամենից առաջ արաուլերների (հատուկ ձկնորսական նավեր, վորոնք վորսի համար ունեն մեխանիկական հարմարանքներ) քանակի ավելացումը, մանավանդ հեռավոր վայրերում.

- 2) Նոր սակավ չտրացված ռալոնների զարգացում.
- 3) Ձկնապահածոյի գործի զարգացում.
- 4) Արհեստական ձկնորսութեան կազմակերպում:

§ 8. ԿՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿՈՆ ՌԱՅՈՆՆԵՐԻ ՔԱՐՏԵԶԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Մինչև հիմա մենք դաս-դաս ուսումնասիրում ելինք զլուդատն-տեսութեան առանձին ճյուղերը և նրանց անդադաշխումը ԽՍՀՄ-ի տերիտորիայում: Սակայն զլուդատնեսութունը, վորպես կանոն, կատարվում է կոմբինատորման տափելութունների ոգտադործման հիման վրա, յերբ զուգ-ըզվում են իրար հետ կապ ունեցող առանձին ճյուղեր, այնպես վոր, մի ճյուղ ոգտադործում է մյուսի լիափուկները, մի կուլուրա ցանքաշրջանառութեան միջոցով բարձրացնում է մյուսի բերքափութութունը և այլն: Ուստի զլուդատնեսութեան աշխարհագրութեան մասին լրիվ պատկերացում ունենալու համար պիտք է քննել նաև ճյուղերի կոնկրետ զուգ-ըզվումը զլուդատնեսական մասնադիտացման վորոշ ռալոններում: Մենք այդ կանենք, հիմք վերցնելով ԽՍՀՄ զլուդատնեսութեան հեռանկարային մասնադիտացման նախնական նախագիծը:

Ըստ այդ նախագծի ԽՍՀՄ բաժանվում է 9 գոտու, վորոնց ներսում նույնպես առանձնացվում են հատուկ ռալոններ (տես նկ. 24 և 25):

Ամենահյուսիսային գոտին, վորը մտնավորապես համընկնում է տունդրայի հետ, կազմում է մեկ՝ յեղիբուարութեամբ—զազմափութային մարեդեմի ռալոն (1), սա ամբողջովին ընկած է հողագործութեան սահմաններից դուրս: Այս գոտու մեջ մտնող ռալոնների հիմնական տնտեսական առաջադրանքը լեղջերվարութեանն է:

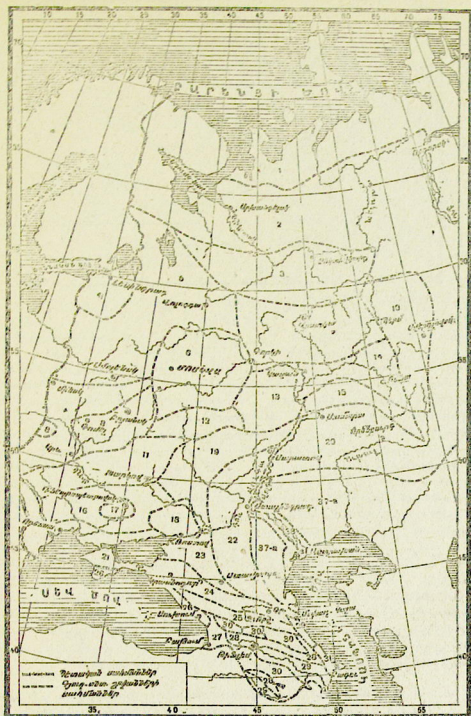
Հետեյալը՝ անտառազլումաբերական գոտին է (2 և 43), վորի գլխավոր տնտեսական առաջադրանքը անտառադործութունն է, իսկ գոտու հարավային մասում անտառից մաքրված տարածութեաններում վարվող զլուդատնեսութունը կրում է սպառողական բնույթ, անտառամթերութեաններին սպասարկելով պարենով և խաբով (фурж):

Այնուհետև գնելի հարավ տարածվում է յերբորդ շատ ընդարձակ վուտ-կաքմա-յուղային գոտին. սրա մեջ մտնող ռալոնները (5 և 9) գլխավորապես մասնադիտատնում են վուշի վրա, ապրով նրա ընդհանուր արտադրանքի մոտ $\frac{1}{10}$ ը: Ամբողջ վուշա-կաքմա-յուղային գոտին գտնվում է մեխրահողա-անտառային հողա-կլիմայական գոտու սահմաններում: Այդ գոտում ճյուղերի կոմբինատորմումը վորոշվում է հետևյալով.—այստեղ կան լավագույն բնական պայմաններ (խոնավ և

հով անտառալին կլիմա) վուշի և կերակրոտերի մշտեման համար. այս-
տեղ կա նաև լավագույն ընական կերի բազա և դեմս արոտների և
բարձրախոտ մարդագնացիներին. մյուս կողմից այս գոտին մոտ և հին
մեծ արդյունաբերական կենտրոններին, վերտեղ կենտրոնացած և մեծ
քանակությամբ քաղաքային և ընդհանրապես վոշ-գյուղատնտեսական
բնակչություն. այդ կենտրոններին կաթնամթերքների հալթալթումը
ընականաբար ամենից հարմար և կատարել այս գոտուց. Վուշագործ-
ծուծյան սերտ զոդումը կաթնատնտեսության հետ վորոշվում և հետե-
վյալով՝ վուշը խիստ ուժաստատ և անուժ հողը, մինչդեռ մասնագիտա-
ցած տնտեսությունը շահագործված և աչն բանում, վորպեսզի վուշը
ցանքատարածության մեջ ընկն հնարավոր չափով մեծ տեղ. Դրա
համար անհրաժեշտ և մեծաքանակ աղբային պարարտանյութ, վորը
տալիս և խոշոր լեղելեքավոր անասնապահությունը, բացի այդ ան-
հրաժեշտ և ցանքաշրջանառության մեջ մտցնել նաև մեծ քանակու-
թյամբ ցանովի խոտեր, վորոնք ամենից ավելի լավ են հողը նախա-
պատրաստում վուշի կուլտուրայի համար և վերականգնում են նրա
պողարերությունը վուշից հետո. Այս գոտու վերին աստիճանի կարե-
վոր անտեսական խնդիրն՝ և ամեն տեսակի անհարմար հողերի լիկվի-
դացիան, վորոնց, ինչպես և հարոսի ու պառկած հողերի հաշվին պետք
և ավելացվեն կերային տարածությունները:

Զորրորդ՝ կարևոր-բանջարա-կարտոֆիլային գոտին ունի այնպիսի
ռազոններ (4, 6, 10), վորտեղ արդյունաբերական կենտրոններին
(Լենինգրադ, Մոսկվա, Ուրալ) մատակարարող մերձադաշային առն-
տեսությունն առաջատար դեր և խաղում:

Հինգերորդ գոտին, վոր տարածվում և Պրեոլեյից դեպի արևելք
ԿՕՄ-ի և Միջին Վոլգայի անտառատափաստանով, ձխնիկական կուլ-
տուրաների յեվ ինտենսիվ անասնաբուծության գոտի յե: Սրա առանձին
մասերը մասնագիտանում են կանեփի, կարտոֆիլի, շաքարի ճակնդե-
ղի (11), կաթնատու անասունի և խոզաբուծության մեջ. Այս գոտին
ունի ինտենսիվ ձուլիների համար նպաստավոր ընական պայմաններ,
մոտիկ և արդյունաբերական կենտրոններին և ԽՍՀՄ խոտաբուծի մա-
սի կենտրոնին, ուստի և ունի դյուղատնտեսության ինդուստրիալացման
մեծ հնարավորություններ և մեծ աշխատանքային ռեսուրսներ: Այս-
տեղ անասնաբուծությունն ինտենսիվ-մատուռ բնույթ ունի, խոզա-
բուծությունն ու թռչնաբուծությունը դրեթի ամբողջովին հենվում
են հողագործությունից ստացվող կերի և ամենից շատ տեխնիկական
կուլտուրաների թափուկների վրա: Կարևորագույն տնտեսական առա-
ջադրանք և հանդիսանում տեխնիքական բույսերի, արմատապտուղ-
ների և ցանովի խոտերի ցանքսերի խտացումը և անասնաբուծական
արտադրանքի ավելացումը ընդլայնված կերային բազայի հիման վրա:

Նկ. 24. ՍՍՀՄ Աֆիական ժամի դյուլութեան Կադրոնը

Նկ. 23. ՔՍ ԱՄ Ասիական մասը գյուղատնտեսական ուսյոնները

1—Յեղջերու արևածական— Կազանի մարզային, 2—Անատոլիայի արևելական, 3—Սուդան-վուլգային, 4—Կաթնա-կարտոֆիլա-բանջարային, 5—Վաշա-կաթնային, 6—Կաթնա-բանջարա-կարտոֆիլային, 7—Կաթնա-կարտոֆիլա-խոզաբուծական, 8—Կանինիա-կաթնա-խոզաբուծական, 9—Սուդան-վուլգային, 10—Կաթնա-կարտոֆիլա-բանջարային, 11—Շաքարաձև կնիզային, 12—Կաթնա-խոզա-թռչնաբուծական, 13—Կաթնա-կարտոֆիլա-խոզաբուծական, 14—Կարտոֆիլա-կաթնային, 15—Հացահատիկա-խոզա-մսային, 16—Հացահատիկա-յեզիպտացորենա-խոզա-թռչնաբուծական, 17—Կաթնա-բանջարա-պտղաբուծական, 18—Կաթնա-բանջարա-պտղաբուծական, 19—Հացահատիկա-արևածական-խոզաբուծական, 20—Հացահատիկա-մսային, 21—Հարավային կուլտուրաների (տեխն. և պտղա-բանջ.) ուսյոն, 22—Հացահատիկա-մսա-բրդային, 23—Հացահատիկա-արևածական-խոզաբուծական, 24—Տնտեսական կուլտուրաների և թռչնա-մսային, 25—Կաթնա-մսային (նախալեռնային և լեռնային), 26—Պտղա-խոզա-թռչնաբուծական, 27—Մեղմարաբուծային կուլտուրաների, 28—Պտղա-խոզա-թռչնաբուծական (և բանջ. Արևմ. Վրաստանում), 29—Բամբակային և պտղա-խոզա-թռչնաբուծական, 30—Կաթնա-ալյակական և մսա-բրդային, 31—Անապատային կուլտուրաների և կառուցվածքներ բույսերի, 32—Սուդան-Հացահատիկային, 33—Հացահատիկա-յեզիպտային, 34—Հացահատիկա-մսա-բրդային, 35—Բրնձա-սոյային և տեխն. կուլտ., 36—Բամբակաբուծական, 37—ա—Մսա-բրդային, 37-բ—Մսա-բրդային (անապատա-արոտային), 38—Բանջարա-պտղա-բամբակաբուծական (Սևաստան), 39—Հացահատիկա-սոյա-կաթնային, 40—Հացահատիկա-յեզիպտա-մսային, 41—Մսա-բրդա-Հացահատիկային, 42—Մսա-յեզիպտային, 43—Անատոլիայի արևելական, 44—Մսա-պանրա-բրդային:

Այստեղ ցանցատարածութեան աճուժը կատարվում է դրեթի բացառապես հարսի վերացման հաշվին, վերը տեղի յե ունենում է ռադաշտից դեպի ալիկ կատարվող ցանցաշրջանառութեան անցնելու հետևանքով:

Տեխնիկական կուլտուր աների ինտենսիվ անասնաբուծութեան դոտուց հարավ ընկած և վեցերորդ՝ ցուհեմ—աճաճաբուծական դոտին; վորի ներսում կան Դնեպրոպետրովսկի, Դնեպրոկոմրինատի և Դոն-բասի շուրջը ձևավորվող կաթնա-բանջարա-պտղաբուծական ուսումնարաններ (17—18): Մնացած հիմնական ցորենի ուսումնարանում կատարվում են դանազան լրացումներ, այն է՝ արևմուտքում (16)—լեզիպտացորեն, խոզաբուծություն և թռչնաբուծություն, ալուսեղեն դեղի արևելք Դոնից մինչև Սարատով (19)—արևածաղիկ և խոզաբուծություն, ալուսեղից դեղի հարավ-արևելք կիսայնբաշտային շերտում (20 և 22)—մսային և մսա-բրդային անասնապահություն և վերջապես Արևմտյան Սիբիրում և Ղազախստանում ըավականաչավի խոնավություն ունեցող շերտում—լուսադրծություն խոզաբուծության հետ (33), իսկ կիսա-ցերաշտային շերտում—մսա-բրդային անասնապահություն (34): Գոտու հարևորադույն խնդիրն է՝ ցորենի ցանքների ընդարձակումն ի հաշիվ խամ հողերի հերկի:

Նույնպիսի հողա-կլիմայական պայմաններում, ինչ վոր յերրորդ դոտին, ընկած և յոթներորդ՝ աճաճա-վուսա-յուդային դոտին Սիբիրի ստամաններում (32 և 43): Այստեղ անտառները դեռ քիչ են հատված, աղաքանկությունը քիչ է, արանապորտի հեռավորությունը պատճառով ավելի դժվար է հողագործության տեխնիկական վերակառուցումը, աւստի և անասնապահությունը դեռևս զբաղվում են առաջին տեղը:

Ուկրաինայի ծալք հարավը Դրիմի հյուսիսային մասի հետ միասին (21) սկսում և մասնադիտանալ հարավային՝ տեխնիկական (կենտոփ, բամբակ և այլն) և պտղաբանջարային կուլտուրաների, ինչպես և խաղողագործության մեջ: Դրիմի հարավային ափը (25) ուժեղացնում և իր պտղա-խաղողագործական մասնադիտացումը:

Կովկասում շնորհիվ հողա-կլիմայական պայմանների խիստ տարբերությունների, վորոնց պատճառը լեռնային ուղիներն են, շրջանացումը ստանում և շատ մանրածավալ բնույթի: Հյուսիսային նախալեռները մասնադիտանում են մի շարք տեխնիկական հարավային կուլտուրաների վրա՝ իսկ Անդրկովկասում դառնում և խոնավ մերձարևադարձային շերտը (ամենախոնավ ուշները ՅՄՀԽ-ում Սև-ծովի ափին), վորը լեռնի և ուրիշ շատ արժեքավոր բույսերի միակ ուսումնարան (26, 27): Մյուս կողմից ցածրադիր և առաջ, սակայն չոր տարածություններում հիմնականում մշակվում են բամբակ և կաուչուկատու բույսեր (29 և 31): Միջին նախալեռների ուղիները (28) մասնադիտանում են պտուղների և խաղողի վրա. բարձր լեռնային ուսումնարանները մասնադիտանում են կաթնատու և մսա-բրդային ուղղություն ունեցող ալպիական անասնաբուծության մեջ:

Ակտած կալմիկներին ինքնավար մարզի չոր տափաստաններին, Արարտ-Կասպիական դաշտավայրի վրայով մտնելով Ղազախստանի ու Միջին Ասիայի սահմանները, տարածվում և անապատա-տառային յով լեռնա-անապատայնակամ գոտին, վորի ներսում ամենամեծ ռադիոն մաս-բրդային ռադիոն է (37): Այս ռադիոն կարևորագույն խնդիրն է մաս-բրդատու վոշկարարութունի ըստ ամենայնի դարգացումը ա-նապատութունի խորհրդատեությունների հիման վրա Արևմուտքում Մոտրին Վոլգայի գետափում այս ռադիոնի մեջ է մտնում մի բանջա-րա-պտղա-բամբակագործական շրջան (38), իսկ հարավում Միջին ասիական հանրապետությունների ուղղիմներում գտնվում է ԽՍՀՄ հիմնական բամբակագործական ռադիոն (36), վորի կարևորագույն ա-ռաջադրանքն է բամբակի պրոդուկցիայի մաքսիմալ ավելացումը: Բալխաշի աչի կողմը, հարավային Ղազախստանում (36) կա տեխնի-կական կուլտուրաների մի ռադիոն (բամբակ, ջենդեր, բրինձ և պտղա-բուծություն), վորը մասամբ նման է Հյուսիսային Կովկասի նախա-լեռնային ռադիոնին (24):

Ավղանստանի և Չինաստանի սահմանի լերկարությամբ Պամիրի և Տյան-Շանի բարձր լեռների վրայով մինչև Բալխաշ տարածվող ռա-դիոնը լեռնային մաս-պանրա-բրդային անապատայնություն ռադիոն է, վորն աչուհետև նույնպես սահմանային լեռների լերկարությամբ գե-պի արևելք շարունակվելով գտնում է մաս-բրդա-հացահատիկային ռադիոն (41): Վերջապես՝ Հեռավոր Արևելքում դառնում են ևս լերկու-ռադիոն՝ Խաբարովսկ—Վլադիվոստոկի հացահատիկա-սոյա-կաթնային ռադիոնը Ուսսուրիի և Խանկայի մոտ (39) և Ամուրի հացահատիկա-յու-ղա-մսային ռադիոնը Չեյա-Բուրեայի հարթությունում (40):

IV. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

§ 1. ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԻ ՆՇԱՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Աշխատանքի աշխարհագրական բաժանման համար տրանսպորտը խիստ կարևոր նշանակություն ունի, վերալինեալ զանազան ռալոններէրի և նրանց մասերի մասնագիտացումը տարբեր ճյուղերի ու արտադրութեանների գծով պահանջում և պրոդուկցիայի փոխանակման հնարավորութիւնն նրանց միջև Ալդպես որինակ՝ Միշին Ասիայի մասնագիտացումը բամբակադործութեան մեջ, վորը կատարվում է ըամբակի տրանսպորտով ի հաշիվ հացահատիկային կուլտուրաների, պահանջում և հացահատիկի ներքերման և ըամբակի արտահանման հնարավորութիւնն:

Ընդհիմ մի շարք պատճառների տրանսպորտը մեր լերկրի համար հատկապես կարևոր նշանակություն ունի: Մեր յերկրի զլխավոր առանձնահատկութեանը, վորը պայմանավորում է տրանսպորտի վերին աստիճանի կարևորութիւնը նրա համար,— դա նրա տնտեսութեան համար կարևոր նշանակություն ունեցող առանձին ելիմենտների ծալրանեղ ցրվածութիւնն ու կտրվածութիւնն է տարածութեան մեջ: Հացով հարուստ, սակայն անտառազուրկ Հարավը հակադրված է տնտեսով հարուստ, սակայն հացազուրկ Հյուսիսին: Ածխի և նավթի զլխավոր հանույթը Դոնըսում և Բազում է, իսկ նրանց զլխավոր սպառումը— կենտրոնում՝ Մոսկվայի մոտ և Լենինգրադում: Ուրալն ու Կուլդասը փոխանակում են հանք ու ամուլա Ձ հազ. կլմ. տարածութեան վրա: Բացի այդ, պետք է նկատի առնել մեր տերիտորիայի հակադրական մեծութիւնը, բնակչութեան ցածր միջին խտութիւնը, բնակվածութեան ծալրանեղ անհամաչափութիւնը և բնակեցման ու տերիտորիայի լուրացման պրոցեսի անավարտ լինելը:

Վորքան ավելի եժան է տրանսպորտը, ախնջն վորքան քիչ է փոխադրութեան արժեքը, ախնջան ավելի մեծածավալ տպրանքներ կարող են փոխադրվել ավելի մեծ հեռավորութեան վրա, ախնջան ավելի լայն և ավելի խորն է կատարվում աշխատանքի աշխարհագրական բաժանումը:

Տրանսպորտի դանազան տեսակները փոխադրութեան արժեքի տեսակետից խիստ տարբերվում են միմյանցից:

Տոնն-կիլոմետրի վարձը (այսինքն 1 տ. 1 կլմ. փոխադրելու վարձը) մինչև պատերազմը սալլուդով մոտ 60 կոպ. էր, խճուղով—մոտ 6 կոպ., լերկաթուղով—1 կոպ., գետային նավով—¹/₂ կոպ., ծովային նավով—¹/₁₆ կոպ., այլ կերպ ասած՝ միևնույն 60 կոպ. վճարելով կարելի է 1 տ. բեռը փոխադրել սալլուդով 1 կլմ., խճուղով—1 կլմ., լերկաթուղով—60 կլմ., գետային նավով—120 կլմ., ծովային նավով 960 կլմ.: Հետևաբար պարզ է, թե վորքան են ընդլայնվում փոխադրութեանները հնարավորութեանները ցամաքում ավելի կատարելապես արանսպորտի անցնելու հետ առընթեր, ինչպես և ցամաքային տրանսպորտից չբախնին տնցնելով:

Մինչև լերկաթուղիների և նավերի հանդես դալը, վորը ակզի ունեցող անցյալ դարի սկզբում, ընտրութուն էր կատարվում միայն սայլի և ջրային տրանսպորտի միջև, վորը բնական լինելով փոխադրում էր հոսանքով ներքև՝ լատարիումով և հոսանքի դեմ վերև՝ քաղուկով: Այն ժամանակ ջրային հաղորդակցութունը վճարական առավելութուն ուներ ցամաքային հանդեպ, սայլի համեմատութեամբ միայն կարող էր զգալիորեն լուսնալուսն ամենափոքր, միայն մանր նավակների համար մատչելի գետակները. ջրային հաղորդակցութունները այդ նույն մեծ առավելութունն էր, վոր ստիպում էր գործադրել նավաբաղուկը Գետային տրանսպորտն այն ժամանակ տրանսպորտի հիմնական տեսակն էր ¹): Վորտեղ գետային ճանապարհները չկային, ստիպված դիմում էին սայլին՝ անդամ դառ մեծ տարածութունների վրա, ընդ վորում արևատում էլին ողտադործել սահնակային ճանապարհները: Այդպիսի պատմականորեն ստեղծված սայլային մագիստրալների ուղղութեամբ էր, վոր անդկացվելին առաջին լերկաթուղիները: Յերը լերկաթուղային ցանցը զարգացավ և գետային նավերի չափերն ավելացան, վորը դեռերով կատարվող անը նավարկութունը դադարեց: Վորտեղ նրանց վաղեմի նշանակութեան հետքեր մնացին նրանց վրա առաջացած առևտրական ճաղաքները:

Ժամանակակից տրանսպորտի անհրաժեշտ պայմանը բեռնահոսանքների մեծածանակութունն է: Թե ջրային տրանսպորտի (նավեր, նավահանգիստների սարքավորում և այլն), թե մանավանդ լերկաթուղային տրանսպորտի (լերկաթուղի, շինքեր, շարժական կազմ և այլն) սկզբնական կապիտալ ծախսերն աչնքան մեծ են, վոր բեռների անհրաժեշտ շրջանառութեան դեպքում նրանք վրա մի կերպ չնշն կարող

¹) Հետաքրքիր է նշել, վոր սկզբնական ժամանակներում լերկաթուղային ճանապարհության կարևոր խնդիրներից մեկը ջրային ուղիները միացումն էր: Կալաշ—Շաբրինյան (այժմյան Մոսկվա-Պետրոպոլ) գիծը, վորը Վլոդլան միացրեց Գոնի հետ, ամենավաղ կառուցված լերկաթուղային գիծերից մեկն էր համեմատաբար վաղ և կառուցվել նաև Պերմ—Տոլմակն գիծը, վորը միացրեց Վլոդլայի և Ուրալի ավազանները: Այդպիսով սկզբնական շրջանում լերկաթուղիները համարվում էին զարգացած հիմնական ջրային ցանցի համար:

արդարաւորաբար Բեռնաշրջանառութեան ան տարեկան միխմումը, վերը
ձեռնառու չե դարձնում խճուղուց լերկաթուղուն անցնելը, հաշվում են
մոտ 70 հազ. տ.:

Ամենից ավելի մեծ բեռնահոսանքներ առաջանում են միջուսյո-
նական հաղորդակցութեաններում, վերտեղ մի ուսումնական համալսարան
մեծաքանակ պրոպագանդային զգալի տարածութեաններ անցնելով դնում
և դեպի մյուս ուսյոնը. որինակ՝ այդպիսի չեն հացի և անտառանու-
թեան հոսանքները, վերոնք՝ Վոլգայի վրա շարժվում են հանգիստելով
խորը, կամ թե հանքի և ածխի հանդիպական հոսանքները Ուրալի և
Կապուստի միջև Ուկր-ի տերիտորիայի վրա:

Այդպիսի միջուսյոնական հոսանքները սպասարկվում են ջրային
և լերկաթուղային մագիստրալներով (այսինքն մեծ ճանապարհներով):
Ներուսյոնական փոխադրութեաններ ընտանգում տեղական
ապրանքափոխանակութեան և բեռները մագիստրալի մոտ համալսելու
դրժը սպասարկվում և տնակա ճանապարհներին, նոյնքի լերկաթու-
ղիներին և մանր գիտակներին միջոցով:

Այդպիսով, ժամանակակից արանսպորտի բոլոր տեսակները կա-
նոնաւոր աշխատանքը ապահովելու համար պետք և միանա մեկ
ընդհանուր սխեմայի մեջ, վերում նրանք մեկ-մեկու կլրացնեն և մեկ
մեկու կանեն:

Կապիտալիստական լերկներում մասնավոր սեփականութեան
և մրցակցութեան խանգարում են տրանսպորտի համեմաղի և պա-
նաղի աշխատանքին. մի շարք լերկներում գետային տրանսպորտի
խաղաղ դուրս և մղվել լերկաթուղիներին մրցակցութեամբ, վերոնց մեջ
ներդրվել են ավելի մեծ կապիտալներ¹⁾: Նույնպիսի դրութեան եր
տիրում նաև նախահեղափոխական Ռուսաստանում: Վերջինից մենք
ժամանակութեան աստիանք մի շատ հետաքննաղ տրանսպորտ, վերը
դտնվում ևր ըստաւել վտա վիճակում:

Չնայած ձեռք բերված մի շարք նվաճումներին (լերկաթուղիներին,
ջրանցքներին, նավատորմի նոր շինարարութեանը, կառարկաղործու-
թեաններին մատնումը, շարժման կանոնաւորումը և այլն) արանսպոր-
տը դեռևս շարունակում և մնալ մեր ժողովրդական տնակաութեան
նեղ տիղը, վերը խտնաղում և մյուս ճակատամասերում արաղ առաջ
ընթանալու դրժին:

1) Այդպիսի մրցակցութեան ամենապայտուն որինակները կարելի չե անանել
ՀԱՄԵ-ում, վերաղ յեղել են դեղերի, յիրը մրցակցութեան համար կառաղվել են
դուղանեա լերկաթուղիներ, յիրը յերկաթուղային ընկերութեանները դնել են ջրանց-
քները, վորպետի այդպիսիները լցնեն և վիճեցնեն ջրային տրանսպորտի մրցակցու
թեանը:

1930 թ. կուսակցության 16-րդ համագումարում ընկ. Ստալինն ամբողջ հասակով դրեց տրանսպորտի պրոբլեմը՝

«Հարկ չկա չերկար խոսելու այն հսկայական նշանակություն մասին, վորն ունի տրանսպորտն ամբողջ ժողովրդական տնտեսության համար: Յե՛վ վո՛չ միայն ժողովրդական տնտեսության համար: Ինչպե՛ս հայտնի չե, տրանսպորտը հափազանց լուրջ նշանակություն ունի նաև չերկրի պաշտպանության համար: Յե՛վ ահա, չնայած տրանսպորտի ահագին նշանակությանը, տրանսպորտի տնտեսությունը, այդ տնտեսության վերակառուցումը դեռ շարունակում են հետ մնալ դարգացման ընդհանուր տեմպից: Դեռևս հարկավոր ե ավազուցել, վոր այդպիսի պայմաններում վտանգ կա վոր մենք տրանսպորտը կդարձնենք ժողովրդական տնտեսության նեղ տեղը, վորը կարգելակի մեր առաջնագրությունը: Մի՛թե ժամանակը չե վերջ տալու այդ դրությունը:

Այդ նեղ տեղի հաղթահարումը, տրանսպորտի արմատական վերակառուցումը հանդիսանում ե չերկրորդ հնգամյակի կարևորագույն խնդիրներից մեկը:

§ 2. ՅԵՐԿԱԹՈՂՈՒՂԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

Հնդհաճուր բնութագիր

Յերկաթուղիները ժամանակակից ցամաքային տրանսպորտի հիմնական և կարևորագույն տեսակն են ¹⁾:

Մեր չերկիրը ցամաքային և ու չափազանց լայնածավալ, ուստի և նրա համար չերկաթուղիները հատկապես կարևոր նշանակություն ունեն, նրանց բռնաշրջանառությունը $2\frac{1}{2}$ անգամ մեծ ե գնացյին և ծովային տրանսպորտի բռնաշրջանառությունից, միասին վերցրած:

Ցարական Ռուսաստանից մենք ժառանգություն ենք ստացել 58,5 հազ. կմ. չերկաթուղային ցանց. նոր շինարարության շնորհիվ այդ ցանցի չերկարությունն ավելացել և մինչև 83,4 հազ. կմ., ցանցի բացարձակ չերկարությունը մենք հետ ենք մնում միայն ՀԱՄՆ-ից, սակայն հետ ենք մնում խիստ մեծ չափով (գրեթե 5 անգամ—83 հազ. կմ. 405 հազ. կմ. դիմաց): Սակայն լերք չերկաթուղային ցանցը հաղվում ենք ըստ տարածության և ազգայնականության. քանակի, տեսնում ենք, վոր մենք խիստ հետ ենք մնում և ՀԱՄՆ-ից, և՛ Արևմտյան Յևրոպայից, ինչպե՛ս այդ չերևում ե 28 ելի ազդեցակից, վորը կազմված ե առաջին հնգամյակի սկզբում չեղած տվյալներով:

¹⁾ Յերկաթուղիների շնորհիվ ցամաքային տրանսպորտը վերից մինչև վար մեխանիզացիայի յե յենթարկվում, մաքսիմալ չափով ազատվում ե տարվա յեղանակների ազդեցությունից, յեղանակի պատահականությունից և այլն և ձեռք ե բերում այնպիսի կարևոր հատկություններ, ինչպիսի յեն նժամությունը, արագությունը, կանոնավորությունը, ժամկետայնությունը, անվտանգությունը, բռնի առանձնահատկություններին հարմարվելու հնարավորությունը, մասսայական բնույթը:

**Յերկարդալային
ցանցի կառու-
ցումը**

Ուսասանում յերկաթուղային ջինարարութեանն ակազիլ և
նեկուսեւիլ (այժմ Հոկտեմբերյան) յերկաթուղու կառուցու-
մով, զորք մնացելց յերկու մայրաքաղաքները՝ Գետերբուրգը
(այժմյան Լինկըն, քաղը) — Ենգլիստայի տատուանը — Մոսկվայի
սեւեռի և մըակող արշաւանքերութեանն դիւաժոր կենտրոնի հետ

Այդ ճանապարհից անմիջապէս հետո՝ Ենգլիստայի ջինարարու-
թեանը, զորոնց ապահովում ևս Մոսկվայի կապիւրը նրա հոսքային և պարենավորման
բաղանդի հետ, ինչպէս Արեւմտյան Յեզրոտայի հետ Դրանք Մոսկվայից դնացող
հետեւյոյ դժեկը ևս՝ 1) դեպի Յարոսլավլ ու Վոլոգդա, 2) դեպի Նիժնի-Նովորոդ
(այժմյան Դոբրիլ), 3) Ռյ-դան և Կոզլով, զորք շարունակվում և դեպի Սարատով և
Վորոնեժ — Ուստով, աշուհեան 4) դեպի Տուլա — Ուրլ — Կուրսկ և վերջապէս 5) դեպի
Մինսկ — Վարշաւա

Դուրս դուրս Վոլոգայի վրա (Յարոսլավլ, Նիժնի-Նովորոդ, Սարատով) Մոսկվան
(Վոլոգայի միջոցով) կապվելց նաև ակիլի հետաժոր շրջանները հետ

Յ ե ռ ի ը ն ե ը	Յերկաթուղիներ (կիլոմետրներով)	
	100 քառ. կմ. տա- րածութեանն նուսի	10 հազ. բնակչու- թեանն ընկնում և
Արեւմտյան Յեզրոտա	6,5	9,1
Միսկյալ նախնդներ	4,4	42,8
ԽՍՀՄ	0,32	4,6
Մոսկով յերկրներում	0,36	3,1
Համախ. հանրադուստրը	0,82	6,6
ԽՍՀՄ Յեզրոտական մասը	1,08	4,9
ԽՍՀՄ Ասիական մասը	0,06	3,4

Այդպիսով կառուցվելց մեր յերկաթուղային ցանցը կմտնը, զորն ունի մեկ
կենտրոնից — Մոսկվայից ակազող սարգոտային ձև

Ըստ մասնակի յերկաթուղային ջինարարութեան հետեւյոյ խնդիրները հան-
դիստցան՝

ա) հաց հատիկի տրասնամութեանն ապահովումը — ճանապարհները դեպի Բալ-
տիկ և Սև ծովերի նաւահանդիսանքը

բ) Լեւոնդործարարային ուսոյները, դիւաժորապէս Հարավի (ճանապարհ Կրի-
մոյ Ռոդի և Դոնբասի միջև), և մասումը Ռուսիի ապահովումը և վերջապէս՝

դ) Կապ մայրաքաղաքի հետ — Ենգլիստ, Սիբիրի, Միջն-ասիական յերկաթու-
ղիները

Ուստասանում տրանզիտային մարդկաւաքներ (ինչպէս Ամերիկայում՝ միան-
գամից ակիլանսից մինչև ակիլանսի) չկառուցվելցն, ծալքաեւեռքի միջև յերկաթու-

դային կապը պատմականորեն ստեղծվեց զանազան ժամանակներում զանազան նպատակներով կառուցված գծերի միացումից, ուստի և ընթացողները (маршрут), վերոնց կազմվում են զանազան ճանապարհների միասնիկական միացման միջոցով, մրտնեցիվ խողով կենտրոնները՝ շատ են թեքվում ուղղադիր՝ ուղղութունից:

ԽՍՀՄ-ի վերաբերյալ միջին ավյալները քիչ բան են ասում, վերոհետև լեռնաթուղային ցանցի տեղաբաշխումը, վերը յնշ-ով կատարվել է դեռևս ցարիզմի ժամանակ, չափազանց անհամաչափ և, դա արտացոլում է արտադրողական ուժերի անհամաչափ դարգացումը նախահդարձիկական Ռուսաստանում և ցարական կառավարութայն չերկաթուղային քաղաքականութունը: Ուստի և միանշանակ անհրաժեշտ է ԽՍՀՄ-ի յերկաթուղային ցանցը ռադիկալիզել, վերցնելով նրա առանձին մասերը:

ԽՍՀՄ տոռնօրի մասերի ուղա-սարկվածուրյամ ասեիմանը

ԽՍՀՄ ծայրամասերից Կովկասը յերկաթուղիներով սպասարկված լինելու աստիճանով չի դիջում Միութայն Յեվրոպական մասին, իսկ Միբրն ու Միջին Ասիան տարածութայն առումով շատ ավելի քիչ յերկաթուղիներ ունեն:

Միբրն միայն մեկ մարդատրալ ունի, վերը դնում է դուգանել ուղղութայնը: Միբրն Կյուրասային հակաչալան մասը մինչև այժմ դեռևս յերկաթուղիներից զուրկ է:

Միջին Ասիան Միութայն Յեվրոպական մասի հետ կապված է յերկու գծով՝ Որնսբուրդից դեպի Տաշքենդ և Կրասնովոդսկից դեպի Սամարղանդ, վերոնց իրար հետ միացած են Սամարղանդ Տաշքենդ գծով:

Դեռևս բալանականալի յերկաթուղիներ չունի նաև Դաղախաստանը: Թուրքեստանի և Միբրն յերկաթուղիների ծայրանդ աննորմալ կորվածութունը վերացվեց միայն 1930 թ., յերբ անցկացվեց Թուրքեստան—Միբրն յերկաթուղին:

Միութայն Յեվրոպական մասի ներսում ցանցի խառնթյունը բնավ համաչափ չէ. յեթե մի դիծ անցկացնենք Լենինգրադից դեպի Ռիբինսկ, աչատելից Վոլգայի վրայով մինչև Սարատով և Սարատովից դեպի Ռոստով, ապա կերևա, վեր աչդ դիծ ներսում դանվող տերիտորիան յերկաթուղիներով ավելի լավ է սպասարկված, քան աչդ գծից դուրս լեղած տերիտորիան:

Յերբ նաչում ենք յերկաթուղիների քարտեզին, պարզ կերպով յերևում է, վեր աչդ գծից դուրս ներկայումս մեղ մոռ դեռևս գոյություն չունի յերկաթուղային ցանց բառիս բուն իմաստով, ալ կան միայն կենտրոնից դեպի ծայրամասերը դնացող առանձին գծեր ¹⁾:

¹⁾ Աչտեղ պեղը և Նկատի առել, վեր առաական ցարիզմի յը դադութային ծայրամասերում յերկաթուղիները կառուցում էր միայն ալդտելից հուճը կորգելս:

Վերևում մատնանշված գծից դուրս չկան նրա կողմերին զուգահեռ գնացող մազիստրալներ։ հյուսիսում չկան զուգահեռային մազիստրալներ, բացի մեկից՝ Լենինգրադ—Վլոդզա—Վլասկա, Ուրալում—չկան միջոցականի ուղղությամբ գնացող գծեր, հարավ-արևելքում—հարավ-արևմուտքից դեպի հյուսիս-արևելք։

Յերկաթուղային ցանցը մեղ մաս ամենամեծ խտությունն է հասնում Ուկրաինայում, Դոնբասում և այլա Մոսկվայի մարզում Մոսկվայի մաս։ Յերկաթուղիներից միանշանակն դուրս է Յանկա-արայի ԱՄՆՀ։

Հիմնական յե-
կարուղային մա-
զիստրալներ լի-
նիմակում քնո-
նահում են

Միուսկան հիմնական յերկաթուղային գծերն են՝ ալն մագիստրալները, մորոնք Արշալուսերական կենտրոնը կապում են Սև, Բալտիկ և Հյուսիսային ծովերի նավահանգիստներին հետ, Դոնբասի ածխի, Ուկրաինայի հացի հետ, Վոլգայի նավահանգիստ-ներին, Ուրալի և Սիբիրի հետ, այնուհետև Միբիրի մագիստրալը, Ուկր-բուրգ—Տաշքենդի, Թուրքեստան—Միբիրի (գորը միացնում է Սիբիրի և Միջին-ասիական յերկաթուղիները), Կովկասի մագիստրալը և Մուր-մանսկի յերկաթուղին։

Առաջին հնգամյակում յերկաթուղային ցանցը 76,8 հազ. կմ.-ից աճեց մինչև 83 հազ. կմ. (այսինքն 8⁰/₁₀)։ Արդյունաբերության ու դրոշմանտիստության բնագավառում կատարվող նոր զինարարության և արդյունահանության խիստ ակտիվացման շնորհիվ առեղծվել են արտադրա-կան նոր կապեր, փոխվել և բնանախանային կապը և դրան առը-թեք փոխվել և նաև մի շարք յերկաթուղիների նշանակությունը։

Ինդուստրացման կապակցությամբ մեծապես ավելացել է ար-դյունաբերական բեռների (մանավանդ վառելանյութի և մետաղի) տե-սակարար կլիտը։ զինարարության կապակցությամբ խիստ աճել են զինանյութերի բնանախանայինները։

Այդպես, որինալ, դարեկան կատարվող ինտերպոլիտական տատարա-մի ժամանակ կատարեց Մուրմանսկի յերկաթուղին զուտ տարածական նպատակներով (դանակիցները ուղղամիջև ուղղալու համար), իսկ ներկայումս նա հիմնականում հանդիսանում է վայրատար յերկաթուղի, և բացի այդ իրենի լեռնաբերական ուղի և Մուրմանսկի ձկնորոշության դարձարման կապակցությամբ փոխադրում է մեծ ջանակությամբ ապաօրտ և ձուլի Սիբիրի մի շարք ճանապարհներ մինչև հն-դամյակի սկիզբն ունեյին առավելապես հացատար նշանակությամբ, հիմա Կուզբասի, ինչպես և Կարապանդայի դարձարման կապակցությամբ նրանք փոխադրում են դլոս-վորադեռ ածուխ, հանք և այլ արդյունաբերական բեռներ։

Յերկաթուղային նոր գծերի զինարարության համապատասխանելով նոր զինարարության կենտրոնների դեպի արևելք տեղադրվելուն, նույնպես դլոսվորա-դեռ կատարվել է արևելքում, այդպիսով վերացնելով Միուսկան Յեկոսպական ու Մոսկվան մասերի յերկաթուղային ցանցի խտության անհամաչափությունը²⁾։

²⁾ Արևելքում Ուրալ-Վոլգենցիկ կամբինասի զինարարության կապակցությամբ

Ներկայումս կարևորագույն յերկաթուղային մագիստրալները ընթրոշուժում են բնոնաշըջանառության հետևյալ կազմով:

Արդյունաբերական կենտրոնը Դոնեցի ավազանի հետ միացնող մագիստրալների բնոնաշըջանառությունը գլխավորապես բաղկացած է անխից, մետաղից և հացահատիկից: Դոնբասից քարածուխը Մոսկովա և գնում լերեք ուղղութիւնով՝ Նարկով—Կուրսկ գծով, Կուլյանսկ—Յիկից և Վորոնեժ—Կոզլով գծով: Հիմնական ուղղութիւնը Նարկով—Կուրսկ գիծն է:

Հեղսփոխութիւնից հետո սկսվեց քարածխի բնոնահոսանք Դոնբասից դեպի Լենինգրադ՝ Նարկով—Բրյանսկ—Վլատկա ղծով, այն ինչ մինչև հեղսփոխութիւնը Լենինգրադի արդյունաբերութիւնը մնում էր ներմուծվող անգլիական անխից:

Քարածխի նոր հոսանք և սկսվել Դոնբասից դեպի Մարիուպոլ (և ապա ծովով մինչև Կերչի դործարանը ու մասամբ արտահանման համար): Ուժեղացել և Դոնեցի քարածխի հոսանքը դեպի Կրիվոյ Ռոգ: Մեծ նշանակութիւն ունի Ստալինգրադ—Դոնբաս գիծը, վերով Դոնբաս և դալիս Վուլգայով Ստալինգրադում ստացվող անտառանյութը:

Արդյունաբերական կենտրոնը Պոլովինկի հետ կապող յերկաթգծերը փոխադրում են Պոլովինկից յնկող հաքաքանները և նավթ, վորը Վուլգայով վեր բարձրանալով Սիդրանում, Դորեկում ու Յարոսլավում հոսանքում և յերկաթուղիներին՝ փոխադրելու համար:

Որոնորդը—Տաշքենդ մագիստրալով դեպի Կուստի գնում են քամբակ ու մրգեր, դեպի Կարավ հաց և անտառանյութեր: Հիմա առանձնապես մեծ քանակությամբ անտառանյութեր և հացածխերք Սիբիրից գնում են Միշին Ասիա Թուրքսիբով:

Սիբիրի մագիստրալում ամենատեժեղ բնոնաշըջանութիւնը Ռուսից մինչև Նովոսիբիրսկ գծամասումն է, այստեղ Ուրալից դեպի արևելք գնում և հանքը, իսկ Արևմտյան Սիբիրից դեպի արևմուտք—քարածուխը, ինչպես և ամբողջ Արևմտյան Սիբիրի հացամթերքը:

Կուլրասի ածուխը դալիս և դեպի Ուրալի յերկու շրջանները՝ 1) Սիբիրովսկ և 2) Չելյաբինսկ ու Մագնիտադորսկ: Կարագանդայի քարածուխն Ուրալ և դալիս Պետրոպոլովսկի և Չելյաբինսկի վրայով: Սիբիրի մագիստրալով արևելք են գնում նաև մեքենաներ ու արդյունաբերական ապրանքներ Արդյունաբերական կենտրոնից, Լենինգրասից և Ուրալից, ինչպես և նավթը—Վուլգայից:

Նկատում և նաև շարժան ճարտիմալ խաղաղութ Այստեղ մի շարք գծամասերում մի քանի տարվա ընթացքում ստեղծվել են ավելի ուժեղ բնոնահոսանքներ քան կան Դոնբասում:

Անտառանյութերը գալիս են Մուրմանսկի չերկաթուղով, Վոլոգդա—Արխանգելսկ գծով և Հյուսիսային չերկաթուղով Վլատկալից մինչև Մոսկվա:

Գոյություն ունեցող չերկաթուղային ցանցը մեծ լարվածությամբ և բավարարում այն պահանջները, վորոնք առաջադրվում են տրանսպորտին չերկրի բուռն թափով աճող արտադրողական ուժերի կողմից:

Շարժման խտութիւնը (ալսինքն հազար տոնն—կիլոմետրների թիվը, վորն ընկնում է 1 կմ. չերկաթուղու) հնգամակում գրեթե չերկուանգամ աճել է (1123 հազ. կմ.-ից մինչև 2030 հազ. կմ.): Այս ցուցանիշը մեզ մոտ հիմա զգալի չափով ավելի բարձր է քան ՀԱՄ-ում, Անգլիայում և Ֆրանսիայում:

Յերկարուղային
տրանսպորտի բու-
րութիւնը յիմ Յրա
վերակառուցմամ
ուղիները

Քանի վոր չերկրի արտադրողական ուժերը շարունակում են զարգանալ, գոյութիւն ունեցող չերկաթուղային ցանցը չերկրորդ հնգամակի վերջում չի կարողանա կատարել այն փոխադրութիւնները, վորոնք կպահանջվեն նրանից: Նախնական հաշվար-

կումների համաձայն չերկրորդ հնգամակի վերջում մի շարք ուղղութիւններում բեռների ընդհանուր հոսանքը հասնելու յե 10 մլն. տ., Դոնբասի յիւղիներում և Մոսկվայի մոտակիներում—20 մլն. տոննի, իսկ Կուզբասից դէպի արևմուտք տանող յիւղիներում սկսած Նովոսիբիրսկից նույնիսկ 30 մլն. տ.: Տարեկան 30 մլն. տ. մոտավորապես նշանակում է որակաւ 100 գնացք, իսկ 100 միաշն ապրանքային գնացքը և այն ել մի ուղղութիւնմբ շարժվող, դա այնպիսի բեռնաւորում է, վորն համար հարկավոր է վոչ թե մեկ, այլ մի քանի գծեր: Անհրաժեշտութիւն է առաջանում կամ կառուցել մի շարք զուգահեռական գծեր, կամ թե սովորական չերկաթուղիներից անցնել ելեքտրիֆիկացիայի յնթարկված գերմադիստրալների շինարարութիւնը: Ելեկտրիֆիկացիան պահանջում է դէպի չափով լրացուցիչ կապիտալ ծախսումներ. այդ ծախսերն արդարացնելու համար հարկավոր է հնարաւորութիւն ունենալ այդպիսիները բաժանել մեծաքանակ փոխադրութիւնները վրա, իսկ արա համար անհրաժեշտ է վորպեսզի բեռնահոսանքը լինի մեծ, մշտական, անընդհատ (այսինքն մարշրուտային առանց վերաբեռնումների, փակումների, կցումների, վերակազմումների և այլն) և շարժվի բավականաչափ մեծ տարածութիւն վրա: Այդպիսի պայմաններում ելեքտրիֆիկացիան վոչ միայն արդարացնում է իր ծախսերը, այլ անգամ զգալի տնտեսում է կատարում փոխադրութիւնների ինքնարժեքում, այդպիսին չերկու անգամ իջեցնելով (սովորական չերկաթուղու համեմատութիւնմբ), այսինքն մոտավորապես

հասցնելով գեառային փոխադրութիւններին ինքնաբեցին¹⁾։ Յերկաթուղիներն ելեկտրիֆիկացիայի լինթարկելու հնարավորութիւնը հաշմատը և ուղածդ ուղղութիւններ գետեր ստեղծելու հնարավորութիւնը։

Համ. Կ. (բ) Կ. Կ. Կ. 1931 թ. հունիսյան պլննումում վորոշեց՝ պահել, վոր լերկաթուղային տրանսպորտի վերակառուցման առաջատար ողակը հանդիսանում և լերկաթուղիներէ ելեկտրիֆիկացիան։ Ելեկտրիֆիկացիայի հետ անքակտելիորեն կապված և այն հիմնական ուղղութիւններն ընտրութիւն սկզբունքը, վորոնցում կենտրոնանում են բեռների մեծ հոսանքները։ Ելեկտրիֆիկացիայի համար առաջին հերթին վերցվում են ամենից ավելի շատ ծանրաբեռնված գծամասերը։ Այդպիսի մի շարք գծամասեր արդեն ելեկտրիֆիկացիայի յեն լինթարկված (Մոսկվայի և Բաղվի մերձքաղաքային հաղորդակցութիւն գծամասերում, Սուրամի լեռնանցքը Անդրկովկասում և այլն), մի քանիսում ել աշխատանքները շարունակվում են (Ուրալում, Կուզբասում, Անդրկովկասում)։ Առանձին գծամասերի ելեկտրիֆիկացիայի աչք աշխատանքներում պետք և փորձ կուտակվի մագիստրալներին ելեկտրիֆիկացիայի համար։

Ելեկտրիֆիկացիայի լինթարկված գերմագիստրալներն անցնելու լեն հետևյալ կարեւորագույն ուղղութիւններով։

- 1) Դոնբաս—Մոսկվա (աշխատանքներն արդեն կատարվում են)։
2. Մոսկվա—Սիբիր (Դորկիէ, Սվերդլովսկի վրայով դեպի Տուլա և Ուսկ)։
3. Մագնիտոգորսկ—Կուզբաս (Չելյաբինսկի, Ուսկի, Նովոսիբիրսկի վրայով դեպի Լենինսկ—Կուզնեցկի)։

Հիմնական ուղղութիւններն (վորոնցում կենտրոնացվելու լեն մեծ բեռնահոսանքները) ընտրութիւն Նույն այդ սկզբունքը դրվում և նաև տեխնիկական վերակառուցման այլ (բացի ելեկտրիֆիկացիայից) լեղանակների հիմքում։ Այդ յեղանակների թվին են պատկանում ուժեղ շոգեքարշերի և ջերմաքարշերի մտցնումը, ալտորոկիւրովիտն, բեռնման և բեռնաթափման մեխանիզացիան և այլ միջոցներ, վորոնք արագացնում են շարժումը և ուժեղացնում ճանապարհներին փոխադրական ունակութիւնը։

Յերկաթուղային նոր շինարարութիւն ընդհանուր չափը լերկրորդ հնդամյակում նախատեսված և 25—30 հազ. կմ., ընդ վորում այդ

¹⁾ Սուրամի լեռնանցքի ելեկտրիֆիկացիան շարժական կազմի հետ միասին ներառեց 13 մլն. ու նա փոխադրութիւններ ընդհանուր բարձրացրեց 4 մլն. տ. մինչև 6 մլն. տ., տոնն-կիլոմետրի լինարմեքն իջեցրեց մինչև 0,67 կտոն. և հնարավորութիւն տվավ անտեսելու ուղիների վրա զործադրվող 6300 տ. յերկաթ և տարեկան քարէի համար զործադրվող 32,000 տ. նավթ։

Թվի կեսից վոչ պակաս մասը ընկնում և մեր յերկրի ավելի քիչ լու-
րացված տերիտորիաներին— Զուտարայեյին և Հյուսիսային յերկրին։
Նոր շինարարութեան աշխարհադրութեանը, ինչպես և գոյութեան ու-
նեցող մագնիսականների ելեկտրիֆիկացիան վորոշվում և բնանա-
սանքները համեմատաբար սակավաթիվ հիմնական ուղղութեաններում
համակենտրոնացնելու սկզբունքով։

Մրազբվող նոր յերկաթուղային մագնիսաբաշխերից նշենք մեծա-
գույնները՝

1. Հարավային Սիբիրի, վորը Հարավային Ուրալում պոնվող
Որսկից դնալով Կարադանդայի վրայով, գուրս և դալիս Սիբիրի գոյու-
թյուն ունեցող մագնիսաբաշխ, Ցարկա Խալարանի մոտ։

2. Մագնիսոտորսիկ—Գորիկի Ուֆայի և Կազանի վրայով (1100
կլմ. ավելի)։

3. Ալեքսանդրով Դուլ—Չարժուլ (ավելի քան 1700 կլմ.), վորն
ուղղակի կապ և ստեղծում Միջին-Ասիայի հետ։

4. Արևելյան Ուրալի (1100 կլմ.), վորը միջարեյականի ուղղու-
թյամբ կապում և Ուրալի արևելյան լանջերի լողոր մեծագույն հան-
քավայրերը, սկսած Նադեժդինսկից մինչև Նովոսիլով։

5. Կարադանդա—Բալխաշ—Չու, վորը լինելու յե գոյութեան
ունեցող Պնտոպպովովսկի—Կարադանդա գծի շարունակութեանը։

6. Մաալինգրադ—Որսկ, ապադայի Հարավային Սիբիրի մագնի-
սաբաշխ արեւմտյան շարունակութեանը դեպի Վոլգա և ապա դեպի Սե-
ծովյան նավահանգիստները։

7. Մոսկվա—Կաշերա—Ալաույկի Ստորոսեյսկ—Նեպխուլ (Դոն-
բասի արևելյան մասում), վորը նոր յելք և ստեղծում Դոնբասից։

8. Կոպլով—Պրոխլադնայա—Դար-Նոխ—Դորի (Անդրկովկասում),
վորը Կովկասն ուղղակի միացնում և կենտրոնի հետ. այս գծում նա-
խատեսվում և Դար-Կոխ—Դորի լեռնանցքային գծամայրի ելեկտրի-
ֆիկացիան։

9. Պեչորայի մագնիսաբաշխ (Մոսկվա—Պեչորա), վորը կենտրոնը
կապում և Պեչորայի ավազանի անտառների, նավթի և քարածխի
հետ։

Վերևում թվարկված մագնիսաբաշխների կառուցումով ԽՍՀՄ կըս-
տանա ուժեղ արանապորտային կմախք, վորն ընդունակ կլինի կա-
տարելու արագ ու եծան փոխադրութեաններ։ Յերկաթուղային ցան-
ցի վերակառուցման հետ միասին դրված և նաև իր խիկ տրանսպոր-
տի վերասարքավորման խնդիրը, վոչ միայն սովորական վադոնհիք
ու շոգեքարիք արտադրելու խնդիրը, այլ և մեծարեւ վադոնհիք ու
գերուժեղ շոգեքարէք, ինչպես և չեքմաքարէք ու երկաթաքարէք

արասպրակու խնդիրը: Առաջին հնգամյակում կատարված շինարարութեան շնորհիվ մեզ մոտ արանսպրտային շինարարությունը մեծապես ընդլայնվել է, միաժամանակ բարձրանալով տեխնիկական ավելի բարձր աստիճանի վրա: Մեր գործարանները յուրացրել են մի շարք նոր արասպրակություններ, վերոնք չափազանց կարևոր նշանակություն ունեն լեռնաթուղային արանսպրտի վերակառուցման համար: Եկրասնույն Սովմոլո՞ւ և Եկրասնիյ Պրոֆինտերն» գործարաններն արատազրու՞մ են ինքնաշարժող և ինքնաքննաթափող կիսավազոններ, Եկրասնիյ Պրոֆինտերն» գործարանը և Մարտիի անվան գործարանը նիկոլաեում առկա են մեծաքնն ցիատերներ, Կոլոմնայի գործարանն արատազրու՞մ է շերմաքարչեր, Լուդանսկի գործարանը—ու՞ժեղ ամերիկյան շաղկապներ և Կոլոմնայի ու Շերմա՞մո գործարանները—կեկարաքարչեր:

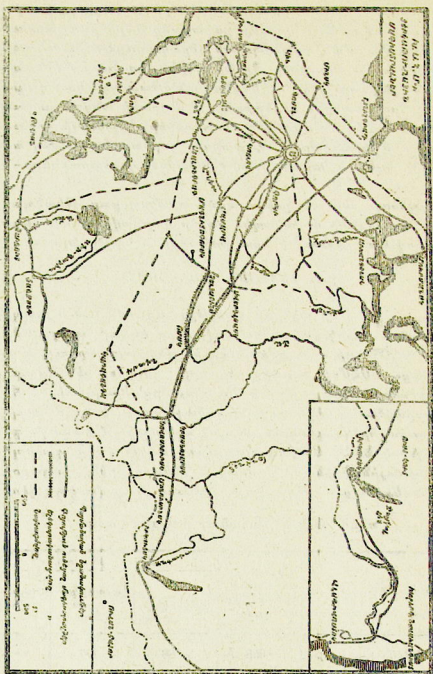
Այդպիսով մեր չերկաթուղային արանսպրտը թեև և՛խում և յերկրորդ հնգամյակը վերակապես բարձր սարքավորումով, վստե ըզգալի չափով ուժեղացնում է նրա փոխադրունակությունը:

§ 3. ԳԵՏԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

ԽՍՀՄ Յե՞սի՞ն քոայի՞ն ճամապաւհնների ցա՞ցը Մեր լեռնիլը ընդլայնելից ո՞ժոված է ջրուղիների հսկապալան ցանցով, վորը սակալն ալնքան էլ լրիվ չի ոգտագործվում, ինչպես ալդ յերևում է 42 ելի ալլուաակից: ԽՍՀՄ-ի ալնպիսի գետերը, ինչպիսի յեն Ամուրը, Լե՛նան, Յենիսեյը՝ Անպարայի հետ միասին, Որը՝ Րրալիի հետ և Վոլգան թե յերկարությամը, թե ալպալանի մեծությամը, թե ջրառատությամը նշանալոր տեղեր են գրավում ամբողջ աշխարհի մեծաղույն գետերի մեջ: Նույնիսկ ԽՍՀՄ Յե՞լրոպալան մասի ալելի փոքր գետերը, Դո՛նը, Հյուսիսային Դալնան, Պեչորան և Դենպըը իրենց չափերով հա՛վասար են Արեմայան Յե՞լրոպալի մեծաղույն նա՞վարկելի գետերին:

ԽՍՀՄ գետերի ընդհանուր յեկարալլու՞նք

	Ընդհանուր յերկարությունը հազ. կմ.	Ա յ գ թ ղ ու մ		
		Նավարկելի	Լաստարկություն	Վոլգալաստարկային
Մեծողջ ԽՍՀՄ	358	88	177	93
Յե՞լրոպալան մասում . .	211	38	122	51
Միական մասում	147	50	55	42

Նկ. 27. ԽՍՀՄ կարևորագույն յերկաթուղային մագլիսաբաղնիքը

ԽՍՀՄ Յնվորոպական մասի գետերի մեծ մասը—Վոլգան, Դոնը, Դնեպրը, Արևմտյան Դվինան—սկիզբ են առնում Միջին ուսական բարձրությունից, հոսելով դեպի զանազան կողմեր—կասպից, Սև ու Բալթիկ ծովերը:

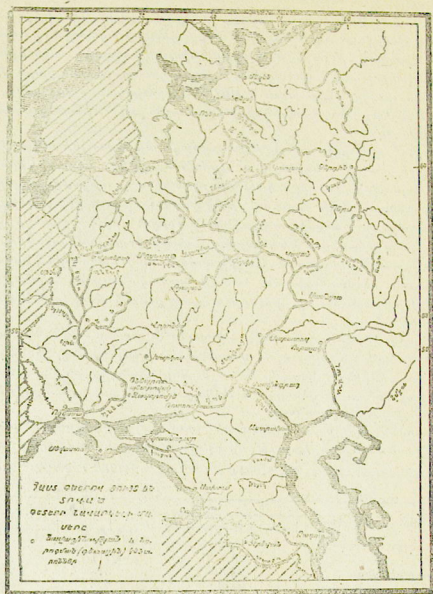
Հյուսիսային Դվինայի, ինչպես և Հնային ավազանի (վորի ջրերը նեղվելով թափվում են Ֆիննական ծոցը) գետերի ակունքները մոտենում են միմյանց, ինչպես և Վոլգայի սիստեմի գետերի ակունքներին: Արևելահյուսիսային զառստավայրի բոլոր գետերի ակունքների միմյանց մոտ լինելը ապահովում է ԽՍՀՄ Յնվորոպական մասը վողգոդ ծովերը միմյանց հետ ջրուղիներով (ջրանցքներով) միացնելու հնարավորությունը:

Սիրիերի գետային ցանցը միանգամայն այլ պատկեր ունի: Յեղ Որը Իրաիշի հետ, և՛ Յենիսեյը, և՛ Լենան սկիզբ են առնում Սիրիերի հարավում գտնվող լեռներից և միջորեյականի ուղղությամբ միմյանց զուգահեռ հոսում դեպի հյուսիս, թափվելով Հյուսիսային բևեռային ծովը: Սակայն զուգահեռի ուղղությամբ հոսող՝ Սիրիերի գետերի վերտակները շատ մոտենում են միմյանց, ապահովելով ամբողջ Սիրիերի յերկարությամբ համատարած ջրային մագնիսաթաղ ստեղծելու հնարավորությունը: Նավարկելության համար բավականաչափ հարմար է Ամուրը, վորը հոսում է զուգահեռի ուղղությամբ և թափվում խաղաղ օվկիանոսը:

Նավարկելության տեսակետից նվազագույն արժեք ունեն կովկասի և Միջին Ասիայի գետերը, դրա պատճառը մասամբ նրանց լեռնային բնույթն ու ռեժիմն է, մասամբ ել այն, վոր նրանցից ամենամեծերը (Միջին Ասիայի բոլոր գետերը և Արևելյան կովկասի գետերը) լեռն հոսանքի դեպի բաց օվկիանոսը:

Առանձին, ավելի խոշոր գետերի (վորոնք միասին առած՝ ընդգրկում են ընդհանուր յերկարություն մինչև 80⁰/₁₀-ը և նավարկելի մասսի 85⁰/₁₀-ը) վերաբերյալ ավյալները յերևում են ստորև բերվող աղյուսակից՝

Գետերն իրենց վտակներով	Ընդհանուր յերկարությունը (հազար կմ.)	Նավարկելի մասը	
		Հազար կմ.	Տոկոսներով
Վոլգա	83,0	17,7	22
Հյուսիսային Դվինա	28,5	5,4	19
Դնեպր	25,0	5,8	23
Նեվան՝ լճերի հետ	21,5	2,3	11
Եկոբա	7,3	1,9	27
Դոն	6,7	2,1	31
Ուսդա	6,2	0,3	5
Որ	43,6	17,0	36
Յենիսեյ	26,3	8,4	32
Լենա	19,7	9,1	46
Ամուր	19,3	8,3	43

Նկ. 28. ԽՍՀՄ Յեկրտախան մասի դեանքը

«Եւսային արտա-
պրակն անհաս-
կած գնահատած քի-
ւերկարագայինն
համեմատեցամք

Յերկաթուղիները համեմատութեամբ դեռալին ճա-
նապարհները առաջիկութեաննրը կայանում են
հետեւելում:

1) Ճանաչ զարմի կառուցման և պահպանման վրա
անհամ. Դատ ավելի քիչ ծախսեր են պահանջվում:

2) Քանութիւն դպրի չափով ավելի նվազ տարողութեանը և

3) քարշի ավելի քիչ ծախսերը 1):

Նորոշվել դրա ծախսերն այնքան են կրճատվում, վոր ճանաչ
նախորկութեան ճանաչին քնդհատումին, վորն ավելացնում և դեռա-
լին արանապարհի վերադր ծախսերը, դեռալին փոխադրութեաններն
զգալի չափով ավելի եփան են նստում: քան յերկաթուղային փոխա-
դրութեանները:

Յերկաթուղիները համեմատութեամբ դեռալին ճանապարհները
զլխաւոր թերութեանն այն և, վոր նրանց ուղղութեանը ցկանխորդ-
ված են քնութեան կողմից, ալն ինչ յերկաթուղիները կարող են լանց-
կացվել ամենուրեք, ուր կարիք կա:

Այս թերութեանը մասամբ կարելի է վերացնել միացնող ջրանցք-
ներ անցկացնելու և դանաղան տեսակի ջրատեխնիկական կառուց-
վածքներ կատարելու միջոցով, վորոնք ուղղում են դետերն հոսանքը
և վոչ նախարկելի դետերը դարձնում են նախարկելի 2):

Ընդհանուր ասամբ դեռալին արանապարհը յերկաթուղային
համեմատութեամբ եփան և, առկայն ավելի դանաղադաշտ և: Ուստի
շտապ և ավելի արժեքավոր բեռները քաղարկվում են յերկաթուղինե-
րով, իսկ դեռալին ճանապարհներին բաժին են ընկնում վոչ շտապ և
մեծածաւալ բեռները:

1) Յերկաթուղու 1 կմ. նստում և մոտ 50 հազ. սուր (նախադասութեան
զներով), ջրուղունը—քնդամենը մոտ 750 ա. վոլդայի բեռնամակերն ունեն մինչև 5
հազ. ա. և ավելի բեռնատարութեան, իսկ փայտակիր նաւերը (բլայնա) նոյնիսկ
մինչև 13.500 ա., այսինքն մոտ 20 յերկաթուղային զնաքի բեռնատարութեան ջա-
րուղային և փառեանութի սպասման տեսակետից սովորական արբանքատար յո-
դեքարշի տես մեքենա ունեցող բուքարային նաւը վոլդայի հոսանքի դեմ փոխ-
դրում և 20—30 տարանքատար զնաքիների բեռ, ունենալով 4—5 տնդամ թիթե շա-
նութ և զգալի չափով քիչ անձնաւազմ:

2) Բացի այդ՝ զորմին զատ կարող և ունել խառը հաղորդակցութեաններն օտ-
մանումը, յերր կատարվում և արբանքների վերաբեռնում ջրից սելերի վրա և բնդ-
հակասակը վերաբեռնումների մեխանիզացիայի զնաքում ալդպիսի խառը հաղորդակ-
ցութեանները սովորաբար ավելի եփան են նստում, քան բեռները. միայն յերկաթու-
ղով փոխադրելու հապտալիտական յերկրներում խառը հաղորդակցութեանների
զարգացմանը խանգարում և մրցակցութեանը, իսկ մեղ մոտ այդ խոչնդոտը վերաց-
ված և:

Յեկ իրող, այնպիսի մեծածավալ ապրանքները, ինչպիսին են առտառանդութեը, հացամթերը, աղը, նավթը, կազմում են գետային ճանապարհների բեռնաընթացության $\frac{1}{5}$ ից ավելին, իսկ լեռնաընթացության $\frac{1}{5}$ ել չեն հասնում:

Գետային տրանսպորտի կոֆիցիենտը 1931 թ. հունիսի 1-ի դրությամբ մեծ

Գետային տրանսպորտը մեծ մասն առանձնապես մեծ նշանակություն ունի:

Գետային ճանապարհների բեռնաընթացությունը նախապատերազմյան տվյալներով յերկաթուղիների բեռնաընթացության $\frac{1}{5}$ ից ավելի չէր, իսկ Ֆրանսիայում և Գերմանիայում— $\frac{1}{3}$ ից ավելի քան $\frac{1}{3}$ ։ Մեր գետային նավատորմը քաղաքացիական պատերազմում մեծ կորուստներ ունեցավ, ուստի ներկայումս ժամանակավորապես գետային տրանսպորտի բաժինը յերկաթուղիների համեմատությամբ պակսել է մինչև $\frac{1}{4}$ ։

Գետային բեռնա-տրանսպորտի կազմի ու դիմա-միկան

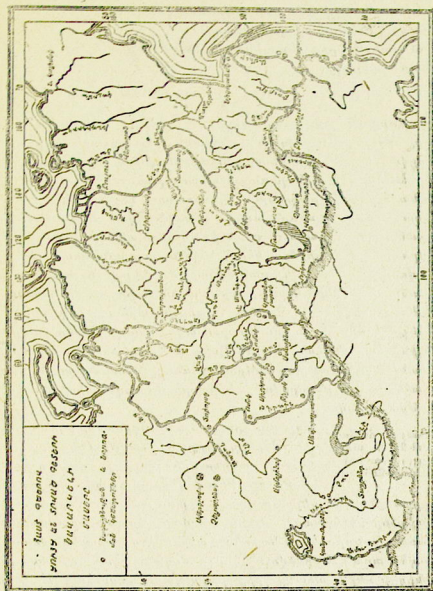
Գետային բեռնաընթացությունը հնգամյակի ընթացքում աճել է ավելի քան յերկու անգամ, ընդ վորում նրա կազմում ամենից շատ աճել են անտառային և ալլ բեռներ, վորոնց մեջ գլխավոր տեղը

պատկանում է հանքային շինանյութերին (ցեմենտ, աղյուս, քար և այլն)։

Գետային բեռնաընթացության կազմի ու դիմադիման յերկուսում են հետևյալ աղյուսակից՝

Տարիներ	1913	1923	1928	1931	1931 (տոկոս հանրադրումաբեր)
Բեռներ	(մ ի լ ի ո ն ա ո ն ն)				
Առտառային	25,7	13,9	27,9	55,0	66,6
Հացամթեր	5,9	0,7	1,3	3,0	3,6
Նավթային	5,4	3,1	4,9	7,3	8,8
Այլ	11,2	2,1	5,8	17,2	21,0
Ընդամենը . .	48,2	19,8	39,9	82,5	100

Գետային բեռնաընթացության բաղադրումն ըստ գետային մարզերի յերկուսում է հետևյալ աղյուսակից.

Նկ. 29. ԽՍՀՄ Առիտի մասի գեոգր. քարտեզը

Վոլգայի (Վոլգան իր վտակներով)	43
Հյուսիս-արեւմտայն (Նեան և լճերը)	19
Հյուսիսային (գլխավորապէս Հյուս. Դվինա)	16
Դնեպրի (Դնեպրն իր վտակներով)	7
Արեւմտեան Սիբիրի (Ուրա Իրտիշի հետ)	9
Մնացած բոլորը	6
Ընդամենը	100

Վոլգայի ավազանը տալիս և ամբողջ բնակաշրջանառութեան 2/5-ից ավելին, իսկ Նեայի ավազանի հետ միասին (վորի հետ նա միացված և ջրանցքներէ սխտեմով) նուազիսկ ավելի քան 2/5-ը:

ԵՍՀՄ դեմալին բնակաշրջանառութեան մէջ Վոլգայի բացառիկ նշանակութիւնը բացատրվում է նրանով, վոր նա Միութեան Յնկրո-պական մասի աշխիւքն ավելի լաւ բնակված և տնտեսապէս զար-գացած մասի մեծագոյնը դեմա և: Վոլգայի ավազանը բնութեմ է ԵՍՀՄ Յնկրոպական մասի մոտ կեսը, 50 մլն. աղաքբնակութեամբ: Այն խա-շը, վորը կադմում է Վոլգան (միացած լինելով Նեայի հետ) իր Ուա և Կամա վտակների հետ միասին, արեւմուտքից դեպի արեւելք միաց-նում է Մոսկվա ու. Պեքմը, և Հյուսիս-արեւմուտքից դեպի հարավ-արեւելք՝ Լենինգրադն ու Աստրախանը. Կապից ծովը ջրային յեւը և տալիս դեպի Կովկաս, Միջին Ասիա և Պարսկաստան: Այդպիսի հսկա-լական ընդդրկման հետեանքով բնակաշրջանառութեան արդին իսկ ապահովվում է ընդդրկված տէրիտորիայի բաղմապիսի բնական հարս-տութեաններով:

Գեօտայիմ ճամա-պարհների ամե-նագլխավոր բնո-նականները

Վոլգայի ջրուղու ամենադլխավոր բնոներն են փայ-տը (վերեւից ներքե) և նավթը (ներքեից վերե):

Փայտն անցնում է Վոլգայի վրա գլխավորապէս

Կամալից: Սկսած Ստալինգրադից փայտի մեծ մասը ջրից անցնում է ուկրեի վրա գնալով Դոնբաս (վորպէս հնամիայն հանքահորերի համար): Նավթի համար Վոլգան իր վտակների հետ միասին հանդիսանում է ճանապարհների մի սխտեմ, վորով նավթը, ալսպէս ասած, ներծծվում է մեր ժողովրդական տնտեսութեան որ-դանիղի մէջ և առանց ջրից դուրս դալու հասնում է և՛ Լենինգրադ, և՛ Մոսկվա, և՛ Ուրալ:

Վոլգայի վրա հացամթերքի հոտանքը սկսվում է Ստալինգրադում, վորտեղից հացամթերքի փոքր մասը իջնում է դեպի Աստրախան,

խիստ մեծ մասն ավելի ու ավելի մեծացող հոսանքով (մինչև Սամարա ներառյալ) բարձրանում և և լերկաթուղիները միջոցով բաշխվում հասարակական սայրանների մատակարարման համար:

Ձուկը Վոլգայով փոխադրվում և սկսած Աստրախանից դեպի վեր, բեռնաթափվելով յերկաթուղային կայարաններում: Այդ դալիս և Վոլգա Բասկունչակ լճից (Վլադիմիրովկա նավահանգիստ) և մասամբ շարժվում և ներքև (Աստրախանի ձուկն աղիլու համար), իսկ մեծ մասը—վերև:

Կամալով բացի վալաից ներքև և դալիս հանք, մետաղ, իսկ վերջին տարիներում նաև Փոսթոբոյսենը և քիմիական պարարտանյութեր Բերեզնիկի խոմբիստից:

Ոկայի բեռնադաշտն աննշան և և բազիլացած և նավթից, հացամթերքից և շինանյութերից—Մոսկվայի համար:

Լճային ավազանի բեռնադաշտները գլխավորապես բաղկացած են անտառաբեռներից, վորոնք Մարինյան սխտեմով դնում են դեպի Լենինգրադ:

Վոլգա—Նեվայի սխտեմի գլխավոր նավահանգիստները վերևում նշված խաղի վերջնականներն են՝ Աստրախանը, Լենինգրադը, Պերմը և Մոսկվան, իսկ մյուսներն ընկած են Վոլգայի և յերկաթուղային գծերի հատման կետերում, այն և՛ Ստալինգրադը, Սամարան, Կազանը, Գորեկին, Սարտկավոլը և Իրիլնսկը (այստեղ տեղի և ունենում վերաբեռնում Մարինյան սխտեմով փոխադրելու համար):

Հյուսիսային դետային ջրջանում գլխավոր ջրային յերակը Հյուսիսային Դվինան և, վորով լաստարկվում և դեպի Արխանգելսկ հալալան ճանախությամբ փայտ արտահանության համար:

Դնեպրի գլխավոր բեռներն են՝ անտառանյութերը և հացամթերքը, վորը միջին հոսանքում դնում և վերև—Արևմտյան մարդը, իսկ ստորին հոսանքում դեպի ներքև—արտահանության համար: Առաջներում նավարկության համար արդեւք և յին հանգիստանում Դնեպրի սահանքները (Դնեպրոպոլսկի և Ջապրոբոժյեյի միջև), վորոնք Դնեպրը բաժանում և յին յերկու յրարից կտրված մասի, Հիմա Դնեպրոգեսի պտտենդի և շլուգների կառուցման ջնարհով այդ լոտընդոտը վերացվել և և Դնեպրի նշանակութունը նավարկման տեսակետից խիստ մեծացել և:

ՆՍՀՄ Ասիական մասի գետերից ամենամեծ նշանակութուն ունի Որը՝ Իրտիշ վտակով, վորոնք հոսում են Սիբիրի ամենից ավելի չորացված արևմտյան մասով, վորը մանավանդ ներկայումս արագ թափով զարգանում և, մանկով ՈՒԿԻ-ի տերիտորիան: Այդ գետերը միասին կաղմում են կարծես թե մի աղիղ, վորը հնարավորութուն և

1932 թ. շոգեշարժ նավատորմը 1926 թ. համեմատությամբ աճեց 54 % (կարողութիւնը), անշոգի նավատորմը—81 % (բեռնատարութիւնը):

Գետալին տրանսպորտը պետք և դրվի աշխարհի բարձրութեան վրա, վորպեսզի կարողանա բավարարել մեր տնտեսութեան արդիւնաբերական վերակառուցման արտադրութեան իրեն առաջադրվող պահանջները և այդ խնդիրը կուսակցութեան կողմից դրված և կարևորագույն ու առաջնահերթ տնտեսական խնդիրների շարքում:

Գետալին տրանսպորտի վերակառուցումը պահանջում է՝ ա) գետալին նավատորմի հետագա ուժեղացում, բ) հին գետալին նավահանդիսատների ընդլայնում ու վերասարքավորում և մի շարք նոր նավահանդիսատների կառուցում և գ) հիդրոտեխնիկական աշխատանքներ՝ գետերի միացման, ուղղման, խորացման և շլուղավորման համար, ներքին ջրային ուժեղ մագիստրալներ ստեղծելու նպատակով:

Այս խնդիրներից առաջինի լուծման համար կառուցված և և կառուցվում են մի շարք գետալին նավարաններ, այսինքն հատուկ գործարաններ գետալին նավերի վերանորոգման և կառուցման համար:

Գետալին նավաշինութեան և նավանորոգման գլխավոր կենտրոններն են՝

Վոլգայի և իր վտակների վրա — Ռիբինսկի, Յարոսլավլ, Սարգով, Պերմ, Սարատով, Կրասնոարմիյսկ և Սաբայան:

Դնեպրի վրա — Նիկոլայեվ, Կիյև

Դոնի վրա — Ռոստով:

Նեվայի և լճերի վրա — Լենինգրադ:

Հյուսիսային Դվինայի վրա — Ախմեդեվսկ:

Ուրալի և Իրաւի վրա — Նովոսիբիրսկ, Տյումեն,

Յենիսեյի վրա — Կրասնոյարսկ:

Ամուրի վրա — Խաբարովսկ:

Շատ բան և արված նաև գետալին նավահանգիստների վերասարքավորման և ընդարձակման բնագավառում, ընդ վորում այստեղ մեծ մասամբ հարկ է չեղել գործը սկզբից սկսել, վորովհետև նախահեղափոխական շրջանում գետալին նավահանգիստներ բառիս բուն իմաստով չեն չեղել. ափին կապած բեռնանավ, գրասենյակ և բեռնիչների արտել—սրանով ել վերջանում եր ամբողջ սարքավորումը:

Ինչ վերաբերում է չիրորդ խնդրին, այսինքն գետալին ճանապարհները իրենց իսկ վերակառուցմանը, ապա մեր գետալին ցանցի բնական պայմանները միանգամայն հնարավորութուն են տալիս ջրանցների միջոցով ստեղծելու մի շարք ներքին ջրային մագիստ-

բախներ, վորոնք իբար հետ կմիացնեն ԽՍՀՄ Ֆեդերատիվային մասի բոլոր ծովերը—Բալտիկ, Սպիտակ, Կասպից և Սև-ծովերը. հնարավոր և նաև Վոլգայի ավազանի միացումը Ուրի ավազանի հետ և ղուգահեռային ջրային մագնիստրալի ստեղծումը Սիբիրում Յենիսեյի և Անգարայի վրայով մինչև Բալիկալը:

Այդ վիթխարի նախագծերի կենսագործման համար արդեն մեծ քալեր են արվել առաջին հնգամյակում: Այստեղ պետք և նշել՝

- 1) Անընդհատ ջրաղու ստեղծումը Դենպրում,
- 2) Սպիտակ—Բալտիկ ծովերը միացնող ջրանցքի փորումը,
- 3) Վոլգա—Մոսկվա ջրանցքի աշխատանքների սկսումը:

Յերկրորդ հնգամյակում այս ջրանցքը կավարտվի և կծավալվեն Վեծ Վոլգայի նախագծի իրագործման աշխատանքները:

Շահագործման մեջ դրված գետային նավարկելի ճանապարհներին ընդհանուր լերկարությունը առաջին հնգամյակում 71,6 հազ. կմ. աճել և մինչև 84,2 հազ. կմ.:

§ 4. ԾՈՎԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

Առաջին ծովային տնտեսական ծրագրումը

Աշխարհիս բոլոր խոշոր պետութիւնների մեջ մերն ամենից ավելի ցամաքային և Զնայած դրան, մեր արտաքին առևտրում ծովային փոխադրութիւնները խիստ գերակշռում են,—նրանք կազմում են մեր արտաքին բեռնաշրջանառութեան մինչև 9/10-ը: Դա բացատրվում է ծովային փոխադրութիւններին երկամասեր, վորը մեր մեծածախանակ արտահանութեան համար խիստ կարևոր նշանակութիւն ունի, ինչպես և նրանով, վոր այն յերկրները, վորոնց հետ մենք ամենից շատ ենք կապված արտաքին առևտրով, գտնվում են ծովի մյուս կողմում, ինչպես Անգլիան և ՀԱՄՆ-ը, կամ մեզնից բաժանված են մի շարք ուրիշ պետութիւններով, ինչպես Գերմանիան, Ֆրանսիան և Իտալիան, այնպես վոր, ծովային փոխադրութիւնները դառնում են ավելի հարմար քան ցամաքայինն ու խստը:

Մեր արտաքին առևտրի բեռնաշրջանառութիւնն ըստ առանձին ծովերի բաշխվում է հետևյալ կերպ (հազար տոններով) (տես էջ 211-ի աղյուսակը):

Այս աղյուսակից յերևում է, վոր մեզ մոտ արտաքին ծովային առևտրում գլխավոր տեղը պատկանում է Սև-ծովին (50% -ից ավելի), վորով արտահանման են գնում նավթը, հացամթերքը և ածուխը. Հյուսիսային Բալտիկ ծովերի, ինչպես և Ֆադադ ովկիանոսի արտահանութեան կազմում գերակշռում է անտառանյութը: Նոսխապատեղադրյալն համեմատութեամբ զգալի չափով աճել և Հյուսիսային ծո-

վով կատարվող արտաքին առևտրի բնանալը ջանադուրեղանքով և արդարացի ավելացել է մի նոր նավահանգիստ—Մուրմանսկը, ավելի ևս աճել է նաղաղ ավելանալի բնանալը ջանադուրեղանքով և նաղաղ Արևելքում փափաքով հրեղինների և փափաքի արտահանութան բուռն զարգացման շնորհիվ:

Ծ ո Վ Ե Ր	Ներմուծում			Արտահանություն			Բնանալը ջանադուրեղանքով		
	1913 թ.	1928 թ.	1931 թ.	1913 թ.	1928 թ.	1931 թ.	1913 թ.	1928 թ.	1931 թ.
Սպիտակ և չորացրած բուսական	128	293	500	1506	1306	2100	1634	1589	2400
Բալասկ	4006	416	1200	2648	1178	3000	6656	1594	4200
Սև և Ադուր . .	889	405	700	10661	4075	10800	11750	4480	11500
Կապույտ	103	90	100	121	114	104	224	214	200
Նաղաղ օվկիանոս	377	140	500	423	2005	3800	780	2145	4300
	5505	1334	2800	15559	8678	19800	21044	10012	22600

Հյուսիսի և Հեռավոր Արևելքի զարգացման հետևանքով Սև և Բալասկի ծովերի տեսակարար կշիռը նախապատերազմյան 90 %-ից իջել է մինչև 70 %:

Արտաքին առևտրում Կապույտ ծովի դերն աննշան է, նրանով առևտուր կատարվում է միայն Պարսկաստանի հետ: Մեր արտահանութունը շատ մեծածավալ է՝ անտառանյութ, նավթ, հացամթերք, իսկ ներմուծումը դրեթի ամբողջովին բաղկացած է պատրաստի առարկաներից, վարունջ կշիռային միավորի արժեքը մեծ է ¹⁾, ուստի արտահանութունը կշիռով մեծապես (7 անգամ) գերազանցում է ներմուծումից: Ներմուծման ու արտահանության արդյունքի խիստ անհավասարակշռությունը շատ մեծ անհարմարություն է: Մեր մոտից նավը դնում է բեռնված, իսկ վերադառնում է դրեթի դատարկ, վարձատրու-

1) Նախապատերազմյան ժամանակի համեմատությամբ մեր արտահանության կազմում խիստ աճել են նավթը, ածուխը և փայտը, իսկ վարունջ անսակարար կշիռը միայն առած 27-ից բարձրացել է մինչև 70 %-ի, հալիվ հացամթերքի, իսկ տեսակարար կշիռը 55-ից իջել է մինչև 19 %: Միաժամանակ անտառային և նավթի արտահանութան կազմը զգալի չափով ճաղկոտացել է—այսինքն բարձրացել է մշակված փայտի և ավելի նուրբ նավթամթերքների տեղումը:

թյունն ստանալով զնախ-գալու հաճար: Ուստի ներմուծման և արտահանության անհավասարակշռությունը խիստ մեծացնում է փոխադրավարձը, և դա ավելի ևս անհաճելի յե այն պատճառով, վոր վարձատրվող նավերն առավելապես արտասահմանյան են:

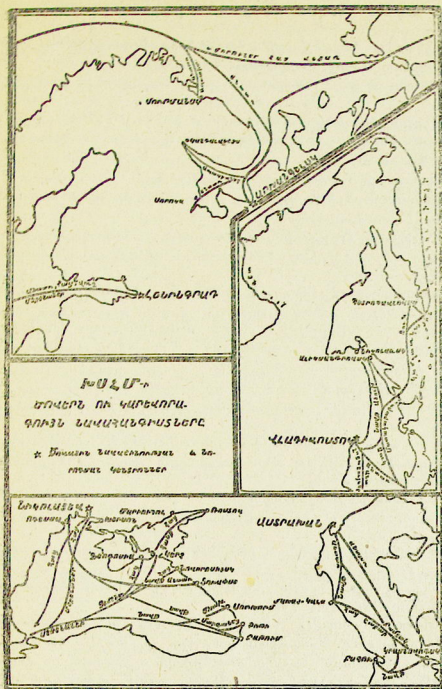
Մեծ յեվ փոքր լիզրահավարքում (кабатж) Չնայած նրան, վոր վերջին տարիներում մեր սեփական նավատորմը զգալի չափով աճել է, այնուամենայնիվ նա ընդգրկում է արտահանության փոխադրությունների 5 0/0-ը, ներմուծման—40 0/0-ը և ամբողջ բեռնաշրջանառության 10 0/0:

Անհամեմատ ավելի մեծ է խորհրդային առևտրական նավատորմի աշխատանքը լիզրահավարքային բնագավառում (այսինքն մեր նավահանգիստների միջև նավարկելը, վորը խորհրդային նավերի մենաշնորհն է):

Մեծ լիզրահավարքային, այսինքն զանազան ծովերի նավահանգիստների միջև նավարկելը, մեծ հեռավորությունների պատճառով մեզ մոտ չի կարող քիչ թե շատ զգալի նշանակութուն ունենալ: Այստեղ գլխավոր փոխադրությունները սկսվում են Սև ծովից—աղբ Մարիուպոլից և Յեվպատորիայից Վլադիվոստոկ ու Մուրմանսկ, ցեմենտը Նովորոսիսկից Լենինգրադ ու Արխանգելսկ, օաֆաթը Ոդեսայից Վլադիվոստոկ ու Արխանգելսկ: Սակայն փոքր լիզրահավարքային, այսինքն մինչև ծովի նավահանգիստների միջև նավարկելը, մեծապես զարգացել է Սև և մասնավորեց. Կասպից ծովում, վորտեղ նավատորմին հսկայական աշխատանք է տալիս նավթի փոխադրությունը Բազվից Ստորախան. ամբողջ փոքր լիզրահավարքային մինչև 70 0/0-ը ընկնում է նավթին. փոքր լիզրահավարքային մեջ կարևոր տեղ են զբաղում նաև յերկաթահանքի փոխադրությունները Կերչից Մարիուպոլ (Աղովի ծովով) և անխի փոխադրությունները հակառակ ուղղությամբ:

1931 թ. տվյալներով մեծ ու փոքր լիզրահավարքային բեռնաշրջանառությունը կազմել է մոտ 14 մլն. տ., արտասահմանյան նավարկման 22,5 մլն. տ. բեռնաշրջանառության դիմաց:

Առաճձիճ ծովեր Սեվ յեվ Ազովի ծովեր. Մեծ առավելություն է այն յեվ հավասեց-հանգամանքը, վոր առաջին մետաղաձուլական բազիսի և Կովկասի նավթի նավահանգիստների մեծ մասը չեն սառչում (կարճ ժամանակով սառչում են միայն գետաբերանների նավահանգիստները և Աղովի ծովի նավահանգիստները), ինչպես և հացառատ ռազոնների (Պւկրաինա և Հյուսիսային Կովկաս) մոտիկությունը: Այստեղ նավարկությունը մի քիչ զգալիորակնում են միայն հաճախակի ձմեռային փոթորիկները:

Նկ. 30. ԽՍՀՄ ծովերն ու կարեւորագույն նավահանգիստները

Գլխավոր նավահանգիստները՝
Ոդեսսա—փայտի (Բելոռուսիայից) և հացամթերքի արտահանու-
թյուն, Կովկասի նավթի ստացում Ուկրաինայի և Բելոռուսիայի
համար:

Նիկոլաեվ—հացամթերքի և հանքի արտահանություն (չերկաթա-
հանքը Կրիվոյ Ռոգից, մարգանցը՝ Նիկոպոլից):

Խեռսոն—Փայտի (Բելոռուսիայից) և հացամթերքի արտահանու-
թյուն:

Վերջին չերկու նավահանգիստները գտնվում են Դնեպրի, ղեռա-
բերանում. Դնեպրի անընդհատ ջրուղու բացումը խիստ մեծացնում է
սրանց նշանակությունը:

Սեյմսոսպոլ—ռազմական նավահանգիստ:

Թեոդոսիա—Ղրիմի գլխավոր առևտրական նավահանգիստը, հա-
ցամթերքի արտահանություն:

Մարիուպոլ—Դոնբասի նավահանգիստն է, ջրածխի, աղի (Սև-
տեմովսկ) արտածում, հացամթերքի արտահանություն, Կերչի չերկա-
թահանքի ստացում:

Նովորոսիյսկ—Հյուսիսային Կովկասից և Պոլովոֆից արտահան-
վող հացամթերքի գլխավոր նավահանգիստը. արտահանում է նաև
վոլգայից ստացվող փայտը և ցեմենտ սեփական գործարաններից:

Տուլապե—Նավթի, հացամթերքի և Կովկասի մերձափնյա արժե-
քավոր փայտի արտահանություն:

Փոքի—Ճիսթուբայի մարգանցի արտահանություն:

Բաքու—Բազալից նավթամուղով ստացվող նավթի արտահանու-
թյուն:

Կասպից ծով. Նավարկություն համար մեծ անհարմարություն է
սրա կտրվածությունը և ապա հյուսիսային մասի ծանծաղությունը
(Վոլգայի բերած տիղմը):

Գլխավոր նավահանգիստները՝

Բազու—Նավթի արտածում Աստրախան և փայտի ու հացամթեր-
քի ներբերում:

Վրասնովոդսկ—Միջին ասիական բամբակի արտածում և փայտի
ու հացամթերքի ներբերում:

Մախաչկալա—Գրոգնու նավթի արտածում դեպի Աստրախան և
հացամթերքի՝ Կրասնովոդսկ:

Աստրախան—Նավթի ներբերում Բազալից ու Մախաչկալայից,
փայտի արտածում: Աստրախանից 61 կմ. վրա ծովում կա նավակա-
լան, վորոնի ծովային նավերի բռնկերը վերաբռնվում են ղեռային
նավերին և ընդհակառակը. Աստրախանից մինչև նավակալան կա ծո-
վային ջրանցք:

Բալաիկ ծով. Բալաիկ ծովում մեր միակ նավահանգիստը հի-
մա Լենինգրադն է—փայտի, հացամթերքի և ապարտանքի արտահա-

նութիւնն և մեքենաների ներմուծում: Գլխավոր անհարմարութիւնը—
2-3 ամսով սառչելն է:

Հլուսիսային բևեռային ծովը. նավարկութեան տեսակե-
տից շատ բաղձազան պայմաններ ունի. արևմուտքում Մուրմանսկի
մոտ շնորհիվ Գոլֆշտրոմի նաւորոտիկն չի սառչում, իսկ Նոր Յերկ-
րից դեպի արևելք նա 9 ամիս սառչում է, մնացած 3 ամսում էլ
փոսնադատը և լողացող սառույցները պատճառով:

Մուրմանսկի—չառչող նավահանգիստ, վորը ձմեռային ամիսնե-
րին լրացնում է Լենինգրադի նավահանգստի աշխատանքը: Փայտի,
ապտախաների, ձկան արտահանութիւնն:

Արխանգելսկի—Հլուսիսային Դվինայի գետաբերանում, տարեկան
սառչում է 190 որ, և՛ՄՂՄ փայտարտահանման գլխավոր նավահա-
նգիստն է:

Կոնդալախտա լիվ Սոգլա—նշանակութիւնն են ստանում Խլրինի
ապտախաների մշակման և Սպիտակ ծով-Ունգա—Բալտիկ ծով ջրանց-
քի փորման կապակցութեամբ:

Պաղաղ ծովի Կանոսի ծովերը. (Ճապոնական և Ուստի):
Սրանց գլխավոր անհարմարութեանն ալն է, վոր յերկարատե ասա-
չում են և հետո չեն անտեսական կենտրոններէջ. Հեռավոր Արևելքի
լերիկի արտադրողական ուժերի դարձացման կապակցութեամբ ալս-
տիկի բռնաաշրջանառութիւնը նախապատերազմյանի համեմատու-
թեամբ 7 անգամ աճել է:

Գլխավոր նավահանգիստները՝

Վլադիվոստոկ—փայտի և մանջուրական բաղալի արտահանու-
թիւն.

Նիկոլայեվսկ—Ամուրի գետաբերանում, փայտի և ձկան արտա-
հանութիւն:

Պետրոպոլիսկ Կամչատկայում, ձկան արտահանութիւն և սպառ-
ման առարկաների ներքերում Կամչատկայի համար:

Նոպայիմ արա-
պոսի թուրքու-
նը լիվ հրա կաղ-
րահարումը

Ծովային, ինչպէս և գետային արանսպորտի թու-
լութիւնը մենք ժառանգել ենք ցարական Ռուսաս-
տանից: Նրա առևտրական ծովային նավատորմը

կազմում էր համաշխարհային դումարի միայն

1 1/2 %-ը, զիջելով անգամ Դանիայի և Իսպանիայի նման փոքր յեր-
կրներին նավատորմին: 1918—1921 թ. թ. մեր բոլոր արտաքին ծովե-
րում գործող սպիտակ գվարդիականների և ինտերվենտների կատարած
ափերածութիւնների հետևանքով մնաց նախապատերազմյան նավա-
տորմի միայն 40 %-ը, ալն է՝ մոտ 210 հազ. տ. արտաքին ծովերում
և 220 հազ. տ. Կապից ծովում: Վերջին տարիներում հնգամյակի

սկզբնական շրջանի համեմատությամբ նավատորմի կարողությունը յերկու անգամ անց գլխավորապես ի հաշիվ խորհրդալին նավաշինության: Սակայն մինչև այժմ նավատորմի անումը հետ և մնում արտահանության անումից, այնպես վոր, խորհրդալին նավատորմի տեսակաբար կշիռը արտաքին փոխադրություններում դեռ շատ նվազ է և մենք դեռ ստիպված ենք արտասահմանյան կապիտալիստներին փոխադրություններին համար վճարել տարեկան ավելի քան 100 մլն. ու: Այստեղից ալ տուրքից — ահա մեր առաջին խնդիրը ծովային նավատորմի բնագավառում: Հիմա մենք բոլոր ծովերում ստեղծել ենք մեծ նավաշինական և նավանորոգման գործարաններ՝

Սպիտակ ծովում — Արխանգելսկում:

Բալտիկ ծովում — Լենինգրադում:

Սև ծովում — Նիկոլաևում:

Կասպից ծովում — Բաքում և Աստրախանում

Խաղաղ օվկիանոսում — Վլադիվոստոկում:

Թերեբորդ հնգամյակում լուծվելու ցե ծովային արանսպորտի բնագավառում տարերկրյա կախումից ազատվելու խնդիրը:

Թերեբորդ խնդրն է՝ հին նավահանգիստների վերակառուցումը և նորերի ստեղծումը: Ցարական Ռուսաստանից մեր Ժառանգած նավահանգիստների սարքավորումը գտնվում էր սարսափելի վիճակում, արևմտալեզվաբան նավերը դալիս էին ուռապական նավահանգիստները այնպես, ինչպես նրանք դնում էին մի վորեն աֆրիկյան նավահանգիստ, բերելով իրենց սեփական մեխանիզմները բեռնաթափման և բեռնման համար: Հիմա բեռնման գործի մեխանիզացիան լիովին ավարտված է, մի շարք նավահանգիստներ ընդարձակված և վերակառուցված են (որինակ՝ Լենինգրադը, Տուսպսեն, Նովորոսիյսկը, Վլադիվոստոկը և այլն):

Ստեղծված են և ստեղծվում են նոր նավահանգիստներ, ինչպես որինակ՝ փայտարտահանման նավահանգիստ Իզարկան Յենիսեյի ստորին հոսանքում, ինչի նավահանգիստը Կասպից ծովում, Պեչորայի, Սորսկայի և այլն: Նավահանգիստներում կառուցված են հացահատիկաբաններ (элеваторы) և սառցաբաններ, վորոնք սարքավորված են տեխնիկայի վերջին խոսքով:

Ծովային տրանսպորտի բնագավառում յերբորդ խնդիրը պետք է համարել հյուսիսային ծովերի չլուրացումը, վորոնք առաջ համարվում էին «անանցանելի»:

Այդ չլուրացումն սկսվեց Կար ծովի արշավանքների կազմակերպումով — ալդպես են կոչվում ծովային նավերի «չերթերը», վոր ամեն տարի սառցահատների առաջնորդությամբ կատարվում են Կար ծովով

գեպի Որի և Յենիսեյի գետաբերանները, վորտեղ նրանց գլխավորում են Սիբիրի բռնեղով բռնված նավերը։ Մկզբում այդ արշավանքներն ունենում էին ընդամենը 5—6 նավ, իսկ հիմա նավերի թիվը հասնում է 50—60-ի։ Ենտրելի նրա, վոր սխտեմատիկորեն ուսումնասիրվում են նավարկման բոլոր պայմանները և կազմակերպված են մի շարք ռադիոկայաններ, վորոնք գլխում են սառույցները շարժումը և տեղեկություններ հաղորդում նավերին, այդտեղի նավազնացություններն այնքան են անվտանգ դարձել, վոր ռադերերը կապիտալիստների սպանովադրական ընկերությունները հնարավոր են դառնալ ավանդականներն իջեցնել դերժե մինչև սովորական չափերի։ Միաժամանակ դեպի չափով կրճատվել և նաև ռեյսի ժամանակը, այնպես վոր, հիմա արդեն հարց և գրվում սեզոնում մեկ ռեյսի փոխարեն կատարել լերկուսը։ Մերձագետն ինդիս է նույնպիսի միջոցներով նաև արևելյան—Վլադիվոստոկից մինչև Լինայի գետաբերանը—ուղեմասի լուրացումը և անընդհատ ռեյսերի կազմակերպումը։ Բայց իբրե թերակողու շուրջը։

Հյուսիսային ծովերի լուրացման համար հսկայական նշանակություն ունեն նրանց գլխավան հետադոտությունը և ալդ նպատակով կազմակերպվող միջազգային բևեռային տարիները, վորոնց անցկացման գործում առաջատար դերը պատկանում է մեր յերկրին։

§ 5. ԱՎՏՈՃԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

Անտելս կամ ավտո-սալլային տրանսպորտը տրանսպորտային սխեմայի միանգամայն անհրաժեշտ տարրն է, վորովհետև ըստ ինքյան պարզ է, վոր չերկրի բոլոր բնակավայրերին գետային կամ լերկաթուղային տրանսպորտով սպասարկելն անհնարին է։

Անտելս տրանսպորտը կատարում է հետևյալ հիմնական ֆունկցիաները․

1. Ինքուրուչն կերպով սպասարկում է ներապոնական մոտիկ փոխադրությունները։

2. Սպասարկում է չերկաթուղիների և ջրային մագիստրալների սուբսիդյան ուղիները, բռնեղ բերելով դեպի կայարաններն ու նավահանգիստները և փոխադրելով այդպիսիները կայարաններից ու նավահանգիստներից։

3. Գետային ու յերկաթուղային հաղորդակցության բացակայության դեպքում կատարում է նաև հեռավոր միջնայոնական փոխադրություններ։

Գանի վոր մեղ մոտ չերկաթուղային ցանցից դուրկ տարածություններ դեռևս շատ կան, (ամբողջ Յակուտիան, ընդհանրապես ծայր

հյուսիսը և բացի դրանից՝ զգալի տարածութիւններ հարավային Սի-
բիրում, Ղազախստանում և Միջին Ասիայում), այդ պատճառով ել-
մեզ մոտ անուշխ տրանսպորտի համար հեռավոր փոխադրութիւններ
կատարելու տեսակետից ղեռնա շատ աշխատանք կա և նրա նշանակու-
թիւնը մեր տնտեսութեան մեջ առանձնապէս մեծ է:

Անուշխ տրանսպորտի մեջ շատ մեծ փոփոխութիւն և մտցնում
սալլի փոխարինումն ավտոմոբիլով, վորի հետեանքով ստացվում է
արագութեան զգալի շահում, իսկ վորոշ պայմաններում նաև շահում
փոխադրութիւնների արժեքի մեջ: Սալլից ավտոմոբիլին անցնելով
անուշխ տրանսպորտը, ինչպէս այդ յերևում է Միացյալ Նահանգների
փորձից, հնարավորութիւն է ստանում մրցակցելու չերկաթուղիների
հետ զգալի տարածութիւններ լրացնելու (մինչև 500 և ավելի կիլոմետր):
Սակայն ավտոմոբիլն անհամեմատ ավելի մեծ պահանջներ է առաջա-
դրում ճանապարհին, քան սալլը:

Այս բոլորից հետևում է, վոր անուշխ տրանսպորտը և նրա ճա-
նապարհների դրութիւնը մեր չերկրի համար առանձնապէս մեծ նշա-
նակութիւն ունեն:

Զնայած դրան, տրանսպորտի վոչ մի տեսակում մեր հետաքննա-
ցութիւնն այնքան ուժեղ չի արտահայտվում, ինչպէս անուշխ տրանս-
պորտում:

Ըստ նախապատերազմյան տվյալների Յերոպոլիսի Ռուսաստա-
նում կար մոտ 36 հազ. կլմ. խճուղային ճանապարհ, ուրիմ 100 ք.
կլմ. տարածութեան ընկնում էր $\frac{2}{3}$ կլմ. Արևմտյան Յերոպոլիսի 40
կլմ. դիմաց, այսինքն 60 անգամ քիչ:

Նախապատերազմյան շրջանում ԽՍՀՄ սահմաններում կար 24.300
կլմ. խճուղի, մինչև 1928 թ. նրանց չերկաթուղիներն ավելացավ, հա-
տեղով 32 հազ. կլմ., հնգամյակի ընթացքում ավելացվեց ևս 12 հազ.
կլմ., հետեապէս հիմա կա 44 հազ. կլմ.—գրեթէ յերկու անգամ նա-
խապատերազմյանից ավելի: Սակայն այդ դեռ բավական չէ:

Նոր ճանապարհներից մեծագոյններն են՝ Ամուր—Յակուտական
մագիստրալը (869 կլմ.), վորն Ամուրի չերկաթուղուց Ալդանի վտակու
հանքերի վրայով գնում է դեպի Յակուտսկ, Զույսկի ճանապարհը—
Իլյուկից դեպի Մոնղոլիա և Ուսինսկի ճանապարհը՝ Միսոսլինսկից
դեպի Տանու—Տուվայի հանրապետութիւնը:

Անուշխ ճանապարհների ընդհանուր չերկաթուղիները մեզ մոտ
3 մլն. կլմ. է, այդպիսով խճված է ընդամենը $1\frac{1}{2}$ ասիոս: Յարակա
Ռուսաստանում անուշխ ճանապարհները համարվում էին «մուշիկի
գործ» և ամենին չէին խնամվում ¹⁾: Դրանով և բացատրվում այն

1) Բացի դրանից՝ Յերոպոլիսի մասի միջին շերտի զգալի տարածութիւնների

վերին աստիճանի ալլանդակ լերեւոյթը, վոր մեզ մոտ խճուղիները յերկու տնգամ յերկաթուղիներից քիչ են:

Մեր դէուղի ճանապարհադրիւթյունը դժւարացնում և գլուղատնտեսութեան սոցիալիստական վերակառուցումը, ալք ճանապարհադրիւթյան շնորհիվ յերկաթուղուց մի քանի տասնյակ կիլոմետր ալք կողմն արդեն սկսվում և ճեւոյալ շերտը, վորը շատ դժւար և հաղորդակից անել յերկրի ընդհանուր տնտեսական և կուլտուրական զարգացմանը: Աշնանալին և դարնան ուղեփակի ժամանակ հսկայական ուսոններ ամբողջ ամիսներ շարունակ խում են միանգամայն կտրված արտաքին աղխարհից:

ԻՄՅԵՂ անուխ ճանապարհների ընդհանուր բեռնաշրջանառութեանը 1931 թ. հասալ 790 մլն. տ., վորը գրեթէ 5 անգամ գերադասեցում և յերկաթուղիների բեռնաշրջանառութեանից, բեռները փոխադրվում են չափազանց վատ ճանապարհներով, իսկ յերեմն նաև տոնց վորեն ճանապարհի:

Ճանապարհադրիւթյան հետևանքով ժողովրդական տնտեսութեան ամեն տարի կրած կորուստներն ու ֆիսաները հասնում են 2 միլիարդ տուր. հսկայական դումարի: Բաժական և ասել, վոր հաճարը 100 կլմ. հեռավորութեանից յերկաթուղու մոտ հասցնելը նստում և մթերման արժեքի 43 տոկոսը: Յալլային ճանապարհներով բեռները մի քանի տասնյակ կիլոմետր փոխադրելը հար և միշտ ավելի թանգ և նստում, քան յերկաթուղով 2—3 հաղ. կլմ. փոխադրելը:

Առաջին հնգամյակում շատ մեծ նվաճումներ են ձեռք բերվել տնուխ տրանսպորտի ամտոմորիլիզացիալի բնագաղտում: Ամտոմորիլային պարկը 18.700 մեքենայից աճել և մինչև 73.000 մեքենա, ընդ վորում խարնդալին արտադրութեան մեքենաների անկոսը արդեն հասել և 70-ի: 1928 թ. կար 265 ամտոգիծ 14,6 հաղ. կլմ. ընդհանուր յերկարութեամբ, 1932 թ. նրանց թիվը հասալ 582-ի 35,3 հաղ. կլմ. յերկարութեամբ: Ամտոշինութեան դիզանտների կառուցման շնորհիվ ամտոմորիլային պարկի հետագա աճումը կատարվելու յե շատ արագ կերպով: Միայն հարկավոր և դարկ տալ ամտոմորիլային ճանապարհների շինարարութեանը:

Վրա, ինչպէս և արեւմտան Սերբիում, յերկարամական կազմութեան հետևանքով չկան ջուրի ամուր տեսակներ՝ ճանապարհները քարելու համար: Այդպէս որինակ Դորկի քաղաքը սալոված և ճանապարհների սալահատման համար քար ստանալ վոլգայի վերին հոտանքների ջրջանից, ավելի քան 1 հաղ. կլմ. հեռավորութեանից: Յնլը արեւմտական շինանյութերի (կլինկերի գործարաններ) արտադրութեան կազմակերպելու մեջ և:

Թե սայլերի, թե ավտոմոբիլի համար պիտանի անոնյա ճանապարհների կատարելագործված ցանցի ստեղծումը տրանսպորտի բնագավառի կարևորագույն խնդիրներից մեկն է ¹⁾։

17-րդ կուս-կոնֆերանսը 2-րդ հնգամյա պլանի կազմման դիրեկտիվներում վորոշել է՝ «ճանապարհային և խճուղային շինարարությունը բնագավառում, ինչպես և ավտոմոբիլիզացիայի բնագավառում, ապահովել զարգացման ավելի արագ տեմպ, քան տրանսպորտի ուրիշ տեսակներին նկատմամբ»։

§ 6. ՈՂԱՅԻՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏ

Ողային տրանսպորտը տրանսպորտի բոլոր տեսակների մեջ ամենից լերիտաանարդն է. նա գործածվելու մեջ մտավ համաշխարհային պատերազմից հետո։ Նրա առավելություններն են՝ 1) արտասովոր արագությունը, 2) ճանապարհի պատրաստման համար կատարվող ծախսերի դրեթե լրիվ բացակայությունը (միայն ալրոդրոմներ և իջնելու հրապարակներ) և 3) թույլ ռադիոկապի ազատությունը։

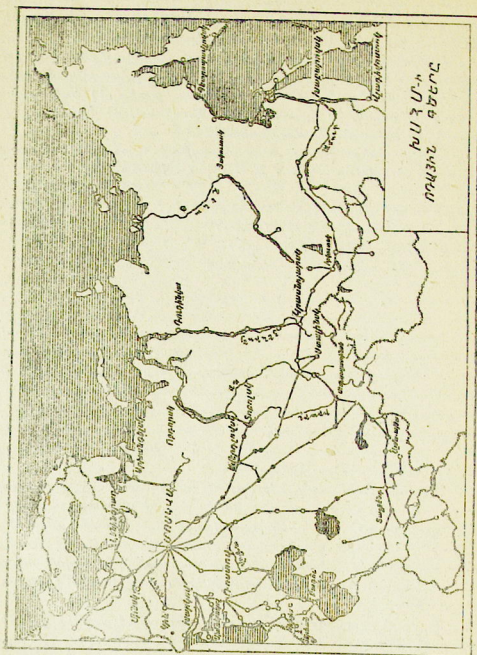
Սակայն այս բոլոր առավելությունների հանդեպ նա ունի մի մեծ թերություն, այն է, վրե ողային տրանսպորտը տրանսպորտի մյուս բոլոր տեսակների համեմատությամբ դեռևս շատ թանկ է (պատճառը տպարատների թանկությունն է՝ հանդերձ նրանց փոքր տարողությունը)։

Վերևում թվարկված բոլոր առանձնահատկությունների շնորհիվ ողային տրանսպորտը պետք է դիտել վորպես տրանսպորտի հատուկ տեսակ, վորը գործադրվում է շատապ պոստի փոխադրություն, շտապ մարդատար հաղորդակցություն և շտապ արժեքավոր ծանրոցների փոխադրություն համար։

Ողային տրանսպորտն առանձնապես կարևոր է կապ պահելու համար հեռավոր ճանապարհադուրկ ուղևորների հետ, վորպիսիները մեր յերկրում շատ շատ են։

Բացի շտապ տրանսպորտից ալրոնավատորմն ապաստրկում է նաև մի շարք ուրիշ ֆունկցիաներ, այն է՝ այրուստանկարումներ, ցանք սավառնակից, գյուղատնտեսական փաստառուների վոչնչացում, ձկնորի ընթացքի, ծովային դադանների վորջերի հետախուզություն և այլն։

¹⁾ 1 կլմ. խճուղու համար պահանջվում է մինչև 100 վադոն ջար։ Քորով խճելը շատ թանկ է նստում (1 կլմ. մինչև 30 հառ. ուրբ.)՝ հեռապես 100 հադ. կլմ. (այսինքն բնդհանուր ճանապարհային ցանցի ¹/₁₀) խճելը կնտի 3 միլիարդ ուրբ Այրանդից բրխում է մի կարևոր տեխնիկական խնդիր՝ դռնել իր իսկ դռնի տնտյոխ մշակում, վորպիսիք նա լնքը հադուտ հանդիսանա ճանապարհի համար։ Այդ խնդրի լուծման վրա ալրատում է ավտո-տրանսպորտի պետական համալսարանը։

24. 31 10020 10000 10000 10000

Հնդամյակի ընթացքում աճեց $3\frac{1}{2}$ անգամ (12,6 հազ. մինչև 44,6 հազ. կետ)։ Կապի փոխանակութիւնն աճեց 4 անգամ 1931 թ. համեմատութեամբ և 3 անգամ 1928 թ. համեմատութեամբ։ Հեռախոսային կապ ունեցող գյուղխորհուրդների տոկոսը հնդամյակում աճեց 3 անգամ (11,7 մինչև 37,2)։ Հեռագրալարերի լերկարութիւնը 1932 թ. աճեց դրեթե մինչև $1\frac{1}{2}$ մլն. կլմ.։

Առանձնապէս ուժեղ թափով աճեց ռադիո-կապը։ Ռադիո հաղորդիչների թիվը 49-ից բարձրացավ մինչև 73, իսկ ռադիոկետերի թիվը՝ 345 հազ. մինչև 2300 հազ.։ Ռադիո խոսող կայանների կարողութեամբ ԽՍՀՄ աշխարհում զբաղեց առաջին տեղը։ Կապի տեխնիկական սարքավորման բնագավառում մենք լիակատար անկախութիւն ձեռք բերինք արտասահմանյան ներմուծումից։

Հնդամյակի շնորհիվ կապը մեզ մոտ դարձավ անտեսական զարգացման և կուլտուրական զերեւքի հուժկու լծակ։

**V. ԱՌԱՋԻՆ ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ՀԱՆՐԱԳՈՒՄԱՐՆԵՐԸ ՅԵՎ
ՅԵՐԿՐՈՐԴ ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

**§ 1. ԽՍՀՄ Ի ԱՃՄԱՆ ՑԵՄՊԵՐՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀՆԳԱՄՅԱԿՈՒՄ
ԱՌԱՋԱՎՈՐ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՑԵՐԿՐՆԵՐԻ
ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅԱՄԲ**

Այն տեղերը, վորոնցով կատարվեց Խորհրդային միության ինդուստրացուցիկ առաջին հնգամյակում, իրենց նմանը չունեն կապիտալիստական լերկրների պատմության մեջ: 1928 մինչև 1932 թ. ամբողջ խորը արդյունաբերության համախառն պրոդուկցիան բարձրացավ 15,66 մլրդ. ռուբ. մինչև 34,3 մլրդ. ռուբ. (1926/27 թ. դեկտեմբ.)։ Այդպիսով 1932 թ. պրոդուկցիան կազմեց 219 % 1928 թ. պրոդուկցիայի նկատմամբ, ընդ վորում ամբողջ արդյունաբերության պրոդուկցիայի տարեկան աճումը միջին թվով կազմեց 22 %։ Ավելի ևս արագ աճեց ծանր արդյունաբերությունը, վորի արտադրանքը 1928 թ. 3,99 մլրդ. ռուբ. բարձրացավ մինչև 13,2 մլրդ. ռուբ. 1932 թ., հետևաբար 1932 թ. արտադրանքն արդեն կազմեց 1928 թ. արտադրանքի 331 %-ը։ Այս տեղերը համեմատենք առաջավոր կապիտալիստական լերկրներում մինչև ճգնաժամը յեղած տեղերի հետ։ ՀԱՄՆ-ում արդյունաբերության պրոդուկցիան վեց տարում (1924-ից 1929 թ.) բարձրացել է 26 %-ով, Ֆրանսիայում այդ նույն տարիներում արտադրանքն աճել է 27 %-ով, Գերմանիայում հինգ տարում—1925-ից մինչև 1929 թ. արտադրանքն աճել է 25 %-ով։ Իսկ չեթե վերցնենք հնադուլն ինդուստրիալ լերկիր Անգլիան, ապա նրա արդյունաբերության աճման տեմպը նշված տարիներում լեղել է միանգամայն համեմատ, վեց տարում ընդամենը 12 %-ը։ Ընդհանուր առմամբ առաջին հնգամյակի ընթացքում ԽՍՀՄ ինդուստրիան մեկ տարում քայլել է մոտավորապես այնքան, վորքան առաջավոր կապիտալիստական լերկրները վեց տարում։ Ըստ վորում այդ համեմատության համար վերցված են կապիտալիստական լերկրների համար առանձնապես բարենպաստ տարիներ¹⁾, այն է՝ վերելքի տարիները ճգնաժամից առաջ։

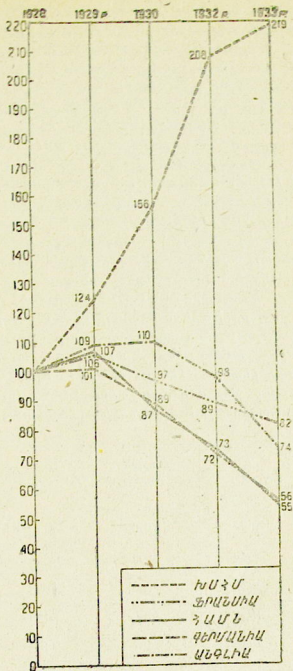
¹⁾ Նախապատրաստված տարիներում ել կապիտալիստական արդյունաբերությունը չունի արդյունաբերությանը Այդպես

Իսկ չեթե համեմատու-
թյունը կատարենք հնդամ-
յակի տարիների շրջանա-
կում, ապա բոլոր կապի-
տալիստական շերկերների
համար մենք կստանանք
վոչ թե աճում, այլ անկում:

Այն չորս տարիներում,
վերոնց ընթացքում ԽՍՀՄ
արդյունաբերական արտա-
դրությունը բարձրացել է
119 0/0-ով, Գերմանիայի
արդյունաբերական արտա-
դրությունն ընկել է 45 0/0-
ով, ՀԱՄՆ—47 0/0-ով, Ֆը-
րանսիայինը—26 0/0-ով,
Անգլիայինը—18 0/0-ով: Ի
լրումն այդ արվյալների հե-
տաքրքրական է մեջ բերել
ԽՍՀՄ-ում 1929—1932թ.թ.
կատարված նոր կապիտալ
ներդրումների թվերը (4
տարի 3 ամսվա համար):
Այդ ներդրումներն արդյու-
նաբերության մեջ կազմում
են 23,3 մլդ. ռուբ., հան-
րայնացված գյուղատնտե-
սության դժով—9,4 մլդ.
ռուբ.: Ընդ վերում այդ ներ-
դրումները կատարվում են
վերաճող տեխնոլոգիայի
1932 թ. արդյունաբերու-
թյան մեջ ներդրված է 9
մլդ. ռուբ.:

Իսկ ահա կատարվող մա-
հացման ինչպիսի պատկեր
ունեն դիտավոր կապիտա-
լիստական շերկերները (առա-
ատրեկ բերվող աղյուսակը):

Նախադասորդման տասնամյակում, վորը Հյուսիսային Ամերիկայի կապիտալիզմի
համար ուժեղ վերելքի ջրվան եր, ՀԱՄՆ-ի արդյունաբերությունը ավելց արտադրանքի
աճում միայն 41 0/0-ով, այսինքն տարեկան 4 0/0, մեր 32 0/0-ի դիմաց:

Նկ. 32. Արդյունաբերական արտադրանքի
դինամիկան

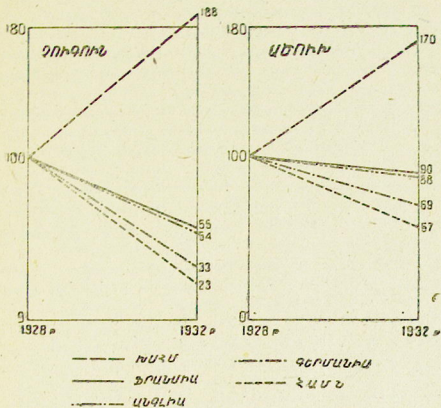
1929—1932 թ. թ. քառամյակում, լեբբ ՆՍՀՄ արդյունաբերութ-
 թյունն անշեղորհն բարձրանում էր, իսկ կապիտալիստական լեբլերնե-
 ռի արդյունաբերությունն անկում էր ապրում, ՆՍՀՄ-ն արդյունաբե-
 րական պրոդուկցիայի չափերով 3-րդ տեղից (1928 թ.) տեղափոխվեց
 2-րդ տեղը, իսկ համաշխարհային արդյունաբերական արտադրանքի
 մեջ նրա բաժինը 4,7 %-ից բարձրացավ մինչև 14,9 %: Աշխարհում
 գրավելով 2-րդ տեղը՝ խորհրդային արդյունաբերությունը խիստ մե-
 ծացրեց իր տեսակարար կշիռը ՆՍՀՄ ամբողջ տնտեսության արտա-
 դրանքի մեջ՝ 1927 թ. 48 %-ից հասնելով մինչև 70 %—1932 թ.:
 Միևնույն ժամանակ, որինակ՝ Գերմանիայում, չնայած նրա գյուղա-
 տնտեսության դաժան ճգնաժամին, արդյունաբերության տեսակարար
 կշիռը 79 %-ից իջավ մինչև 56 %: Սակայն պատկերն ավելի ևս ցա-
 տուն կդառնա, լեթե վերցնենք վոչ թե ամբողջ արդյունաբերությու-
 նը, այլ ավելի կարևոր, վճարական ճյուղերը և ուշադրություն դարձնենք
 ճյուղերի հարաբերակցության վրա:

Մենք տրդեն տեսանք, վոր ծանր արդյունաբերության աճման
 տեմպերը ՆՍՀՄ-ում զգալի չափով ավելի բարձ են ամբողջ արդյու-
 նաբերության աճման ընդհանուր տեմպերից: Մանր արդյունաբերու-
 թյան բաժինն ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի մեջ մեղ մոտ
 բարձրացել է 1928 թ. 44 %-ից մինչև 53 % 1932 թ.: Այդ ցույց է
 տալիս, վոր մեղ մոտ առանձնապես ուժեղ թափով առաջ է դնացել
 արտադրության մեջոցների արտադրությունը:

Տարիներ	Գերմանիա (մլն. մարկ)	ՀԱՄՆ (մլն. դոլլար)	Անգլիա (մլն. ֆունտ)	Ֆրանսիա (մլն. ֆրանկ)
1928	1320	8112	36,2	10,5
1929	962	10188	25,3	15,1
1930	559	7020	23,6	21,8
1931	782	8120	8,9	16,3
1932	147	1188	11,3	6,1

Իսկ կապիտալիստական լեբլերներում ծանր արդյունաբերությունն
 ապրում է իսկական կասառաբողք. դեռ ևս մե կերպ իրենց գոյությունը
 պաշտպանում են սպառումն անմիջականորեն սպասարկող ճյուղերը
 (թեև մասսաների զնոդական ընդունակության անկման և ընդհանուր

աղքատացման պատճառով դրանք ել կբճառվում են): Այդպես որինակ, Իերմանիսում աղ ատրինների ընթացքում ամբողջ արդյունաբերութ-
յան արտադրանքի մեջ ծանր արդյունաբերության բաժինը 55⁰/₁₀-ից
ընկել է մինչև 40⁰/₁₀: Առանձնապես նշանակալից են քարածխի և թու-
ջի փերաբերյալ լեղած տվյալները: Քարածխի և թուջի արտադրանքի
մակարդակը 1928 թ. ընդունելով 100, մենք ստանում ենք հետևյալ
պատկերը, վերը տալիս է 1932 թ. և 1928 թ. մակարդակների համե-
մատությունը:

Նկ. 33. Թուջի և ածխի հանույթի զգնամիկան

Այն ժամանակ, չնրբ քարածխի հանույթը համեմատաբար քիչ է
նվազել, ածխի ապահովում արդյունաբերության էությունից խիստ ընկել է:
ԽՍՀՄ-ում նավթի հանույթը 1928 թ. 12,3 մլն. տ. բարձրացել է
մինչև 21,5 մլն. տ. 1932 թ. (աճում 75⁰/₁₀-ով), այն ժամանակ, չնրբ
ՀԱՄՆ-ում նավթի հանույթը ընկել է 13⁰/₁₀:

ԽՍՀՄ արդյունաբերության եներդրադինվածությունը 1932 թ.
աճել է 75⁰/₁₀-ով (1928 թ. համեմատությամբ), իսկ ելեքտրադինվածու-
թյունը նույնիսկ 160⁰/₁₀: Ելեկտրահեներդիայի արտադրությունը 1932 թ.

13,1 մլդ. կվտ/ժ էր, 1928 թ. 5 մլդ. կվտ/ժ գերմաց, Այդ նույն ժամանակաշրջանում ելեկտրականներգիայի արտադրանքը ՀԱՄՆ-ում ընկել է 15⁰/₁₀, Մեր աճման և նրանց անկման տեսանկետից ամենից ավելի հատկանշական են մեքենաշինության զարգացումը բնորոշող տվյալները: Մեզ մաս մեքենաշինության արտադրանքը 1928 թ. չեղել է 1822 մլն. ռուբ., 1932 թ. նա աճել է մինչև 7361,6 մլն. ռուբ., այսինքն 4 անգամ, Առանձնապես ուժեղ աճել են մեքենաշինության նոր ճյուղերը, վերոնց կարելի չէ ասել բոլորովին նոր են ցանկացիլ առաջին հնգամյակում, ինչպես որինակ՝ ավտոմոբիլաշինությունը և տրակտորաշինությունը, իսկ այդ ժամանակ ավտոմոբիլաշինության առաջատար չերիլը հանդիսացող ՀԱՄՆ-ում մեքենաների արտադրությունը ընկել է 68⁰/₁₀ ավել: Գերմանիայում, մեքենաշինության և ելեկտրատեխնիկայի այդ կլասիկ չերկրում, մեքենաշինության արտադրանքը 1932 թ. 1928 թ. համեմատությամբ ընկել է 68⁰/₁₀:

Հնգամյակի տարիներում մեր արդյունաբերության ընդուն աճումը, նրանց մոտ զուգակցումն ունեցող ընդհանուր ճգնաժամի ֆոնի վրա, ԽՍՀՄ-ի տեղը համաշխարհային արտադրության մեջ փոխել է հետևյալ կերպ.

Արտադրության տեսակները	1913 թ.	1928 թ.	1932 թ.	
			ամբողջ աշխարհում	Յեվրոպայում
Ելեկտրականներգիա	15	10	6	4
Քարածուխ	6	6	4	3
Չուգուն	5	5	2	1
Ընդհանուր մեքենաշինություն	4	4	2	1
Նավթ	2	3	2	1
Դյուրահալ տեղական մեքենաներ	—	4	1	1
Տրակտորներ	—	4	1	1
Տարֆ	—	—	1	1
Ավտոմոբիլներ	—	12	6	4
Ամբողջ արդ. արտադրանքը	—	5	2	1

ԽՍՀՄ դյուրահալ տեղական ընտանիքային հնգամյակը հանդիսացավ շրջադարձի եպոխտ ցածր և ցրելով, տեխնիկական հետաքննարկողացիական անտեսությունից դեպի խոշոր կոնկրետ մեքենայացված անտեսության անցնելու տեսանկետից:

գինգուստրիայի արագ աճումը մի կողմից և կուլալուծյան, վորդես դասակարգի, վերացման քաղաքականության հաջող իրադրոճումը մյուս կողմից, հնարավորութիւն տվին գլուղատնտեսությանը ապուռ տրակտորներ և նորագույն գլուղատնտեսական մեքենաներ, մանր անհատական գլուղացիական տնտեսութիւնները համախմբելու խոշոր կոլեկտիվ տնտեսութիւններում և կազմակերպելու հացահատիկային ու անասնաբուծական խորհրդատնտեսութիւնների լայն ցանց:

Հնդամյակի ընթացքում գլուղատնտեսութիւնը հանձնված է՝ ա) ավելի քան 120 հազ. նոր տրակտորներ, 1900 հազ. ձ. ու. կարողութիւն, բ) 1600 մլն. ռուբ. գլուղատնտեսական մեքենաներ, վորոնք ավելի քան 2 անգամ ավելացրել են գլուղատնտեսութիւն մեքենայագին մատչելիութիւնը 1928 թ. համեմատութիւնով, մանավանդ, լեթե ի նկատի ունենանք տրակտորային քարշի արդի բարդ մեքենաների խիստ ավելացումը:

Վերջին չորս տարում կազմակերպված է 2440 մեքենա-տրակտորային կայան, վորոնք ունեն աշխատանքի ժամանակակից գործիքներ, վերանորոգման արհեստանոցներ, ավտոմոբիլներ և այլն:

Վերջին չորս տարում կազմակերպված է ավելի քան 200 հազ. կոլեկտիվ տնտեսութիւն, կոլտնտեսութիւնների մեջ ընդգրկված է գլուղացիական տնտեսութիւնների ավելի քան 60% և գլուղացիական բոլոր ցանքատարածութիւնների մոտ 75%:

Այդ նույն ժամանակաշրջանում կազմակերպված է 5 հազ. խորհրդային տնտեսութիւն (հացահատիկային, անասնաբուծական և տեխնիկական կուլտուրաների), ընդվորում կոլտնտեսութիւնները խորհրդատնտեսութիւնների հետ միասին ընդգրկում են բոլոր ցանքատարածութիւնների մոտ 80% (Համ. Կ. (բ) Կ. Կ. Կ. և ԿՎՀ-ի միացյալ պլենումի բանաձևը, ընդունված 1933 թ. հունվարի 10-ին ընկ. ընկ. Ստալինի, Մոլոտովի և Կուլչիշևի ղեկավարման տնթիվ):

Հնդամյակի ընթացքում ընդհանուր ցանառատարածութիւնը 113 մլն. հեկտարից (1928 թ.) աճել է մինչև 134,4 մլն. հեկտար (1932 թ.): Առանձնապես մեծ չափով աճել է տեխնիկական կուլտուրաների ցանքատարածութիւնը (60%)՝ տրակտորային պարկը 278 հազ. ձ. ու. աճել է մինչև 3177 հազ. ձ. ու. (6 անգամ): Ստեղծված է խորհրդային կոմբայնների արտադրութիւն (1930 թ. արտադրված է 347 կոմբայն, 1931 թ. — 3549 կոմբայն):

Իսկ ի՞նչ է կատարվում կապիտալիստական չերկրների գլուղատնտեսութիւն մեջ այդ նույն ժամանակում: Ամենուրեք տիրում է դաժան ճգնաժամ և տնտեսութիւն անկում: Անպլիսի չերկրներում, ինչպիսի լին ՀԱՄՆ-ը կամ Գերմանիան, Ֆրանսիան և գլուղացիների հեկտարական գրավապարտքերը (անշարժ գույքերի գրավադրման

պարտքերը) դյուղատնտեսական պրոդուկտների գների խիստ անկման շնորհիվ տանում են դեպի սակավագոր տնտեսությունների մասնաշաղկապ քայքայում։ Նրանք ի վիճակի չեն վճարելու ճգնաժամից առաջ գների բարձրացման շրջանում վերցրած պարտքերը։ Հիմա դյուղացիներն իրենց պրոդուկտները վաճառում են կրկնակի կամ չնոսիի եժան, շատ դեպքերում հստակաժող չի ծածկում արտադրության ծախսերը։ Ըստ պաշտոնական տվյալների ՀԱՄՆ-ում 1929 թ. աճուրդով վաճառվել է 45 հազ. տնտեսություն, իսկ 1932 թ.—արդեն 150 հազ. տնտեսություն։ Մասնականում են վոչ միայն առանձին տնտեսություններ, այլ և ամբողջ լեռերնեք։ Այդպես՝ Լատինական Ամերիկայի լեռերներին մեծ մասը, վորոնք ապրում են ի հաշիվ իրենց դյուղատնտեսական պրոդուկտների վաճառահանման, լիովին կամ մասամբ դադարեցրել են իրենց պարտքերի վճարումները։ Վարեն կերպ գները բարձրացնելու համար դիմում են արտադրանքի ժախլիցուկներին՝ վոչնչացմանը ցանքատարածության կրճատմանը։ այդպես՝ Բրազիլիայում ճգնաժամի ժամանակ ծովի և նետվել միլիոնավոր պարկերով կոֆե, վոչնչացնում են կոֆեի ծառերի մի մասը, վորոնք մշակվել են լեռկար տարիների ընթացքում, մեծ աշխատանքով և հոգատարությամբ։ Գուրայում, վորն ապրում է գրեթե մենակ շաքարի արտադրությամբ, շաքարի արտադրանքը լեռկու անգամ կրճատվել է։ Պարզ է, վոր այդպիսի պայմաններում դյուղական տնտեսատերերը մտածել անգամ չեն կարող տեխնիկական պրոգրեսի մասին։ Տրակտորների և կոմբայների արտադրությունը խիստ ընկել է գնողներ չլինելու պատճառով, վորովհետև Կանադայի և Արգենտինայի պես ագրարային լեռերները հիմա գրեթե ամենեվին այդպիսի գործիքներ չեն գնում։ ՀԱՄՆ-ում դյուղատնտեսության համախառն չեկամուտը 1929 թ. համեմատությամբ ընկել է 56% (1929 թ.—11950 մլն. դոլար, 1932 թ.—5240 մլն. դոլար), ընդ վորում հացահատիկային կուլտուրաների արտադրանքն ընկել է 70%, իսկ բամբակինը—նույնիսկ 72%։

«Միջին աշա բուրք փաստերը չեն խոսում դյուղատնտեսության խորհրդային սխտեմի առավելություններին մասին՝ հանդեպ կապիտալիստական սխտեմի։ Միջին աշա վրաստերը չեն խոսում այն մասին, վոր կոլտնտեսությունները հանդիսանում են տնտեսության ավելի կենսունակ ձև, քան անհատական և կապիտալիստական տնտեսությունները» (Ստալին)։

ԽՍՀՄ արդյունաբերության և դյուղատնտեսության հաջողությունները պահանջում են արանսպորտի ավելի ու ավելի լարված աշխատանք։ 1928—1931 թ. ժամանակաշրջանում Միության բոլոր լեռկաթուղիներով փոխադրված ընդհանուր բեռների քանակը 88,2 մլդ. տոնն—կիլոմետրից բարձրացել է մինչ 151,5 մլդ. տոնն—կիլոմետր

(աճում 73⁰/₁₀)։ Այդ ժամանակաշրջանում ավելի շատ աճել է ուղեվորարարժանառությունը՝ 24,5 մլրդ. ուղեվոր—կիլոմետրից բարձրանալով մինչև 61,8 մլրդ. ուղեվոր—կիլոմետր (2¹/₂ անգամ)։ Նույն ժամանակում առ 1932 թ. Գերմանիայի յերկաթուղիների տոնն—կիլոմետրածը նվազել է 37⁰/₁₀, ՀԱՄՆ—46⁰/₁₀, Անգլիայինը—10⁰/₁₀ ուլ։

Սոցիալատական շինարարության նվաճումները ձեռք են բերվել վոչնչացվող դասակարգերի մնացորդների համառ դիմադրության պայմաններում, վորի ցայտուն արտահայտությունը հանդիսացավ տնտեսության զանազան բնագավառներում հայտնաբերված ֆուսսարարությանը։

Առաջին հնդամյակի շինարարության հաջողություններն ավելի էս նշանակալից են այն դատաւորով, վոր միջազգային դրությունը, վորի պայմաններում ծաղաղել է այդ շինարարությունը, յեղել է վոչ այնքան էլ նպաստավոր։ Բացի թշնամական շրջապատման առկայությունից բոլոր ընդհանուր դժվարություններից, դեր էլին լատում նաև ճգնաժամի շնորհիվ առեղծված անբարենպաստ շուկայական պայմանները։

Մեր շինարարության համար էս մեծ նշանակություն ունեցավ համաշխարհային ճգնաժամի ժաատը, վորը հակապական չափով դցելով համաշխարհային դները, քիչ դժվարություններ չառեղծեց մեր արտահանություն առաջ» (ընկ. Մոլոտովի ղեկուցումը ԽՍՀՄ ԿԳԿ 3-րդ նստաշրջանում, 1933 թ. հունվարի 23-ին)։

Առավել էս մեծ է հնդամյակի հաջողության հետևանքով արտատահմանում առեղծվող տարավորությունը, ավելի էս հակապական էսայդ հաջողության քաղաքական նշանակությունը։ «Հարկավոր էր վոր մենք շինարարական աշխատանք կատարելինը մի վորեն 2—3 տարվա ընթացքում, հարկավոր էր ցուչ տալ հնդամյակի առաջին հաջողությունները, վորպեսզի աւրող աշխարհը պատակաւեր յերկու բանակի, էսին մարդկանց բանակի, վորոնք հաջում են մեղ վրա առանց հողնելու, էսին մարդկանց բանակի, վորոնք ապշած են հնդամյակի հաջողություններով, էլ չենը խոսում այն մասին, վոր կա է ուժեղանում է մեր սեփական բանակը վողջ աշխարհում—կաղիտալիտական յերկրների բանվոր դասակարգի բանակը, վորն ուրախում է ԽՍՀՄ բանվոր դասակարգի նվաճումով է պատրաստ է նրան աջակցություն ցուչ տալու է սարսափ ամբողջ աշխարհի բուրժուազիայի... Հնդամյակի հաջողությունները մոքելիզացիայի չեն չենթարելում բոլոր յերկրների բանվոր դասակարգի հեղափոխական ուժերն ընդդեմ կապիտալիզմի—սա չէ անվիճելի ժաատը, 2ի կարող կապած լինել, վոր հնդամյակի միջազգային նշանակություն իրոք անսահման է» (Ստալին)։

§ 2. ՏՆՆԱՇԱՐԺԵՐ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՃՅՈՒՂԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԳՈՒՄ

Հնգամյակը չորս տարում հաջող կատարելու հետևանքով խորհրդային Միությանը ազդարարային և թույլ կապիտալիստական յերկրների քմահաճուկներինց կախված յերկրից դարձավ ինդուստրիալ և հզոր յերկիր, միանգամայն ինքնուրույն և անկախ համաշխարհային կապիտալիզմի քմահաճուկներից (Ստալին)։

Հնգամյակի վերջում, ինչպես մենք արդեն գիտենք, արդյունաբերական արտադրանքն աճեց ավելի քան 2 անգամ 1928 թ. մակարդակի համեմատությամբ և գրեթե 3¹/₂ անգամ նախապատերազմյան համեմատությամբ։ Ծանր ինդուստրիան չորս տարվա ընթացքում իր ծավալն ավելացրեց 3¹/₃ անգամ։

Նիստ բարձրացավ արդյունաբերության տեսակարար կշիռը խՍՀՄ ժողովրդական տնտեսության մեջ։

Արդյունաբերության և գյուղատնտեսության միջև հարաբերակցությունը փոխվեց հետևյալ կերպ.

Տարիներ	1913	1928	1929	1930	1931	1932
Արտադրանքի տեսակները						
Արդյունաբերական արտադրանքը (տեղումներով արդյունաբերական և գյուղատնտեսական արտադրանքի հանրագումարից)	35,5	51,0	57,9	63,4	68,2	70
Գյուղատնտեսական արտադրանքը (տեղումներով հանրագումարից)	64,5	49,0	42,1	36,6	31,8	30

Խոշոր ինդուստրիան հիմա վոչ միայն առաջատար է, այլ և արտադրանքի ծավալով հանդիսանում է ժողովրդական տնտեսության քաղաքականական գերակշռող մուղ¹)։

1) Այստեղ պետք է նկատի առնել, զոր ինդուստրացումը վոչ միայն արդյունաբերության տեսակարար կշիռն բարձրացման մեջ է, այլ և իր լակ գյուղատնտեսության ընդլայնվել փոխելու մեջ։ Ներկայիս մեր գյուղատնտեսությունը, վորն ավելի քան 23-ով հանրայնացված է, խմբվում է մեքենա-արտադրային կայանները զուգվել և իր արտադրության տակ ունի ամբողջ առաջավոր գյուղատնտեսական տեխնիկան, ներառյալ արտադրան ու կոմբայներ. դա արդեն նախկին փայտե ցաքան և մանդաղ

Բարձրացել և եներգադինվածութունը՝ մինչև պատերազմը մեկ բանվորին ընկնող 1,5 ձ. ու. մոխարեն 1930 թ. արդեն մեկ բանվորին ընկնում էր 2,8 ձ. ու. մեխանիկական շարժիչ և այլ տեսակներից մենք հասել ու անցել ելինք Անդլիայից ու Ֆրանսիայից:

Ինդուստրիալ պրոդուկտարիտի թիվը 1927-ից մինչև 1931 թ. ժամանակաշրջանում կրկնապատկվել էր:

Աղդարնակության 1 հազ. հոգուն ընկնող բանվորների և ծառայողների թիվը հնգամյակում 142-ից բարձրացավ 257-ի, իսկ ամբողջ պրոդուկտարիտի տեսակարար կշիռը 19,9-ից մինչև 31,1%:

Բարձրացել և բանվոր դասակարգի նյութական բարեկեցությունը: Գործադրվածութունը վերացված և: Աշխատավարձը բարձրացել և 67% ուժ. արդյունաբերական բանվորների ճնշող մեծամասնության համար աշխատանքային ուրը կրճատված և մինչև 7 ժամ, ընդ վերում ալիկացել են հանդստի որերը: Հասարակական սնունդով ընդգրկված և վճարված ճշուրների բանվորների 70%-ից ավելին:

Արդյունաբերության կազմում դերակշռութուն և ստացել ծանր ինդուստրիան:

Ամենաարագ աճումը տվեց մեքենայինութունը, վորի բաժինն ամբողջ արդյունաբերության մեջ 8%-ից բարձրացավ մինչև 20%:

Արդյունաբերության հիմնական ճյուղերում բանվորների թիվը 1928 թ. մինչև 1931 թ. վերավել և հետևյալ կերպ.

ձ յ ու ղ ե ր	1928 թ.	1931 թ.	1931 թ. տոկոսներով 1928 թ. նկատմամբ
	(հազար հոգի)		
Մետաղածույություն	676,0	1513,8	224
Ընդհանուր մեքենայինություն . . .	330,7	889,0	268
Գյուղատնտեսական մեքենայինություն	43,9	122,6	280
Քարածխի արդյունաբերություն . .	253,5	350,8	139
Քիմիական արդյունաբերություն . .	97,6	194,5	200
Փայտի մշակում	102,6	232,7	226
Տեքստիլ արդյունաբերություն . . .	719,9	651,2	90
Հազուստի և տուալիտի արտադր. .	127,4	354,0	280
Մանր-համր արդյունաբերություն .	211,1	338,3	160

ունեցող մանր ցած ու ցրվի գյուղատնտեսությունը չի հնգամյակում գյուղատնտեսությունն ինքն և ոչ շատ մեծ չափով ինդուստրացվել և, և իդուր չե, վոր մենք մեր հասարակային խորհրդատեսություններն անվանում ենք հացահատիկի ֆաբրիկներ:

Հնդամյակի ընթացքում ստեղծվել են արտադրությունների նոր հյուղեր և նոր տեսակներ—գունավոր մետաղաձուլութուն, ելեկտրամետաղաձուլութուն, ավիո և ավտո—արդյունաբերութուն, ապարատորայի արտադրութուն քիմիայի համար, նավթամշակման համար, ադոտի արդյունաբերութուն և այլն:

Մեծագույն նվաճումներ են ձեռք բերվել մեքենաշինական ինդուստրիայում, վոչ միայն արտադրանքի քանակական ավելացման, այլ և նոր արտադրությունների կազմակերպման դժով:

Ենթահիվ սեփական մեքենաշինության աճման և նրա արմատական վերակառուցման, Խորհրդային Միությունը զգալի չափով նվազեցրել է իր կախումն արտասահմանից մեքենաների և սարքավորման ստացման բնագավառում: Սարքավորման ընդհանուր սպառման մեջ ներմուծման տոկոսն իջել է մինչև 16, նախապատերազմյան 40% -ի դիմաց՝ ընդ վերում մեր սեփական արտադրութունը 1913 թ. 611 մլն. ռուբ. բարձրացել է մինչև 6276 մլն. ռուբ.—1932 թ.:

Հնդամյակի տարիներում կառուցվել և զործարկվել են հարյուրավոր նոր զործարաններ, վորոնց մեջ կան տասնյակ գիդանո—կոմբինատներ, այսինքն այնպիսի ձեռնարկություններ, վորոնց մեջ համախմբված են մի շարք վոխադարձաբար կապված և խտորեն միմյանց հետ համաձայնեցված արտադրություններ:

§ 3. ՏԵՂԱՇԱՐԺԵՐ ԱՐՑԱՐՈՂԱԿԱՆ ՈՒԺԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Արտադրողական ուժերի սոցիալիստական տեղաբաշխման սկզբունքները, վորոնց հետ մենք ծանոթացանք կուրսի սկզբում, և մասնավանդ ազգային և դադութային ծալրամասերի արտադրողական ուժերի արագատեմպ զարգացման սկզբունքը—մարքսիզմի հիմնադիրների կողմից սահմանված այդ բոլոր սկզբունքները հրամայաբար թելադրում են մեզ ուժեղ թափով զարգացնել ծալրամասերի արտադրողական ուժերը:

Իսկ ի՞նչ է արված այդ առասկետից առաջին հնդամյակում: Արտադրության տեղաբաշխման բնագավառում տարածական տեղաշարժերից հիմնականը անկասկած հանդիսանում է «տեղաշարժը գեպի արևելք» և ամենից առաջ Ուրալ-Կուզնեցկի կոմբինատի տերիտորիայի վրա կատարվող շինարարությունը:

Առաջին հնդամյակում այդ կոմբինատի հիմնական կմախքն արդեն ստեղծված է: Յերկրորդ, ամխտ—մետաղաձուլական բազա ուսեղծելու մասին կուսակցության 16-րդ համագումարի կողմից արված դիրեկտիվը հիմնականում կատարված է, սկզվել է յերրորդ ամխային

բաղաձի (Դոնրասից և Կուզբասից հետո) ստեղծուժը ի դեմս Կարա-
դանդաձի Սախլան առաջին հնգամյակի շինարարութիւնն Ուշի սահ-
մաններում ստեղծել և վոչ միայն սև մետաղաձուլութիւն, այլ և դու-
նալոր (Ուրալ, Կոռնրադ, Կարսակալ, Ռիդդեր, Բելովո), ինչպես և
քիմիա (Ռերերդնիկ), Մազնիտոգորսկ, Ալտյուբինսկ, Կեմմերովո) ու
մեքենաշինութիւն։ Ուրալ-Կուզնեցկէ կոմբինատի տերիտորիան,
վորը մինչև հեղափոխութիւնը տալիս էր միայն գլուղատնտեսական
հումք, փայտ և չուգուն, հիմա իր նորակառույցների ավարտումից
հետո կիարողանա միանգամայն ինքնուրույն կերպով իր գործարան-
ներում, իր մետաղից և իր եներդիւայով արտադրել ծանր մեքենաշի-
նութեան լրիվ կոմպլեկտ արտադրանք՝ և՛ շոգեջարներ (Որսկ, Սա-
լինսկ), և՛ վաղոններ (Նիժնի—Տագիլ), և՛ նավեր (Պերմ, Տյումեն,
Նոյոսիբրսկ), և՛ լեռնագործարանալին սաքքալորում (Սվերդլովսկ
ու Նոյոսիբրսկ), և՛ մետաղաձուլական գործարանների սարքավորում
(Սվերդլովսկ), և՛ գլուղատնտեսական մեքենաներ ու տրակտորներ
(Ոմսկ, Չելյաբինսկ)։ Սվերդլովսկում և Ուֆայում կառուցվող գործա-
րանների շնորհիվ Ուշի-ի տերիտորիան կուռնա նաև այն ամենի
արտադրութիւնը, ինչ հարկավոր է ելեկտրաէլաւանների սարքավոր-
ման և ընդհանրապես ելեկտրիֆիկացիայի համար։ Այդպիսով Ուշի-ի
տերիտորիան արդեն լիովին կանգնել է իր սեփական վտռքերի վրա
և կարող է հետադադում ինքնուրույնարար դարձալն և՛ արտնայոր-
տը, և՛ գլուղատնտեսութիւնը, և՛ լեռնալին արդյունաբերութիւնը,
և՛ մետաղաձուլութիւնը, և՛ ելեկտրիֆիկացիան։ Ուշի-ի տերիտո-
րիայում առաջին հնգամյակում ինչպես մեր չերիլի գարգացման, այն-
պես էլ նրա արտադրողական ուժերի տեղաբաշխման տեսակետից
ձեռք բերված նյութաւնների նշանակութիւնը դժվար է չափադանցել։
Մինչև հեղափոխութիւնը տնտեսապես չուրացված էր մեր տե-
րիտորիայի միայն արեմտյան քառորդը (այս, քառորդ մասը և վոչ
թե կեսը)։ Ուշի-ը գտնվում է այդ չուրացված քառորդից դեպի արե-
միւր, սակայն թիթե նրա դիրքը գնահատենք ԽՍՀՄ ամբողջ տերի-
տորիայի տեսակետից, ապա դժվար չե նկատել, վոր Ուշի-ը ԽՍՀՄ
արեւմտյան կեսի սահմաններից դուրս չի գտնվում։

Ի դեմս Ուշի-ի մենք ունենք մի հուժեղ լծակ, վորը Յելրոդա-
կան մասից առաջ և շարժվել դեպի արեւելք, շարունակելու համար շի-
նարարութիւնն այն տերիտորիաներում, վորոնք ընկած են Ուշի-ից
թե դեպի հյւսիս, թե դեպի հարավ և թե մասնավորապէս դեպի արեւելք։
Առաջին հնգամյակի վերջին տարում բոլոր կապիտալ ներդրումների
լերրորդ մասն ընկնում էր Ուշի-ին, ընդ վորում այդ ներդրումների
մեծ մասն առաջին հնգամյակում դնում էր Ուշի-ի արեւմտյան, ու-
րալյան մասը, վորն ախտիվ դեր էր խաղում այդ շինարարութեան

մեջ: Յերկրորդ հնդամյակում Ուկր-ում կատարվող ներդրումների կենտրոնն զգալի չափով տեղափոխվելու յն Ուրալից դեպի Կուզբաս, և չերկրորդ հնդամյակի վերջում Կուզբասն այնքան կամրապնդվի, վոր կկարողանա բազա հանդիսանալ Արևելյան Միբիրի չերկրում (Անդա-րա-Յենիսեյի կոմբինատ), ապա նաև Հեռավոր Արևելքի չերկրում ծա-վալվող շինարարութան համար:

Այդպիսով Ուկր-ի շինարարութունը կարևոր և վոչ միայն այն տեղաշարժերի տեսակետից, վորոնք տրդեն կատարվել են նրանում, ալլ և այն տեղաշարժերով, վորոնք նախադատրաստվել են այդ շինա-րարությամբ՝ մերձագուշն ժամանակի համար:

Ածուելը, մեատղը և մեքենաշինութունը—սրանք հիմք են, վորի վրա բարձրանում և մնացած բոլորը: Հանդիսանալով մեծագուշն ու-չոններից՝ մեկը ծանր արդյունաբերության բնագավառում, Ուկր-ը միևնուշն ժամանակ տվեց յերկաթուղիների, ցածրատարածության և բնակչության մաքսիմալաճում: ՄՏԿ-ների, խորհանտեսությունների և կոլտեսեսությունների շինարարության շնորհիվ Ուկր-ի տերիտո-րիան վոչ միայն դարձել և ԽՍՀՄ չերկրորդ ածխա-մետաղաձուլակա-ն բազան, ալլ և դառնում և նրա չերկրորդ ցորենի բազան:

Առաջին հնդամյակում շատ խոշոր տեղաշարժեր են կատարվել նուև հարավում, Կովկասում և Միջին Ասիայում: Առանձնապես մեծ, բացարձակ աճում են ալել ալստեղ այդ ուչոնները հիմնական մաս-նագիտացումը հանդիսացող ճյուղերը՝ նավթը (Կովկասում) և բամբա-կը (Միջին Ասիայում և Կովկասում): Սակայն այդ չերկու ուչոննե-րում ևլ, թե Կովկասում, թե Միջին Ասիայում, մշակող արդյունաբե-րությունը հարաբերականորեն աճել և ալելի մեծ չափով, քան նալթի հանալթի ու բամբակի արտադրությունը: Այդպիսով մասնագիտաց-ման խիստ ուժեղացման հետ դարգացման միակողմանիությունը զգալապես նվաղել և Մշակող արդյունաբերության ճյուղերից ալս-տեղ աճենից շատ դարգացել են տեքստիլ և սննդի արդյունաբերու-թյունները, վորոնք աղխատում են տեղական հումքով: Սակայն բացի դրանցից սահղված են նաև ծանր արդյունաբերության ողախներ: Այդպիսով ալստեղ ինդուստրացումը մեծ նվաճումներ և կատարել: Մնացած սղգալին հանրապետություններն ու մարդերը, նալկին ցարակա-ն դաղութները, առաջին անգամ խորհրդային իղախության միջոցով ազատապրվելով դարավոր սարկացումից, նուշնպես դարգաց-նում են իրենց արդյունաբերությունը, համամիլութենական տեմպերից դերագանցող տեմպերով:

Գյուղատնտեսության, տեղաբաղխման բնագավառում մեծ տեղա-շարժ և հանդիսանում բամբակադործության նոր ուչոնների ստեղ-ծումը Հյուսիսային Կովկասում և Ուկրաինայում, ինչպես և նոր տեքս-

տիլ կուլտուրաների (կենսաֆ, քենդիւր, ռամի և այլն) ռալոնների
ստեղծումը Միջին Ասիայում և Կովկասում:

Յեզդուպական մասի հյուսիսային շերտի համար շատ կարևոր տե-
ղադարձ է նրան դուռլատնաեաական սպառող շրջանից արտադրող
դարձնելը՝ վոշի և մթերատու անասնաբուծութիւն մեջ մասնագիտաց-
նելու միջոցով, միաժամանակ ալիւպցնելով հացահատիկային կուլտու-
րաների արտադրանքը: Շատ կարևոր է ցորենի դեպի հյուսիս շարժ-
վելու պրոցեսը, վորը պարզապէս նկատելի լէ դարձել առաջին հըն-
դամյակում, սակայն դեռ վերջնականապէս չի ավարտվել:

Հյուսիսային լեռերում և Կարելիսում առաջին հնդամյակում
տնտեսութեան հիմնական տեղադարձերն առաւելիապէս կառաւրժել են
ի հաշիւ անասնաբուծութեան, անասնաբուծութեան արդյունաբերու-
թեան և փայտաօրոտանութեան ուժեղ դարգացման: Հեռավոր Արե-
վելքը նույնպէս մեծ տեղադարձ է կառաւրժել անասնաբուծութեան
ընդհանրապէս և անասնաբուծութեան արտադրանքի ընտանաբու-
նում¹⁾:

Ինդոսարացումն առաջին հնդամյակի ընթացքում այս կամ այն
չափով, այս կամ այն ուղղութեամբ շրջափելի յէ դարձել իՍՆՄ բոլոր
ռալոններում:

Ալլաբարադրական տեսակետից շատ հետաքրքրական է նշել առա-
ջին հնդամյակում ստեղծված արդյունաբերական նոր ռալոններն ու
կենտրոնները, ինչպէս որինալ՝ ինքինադրոսիլ լեռնարդյունաբերական
ռալոնը Կոլայի թերակղզում: Իգարկան՝ անասնաբուծութեան կենտրոն և
խորհանու նավահանգիստ Ստորին Յենիսեյի վրա, Ուկի-ի դիպանտներ՝
Մադնիսադրոսիլն ու Սաալինսկը, Կոռնեւադը, Կարսակպայն ու Ռիդ-
դերը—վորոնք Ղազախստանի դունավոր արդյունաբերութեան կենտ-
րոններն են, Կարաքանդան, վորը ձգտում է ստանալու իՍՆՄ լեբրորդ
տժիւսիլն բաղայի կոշումը, Կրասնու-Ուբալսկը, Կրասնոփիշերսկը և
մի շարք ուրիշ կենտրոններ—Ուբալում, Զվանկան՝ Վոլկովի հիդրոէկա-
լոնի հետ միասին, Կոնդուպական, Սյասը, Տիլմիլնը—Լենինգրադի մար-
զում, Բորիկին և Վոսկրեսենսկը քիմիական կոմբինատներով հան-
գերձ—Մոսկւայի մարզում, նոր Զապորոժյին Դնեպրոդնսի և Դնեպրո-
կոմբինատի հետ—Ուկրաինայում, Կերչը—Դրիմում, Զեստաֆոնին,
Ղարաքիլիստն և այլն Անդրկովկասում²⁾:

1) Հնդամյակում Յեզդուպական մասի հյուսիսում կառուցված են անասնաբու-
ցային դորժարաններ 56 զրջանակով, Միլիում—32 զրջանակով և Հեռավոր Արեւելքում
40 զրջանակով (Երջանակը անասնաբուծութեան դորժարանում սղոցի զաղդայն է. ծա-
նոթ. հայեր. թարգմ.):

2) Առաջին հնդամյակում հին արդյունաբերական կենտրոններից ամենից զատ
աճել են՝ Մոսկւոյն, Լենինգրադը, Խարկովը, Ստալինգրադը, Սարատովը, Սվերդլովսկը, Չի-
քոյնսկը, Նովոսիբիրսկը, Տաշկենդը, Բադու, Ռուսովը, Գրոգնին և այլն:

Ահա մի քանի ցուցանիշներ, վերոնց պատկերավորում են վերինում նշված տեղադրվածից կարևորագույնները.

1927/28 մինչև 1932 թ. արդյունաբերության կադրերի տեղադրումների բաշխումը ցույց է տալիս արևելյան ուսումնական բաժնի անընդհատ բարձրացում:

Կապիտալ ներդրումները տեղաբնակ Միության համագումարից

Տարիներ Ռայոններ	1927/28	1928/29	1929/30	1931	1932
Հին արդյունաբերական ուսումնական (Մոսկվայի մարզ, ՆիժնոՎոլյայի, Լենինգրադի, Գորկու յերկր)	33,1	26,6	23,6	19,6	18,8
Ուղղակի	25,9	27,0	23,7	18,0	24,2
Ուղի-ի ուսումնական (Ուրալ, Բադ-կիրի, Արևմտյան Սիբիր, Հաղախասան)	9,5	12,1	19,4	24,5	27,8
Մյուսները	31,5	31,3	33,3	37,9	29,7

Ամբողջ արդյունաբերական տնտեսությունը
(հազարներով)

Տարիներ Ռայոններ	1929	1931	1931 թ. տնտեսություն 1929 թ. նկատմամբ
Ընդամենը ԽՍՀՄ	11267,9	18750,5	154,1
Այդ թվում հին արդյունաբերական ուսումնական	4104,8	5897,5	143,7
Ուղի-ի ուսումնական	1452,8	2639,5	181,7
Միջին Ասիա	286,8	534,3	186,3
Արևելյան ուսումնական (Արևելյան Սիբիր, Յակուտիա, Կ. Ա. Սերկիր)	360,7	593,1	164,4

Քարածխի հանույթում արևելյան ուսումնական տնտեսությանը կշիռը փոխվել է հետևյալ կերպ (տնտեսությունը համամիտությունական հանույթից).

Տարբեր Ռայոններ	Տարիներ			
	1925-26	1930	1931	1932
Ուկրաինա	80,4	75,0	68,6	60,1
Արևելյան ռայոնները	8,5	13,1	17,1	20,3
Այդ թվում Արևմտյան Սիբիրը . . .	3,1	5,8	7,5	10,1
» Ուրալը	3,5	4,3	5,4	5,0
» Ղազախստանը	0,0	0,2	0,1	1,1
» Հ. Ա. Յերկիրը	1,9	2,8	3,5	3,1

Զուգույնի ձուլվածքում Ուկր-ի դերը 21⁰/₀-ից բարձրացել է մինչև 25⁰/₀, Դեպի Արևելք կատարվող տեղաշարժն ավելի ցայտուն արտահայտվում է արանսպորտում: Առաջին հնդամյակում շահադործման հանձնված 6500 կմ. լերկաթուղիներից 80⁰/₀ ընկնում է Արեւելքին:

Այն ժամանակ, լերը ԽՍՀՄ լերկաթուղային բեռնաշրջանառության աճումը 1928 թ. մինչև 1932 թ. միջին թվով լեղել է 71⁰/₀, Արևմտյան Սիբիրում աճումը լեղել է 100⁰/₀ (կրկնապատկվել է), իսկ Ղազախստանում անգամ 200⁰/₀ (յեռապատկվել է):

§ 4. ԽՍՀՄ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳԾԵՐԸ ՅԵՐԿԻՐՈՐԴ ՀՆԳԱՄՑԱԿՈՒՄ

Սոսլիսին հնդամյակի նվաճումները, վորոնք արտա-
 շակի էկոնոմիկայում հայտնվում են՝ «սոցիալիստական եկոնոմիկայի հիմ-
 խնդիրները քի կառուցում» հակերճ է հասակ ֆորմուլայով, ամ-
 րող շուրջին ու լիովին ապահովում են սոցիալիզմի հետագա զարգացումը
 մեր լերկրում: Համաձայն 17-րդ կուսակոնֆերանսի բանաձևի՝ լերկրորդ
 հնդամյակի հիմնական քաղաքական խնդիրն է՝ ընդհանրապես կապի-
 տալիստական տարրերի և դասակարգերի վերջնական լիկվիդացիան,
 կապիտալիզմի միացուկների հաղթանալումը եկոնոմիկայում և մարդ-
 լանց գլխավորությամբ մեջ և անդասակարգ սոցիալիստական հասարա-
 կակարգի կառուցումը: Դրա հետ միասին պետք է արագորեն բարձ-
 րացվի բանվորական ու գյուղացիական մասսաների բարեկեցությունը
 և աղքատակության ապահովումը հիմնական սպառողական աղբյուրը:

ներով պիտք ե յերկրորդ հնգամյակի վերջում ավելանա մոյ պակաս
քան յերկու-երեք անգամ առաջին հնգամյակի վերջում յեղածի հա-
մեմատությամբ:

Յերկրորդ հնգամյակի առաջ դրված այդ խնդիրների տեսակետից
առաջին հնգամյակում արդյունաբերության և դյուղատնտեսության
տեխնիկական վերադիման ընթացավառում ձեռք բերված նվաճումները
կարելի չե համարել միայն ժողովրդական տնտեսության տեխնիկա-
կան: վերակառուցման աշխատանքներն սկիզբը:

«Յերկրորդ հնգամյակի հիմնական և վճալառն տնտեսական խն-
դիրն է՝ (ըստ 17-րդ կուսկոնֆերանսի բանաձևի), ավարտել ամբողջ
ժողովրդական տնտեսության վերակառուցումը, ստեղծել նորագույն
տեխնիկական բազա ժողովրդական տնտեսության բոլոր ճյուղերի
համար»:

Առաջին հնգամյակի համեմատությամբ յերկրորդ հնգամյակը
ժողովրդական տնտեսության տեխնիկական վերակառուցման պրոցե-
սում ունենալու յե մի շարք ելական առանձնահատկութուններ, վո-
րոնք նշված են Համ Կ (Բ) ԿԵ-ի և ԿՎՀ-ի հունվարյան պլանումի բա-
նաձևում: Առաջին հնգամյակը նվիրվեց նոր ձեռնարկությունների շի-
նարարությանը, սակայն նա այդպիսիները կառուցում եր գլխավորա-
պես ի հաշիվ հին կամ նորացված ձեռնարկությունների ոգտադրո-
ման, Եվրոնց տեխնիկական արդեն յուրացված ե և վորոնց ոգտադրո-
ծումը առանձին դժվարություն չի ներկայացնում»:

Յերկրորդ հնգամյակն արդեն դործ ե ունենալու գերազանցապես
նոր ձեռնարկությունների հետ, վորոնց տեխնիկական մեծ մասամբ դե-
ռես լիովին չի յուրացված: Նոր ձեռնարկությունների տեխնիկայի յու-
րացումը ավելի դժվար ե, քան հին ձեռնարկությունների ոգտադրո-
ծումը, վորոնց տեխնիկական արդեն յուրացված ե: Այստեղից տնհրաժեշ-
տություն ե առաջանում յերկրորդ հնգամյակի տեմպերը վորոշ չափով
իջեցնելու, առաջին հնգամյակի տեմպերի համեմատությամբ: Վորչա-
փով առաջին հնգամյակն արդեն վերացրել ե դարական Ռուսաստանից
մեր ժառանգած հետադիմացությունը, այդպիսի իջեցումը հիմա հնա-
րավոր ե: Փոխանակ արդյունաբերական արտադրանքը աարեկան
22 0/0-ային աճման, ինչպես փաստորեն այդ տեղի ունեը առաջին
հնգամյակում, յերկրորդ հնգամյակի համար ծրագրված ե 13—14 0/0:
Սակայն վորչափով այդ տեղի ուր ստացվելու չե այնպիսի մեծություն-
ներից, վորոնք յերկու-յերեք անգամ մեծ են լինելու առաջին հնգամ-
յակի սկզբում մեր ունեցած մեծություններից, ուստի և արդյունա-
բերական արտադրանքի աարեկան աճման քաղաքաձակ մեծությունն
առաջին հնգամյակի համեմատությամբ մոյ միայն չի նվազելու, այլ
անգամ ավելանալու չի:

Դրությունն այդպէս և նաեւ գլուղատնտեսութեան մեջ:

Ճշիմա հարցն արդեն կոչեկտիվացման արագացրած տեմպերի մասին չէ, և մասնավանդ ալն մասին, թե լինեն կամ թե չլինեն կոլտնտեսութեաներ. այդ հարցն արդեն լուծված է զբաղանապէս: Կոլտնտեսութեաններն ամբողջոված են և դեպի հին անհատական տնտեսութեանը տանող ուղին վերջնականապէս փակված է: Հիմա խնդիրն ալն է, վերադարձի կոլտնտեսութեանները կազմակերպելու են ամբողջին, աշխտեղից դուրս զարտնչն ֆւասարար տարրերը, կոլտնտեսութեաններին համար ընտրվեն իսկական ստուգված բուշիկկան կտորներ և կոլտնտեսութեաններն իրոք բուշիկկան դարձվեն (Ստալին):

Կոլտնտեսութեաններին կազմակերպական տնտեսական ամբողջացման և նրանց կուլակալին տարրերից զտելու համար ՄՏԿ-ներին կից և խորհանտեսութեաններում տեմպոված են քաղաքական քաջիններ: Ընկերոջ եկեղծ-
յակի խնդի մեջ
այդ սեմարե-ու-
բյան բնագոյա-
նում

Ժողովրդական տնտեսութեան տխրական վերա-
կառուցման ամբողջական դորում ամասնատար դերը
պատկանում է մեխանիզմուրյանը, խորհրդային մե-
քնաշինութեան հանդեպ յերկրորդ հնգամյակում
զբված խնդիրն այսպէս է ձևակերպված 17-րդ կու-
կոնֆերանսի քանակում: Ճշգրտմանի վերջում մեքնաշինութեան
արտադրանքը ամեկացնել զոչ պակաս քան չորեք — չորեք ու կէս ան-
գամ 1923 թ. դիմաց: Երկրորդ, վերադարձի արդյունաբերութեան, տրանս-
պորտի, գլուղատնտեսութեան, առևտրի և ալնի վերակառուցման պա-
հանջները սպասարկվեն ամենակատարելագործված և արդիական մե-
քնաների ներքին արտադրութեամբ:

Մեքնաշինական սարքավորման քանակում առում լիակատար ինք-
նուրուշնութեան ձեռք բերելու խնդրի հետ միասին չերկրորդ հնգամ-
յակում զբված է նաեւ խնդրի՝ ստեղծել ճնորագոյն հնարկերիկ բաղա,
հիմնված արդյունաբերութեան և տրանսպորտի ամենայն էլիկտրի-
ֆիկացիայի և էլեկտրահենքերիան աստիճանաբար գլուղատնտեսութեան
մեջ արմատացնելու միտ, ոգտագործելով ջրային հենքիկային, հիմնա-
կան և տեղական ամաղաններին քարածխի հանքերի, վառելանյութի
տեղական տեսակների (սուրճ, թերթաքարեր) հսկայական ռեսուրս-
ները:

Արդյունաբերութեան տոտնձին հյուղերի նկատմամբ 17-րդ կու-
կոնֆերանսի քանակում ընդգծած են հետեւյալ կոնկրետ խնդիրները:

Սեյ մեքաղանուրյան բնագոյառում — ապահովել մեքնաշինու-
թեան համար անհրաժեշտ վորակավոր պողպատների արտադրու-
թեանը:

Գումալար մետաղածուլությամբ բնագավառում—գումալար մետաղ-
ների ձուլումը հասցնել աշխարհի չափերի, վորոնք անհրաժեշտ են
լեռների պահանջները լիովին բավարարելու համար:

Փիմիտակամ արդյունաբերությամբ բնագավառում—հատուկ ուշադրու-
թյուն դարձնել հիմնական ջրմիայի և ամենից առաջ պարարտանյութ-
ների արտադրության զարգացման վրա:

Թեքիլ յեկ սննդի արդյունաբերությամբ բնագավառում—ապահովել
ապահման նորմաների չեղապատկումը և ուժեղ լավիով զարգացնել
թեթև ու սննդի արդյունաբերությունը նոր ուղիներում, այն է՝ գյու-
ղատնտեսական հումքի արտադրության ուղիներում:

Յերկրորդ հնգամյակի արդյունաբերական շինարարությունը
առաջին հնգամյակի համեմատությամբ կատարվելու յե շատ աճելի
բարձր տեխնիկական մակարդակի վրա: Այդ շինարարության մեջ
բացառիկ մեծ դեր են ունենալու կոմբինատները:

Յերկրորդ հնգամ-
յակի խնդիրները
գյուղատնտեսու-
թյամբ բնագավա-
ռում

Գյուղատնտեսության բնագավառում ուշադրության
կենտրոնում պետք է լինեն կոլտնտեսությունների
կազմակերպական տնտեսական ամրապնդման և կոլ-
տնտեսական մասսաների սոցիալիստական վերադաս-
տիարակման խնդիրները: Մեծապես պետք է ընդ-

լայնվի խորհրդատեսությունները արտադրությունը և դպրի չափով
պետք է ուժեղանա նրանց դերը՝ վորպես արտադրության սոցիալիս-
տական կազմակերպման որինակելի ձևերակները:

Հունվարյան պլանումի բանաձևում կոլտնտեսությունների և խոր-
հրատեսությունների կազմակերպական ամրապնդման խնդրի կարևորու-
թյունը՝ մեր շինարարության տվյալ եռագլում՝ բացառված է շատ
հատակ և հանգամանորեն:

Ընթացական և գյուղի կոմունիստները պետք է հաշվի առնեն,
վոր մեր կոլտնտեսություններն ու խորհրդատեսությունները դեռևս
լեռնատասարդ, չամրապնդված տնտեսական որգանիզմներ են, վոր
նրանք իրենց կազմակերպական շինարարության պրոցեսում ապրում
են մոտավորապես նույնպիսի շրջան, ինչպիսին ապրում է յին մեր
Փարբիկներն ու գործարանները 1920—1921 թ. թ., յերբ այս վերջին-
ները դեռ չէին ամրապնդվել: Մի ինչ վոր յերեք տարվա ընթաց-
քում մենք կարողացանք ստեղծել ավելի քան 200 հազ. կոլտնտեսու-
թյուններ և 5 հազ. խորհրդատեսություններ, այսինքն ստեղծեցինք
միանգամայն նոր ձևերակություններ, վորոնք գյուղատնտեսության
համար ունեն նույնպիսի նշանակութուն, ինչպիսին ունեն գործարան-
ներն ու Փարբիկները արդյունաբերության համար: Պատմությունը
չգիտի մի ուրիշ աշխարհի յերկիր, վորը կարողանար յերեք տարում
ստեղծել վաչ միայն 205 հազ., այլ թեկուս 25 հազ. նոր, խոշոր, նոր

տեխնիկայով դիմում ձեռնարկութեանն էր: Միայն ԽՍՀՄ, միայն մեր խորհրդային լեռնիքը կարողացավ իրագործել ստեղծագործական աշխատանքի այդ հրաշքը: Այդ պատճառով էլ ծխադեղի կլիններ պահանջել, վորպեսզի գուղատնտեսութեան ընադաժառու գլուղի կուտուրական և տեխնիկական հետամնացութեան պայմաններում ստեղծված այդ բաղամթիվ նոր խոշոր ձեռնարկութեանները բոլորը միանգամից, մեկ տարում դառնային որինակելի և մեծաշահ: Անհրաժեշտ է, ըստ յերևութիւն, ժամանակ, անհրաժեշտ է անդուլ, համբերատար, մտնրակրիտ աշխատանք, կազմակերպորեն ամրապնդելու համար կոտորնտեսութեաններն ու խորհրտնտեսութեանները, ամրապնդից դուրս շարժութեւ փաստարար տարերիւն, խնամքով ընտրելու և անցնելու նոր ստեղծված բոլորիկան կադրեր, վորպեսզի կոտնտեսութեաններն ու խորհրտնտեսութեաններն իբրեւ դառնան որինակելի: Յեւ նրանք անողալման կդառնան որինակելի, ճիշտ ամրապնդ, ինչպես որինակելի դարձան մեր ֆաբրիկներից ու գործարաններից շատերը, վորոնք 1920—1921 թ. թ. անսարք էլին և կարմակերպչորեն թուլլ:

Այստեղից միանգամայն պարզ է, վոր կոտնտեսութեանների և խորհրտնտեսութեանների կազմակերպական ամրապնդումը պետք է ամենամոտիկ ժամանակում իսկ տա շատ մեծ տնտեսական արդունքներ: Գուղատնտեսութեան ընադաժառու լեռնորդ հնգամյակի առաջադրանքները հետևյալներն են.

- ա) հիմնականում լուծել տնտեսաբուժական պրոբլեմը.
- բ) կրկնապատկել բամբակի և վուշի արտադրանքը և յեռապատկել ճակնդեղի արտադրանքը.
- գ) հացահատիկային արտադրանքն ավելացնել վոշ պակաս քան մինչև 1300 մլն. ց.

Ընդ սմին ի տարբերութեան առաջին հնգամյակի, արտադրանքի ավելացումը պետք է կատարվի վոշ ամբողջ ցանքատարածութեաններ ընդարձակման հաշիւն, վորքան բերքատվութեան բարձրացման միջոցով:

Բերքատվութեան բարձրացման համար ձեռք առնվող տեխնիկական կարգի միջոցառումներից կարևորագույնները հետևյալներն են.

- ա) գուղատնտեսութեան մեխանիզացիայի ավարտումը ՄՏԿ-ների միջոցով, վորոնք պետք է լեռնորդ հնգամյակի վերջում ընդգրկեն բոլոր կոտնտեսութեանները. ՄՏԿ-ների ցանցի հետագա դարգացման համար մեքենաներ պետք է տա խորհրդային մեքենաշինութեանը: Այդ ուղղութեամբ է գործելու նաև երկտրիֆիկացիայի արմատացումը գուղատնտեսութեան մեջ.

- բ) հողի ու ժեղացրած պարարտացում. պարարտանութեանը պետք է տա քիմիական արդունաբերութեանը.

բողոքները, վորոնք սկսված են, քայքայեալ չեն ավարտվել, ինչպէս
և այն նորակառու յայտերի կարողութիւնը, վորոնք դեռ չեն սկսվել, քայքայեա
ասած զկանխորոշված են» նախընթաց շինարարութեամբ. Հե-
տեարար արդեն պարզ է, վոր Ուկկ արդյունաբերական արտադրանքը
լերկրորդ հնգամյակում սնելու չէ ավելի քան լերկու անգամ (իսկ
ավելի ճիշտ՝ մի քանի անգամ), այն ինչ ըստ լերկրորդ հնգամ-
յակի համար ընդունված տարեկան միջին աճման՝ ամբողջ ԽՍՀՄ ար-
դյունաբերական արտադրանքը ամբողջութեամբ առած լերկրորդ հն-
գամյակում սնելու չէ լերկու անգամից պակաս: Հենվելով արդեն լե-
զած ն լաւագոյն վրա, Ուկկ ը լերկրորդ հնգամյակում պատշաճ դրու-
թիւնից անցնելու չէ ակտիւ դրութիւն: Յեթե մինչև այժմ նրան
կատուցել են, ապա հիմա նա արդեն ինքն է սկսելու կատուցել. դրա
համար նա ունի այն ամենը, ինչ պահանջվում է, ներառյալ ծանր մե-
քենաշինութեան գործարանների լրիւ կոմպլեկտը:

Այդ գործարանների արդուկցիայով նա կկարողանա մատակա-
րարել վոչ միայն իր սեփական տերիտորիային, այլ և իրենից դեպի
արևելք և հարավ ընկած տերիտորիաներին, այսինքն մի կողմից
Արևելյան Սիբիրը և Հեռավոր Արևելքը, իսկ մյուս կողմից՝ Միջին
Ասիան: Այդպիսով «տեղաշարժ դեպի արևելք» հին ֆորմուլայում
Արևելք հասկացողութեանը լերկրորդ հնգամյակում դառնի շափով ընդ-
լայնվում է:

Բարձր տեմպեր պետք է պահել նաև Հյուսիսի համար:

Յերկրորդ հնգամյակում ուժեղ տեմպերով շարունակվում է տնտե-
սապես և կուլտուրային հետամնաց ուսյունների ինդուստրացումը:

Յերկրորդ հնգամյակում նախադրված հսկայական լերկաթուղային
շինարարութիւնից վոչ պակաս քան կեսը կատարվելու չէ «նոր» տե-
րիտորիայում, այսինքն Ուրալի մյուս կողմում և Յեմլոպական մասի
հյուսիսում ընկած տերիտորիայում:

Ինչ վերաբերում է «հին» տերիտորիային, ապա նրա ներսումն
էլ սպասվում են շինարարութեան և արտադրութեան վճարական տեղա-
շարժեր դեպի հին արդյունաբերական ուսյունների սահմաններից դուրս:
Այդ ուսյունները շնորհիւ առաջին հնգամյակի արդեն հասել են վերին
աստիճանի մեծ արդյունաբերական հագեցվածութեան և դրա հետ
միասին ավարտվել է նրանց արդյունաբերական արուկտուրան: Իսկ
Հարավային ուսյունը առաջին անգամ մետաղաձուլական բազայի սահ-
մաններում պետք է դեռ շարունակել կատուցել իր արդյունաբերու-
թիւնը թե լայնիվ—վաղքան թույլ են տալիս լեզած հումքային և
եներգետիկ տեսւթոնները, թե դեպի վեհ—այսինքն ավարտելով դեռևս

պակաս «հարկերի» պատասխանատու մեքենաշինութեան, ինկուբատորիկայի, ավելի բարձր քիմիական արտադրութիւնների և այլն շինարարութիւնը:

Ջրուղիների «մաքրումը» Դնեսլրում (սահանքների հաղթանարումը) և Վոլգայում (մեծ Վոլգայի» շինարարութեան իրագործումը) մեծ հնարավորութիւններ են ստեղծում ծավալելու նոր խոշոր շինարարութիւնը Պրիդնեպրովսկում (այսինքն ԲՍՍՀ-ում, ՌՍՖՍՀ Արեւմտյան մարզում և Ուկրաինայի արեւմտյան մասում) և Պովոլոժեկում (այսինքն Միջին և Ստորին Վոլգայում ու Թաթարիայում):

Այդպիսով արդյունաբերութիւնն ավելի համասարաչափ տեղաբաշխելու տեղեկները յերկրորդ հնգամյակում կարտահայտվի ավելի ուժեղ չափով, քան ալդ լեզել ե առաջին հնգամյակում: Արեւելքի, հարավի և հյուսիսի կուսական բնական հարստութիւններ ունեցող նոր տերիտորիաների ներգրավումը սոցիալիստական շինարարութեան վոլորտի մեջ՝ կստեղծի հասարակական աշխատանքի արտադրողականութեան բարձրացման նոր և հզոր աղբյուր:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒՅՑՈՒՆ

I. Ներածություն

§ 1. Մենչպատերազմյան Ռուսաստանի ժողովրդական տնտեսության զարգացումը	3
§ 2. Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը և ԽՍՀՄ ժողովրդական տնտեսության զարգացման հիմնական եռասլոնները	7
§ 3. ԽՍՀՄ արտադրական ուժերի տեղաբաշխման հիմնական սկզբունքները	15

II. Արդյունաբերություն

§ 1. Նախադասաբաժան Ռուսաստանի արդյունաբերությունը	23
§ 2. Արդյունաբերությունը ժողովրդական տնտեսության առաջատար էլյադ	26
§ 3. Մանրդեռիկա	29
§ 4. Վառելանյութային սեռաբերները և վառելանյութային արդյունաբերությունը	41
§ 5. Հիդրոէներգիայի սեռաբերները	57
§ 6. Ներկարիֆիկացիա	62
§ 7. Սև մետաղաձուլություն	71
§ 8. Գունավոր մետաղաձուլություն	79
§ 9. Մեքենաշինություն	82
§ 10. Քիմիական արդյունաբերություն	92
§ 11. Արդյունաբերության մյուս էլյադերը	93
§ 12. Կոմբինատներ	110

III. ԽՍՀՄ գյուղատնտեսությունը

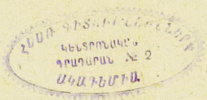
§ 1. Նախադասաբաժան Ռուսաստանի գյուղատնտեսությունը	122
§ 2. Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը և ագրարային հարցի լուծումը	129
§ 3. Գյուղատնտեսության մասնագիտացումը	140
§ 4. Հացահատիկային տնտեսությունը	142
§ 5. Տեխնիկական կուլտուրաներ	152
§ 6. Անասնաբուծություն	165
§ 7. Գյուղատնտեսության մյուս էլյադերը	174
§ 8. Գյուղատնտեսական մայրնների օգտակար տնտեսություն	181

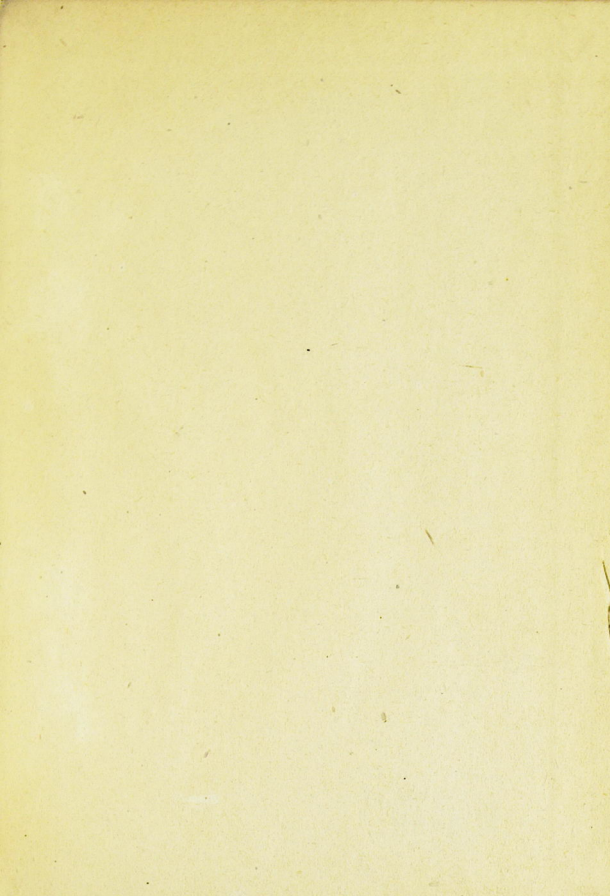
IV. Ֆրանսապոս

§ 1. Ֆրանսապոսի նշանակությունը	187
§ 2. Ցերկաթուղային տրանսպորտ	190
§ 3. Գիտական տրանսպորտ	199
§ 4. Ծովային տրանսպորտ	210
§ 5. Ավտոմոբիլային տրանսպորտ	217
§ 6. Ոդային տրանսպորտ	220
§ 7. Կապը	221

V. Առաջին հնգամյակի համադրումները յեվ յերկրորդ հնգամյակի հետանկարները

§ 1. ԽՍՀՄ-ի ժամանակակից տնտեսական հնգամյակում առաջադրված կապիտալիզմի տնտեսական յերկրները համեմատությամբ	224
§ 2. Տեղաբաշխված ժողովրդական տնտեսության ճյուղային կառուցվածքում	232
§ 3. Տեղաբաշխված աշխատողական ուժերի աշխատանքային յեվ մեջ	234
§ 4. ԽՍՀՄ զարգացման հիմնական դժեբը յերկրորդ հնգամյակում	239

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0004570

ԳԻՆԸ 2 Ռ 50 Կ.
ԿՍՋՄԸ 50 Կ.

А ^{II} 22982

734.

Գ.Լ.Ե. Ե. Լ.Ե. Ե.
Ա. 1936 թ.
Ամ. № 74

Н. Н. Баранский
ГЕОГРАФИЯ
С С С Р

II часть

Госиздат ССР Армении, Ереван 1936